biblioteca bpt pentru toți

feuchtwanger

vulpile în vie

**

bibliotecă
bpt
pentru toți

Coperta : *Cristea Condacci*

lion feuchtwanger

vulpile în vie
sau
arme pentru america

ROMAN

★ ★

TRADUCERE DE
P. ŞI L. NĂVODARU

1966

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Lion Feuchtwanger

DIE FUCHSE IM WEINBERG

Aufbau — Verlag
Berlin, 1952

PARTEA A DOUA

ALIANȚA

CAPITOLUL I

LUNGA AŞTEPTARE

Franklin şedea obosit în grădina casei sale din Passy, pe banca de sub fagul bătrîn. Era pe la începutul primăverii. Prin frunzişul tînăr străbătea multă lumină. Franklin se bucura de soare, care arunca pete luminoase pe craniul său dezgolit şi pe mîinile sale bătrîne.

Îi plăcea cum se integrau casa şi parcul în prietenosul peisaj. Tot vechiul *Hôtel Valentinois*, mare şi comod, şi îndeosebi aripa pe care o locuia el, era cuprins de verdeaţă ; oamenii spuneau că Franklin locuieşte în grădină, îl numeau „bătrînul din grădină", *le vieux dans le jardin*.

Îndoindu-se de mijloc, îşi scoase ochelarii cu rama de fier şi se scărpină pe chelie ; o ducea mai bine cu eczema. În general, sănătatea i se îmbunătăţise de cînd se putea odihni, după obositoarele zile de la Paris. Odihnă, legată poate de prea multă hrană. Stabilise exact cu *monsieur* Jacques Finck, noul bucătar pe care-l angajase, ce să pregătească pentru fiecare masă şi meniurile erau copioase, greu de suportat de un om cu sănătatea lui. Şi cu punga lui. Dar, oricum, cu cele unsprezece mii şi cîteva sute de livre pe care i le plătea Congresul, tot nu putea face faţă la toate.

Doctorul şedea pe bancă, figura lui mare era destinsă; privea satisfăcut frumosul parc care cobora în terase spre Sena, fluviul şi silueta cenuşiu-argintie a Parisului de pe malul celălalt. Îşi propusese să urce şi să coboare cel puţin de două ori pe zi treptele terasei. Ieri şi alaltăieri îşi acordase însă cîte o scutire. N-ar fi trebuit să se lenevească.

Iată-l pe *monsieur* de Chaumont care trece, salutînd politicos şi încetinind pasul; aşteaptă ca Franklin să-i vorbească. *Monsicur* de Chaumont arăta cu orice prilej cîtă plăcere îi făcea să-l găzduiască, se purta deosebit de amabil şi Franklin se simţea obligat faţă de el. Totuşi, nevoind să-şi întrerupă plăcuta singurătate, răspunse cu o înclinare a capului şi-l lăsă să treacă mai departe.

Gusta liniştea de aci, o linişte minunată, binefăcătoare. Numai puţini îndrăzneau să-i tulbure izolarea de la Passy şi cel mai periculos din cei care l-ar fi putut deranja, Arthur Lee, mai era încă în Spania.

Din păcate însă, nici celălalt coleg al său, Silas Deane, nu voia să înţeleagă că alianţa poate fi obţinută numai pe ocolite, nu printr-un salt direct, şi că o activitate prea zeloasă mai mult strica decît ajuta. El, Franklin, se pregătise pentru o lungă aşteptare. Acum îşi pusese la punct, în chioşcul din grădină, o presă tipografică primitivă, dar bună, şi-i făcea plăcere să culeagă singur, cu mîinile lui mari, bătrîne, broşuri şi alte tipărituri mărunte. Wiliam îi ajuta, se arăta dornici la asta; da, tipăritul le plăcea Franklinilor. Chiar şi micului Benjamin Bache.

O nimerise bine aci, la Passy. Şi vecinii erau oameni agreabili, cu care se putea trăi în înţelegere. Cu doctorul Leroy, membru al Academiei, şi cu doctorul Cabanis avea o mulţime de interese comune. Abatele Morellet şi abatele de la Roche erau culţi şi spirituali, iar cu *monsieur* Dussault, primarul din Passy, se puteau

face mici plimbări plăcute, în cursul cărora aflai o mulțime de lucruri interesante.

De fapt, acum tot ar trebui să facă mișcare, să urce și să coboare terasele, măcar o dată. Dar era atît de cald și bine sub fag și cine știe dacă va avea mîine parte de același soare luminos. Pentru a compensa această delăsare, luă hotărîrea fermă să înoate în Sena, îndată ce apa nu va mai fi așa de rece. Era un excelent înotător. Zîmbi, închipuindu-și cum va povesti în treacăt doamnelor Helvetius și Brillon că traversase înot Sena încolo și-ncoace.

Fusese nițeluș fățarnic față de sine însuși înainte cînd, enumerînd în gînd printre vecinii agreabili pe cei doi abați și pe doctorul Cabanis, o trecuse cu vederea pe *madame* Helvetius, în casa căreia locuiau acești domni. Probabil că nu s-ar simți nici pe jumătate atît de bine în grădina sa, dacă n-ar locui în preajmă *madame* Helvetius și *madame* Brillon. A știut întotdeauna să se bucure de societatea femeilor, dar abia acum, cînd intrase în al optulea deceniu, se părea că le aflase întregul farmec. Trecuse mult timp pînă să ajungă înțelept și, tocmai de cînd era înțelept, nu-și mai putea închipui un bărbat de seamă fără un puternic erotism.

Nu, încă nu era bătrîn și lipsit de interes pentru viață. Îl mai bucura multilateralitatea vieții, știința, femeile, succesul, natura, înotul, libertatea, virtutea, îl bucurau feluritnea oamenilor, calitățile și slăbiciunile lor, îl bucurau singurătatea și societatea oamenilor.

Tînărul William se apropia pe cărare ; Franklin îi ceruse să vină la această oră, să-l ia la lucru. Era frumos băiatul, așa cum pășea zvelt și tinerește printre copacii abia înfrunziți.

Se întoarseră în casă și se apucară de lucru. La rezolvarea corespondenței dădură, ca de obicei, peste o mulțime de chestiuni neplăcute.

Cea mai gravă reieşea dintr-o scrisoare trimisă de *monsicur* de Vergennes. Se referea, bineînţeles, la cazul căpitanului Conyngham. Căpitanul Conyngham era de-o teapă cu Lambert Wickes, „lupul de mare", dar de cu totul alt format. Conyngham capturase pur şi simplu vasul poştal de la Harwich, cu toată preţioasa sa încărcătură. Lovitura aceasta îndrăzneaţă sau, cum spuneau englezii, obraznică, iritase cumplit guvernul de la Londra. Regele George se ocupase personal de acest caz, Vergennes n-avusese încotro şi se obligase să despăgubească Anglia şi să pedepsească pe vinovat. Conyngham fusese arestat, dar eliberat curînd, în urma intervenţiilor lui Franklin. Acum, îndrăzneţul căpitan comanda un nou vas cu paisprezece tunuri de şase pfunzi şi douăzeci şi două de guri de foc mai mici. Autorităţile franceze nu voiau însă să-l lase să iasă în larg, deşi le dăduse asigurări solemne că e vorba numai de o călătorie comercială, iar Franklin făcuse noi demersuri la Versailles.

Şi, acum, iacă, venise răspunsul. O scrisoare a lui Vergennes către delegaţii americani, plină de indignare şi reproşuri serioase. Ministrul enumera încă o dată toate cazurile în care vase americane de corsari îşi aduseseră capturile în porturi franceze, punînd prin aceasta guvernul de la Versailles în conflict cu Londra. Regele este ferm hotărît, mai sublinia încă o dată ministrul, să respecte cu credinţă şi stricteţe obligaţiile pe care i le impuneau tratatele cu Anglia. „Sînteţi oameni de stat prea serioşi, domnilor — scria Vergennes — şi prea înţelepţi pentru a nu vă da seama că purtarea căpitanilor dumneavoastră pericliteză demnitatea regelui şi că a tolera asemenea purtare ar însemna din partea noastră o încălcare a neutralităţii. Vreau să sper, domnilor, că dumneavoastră veţi dezaproba cei dintîi atitudinea căpitanilor dum-

neavoastră, căci această atitudine contravine în mod absolut datoriilor bunei-cuviinţe şi recunoştinţei faţă de o naţiune care acordă ospitalitate vaselor dumneavoastră. Căpitanul Conyngham al dumneavoastră va obţine permisiunea să iasă din porturile noastre numai cu condiţia de a se îndrepta spre America pe drumul cel mai scurt şi de a evita orice acte de agresiune împotriva vaselor englezeşti, în urma cărora ar fi silit să se refugieze în porturile noastre. Trebuie să vă rog, domnilor, să-mi daţi garanţii suficiente în acest sens. Vă atrag atenţia că scriu această scrisoare din dispoziţia categorică a regelui şi vă recomand insistent să comunicaţi poziţia luată de guvernul maiestăţii sale nu numai căpitanului Conyngham, ci tuturor marinarilor pe care ar putea să-i privească, pentru ca alte vase ale dumneavoastră să nu ne mai pricinuiască, nouă şi dumneavoastră, neplăceri asemănătoare."

Franklin oftă ; să fi fost în locul lui Vergennes, ar fi scris probabil cam la fel. Apoi se apucă să răspundă scrisorii. Cu expresii frumoase, severe, regretă cele întîmplate şi asigură că va da căpitanului Conyngham dispoziţiile corespunzătoare ; va scrie şi la Philadelphia în sensul dorit de guvern şi e convins că Congresul va da de îndată ordinele necesare.

În sinea lui, Franklin ştia că atît căpitanul cît şi cei care-l finanţau, alde William Hodge şi bancherii Grand, Morel & Fils, nu se vor sinchisi de ordinele lui, că Conyngham îşi va continua pirateria, că bancherii îşi vor încasa zîmbind profiturile, că englezii vor depune noi proteste, că la Philadelphia se va zîmbi doar de isprăvile vaselor de corsari şi că el, Franklin, va plăti oalele sparte.

Îi dădu dispoziţie lui William să nu expedieze încă scrisoarea. Era o scrisoare importantă, voia s-o arate întîi lui Silas Deane şi să facă colegului reproşuri serioase, deşi era convins de inutilitatea lor.

Scotoci prin restul corespondenței. Iar erau multe scrisori care cereau recomandații pentru Philadelphia. Se poate ca unul din motivele care-i îndemnau pe acești oameni să plece să fi fost entuziasmul pentru cauza libertății. Dar desigur că, printre ei, nu puțini erau pur și simplu aventurieri, răufăcători. Un șir întreg de cereri de recomandare se referea la persoane de care nu auzise niciodată. Franklin răspunse individual la prima scrisoare, la a doua, la a treia. După aceea i se urî. „Îți dictez acum un text pe care-l vom folosi pe viitor în toate cazurile asemănătoare." Și dictă : „Aducătorul prezentei scrisori pleacă în America și-mi cere să-i dau o recomandare. Eu însă abia știu cum îl cheamă. Așadar, dacă vreți să aflați cine este și ce merite are, trebuie să-l întrebați chiar pe el, fiindcă va fi cu siguranță mult mai informat decît mine. În orice caz, vă rog să-i arătați bunăvoința la care are dreptul orice străin despre care nu se știe nimic rău. Făceți-i, vă rog, toate serviciile de care-l veți găsi demn, după ce-l veți cunoaște mai de aproape."

După redactarea acestei scrisori, Franklin socoti că lichidase suficiente sarcini neplăcute pe ziua aceea. De altfel, se anunțase și Silas Deane. Îi dădu drumul tînărului William și se apucă de o ocupație mai plăcută : să facă ordine în diversele hîrtii pe care le adusese din America, manuscrise, proiecte, notițe de tot felul, scrisori de la oameni politici, de la oameni de știință, de la prieteni și prietene, pe care nu găsise timp să le pună în ordine, cărora nu găsise timp să le răspundă din pricina plecării sale grăbite de la Philadelphia. Nu permitea nimănui să se atingă de aceste hîrtii care conțineau și cîteva lucruri intime, nici lui William.

Cîte se adunaseră și ce deosebite erau ! Iată o scrisoare de-a lui mai veche, pe care n-o expediase. Își

amintea exact ceasul cînd o scrisese, îndată după ce aflase de bătălia de la Bunker Hill. Atunci își vărsase mînia împotriva prietenului și editorului său William Strahan.

Ochii mari ai doctorului alunecau peste rîndurile scrise în grabă, dar foarte citeț. Iată ce cuprindea scrisoarea: „Domnule Strahan, sînteți membru al Parlamentului, aparțineți acelei majorități care a hotărît distrugerea țării mele. Ați început să incendiați orașele noastre și să-i măcelăriți pe cetățenii noștri. Priviți-vă mîinile, sînt pătate de sîngele rudelor dumneavoastră. Noi doi am fost multă vreme prieteni. Acum sînteți dușmanul meu și eu al dumneavoastră.

B. Franklin"

Pe cînd citea, ochii bătrînului se aprinseseră de mînia încercată atunci cînd scrisese scrisoarea. Dar rațiunea era mai puternică decît amărăciunea. Aprecie arabescurile elegante ale semnăturii. Băgă de seamă că scrisese întîi: „Mîinile vă sînt pătate de sîngele rudelor" — și că adăugase abia după aceea — „dumneavoastră". Schimbarea era bună, „de sîngele rudelor dumneavoastră", suna firește mai bine. Era o scrisoare excelentă, care exprima perfect mînia lui rece și disprețul față de omul care nu putea să prevadă urmările faptelor sale.

El, Franklin, putea să prevadă urmările faptelor sale. Era mulțumit de sine însuși, mulțumit că nu expediase atunci scrisoarea. William Strahan era un prieten bun. William Strahan ținea și acum legătura cu el, în ciuda războiului. Era avantajos să ai prieteni la Londra. Era bine că atunci, la Philadelphia, nu se lăsase împins de mînie și de satisfacție că-i reușise așa de bine scrisoarea, ca s-o și expedieze. Era bine că scrisoarea se afla aci, la Passy. Un început de zîmbet îi jucă pe față și Franklin puse scrisoarea în

mapa care cuprindea diferite manuscrise, sub rubrica: „Personale".

Alegea scrisorile la care trebuia să mai răspundă, le punea deoparte pe acelea pe care le considera rezolvate. Sosirea lui Silas Deane îl întrerupse din activitate.

Domnul acesta gras, impozant şi vesel, devenise ceva mai puţin vesel în ultimul timp ; atitudinea ciudată a Congresului, care ignora în mod sistematic cererile sale de plată şi ale lui Beaumarchais, îl îngrijora. Pe faţa sa cărnoasă apăruseră mici zbîrcituri şi vesta înflorată de atlaz, altădată gata să plesnească, începuse şi ea să facă cute pe burtă. Dar rămăsese întreprinzător ca totdeauna şi începu pe dată să povestească entuziasmat cum tot Parisul se bucură de eroicele fapte de arme ale căpitanului Conyngham şi de serviciul extraordinar pe care l-a adus cauzei americane capturarea vasului de poştă englez.

În loc de răspuns, Franklin îi întinse scrisoarea lui Vergennes. Silas Deane citi ; citea încet, tot mai avea dificultăţi cu limba franceză. Cînd pricepu, în cele din urmă, refuză să ia în serios scrisoarea. Asemenea avertismente, îşi dădu el cu părerea, erau doar formalităţi diplomatice ; capturarea vasului de poştă englez îl bucurase desigur pe Vergennes tot atît ca şi pe el. Silas Deane. Franklin ridică din umeri. Îi arătă lui Deane proiectul de răspuns. Deane ar fi preferat să i se dea ministrului un răspuns mai puţin grav, dar deoarece era blajin din fire şi plin de profundă stimă pentru doctor, se declară mulţumit. Căpitanul va primi bineînţeles autorizaţia de a părăsi portul, mai spuse el.

Franklin răspunse că şi el era convins de aceasta, dar îşi exprimă temerea că Conyngham va mai pricinui multe neajunsuri emisarilor americani. Asta s-ar putea, răspunse Silas Deane ; dar gloria faptelor de vitejie

ale căpitanului şi efectul lor asupra întregii Europe îi vor despăgubi din plin pentru asemenea neajunsuri. Primele de asigurare engleze creşteau de pe o zi pe alta. Iar comercianţii englezi abia dacă mai îndrăzneau să folosească vase engleze pentru exporturile lor.

Răbdător, Franklin încercă să-i explice încă o dată că aceste mici cîştiguri nu compensau marele neajuns politic pe care-l provoca pirateria nestăvilită. Nu era vorba de capturile de douăzeci-treizeci de mii de livre, ci de tratatul comercial şi de alianţa cu Versailles. Dar Deane răspunse aproape ofensat că, n-ar fi de loc de dispreţuit dacă, în actuala situaţie financiară a Congresului, ar obţine asemenea sume săptămînal, sau măcar la două săptămîni odată.

— Iubite, stimate doctor — începu el să se roage cu volubilitatea insistentă a omului de afaceri — gîndiţi-vă, vă rog, cît de uriaşe sînt nevoile Congresului. Cîndiţi-vă, vă rog, numai la lista ce ne-au trimis-o acum trei săptămîni.

Franklin nu se gîndea cu plăcere la lista aceea. Era lungă, era nesfîrşită. Un popor de agricultori avea desigur mare nevoie de produse industriale şi Congresul voia să obţină din Franţa nu numai tunuri, puşti şi uniforme, ci şi foarfeci de tuns oile, broaşte, sule de cizmărie, ace de cusut, medicamente de toate felurile, opium, aloe, pompe de clismă, ţesale şi pînză de cort, note muzicale şi tobe mari. Toate în cantităţi uriaşe. Dar tocmai de aceea doctorul era convins că nu se putea face nimic doar cu expediente. Într-o situaţie atît de teribil de grea, trebuiau să lupte pentru a obţine totul, recunoaşterea, acordul comercial, alianţa.

Se străduí, cu o mulţime de argumente logice, să-i explice asta şi colegului său. Dar Deane răspunse cu viclenie amicală:

— Daţi-mi voie, stimate doctore, să-l combat pe Franklin cu Franklin. N-aţi scris dumneavoastră în

Sărmanul Richard: „Un ou azi e mai bun decît o găină mîine" ?

Franklin renunţă să-l mai convingă. Îi vorbi de alte neplăceri inutile pe care i le pricinuia. Aşa, de pildă, domni care vin şi cer, referindu-se la Deane, slujbe şi posturi la Philadelphia.

— Nu vom provoca — spuse el — decît neplăceri Congresului şi decepţii solicitanţilor, dacă-i vom trimite pe oamenii aceştia în America.

Silas Deane îşi examina gînditor frumoasa vestă. Nu împărtăşea părerea marelui său prieten şi coleg. Declară, modest, dar ferm, că i se pare greşit să fie respinşi ofiţerii francezi care, arzînd de entuziasm pentru libertate, sînt gata să renunţe la poziţia lor din armată şi din patrie. Astfel de adeziuni active stîrnesc entuziasmul pentru America în toată lumea.

— Oare, plecarea lui La Fayette — încheie el — nu ne-a permis să facem un pas uriaş înainte ?

Cu acest La Fayette lucrurile se întîmplaseră după cum urmează. Obţinînd o numire de la Silas Deane, tînărul marchiz Joseph-Paul-Gilbert de La Fayette vorbise peste tot de intenţia lui de a intra în armata generalului Washington. Englezii care, încă de la începutul conflictului american, declaraseră că orice activitate a ofiţerilor francezi în favoarea rebelilor ar însemna o încălcare a neutralităţii guvernului de la Versailles, îi atraseseră atunci atenţia lui Vergennes asupra intenţiilor lui *monsieur* de La Fayette şi îi ceruseră ministrului să ia măsurile necesare. Şi influentul socru al tînărului marchiz, ducele d'Ayen, cu toată simpatia pe care o purta americanilor, dezaprobase energic intenţiile aventuroase ale ginerelui. Împreună cu Vergennes, obţinuse un ordin regal care îi interzicea categoric tînărului să plece din ţară. Dificultăţile stimulaseră însă zelul lui La Fayette, care declarase sus şi tare, cu îndărătnicia vîrstei, că-şi va

realiza intenţiile. Toate aceste pregătiri făcuseră ca înrolarea lui La Fayette în armata lui Washington să devină o chestiune de prestigiu pentru Franklin şi colegii lui, iar saloanele din Paris şi Versailles aşteptaseră cu încordare să vadă dacă acţiunea tînărului ofiţer va reuşi. Reuşise ; cu ajutorul lui Beaumarchais, La Fayette echipase pe cont propriu un vas şi părăsise pe ascuns Europa, plecînd dintr-un port spaniol.

Parizienii salutaseră cu entuziasm plecarea lui, iar Silas Deane avea dreptate cînd declara utilă acţiunea lui La Fayette. Şi Franklin se bucurase de reuşita ei. Din păcate însă, această bucurie nu rămăsese netulburată. Nu numai că trebui să se străduiască să tempereze supărarea ducelui d'Ayen, care-i bănuia pe emisarii americani că l-ar fi sprijinit pe necugetatul său ginere ; se mai constatase între timp că marchizul luase cu el o mulţime de ofiţeri francezi, din aceia pe care-i angajase Silas Deane, şi Franklin se gîndea cu îngrijorare la mutrele pe care le vor face ostaşii americani cînd vor trebui să treacă în subordinea acestor *messieurs*, în mare parte foarte tineri şi foarte îngîmfaţi. Nu-şi bătu însă mult capul să-i arate lui Silas Deane părţile negative ale acţiunii La Fayette, ci se mulţumi să-l roage pe colegul său să nu mai facă nici un fel de noi numiri de ofiţeri, ceea ce Silas Deane, niţel mirat şi jignit, îi şi promise în cele din urmă.

În schimb, avea şi el să-l roage ceva pe Franklin. Ori de cîte ori trebuiau să întreprindă o acţiune, fie că era vorba de procurarea nenumăratelor lucruri pe care le cerea Congresul, fie că era vorba de plecarea din Franţa a lui La Fayette, întotdeauna, în chestiunile mari ca şi în cele mărunte depindeau de ajutorul inventivului *monsieur* de Beaumarchais. În definitiv, el era singurul care expediase pînă atunci cantităţi mai însemnate de arme în America, iar fără ajutorul lui.

La Fayette n-ar fi reuşit niciodată să plece. Silas Deane avea însă impresia că Franklin nu-l tratează pe omul acesta extraordinar de serviabil cu toată amabilitatea pe care o merita. *Monsieur* de Beaumarchais are multă stimă faţă de Franklin şi-l doare că i se dă atît de rar prilejul să-l pună la curent cu activitatea sa.

Silas Deane avea dreptate ; în sinea lui, Franklin o recunoştea. Nu declarase chiar el nepotului său William că nu l-a tratat destul de cordial şi de politicos pe acest *monsieur* Caron ? Nu povestise oare nepotului, şi în fond nu-şi povestise sie însuşi povestea cu grapa ? Oricît de antipatic îi era omul acesta, trebuia să se resemneze să-l vadă mai des.

— Cîtă vreme locuinţa aceasta nu e încă pusă la punct, primesc numai prietenii intimi, pe dumneata şi pe alţi cîţiva. Dar mai tîrziu, îmi va face plăcere să stau din nou de vorbă cu inventivul dumitale *monsieur* de Beaumarchais, un om de afaceri dat dracului, un *débrouillard*. Eu nu subapreciez serviciile lui. Spune-i asta, te rog, cu toată căldura pe care ţi-o permite franţuzeasca dumitale.

Rămase un moment pe gînduri.

— Nu se împlineşte, la începutul lunii iulie, un an de cînd Congresul a adoptat declaraţia de independenţă ? Cred că cu prilejul acesta voi invita pe prietenii noştri la o mică serbare, la care, bineînţeles, nu va lipsi nici descurcăreţul dumitale amic.

Silas Deane găsi că e cam mult pînă la începutul lui iulie ; dar era bucuros şi de această promisiune, îi mulţumi foarte călduros doctorului şi-şi luă rămas bun.

Mai tîrziu, în timpul zilei, spre bucuria lui Franklin, se înfăţişă doctorul Dubourg. În ultimele luni, Franklin se legase tot mai mult de domnul acesta

demn, vorbăreț, cult, important și prietenos. Franklin îl punea să-i mai cizeleze scrisorile și alte scrieri scurte în limba franceză, asculta nenumăratele lui anecdote și bîrfeli, cîteodată foarte interesante, și-l utiliza pentru tot felul de servicii. Îi era de asemenea recunoscător că-i atrăsese atenția asupra „grădinii" de la Passy. Apoi, pe americanul echilibrat îl amuza prietenul francez atît de vioi care se înfierbînta cînd vorbea, care își ieșea din fire în focul discuției și se arăta nespus de mirat cînd cineva îi lua în nume de rău lipsa de măsură.

Doctorul Dubourg povesti mîndru că pînă în două săptămîni editorul Rouault va scoate a patra ediție din cărticica lui Franklin *Bonhomme Richard*. El, Dubourg, avusese de curînd o lungă discuție cu baronul Grimm de la *Encyclopédie* asupra traducerii pe care o făcuse, o discuție, trebuie să mărturisească, foarte vie. Într-adevăr, proaspătul baron îi obiectase că în traducere revenea mereu expresia „spune sărmanul Richard". Și doar expresia aceasta nu era folosită decît de optzeci și patru de ori în optsprezece pagini. De aceea i-a și dat a înțelege nerușinatului critic că nu poate fi sarcina traducătorului să-l corecteze pe autor. O operă de importanța celei a lui Franklin trebuie tradusă cu smerenie, veneratie și fidelitate, calități, se vede treaba, foarte străine domnului baron Grimm.

Franklin rămase pe gînduri.

— Chibzuind bine — zise el după aceea — trebuie să-i dai dreptate baronului Grimm. Probabil că prin continua ei repetare, expresia „spune sărmanul Richard" e mai obositoare într-o limbă agilă și spirituală ca cea franceză, decît în limba engleză.

Doctorul Dubourg îşi privi uluit prietenul.

— Doar n-o să mă părăseşti în această luptă? se indignă el. Doar n-o să-i dai dreptate acestui baron făcut şi nu născut.

— Poate — gîndi cu glas tare Franklin — n-ar fi rău să ştergem în cîteva locuri cuvintele „spune sărmanul Richard". Un zîmbet viclean luminä faţa lui Dubourg.

— Asta înseamnă că am asentimentul dumitale, scumpe amice, se bucură el. Într-adevăr, pentru a nu da baronului Grimm prilej de răutăcioase critici tipărite, am şters în noua ediţie de douăzeci şi şase de ori această expresie, aşa că nu mai apare acum decît de cincizeci şi opt de ori. Eu nu sînt dintre aceia care se cramponează de idei preconcepute şi am supus, în general, noua ediţie a traducerii mele, unei prelucrări temeinice, care a adus, după cît îmi pare, o serioasă îmbunătăţire a textului.

Luă apoi manuscrisul şi-i citi lui Franklin îmbunătăţirile făcute. Acesta, de fapt, nu găsea diferenţe importante între cele două versiuni, ba nici nu le băga de seamă. Dubourg însă se străduia, prizînd şi plescăind zgomotos, să-i demonstreze cît a cîştigat opera prin ultima cizelare, ceea ce Franklin şi recunoscu pînă la urmă, de dragul stăruitorului său amic.

După aceea, Franklin emise felurite păreri asupra dificultăţilor şi pericolelor pe care le poate întîmpina cîteodată un traducător pasionat. Povesti de cîtă sudoare şi de cît sînge a fost nevoie pentru alcătuirea admirabilei traduceri engleze a *Bibliei*. Aminti de traducătorul William Tyndale, care găsise multe formulări frumoase şi populare, de pildă minunata formulare a psalmului al douăzecişitreilea, dar care a fost în cele din urmă ars pe rug, pentru că voise să pună vulgara raţiune logică în locul autorităţii care nu este întotdeauna logică.

— Da — încheie el pe gînduri — destinul traducătorului este cîteodată plin de riscuri.

Dubourg cătă nesigur la el şi schimbă vorba. Şi, poate că cuvîntul „riscuri" îi sugerase noua temă, vorbi despre căpitanul Conyngham şi isprăvile lui vitejeşti. La amintirea vicleniilor şi isprăvilor corsarului, vădi o şi mai mare, mai juvenilă plăcere decît Silas Deane. Povesti în felul său naiv-conspirativ despre manevrele viclene pe care le întreprind căpitanii corsari pentru a face capturi sub ochii autorităţilor engleze şi ale celor franceze, sezisate de englezi, şi pentru a vinde după aceea bunurile capturate. Într-un rînd, vasul corsarilor, care primise ordin să părăsească în douăzeci şi patru de ore portul francez de refugiu, nu l-a părăsit, cu toată părerea de rău, pentru că, dragă doamne, după avizul experţilor, o spărtură în vas nu putea fi în nici un caz reparată în acest răstimp. În alt caz, în urma unor semnale primite, cumpărătorii francezi ieşeau în larg şi preluau acolo marfa capturată de piraţi. Altă dată vasele îşi schimbau peste noapte numele şi aspectul, *Clarendon* şi *Hanover Planter* deveneau *Hancock* şi *Boston*. Şi, cu toată severitatea pe care o manifesta de ochii lumii guvernul de la Versailles, se putea conta pe oarecare complicitate din partea lui. Cînd Stormont i-a dovedit lui Vergennes — Dubourg o ştia dintr-o sursă foarte sigură — că francezi şi americani au colaborat la plasarea mărfurilor capturate, Vergennes ar fi ridicat ochii către cer şi s-ar fi plîns de rapacitatea anumitor negustori particulari.

De altfel, continuă Dubourg, are şi o rugăminte către marele său amic. Din păcate, căpitanul James Little intrase cu vasul său corsar într-un port spaniol, pe care-l luase drept un port francez, şi acum se afla internat de autorităţile spaniole. El, Dubourg, este interesat în această chestiune pentru că-l finanţase cu

ceva bani pe căpitanul Little. Ar fi vrut ca Franklin să intervină la Madrid.

Franklin îl privi lung pe Dubourg care, nițel jenat, își făcea de lucru cu bastonul. La Madrid, spuse Franklin gînditor, se află acum Arthur Lee ; el, Franklin, n-ar putea interveni acolo fără să provoace grave complicații. Dar, după cîte știa, exista la Paris un om care avea multe legături cu Madridul, *debrouillard*-ul nostru, amicul nostru Beaumarchais. Dubourg fornăi indispus. Ar vrea mult să dea o mînă de ajutor căpitanului Little, spuse el în cele din urmă, dar să se umilească în așa hal... Nici nu mai termină fraza.

Apoi, înviorat, povesti cu aprindere că ar fi auzit în ajun la Ministerul Marinei că era vorba să se scoată din serviciu un vas de război, *L'orfraye* (Vulturul de mare), un vas mare, frumos, cu o chilă de cincizeci de metri lungime și cu cincizeci și două de tunuri. Intenționa să constituie acum un consorțiu care să cumpere acest vas, să asigure repararea lui și să-l trimită în expediții piratерești. Operația cerea investiții importante ; poate că Franklin ar putea să-l intereseze pe proprietarul său, *monsieur* de Chaumont, pentru această afacere. Bineînțeles că și el, Dubourg, ar putea să-i vorbească, dar dacă propunerea ar veni de la Franklin, dacă, așa zicînd, însuși geniul libertății ar da aripi acestei întreprinderi, desigur că ar fi altceva. „Corabie, corabia mea, valuri noi te vor purta spre larg", îl cită el în latinește pe Horațiu.

Franklin regretă în sinea lui setea de aventuri a prietenului său. Dacă-l mai ținea bine minte pe Horațiu, răspunse el, apoi în această odă despre corabie se vorbea mult de grijile legate de călătoriile pe mare. Și în nici un caz n-ar fi un semn de recunoștință din partea lui dacă, după ce i-a răpit serviabilului *monsieur* de Chaumont frumoasa sa casă, ar

încerca acum să-l potcovească cu un vas de război dezafectat.

Dubourg se simți niței jignit. Totuși, cînd Franklin îl invită să rămînă la cină, nu se lăsă mult rugat. Bucătarul, *monsieur* Finck, pregătise ca totdeauna o masă bună și îmbelșugată, iar Franklin mînca cu plăcere. Constată însă cu regret că doctorul Dubourg nu mai mînca cu atîta poftă ca altă dată. Din nou trebui să constate că prietenul său îmbătrînea văzînd cu ochii. Nu fără o mică spaimă constată că avea o față hipocratică ; scumpul, bietul său amic Dubourg era însemnat, n-avea s-o mai ducă mult.

Franklin însuși voia să mai trăiască foarte multă vreme. Dar știa că totul se putea termina de la o zi la alta și se gîndea adesea la moarte. Nu era sentimental. Văzuse murind mulți oameni, prieteni și dușmani. Deoarece era scriitor pînă-n măduva oaselor, se simțise îndemnat să fixeze în cuvinte părerea lui despre prieteni și dușmani ; scrisese multe epitafuri. Cu timpul își făcuse obiceiul să compună epitafuri pentru prietenii lui, pentru dușmanii lui, pentru morți, pentru vii, pentru sine însuși. Așa și acuma, pe cînd mînca cu poftă, căuta în gînd cuvinte de laudă, potrivite pentru epitaful amicului său Dubourg.

Acesta îi întrerupse șirul gîndurilor, spunînd pe neașteptate, îngrijorat și cu importanță :

— De fapt, dumneata te ții îmbucurător de bine, stimate amic, totuși nu pot vedea fără teamă ce mult mănînci. Un bărbat de vîrsta noastră n-ar trebui să fie ceva mai prudent ? Vinul Pommard, pe care *monsieur* Finck al dumitale ni-l aduce, este excelent, totuși, deși aceasta este de-a dreptul o crimă, îți propun : toarnă apă în vinul dumitale.

Franklin gîndi : „ciudat cum medicul acesta n-a băgat de seamă că are *facies hippocratica*“ și, de-

oarecc Dubourg pusese mîna pe carafă să-i toarne apă, spuse, acoperindu-şi paharul cu mîna :

— *Biblia,* bătrîne, n-o citezi la fel de bine ca pe clasicii dumitale. Apostolul Pavel n-a sfătuit să torni apă în vin, ci vin în apă.

Ziua următoare, era într-o marţi. Franklin plecă, însoţit de nepotul său William, să-şi petreacă seara, ca în fiecare marţi, la *madame* Helvetius. Era un drum scurt, doar de vreo două mile, şi Franklin îşi propusese să-l străbată pe jos, de dragul exerciţiului fizic. Dar, cînd intră în frumoasa proprietate a doamnei Helvetius, fu bucuros că se hotărîse totuşi, în cele din urmă, să vină cu trăsura. Era plăcut să sosească odihnit, cu respiraţia egală şi netranspirat.

Parcul se întindea multicolor şi vesel în faţa casei. Aceasta era, ca întotdeauna, plină de zgomot ; cîini, pisici, canari, fetele zglobii ale doamnei Helvetius, cei doi prelaţi care locuiau acolo ca şi medicul ei, doctorul Cabanis, contribuiau fiecare la veselia zgomotoasă a casei. Sosiseră şi cîţiva prieteni, ca la orice prînz sau cină în casa doamnei Helvetius, care avea nenumăraţi prieteni oameni de stat, scriitori, artişti.

Madame Helvetius îl salută zgomotos pe doctor. Aşa îl salutase şi în ziua cînd îi călcase prima dată pragul. Voise s-o atragă şi mai mult pe această doamnă influentă şi progresistă de partea cauzei ţării sale şi fusese bucuros cînd fostul ministru de Finanţe Turgot îl introdusese în casa ei. *Madame* Helvetius se arătase foarte bucuroasă de venirea lui şi-i întinsese imediat cu căldură mîna ei frumoasă, plinuţă.

— Sărutaţi-mi mîna — strigase ea — şi pe îndelete, fără grabă ! Foarte curînd legaseră apoi o strînsă prietenie.

Şi acum a trebuit să se aşeze imediat lîngă ea, atît de aproape cît îi permitea rochia înfoiată. Amicală şi

severă, ea îl întrebă dacă nu cumva şi-a călcat din nou făgăduiala şi a venit cu trăsura în loc să vină pe jos. În timp ce-i mărturisea că şi de astă dată a fost indulgent cu sine însuşi, Franklin o privea cu plăcere.

Era o doamnă cam grasă, care umplea scaunul, trecută bine de cincizeci de ani, albă şi roz, neîngrijit fardată, cu părul de un blond spălăcit, neglijent vopsit. Ştia că unele femei socoteau că arată ca ruinele Palmirei [1]. El însă era înclinat s-o vadă strălucitoare şi mult admirată, ca în trecut. Căldura şi impulsivitatea ei, inteligenţa ei vie, îl atrăgeau puternic, ca de altfel pe mulţi alţi bărbaţi, şi socotea cu totul normal ca şi astăzi încă, la aproape şaizeci de ani, să se poarte ca o femeie răsfăţată, de o cuceritoare frumuseţe.

În timp ce sporovăiau bine dispuşi despre tot felul de fleacuri, îi privea de pe perete portretul lui Claude-Adrien Helvetius, care murise cu şase ani în urmă şi pe care Franklin îl cunoscuse şi ajunsese să-l preţuiască în precedenta sa şedere la Paris. Cu acest domn foarte bogat, care nu era mai puţin apreciat ca filozof decît ca arendaş de impozite, strălucitor de frumoasa Marie-Félicité trăise peste treizeci de ani de căsnicie îmbelşugată, veselă şi fericită. Acum, portrete de ale răposatului se aflau pe toţi pereţii, iar pe cămin era o reproducţie a pietrei sale funerare, o femeie jelind peste o urnă. Iubitul ei Claude-Adrien îi lăsase cu limbă de moarte povaţa să se bucure mai departe de viaţă din toate puterile trupului şi sufletului ei şi, împlinindu-i această dorinţă, larma voioasă pe care o făceau ea şi frumoasele ei fete înconjura portretele mortului şi piatra sa funerară.

[1] Ruine celebre ale unui minunat oraş antic de pe teritoriul Siriei.

După masă, în timp ce doctorul Cabanis juca şah cu abatele Morellet şi abatele de la Roche chibiţa, iar William flirta cu domnişoarele, Franklin rămase singur cu *madame* Helvetius care-l întrebă fără ocolişuri :

— Ai văzut-o între timp pe *madame* Brillon ?

Madame Brillon era o doamnă din vecini, frumoasă, gingaşă şi tînără, soţia unui consilier în etate din Ministerul de Finanţe.

— Desigur, răspunse fără ezitare Franklin şi explică în franţuzeasca lui lentă : am rugat-o pe *madame* Brillon să ne vedem cît de des. Ea îşi dă silinţa să îmbunătăţească cunoştinţele mele de limbă franceză.

— Franţuzeasca dumitale este destul de bună, dragă prietene — declară energic *madame* Helvetius — şi metodele pedagogice ale noii dumitale profesoare de franceză nu-mi plac de fel. Mi s-a povestit că ţi s-a aşezat pe genunchi, de faţă cu toată lumea.

— Şi găseşti că n-ar fi potrivit ? întrebă nevinovat Franklin. Oare nu ţi-au povestit, cei care te ţin la curent, că *madame* Brillon, care era foarte ataşată de tatăl ei, a hotărît să mă adopte în locul acestui tată decedat ?

— Puşlama bătrînă ! zise simplu şi convins *madame* Helvetius. Recunosc, continuă ea, că *madame* Brillon e drăguţă. Dar n-o găseşti şi dumneata prea slabă ?

— Creatorul — spuse Franklin — a dat frumuseţii cele mai diferite chipuri ; m-aş socoti nerecunoscător dacă m-aş specializa.

— Nu-mi plac femeile, declară scurt *madame* Helvetius. Prea bîrfesc cu neruşinare. Unele trăncănesc că aş avea o gură slobodă şi maniere de spălătoreasă.

— Dacă spălătoresele Parisului — răspunse Franklin cu franţuzeasca sa laborioasă — au manierele dumitale, *madame*, atunci au maniere de regină.

Mai tîrziu, aşezîndu-se şi mai aproape de el, *madame* Helvetius îl întrebă :

— Răspunde-mi sincer, scrisoarea dumitale către abatele Morellet ai scris-o anume ca să mi-o arate mie ?

Din însărcinarea doamnei Helvetius, abatele îi scrisese lui Franklin că o întîlnire dinainte stabilită nu putea avea loc, iar Franklin îi răspunsese pe larg cît de tare regretă că nu o va întîlni pe *madame* Helvetius şi de ce anume.

— Noi toţi — scrisese el — oameni de stat, filozofi, poeţi, savanţi, sîntem atraşi de *Nôtre Dame d'Auteuil* — aşa era numită *madame* Helvetius de prietenii ei — precum paiele de chihlimbar, pentru că în plăcuta ei societate găsim bunăvoinţă, atenţie prietenească, dorinţa de a fi agreabili şi de a socoti şi pe ceilalţi agreabili, plăcerea de a fi împreună, pe care incontestabil nu o avem atunci cînd ne întrunim fără *madame*.

— Abatele v-a arătat scrisoarea ? întrebă Franklin, simulînd stînjeneală.

— Bineînţeles — zise ea şi, rîzînd zgomotos, continuă — îţi doresc doar, bătrîne domn viclean, să ai acelaşi succes, cu încercările dumitale de corupţie, pe lîngă miniştri, ca pe lîngă mine.

Asemenea convorbiri aveau adesea loc, *madame* Helvetius, zgomotoasă, vioaie, îmbrăţişîndu-l şi sărutîndu-l, el tăcut, cu gesturi puţine, curtenitor, atent şi solemn. Atît complimentele ei zgomotoase cît şi cele şoptite de el conţineau o mică exagerare ironică, dar nici unul din ei nu se îndoia că sub cuvintele lor îşi croieşte drum un sentiment adevărat. Franklin se simţea atras de înţelepciunea ei, sigură de sine, de dorinţa ei veşnic trează de a cunoaşte oameni şi lucruri, de vitalitatea ei tinerească, de naturaleţea ei, de nepăsarea ei faţă de gura lumii, chiar şi de felul

vulgar şi în acelaşi timp suveran cu care călca regulile gramaticii şi ale ortografiei. Ea, la rîndul ei, care nu-şi putea închipui o viaţă fără bărbaţi şi fără omagii, găsea o deosebită satisfacţie la gîndul că acest om însemnat, a cărui superioritate fusese recunoscută chiar şi de răposatul Helvetius şi de prietenul ei Turgot, o admira atît de făţiş, cel puţin tot atît ca pe tînăra şi sfrijita *madame* Brillon ; iar acum două săptămîni, cînd el renunţase odată la felul lui formal de a fi şi i se adresase spunîndu-i, cu vocea lui plăcută şi mîngîietoare, în loc de *madame,* Marie-Félicité, fusese adînc tulburată.

Între timp sosiseră şi Dubourg cu Turgot.

Jacuqes-Robert Turgot, baron de l'Aulne, un domn înalt, de aproape şaizeci de ani, arăta mai bătrîn decît anii lui. Faţa frumoasă, cu buze arcuite şi nasul drept, era brăzdată de cute dure şi adînci pînă la colţurile gurii. Turgot şi *madame* Helvetius erau prieteni din tinereţe. El voise s-o ia de soţie încă pe vremea cînd se mai numea *mademoiselle* de Ligniville, dar, deoarece amîndoi erau săraci lipiţi, ea îl refuzase, ascultînd de glasul raţiunii. Cînd se căsători mai tîrziu cu bogatul, talentatul, stimatul şi totdeauna bine dispusul Helvetius, Turgot o dezaprobase zgomotos, îi rămăsese însă prieten şi continuă s-o vadă aproape zilnic timp de treizeci de ani. După moartea lui Helvetius, amîndoi fiind bogaţi, liberi şi cu vază, Turgot repetase cererea în căsătorie. Din nou fără succes. Dar nici acest al doilea refuz nu-l împiedica să vină des s-o vadă.

Turgot, cinstit pînă-n măduva oaselor, devotat cu patimă cauzei raţiunii, se bucura în cele mai largi cercuri de dragoste şi respect. Şi doctorul Dubourg ţinea mult la el şi-i purta mare stimă. Dar nu se putea împiedica să-l dojenească în felul lui naiv, zgomotos şi amical, că pe timpul ministeriatului său ar fi trebuit

să facă sau să nu facă cutare lucru. Şi astăzi repetă veşnicul său reproş că Turgot ar fi trebuit să dea atunci vreo patru-cinci milioane pentru răsculaţi. La început stăpînit, Turgot îi explică, pentru a zecea sau a douăsprezecea oară, că şi-ar fi periclitat reformele şi ar fi dat adversarilor săi prilej de justificate atacuri dacă ar fi cheltuit un singur ban pentru altceva decît pentru aceste reforme. Dubourg nu se mulţumi cu atît, ci continuă să-l provoace. Turgot, iritabil, replică dur. *Madame* Helvetius se străduia degeaba să-i împace. În cele din urmă, Turgot declară că ministeriatul său trebuie privit ca un întreg, lucru pe care Dubourg nu vrea de loc să-l priceapă şi, indignat de încăpăţînarea acestuia, arătă că Dubourg uita întotdeauna întregul de dragul detaliilor ; s-ar putea ca o asemenea metodă să fie de folos în filologie, dar în ştiinţele politice nu face doi bani. Dubourg cită dintr-un filozof latin că o sumă se compune din părţile ei componente. Dubourg ridicase vocea, nici Turgot, încălzit, nu şi-o mai stăpînea pe a lui, cîinii începuseră şi ei să latre, se stîrnise o adevărată larmă.

În cele din urmă, Turgot îi ceru lui Franklin să-i declare că a înţeles, ba chiar că a aprobat felul său de a proceda.

— Aprobat ? răspunse Franklin. Asta e nitel cam mult. Dar că am înţeles atitudinea dumitale, asta sînt nevoit s-o recunosc.

Apoi — aşteptase această ocazie — Franklin declară că încă de multă vreme voise să atragă atenţia dragilor şi combativilor săi prieteni asupra unei prea puţin cunoscute poveşti din *Biblie* şi-l rugă pe abatele de la Roche :

— Povesteşte dumneata, dragă abate, celor doi domni, povestea despre toleranţă, din cartea întîia a lui Moise.

După oarecare reflecţie, abatele spuse că nu ştie

la care poveste se referă Franklin; nici abatele Morellet nu-şi putea da seama la ce face Franklin aluzie. Doctorul dădu mirat din cap, spunînd că e ciudat cît de puţin cunoscută este această poveste, deşi era una din cele mai înţelepte dintre numeroasele povestiri pline de învăţăminte pe care le cuprinde *Biblia*, pe lîngă atîtea altele confuze şi absurde. Cunoscînd intoleranţa iubiţilor săi prieteni şi prevăzînd că vechea lor ceartă va învia şi de astă dată, venise cu *Biblia* lui şi rugă să i se permită să le citească pasajul respectiv.

Scoase din buzunarul hainei o mică *Biblie*.

— Este capitolul treizeci şi unu din cartea întîia a lui Moise, explică el, şi începu să povestească cum la Avraam a venit din deşert un străin, gîrbovit de ani, rezemat în toiagul lui. „Dar Avraam şedea înaintea cortului şi se sculă şi se duse întru întîmpinarea străinului şi grăi către el: «Rogu-te, intră şi-ţi spală picioarele şi rămîi peste noapte. Iară mîine în zori ai să te trezeşti şi ai să porneşti mai departe.» Dară omul zise: «Nu, am să mă rog Domnului meu acolo, sub ponul acela». Avraam însă nu se dădu bătut şi omul făcu cale întoarsă şi intră în cort şi Avraam aduse pită şi se porniră s-o mănînce. Iar Avraam văzînd că omul nu rostea nici un cuvînt de mulţumire şi binecuvîntare către Domnul, îi spuse: «De ce nu cinsteşti pe Dumnezeu cel Atotputernic, Făcătorul cerului şi al pămîntului?» Iar omul răspunse cu cuvintele: «Nu vreau să-l cinstesc pe Dumnezeul tău şi nici să-i spun pe nume, căci mi-am făurit un Dumnezeu care se află tot timpul în casa mea şi se îngrijeşte de toate nevoile mele». Şi Avraam se aprinse de mînie împotriva omului, se ridică şi se năpusti asupra lui, îl lovi şi-l goni în deşert. Atunci Dmunezeu se înfăţişă lui Avraam şi spuse: «Avraame, unde-ţi este oaspetele?» Iar Avraam răspunse cu cuvintele: «O,

Doamne, el n-a vrut să te cinstească şi să rostească numele tău. Şi l-am izgonit dinaintea ochilor mei, în deşert». Şi Dumnezeu spuse : «Eu l-am răbdat optzeci şi nouă de ani şi l-am hrănit şi l-am îmbrăcat, cu toate că şi-a întors faţa de la mine, iar tu, tu însuţi, un păcătos, n-ai putut să-l rabzi nici o singură noapte ?"

Franklin închise cartea.

— Nu e rea povestea aceasta, zise doctorul Cabanis.

— Ciudat — spuse dus pe gînduri abatele Morellet — nu-mi pot aminti de acest capitol.

Nici abatele de la Roche nu şi-l putea aminti.

Franklin le dădu *biblia* lui engleză, cei doi prelaţi se aplecară asupra ei şi putură descifra limpede titlul tipărit cu litere demodate : Genesa, capitolul 31.

— Spune drept — îl întrebă *madame* Helvetius pe Franklin, cînd fură din nou singuri — cine a scris acest capitol, Dumnezeu sau dumneata ?

— Amîndoi, răspunse Franklin.

Restul serii Turgot se înţelese bine cu Dubourg, iar Franklin simţi că-i poartă multă simpatie. Desigur că ar fi fost de folos cauzei americane dacă, la vremea sa, Turgot le-ar fi dat bani, dar Franklin îl stima pe Turgot tocmai fiindcă nu făcea niciodată compromisuri. Bineînţeles că în felul acesta nu se putea face politică practică, dar se formulau idealuri limpezi, de neclintit, pentru viitor şi pentru cărţile de citire.

Ca scriitor ce era, Franklin încercă să formuleze într-o singură frază ceea ce credea despre Turgot şi, în timp ce flirta însufleţit cu *madame* Helvetius, găsi următoarea formulare :

— Jacques-Robert Turgot n-a fost un om de stat al veacului al optsprezecelea, ci primul al celui de al nouăsprezecelea.

Pierre şedea, neobişnuit de îngîndurat, în faţa minunatului său birou. Nu era omul să se lase copleşit de grijile zilei de mîine ; trăia pentru ziua de azi şi pentru veşnicie, nu pentru ziua de mîine. Dar nu-şi ascundea că în zilele următoare va avea serioase dificultăţi. Cînd îi ceruse azi secretarului Maigron anărîta sumă de opt mii de livre din casa firmei *Hortalez*, aceasta abia o putuse aduna şi cînd, în cele din urmă, îi dăduse banii, faţa cenuşie a omului său de încredere îi păru şi mai cenuşie. Şi ce va fi în zilele următoare ? Peste trei zile era scadentă poliţa lui Testard şi Gaschet. În şaptesprezece trebuia să-i restituie primul sfert de milion lui *monsieur* Lenormant şi dacă voia să încheie contractul pentru vasul de război, pentru *Orfraye*, trebuia să facă rost imediat de cel puţin o sută de mii de livre bani gheaţă.

Ar putea obţine vasul *Orfraye* pe o nimica toată. Să renunţe la vas numai pentru că acum nu are la îndemînă această sumă ridicolă ? Doar nu e nebun. Din prima clipă cînd aflase că *Orfraye* va fi dezafectat, fusese hotărît să-l cumpere. Se îndrăgostise de minunatul vas. O navă cu trei punţi, cincizeci şi două de tunuri, şi cincizeci de metri lungime. Şi ce linie minunată are ! Îi cîntă inima cînd se gîndeşte cum va zbura uriaşa pasăre cu cioc coroiat în fruntea vaselor sale de transport.

Dar trebuie să aibă banii în următoarele cîteva zile, mîine trebuie să-i aibă, cel puţin o sută de mii de livre, altfel pierde vasul. Ceilalţi concurenţi nu se lasă nici ei mai prejos, asta i-a comunicat din sursă sigură omul lui de încredere din Ministerul Marinei. Dubourg e concurentul. Dar o să se păcălească acest măgar savant şi încrezut, care n-are alt argument în favoarea sa decît că este prietenul marelui Franklin. El, Pierre, ştie precis ce are de făcut ca să prindă acest *Vultur de mare*, el ştie cine trebuie uns.

E ridicol că el, şeful firmei *Hortalez*, trebuie să-şi spargă capul de unde să facă rost de bani, de o biată sumă de o sută sau două sute de mii de livre. Dar parcă putea prevedea cineva că luptătorii pentru libertate din America vor fi aşa răi platnici ? Numai Charlot, eternul pesimist, cobise aşa ceva şi era o ruşine, era caraghios că deocamdată dreptatea era de partea lui.

Cînd te gîndeşti că americanii primiseră cu ovaţii şi cu mare cinste primele sale trei vase la intrarea în portul New Hampshire. Dar la înapoiere vasele n-au adus nici bani, nici poliţe, ci doar cîteva bale de tutun, care nu acopereau nici opt la sută din contul firmei *Hortalez*. Încărcătura cu care se întorsese al doilea transport nu mai acoperea decît patru la sută. Silas Deane, care făcea tot ce-i sta în putinţă, se sucea, se învîrtea şi declara jenat că numai şi numai rapoartele calomnioase, răuvoitoare ale lui Arthur Lee, după care furniturile ar fi un cadou camuflat al guvernului francez, sînt vinovate de tărăgăneala congresului. „Americanii ăştia, americanii ăştia!" murmura Pierre, scărpinînd-o în cap pe căţeaua Caprice.

Dar cînd se văita astfel, se gîndea de fapt numai la un singur american, şi acesta nu era Arthur Lee, ale cărui atacuri ar fi rămas desigur fără efect, dacă celălalt şi-ar fi dat osteneală să deschidă măcar gura. Dar celălalt nu-şi dădea osteneala. Celălalt păstra o atitudine de indiferenţă jignitoare, de neînţeles. Celălalt declara că contractele ar fi fost încheiate mult înainte de venirea sa, că ar fi fost încheiate de Silas Deane şi că deci să se adreseze acestuia. Silas Deane însă, cu toată bunăvoinţa lui, era neputincios dacă celălalt nu-l sprijinea.

Oricît de deschis discuta Pierre, în general, problemele lui cu cei ce-i erau apropiaţi, despre relaţiile

sale nesatisfăcătoare cu Franklin nu vorbea cu nimeni, nici măcar cu Paul. Acum însă, înainte de a cumpăra *Vulturul de mare,* va trebui desigur să discute deschis toată situaţia comercială cu Paul şi atunci nu va avea încotro, va trebui să vorbească şi de povestea asta idioată cu Franklin.

Cînd Pierre îi vorbi de intenţia sa de a cumpăra *Vulturul de mare,* Paul spuse :

— Dumneata joci un joc riscat.

— Să las *Vulturul de mare* altora — îi replică Pierre — ca Chaumont, Dubourg şi cum le-o mai fi zicînd ?

Paul îi înţelese intenţia fără să fie nevoie ca Pierre să mai insiste. Nu era vorba doar de vas. Deocamdată, firma *Hortalez* era de neînlocuit, Pierre era singurul care dispunea de destul de multe vase şi arme pentru a-i feri pe americani de o capitulare. Dacă însă cei ce se aflau permanent în jurul lui Franklin ar fi şi ei în stare să trimită suficiente vase şi arme americanilor, atunci l-ar strivi curînd pe Pierre, iar casa *Hortalez* n-ar mai exista decît cu numele.

— Maigron este extraordinar — zise Paul — nimeni altul n-ar fi reuşit, ca el, să plătească toate poliţele scadente, dar mă întreb cum va plăti poliţa lui Testard şi Gaschet şi sfertul de milion al lui Lenormant.

— Ne putem bizui pe Silas Deane, răspunse Pierre.

— Da... pe Silas Deane, zise Paul. Nu mai spuse apoi nimic, dar Pierre înţelese că Paul îşi dă seama de situaţie.

De cînd Paul se despărţise la Nantes de Franklin, nu-l mai zărise decît de două ori în societate. Deşi nu era sfios de felul lui, nu îndrăznise să se apropie de el ; felul ciudat şi jignitor în care doctorul se purtase cu prietenul şi şeful lui îl durea şi-l intimida. Faptul că prietenul său, altminteri atît de vorbăreţ,

îşi închidea în sine amărăciunea, îi dovedea lui Paul cît de adînc trebuie să-l fi lovit răceala lui Franklin. Acum, cînd Pierre, chiar şi în discuţia pe care o aveau, vorbea pe ocolite de chestiunea aceasta penibilă, cauza primă a tuturor neplăcerilor, Paul hotărî să meargă la Franklin de-a dreptul, fără să-i mai spună ceva lui Pierre, şi să-l întrebe pe doctor de ce nu vrea să colaborezc cu Pierre.

Pierre, dinspre partea sa, aştepta ca Paul să înceapă să vorbească despre încăpăţînarea lui Franklin. Îl supăra că n-o făcea. În cele din urmă exclamă nerăbdător, mînios aproape :

— Odată tot o să sosească banii americani !

— Dar cu greu înainte de scadenţa ultimei rate pentru *Orfraye*, răspunse Paul.

— Dumneata, dragă prietene, vezi lucrurile foarte în negru astăzi, zise Pierre.

— Eu în locul dumitale — insistă Paul — n-aş conta pe încasările americane în calculele pentru cumpărarea *Vulturului de mare*.

— Nu-mi pot închipui — spuse încruntat Pierre — că s-ar putea ca nici următoarele cinci transporturi să nu se întoarcă cu bani.

— Speranţa este un prost sfetnic, zise Paul.

— Eşti înţelept pentru anii dumitale, îi răspunse Pierre. Dictonul acesta ar putea să fie una din înţelepciunile de almanah al amicului din Passy, în traducerea lui Dubourg.

— Dumneata nu poţi cumpăra *Vulturul de mare* — încheie scurt Paul — dacă *monsieur* Lenormant nu-ţi acordă un credit nou sau dacă nu ţi-l prelungeşte pe cel vechi.

În fond, Pierre ştiuse din prima clipă că. dacă vrea să cumpere vasul de război, va trebui să-l roage pe Lenormant pentru o păsuire, dar nu voia să accepte această idee. Acum, cînd Paul formulase neplăcutul

adevăr în cuvinte puține și limpezi, Pierre își aminti de avertismentul lui Désirée. Paul, văzînd cît îi este de penibil prietenului să-l roage ceva pe Lenormant, se oferi el :

— Să vorbesc eu cu *monsieur* Lenormant ?

Pierre fu o clipă tentat să primească propunerea. Răspunse totuși :

— Nu, nu, dragă prietene, vorbesc eu cu Charlot.

Cînd Pierre se anunță la el, *monsieur* Lenormant îl invită pentru a doua zi la masă. Era o masă aleasă, cu puțini invitați, domni și doamne din aristocrație. Pierre era singurul care nu era de viță nobilă. Se arătă foarte bine dispus și se ținu de tot felul de șotii. Cei de față n-aveau ochi și urechi decît pentru el. Și Pierre auzi foarte limpede cum ducele de Montmorency îi spuse gazdei :

— Pe Beaumarchais al dumitale aș sta să-l ascult și pînă dimineața.

Monsieur Lenormant părea să fie foarte mulțumit de succesul micii sale sindrofii.

Cînd se ridicară de la masă, Pierre îl reținu.

— Un moment, bătrîne — spuse el — ca în treacăt, mai ținînd paharul de coniac în mînă. Cred că în curînd ajunge la scadență una din poliţele noastre din împrumutul american, presupun că pe dumneata nu te jenează să ne prelungești polița cu cîteva luni.

Monsieur Lenormant îl privi prietenos pe Pierre, ochii lui erau, ca de obicei, învăluiți. Așteptase de mult această rugăminte ; probabil că nu-i acordase lui Pierre împrumutul decît pentru că dorise o asemenea convorbire. Acum lucrurile se întîmplau exact așa cum i le prorocise. Afacerea cu americanii se dovedise a fi o combinație în care nu se putea lansa decît un om cu mult suflu, iar omul acesta era el, Charlot, și nicidecum Pierre. Și iată că acum Pierre venea la el, Pierrot, foarte talentat om, care merită

toată dragostea, dar căruia nu i-a fost dat să sufere şi, deci, nici să ştie cu adevărat ce e viaţa. Lucrurile îi merseseră totdeauna din plin, toate i se supuneau, găsea firesc ca oamenii să caute care mai de care să-i intre în voie. Uite cazul lui Désirée. El, Charlot, se străduia să-i fie pe plac, suferea din pricina ei şi tot ce obţinea era să se culce cu ea ; în fapt însă aparţinea celuilalt, prietenului său, lui Pierrot, pe acesta îl iubea, iar el nici nu-şi prea dădea seama de asta. Şi acum Pierrot venise să-l roage să-i împrumute în continuare sfertul de milion, probabil fără perspectivă de restituire. Vorbea fără a da importanţă chestiunii, nici nu se îndoia că el, Charlot, îi va face acest serviciu. Nu-l invidia pe Pierre că se descurca atît de uşor cu viaţa şi cu oamenii, dar nu-i strica uneori să se frămînte şi el nitel.

Charlot nu se hotărîse dacă, atunci cînd va veni momentul, va da curs rugăminţii lui Pierre sau ba ; nu era decis nici măcar în clipa cînd Pierre formula rugămintea să-i prelungească creditul. Abia acum, în decursul celor trei secunde cît privise faţa simpatică, tinerească, mulţumită de sine a lui Pierrot, se lămurise. Buzele i se strîmbară a zîmbet, zîmbetul acela abia mijit, sardonic, care-l enerva aşa de rău pe Pierre, şi răspunse calm, cu vocea lui onctuoasă :

— Ai făcut astăzi o mulţime de glume excelente. Dar gluma aceasta e cea mai bună. Înclină uşor capul şi se duse după musarifii săi.

Pierre rămăsese singur în sufrageria fastuoasă, mobilată cu gust, simţea mirosul mucurilor de lumînare şi al resturilor de vin de pe fundurile paharelor ; lacheii începeau să strîngă de la masă. Luă distrat un fruct zaharisit dintr-o cupă şi-l ronţăi, dus pe gînduri, mecanic.

Fusese sigur că Charlot îi va acorda prelungirea. Nu pricepea ce i se întîmplase. Nu pricepea de ce îi

făcea Charlot una ca asta. El, Pierre, nu ştia să se bucure de necazul altuia. E adevărat că Charlot era un mare senior şi ăstora li se întîmplă să aibă accese de aroganţă obraznică, infantilă. Şi poate că era şi gelos.

Lacheii care strîngeau masa priveau lung, miraţi, pe domnul acesta foarte elegant care, vădit zdruncinat, dus pe gînduri, ronţăia un fruct zaharisit. Dar nu rîdeau. Caron de Beaumarchais, autorul *Bărbierului*, era iubit de cei mărunţi. Ei nu luau în nume de rău fastul lui, îi erau recunoscători că le ţinea parte împotriva privilegiaţilor, şi îndeosebi lacheii, chelnerii, bărbierii vedeau în creatorul lui *Figaro* pe poetul şi patronul lor.

Îşi adună gîndurile şi plecă acasă. Şedea drept în trăsură, elegant, răspundea la saluturi. Dar cu gîndul era în altă parte. Charlot voia să-l strîngă de gît. Charlot voia să-i arate lui Désirée şi lumii că el, Pierre Beaumarchais, e un lăudăros şi un ratat. Îi va dovedi că s-a înşelat. Acum abia va cumpăra *Vulturul de mare* şi-i va arunca lui Charlot la picioare păcătosul lui sfert de milion.

O să le arate el acestor blestemaţi de aristocraţi orgolioşi. Şi lui Vergennes ; căci şi el era făcut din acelaşi aluat. De cînd venise Franklin, nici nu-l mai lua în seamă. Desigur că contele ăsta îşi închipuia că-l poate arunca acum, ca pe o mănuşă veche. Nu era de fel de aruncat. Oare credeau cu adevărat domnii aceştia că tărtăcuţa de Chaumont şi măgarul de Dubourg o să le poată aranja toate afacerile ? În chestia prostului acela de căpitan Little, care ajunsese în Spania pentru că nu ştia să deosebească coasta spaniolă de cea franceză, Dubourg fusese nevoit să vină fuga la el. Dacă nici măcar pe ăla nu-l putuseră scoate din încurcătură, cum îşi închipuiau că o să poată face rost de arme şi vase pentru America ? Şi

în asemenea oameni se încredea Vergennes. Întîi îl împingea pe el în această întreprindere periculoasă şi apoi îl părăsea de dragul unor Chaumont şi Dubourg. Credea că-l poate călca în picioare, pentru că nu era nici aristocrat, nici prieten al marelui Franklin. Dar o să-i dovedească contelui de Vergennes că şi-a greşit socoteala.

Înverşunat, Pierre se duse la Ministerul de Externe. Nu la sediul din Paris al ministerului, *Quai des Théatins,* ci la Versailles, unde sosi în caleaşca lui de gală, cu lachei în livrea, cu pajul său negru, şi ceru să vorbească cu contele Vergennes. Îl primi însă numai *monsieur* de Gérard, declarîndu-i politicos şi corect că ministrul este foarte ocupat. Totodată întrebă dacă *monsieur* de Beaumarchais nu-i poate face lui comunicările pe care vrea să le facă.

— Nu, răspunse apăsat Pierre, asta nu se poate. Nu e numai o chestie de viaţă sau de moarte pentru el, sînt în joc şi interese vitale ale coroanei.

După cîteva tîrguieli fu, în cele din urmă, primit.

Dacă Pierre crezuse cumva că ministrul se simte vinovat faţă de el, se înşelase. Contele Vergennes era un sceptic zîmbitor. Credea că *monsieur* Caron se ocupă de chestiunea americană şi de dragul acestei cauze nobile, dar desigur că, înainte de toate, o face de dragul cîştigului. Deoarece guvernului îi convenea această activitate a domnului Caron, i se acordase o subvenţie importantă. Din capul locului însă se socotise că *monsieur* Caron va trebui să ia şi asupra sa un oarecare risc, în schimbul uriaşelor şanse de cîştig ale afacerii. Dacă americanii întîrziau cu plăţile, *monsieur* Caron n-avea decît să iasă cu forţe proprii din această încurcătură temporară. Contele Vergennes aprecia meritele lui *monsieur* Caron, ţinea la omul acesta deştept şi spiritual, dar nu uita nici defectele sale: vanitatea şi lăudăroşenia lui pricinuiseră destule ne-

plăceri guvernului. Noroc că acum afacerile americane fuseseră preluate de doctorul Franklin. *Monsieur* Caron era un individ fluşturatic, dar agreabil, doctorul Franklin, dimpotrivă, era un om de stat şi un savant de seamă, de un calm imperturbabil.

Cînd intră Pierre, Vergennes îl privi cu ochii lui rotunzi şi inteligenţi, aşteptînd politicos ce avea să-i spună. Pierre nu voi să înceapă direct cu chestiuni băneşti şi vorbi întîi despre lupta pentru reabilitarea sa. Binecunoscuta neglijenţă birocratică, spuse el, amînă fără sfîrşit reluarea procesului ; ar fi foarte recunoscător ministrului dacă acesta ar pune o vorbă să se accelereze lucrurile. Vergennes răspunse că, prin scrisoarea sa către procurorul general, crede că a dat suficient ajutor domnului de Beaumarchais dar, dacă-l va întîlni pe colegul său de la Justiţie, o să-i amintească de scrisoare. Pierre distinse în cuvintele ministrului acea uşoară jenă pe care o resimţea şi el ori de cîte ori se descotorosea de un solicitator nepoftit.

Cu atît mai mult se înverşună să-l scoată pe Vergennes din calmul şi superioritatea sa. Dacă contele îşi permitea faţă de el acest gest, apoi atunci măcar să plătească. O să scoată el banii de care avea nevoie de la omul ăsta, care l-a primit atît de îngîmfat şi de distant.

Începu să vorbească de dificultăţile sale financiare, de faptul de neînţeles că Congresul întîrzie să-i răspundă la scrisori şi să-i achite conturile. Descrise în termeni dramatici cum reuşise în cel mai scurt timp să strîngă, cu dificultăţi imense, mari cantităţi de materiale militare şi cum, înfruntînd primejdii pe care domnul ministru le cunoaşte, le trimisese, peste ocean, răsculaţilor şi cum nu primise din partea Congresului nimic, în afară de o foarte laconică confirmare. El, Pierre, a ajuns acum la capătul puterilor. În furniturile făcute la cererea guvernului, el investise tot,

avere, onoare, talent şi acum se vedea lipsit de rodul eforturilor sale nobile, supraomeneşti.

Ministrul se juca cu pana lui de gîscă şi-l privi pe Pierre cu o compătimire neputincioasă.

— De ce nu vă adresaţi direct americanilor ? răspunse el, în cele din urmă. Acum doar au reprezentanţii lor aici.

Felul acesta de a termina cu un solicitator, dîndu-i un sfat lipsit de convingere, îi era cunoscut lui Pierre, i se întîmplase şi lui să vorbească astfel. Dar niciodată faţă de un om căruia să-i fie atît de îndatorat cum îi era Vergennes lui. Nu era un asemenea sfat curată batjocură ? Franklin îi spune :

— Adresaţi-vă lui Deane.

Deane spune :

— Duceţi-vă la Franklin. Şi acum Vergennes îi spune :

— Mergeţi la americani.

Ministrul continua să se joace cu pana de gîscă şi această mişcare inofensivă îl enerva pe Pierre mai mult încă decît cuvintele lui. Ezitase toată vremea dacă să folosească mijlocul său cel mai eficace ; nu era un mijloc distins. Dar ei, aristocraţii, prin mîrşăvia lor, îl sileau să-l folosească. Şi apoi, ce importanţă avea dacă nu era un mijloc dinstins ? ! Dragă doamne, el doar nu e aristocrat.

Declară că, în interesul patriei, nu investise în firma *Hortalez* şi compania numai banii lui ; dimpotrivă, pentru a putea asigura uriaşele furnituri, contractase şi credite foarte importante. O parte din aceste credite ajunseseră acum la scadenţă. Nu mai ştia ce să facă, era în pragul ruinei, ameninţat de faliment şi de scandal şi cu greu se va putea salva fără anumite indiscreţii involuntare şi senzaţionale.

Ministrul ridică capul ; o clipă o scînteie rea se aprinse în ochii lui rotunzi. Dar pe dată privirea lor

fu din nou indiferentă, continuă să se joace cu pana de gîscă şi zise :

— Veţi fi salvat, *monsieur*.

Aceste cuvinte fură însă spuse pe un ton pe care Pierre poate să-l mai fi auzit cîndva, dar pe care sigur că nu-l folosise niciodată. Tonul acesta, de o politeţe perfectă, dar plină de dispreţ, aproape de scîrbă, iradia un orgoliu cumplit, ridica un zid dincolo de care ministrul se izola cu oroarea de a fi atins de celălalt.

— Veţi fi salvat, *monsieur*, spuse deci Vergennes, pe acest ton. Cît cereţi ?

Pierre se simţi de parcă omul acesta l-ar fi lovit peste obraz cu mîna lui îngrijită. Înghiţi în sec. Venise cu intenţia să ceară trei sute cincizeci de mii de livre, două sute cincizeci de mii pentru Lenormant şi o sută de mii pentru *Vulturul de mare* şi se aştepta ca ministrul să reducă din sumă.

— Cinci sute de mii de livre, zise el acum, convins că se va înfiripa o tîrguială crîncenă între el şi ministru.

Dar nu se întîmplă aşa. Dimpotrivă, ministrul spuse pe acelaşi ton inimitabil de orgolios, care părea să ridice un zid de netrecut :

— Bine. Nu spusese nici măcar „bine, *monsieur*", ci spusese simplu, politicos şi scîrbit : „bine" şi după o clipă : Mai e ceva ?

Nu, nu mai era nimic.

— Mulţumesc, domnule conte, zise Pierre ; ar fi vrut să folosească un ton rece de afaceri, dar nu putu împiedica cuvintele lui să sune umil şi să se audă cît de uşurat se simţea. Îndată după aceea înjură, în sinea lui, cumplit de murdar. Vai cît îl detesta pe ministru şi cît îl invidia pentru tonul lui !

Plecă. Făcu cale întoarsă cu caleaşca sa cu lachei în livrea, cu pajul negru şi cu promisiunea că va

primi jumătate de milion. Şi era cuprins de o mînie fără margini.

Obţinuse ce voise. Ba mai mult decît atît. Probabil că şi procedura judiciară, în chestiunea sa, va fi accelerată şi era sigur că-i va putea plăti lui Lenormant şi-i mai rămîneau şi bani să pună mîna pe *Vulturul de mare*. Dar succesele dobîndite nu-i făceau plăcere.

— Sîntem foarte prost dispuşi astăzi, draga mea, spuse el către căţeaua Caprice.

Cuvîntul franţuzesc *bagatelle* însemna şi mai înseamnă şi azi felurite lucruri. Înseamnă fleac, lucru mărunt, neînsemnat şi mai înseamnă şi lucru secundar. Giumbuşlucurile cu care saltimbancii îşi deschid reprezentaţiile şi pe care le fac în pauze se numesc *les bagatelles de la porte* [1] şi *Ce sont les bagatelles de la porte* înseamnă: Asta încă nu-i nimic, ce urmează e şi mai frumos. Apoi *bagatelles* mai înseamnă: manie, amatorism şi, mai ales, flecăreală, dragoste, flirt. *Ne songer qu'à la bagatelle* înseamnă a se gîndi numai la ale dragostei.

Erau două expresii franţuzeşti pe care doctorul Franklin le folosea cu deosebită plăcere. Una era: *„Ça ira!"*, cealaltă: *„Vive la bagatelle!"*

În acest început de vară a anului şaptezeci şi şapte, cînd şedea la Passy şi nu putea face nimic altceva decît să aştepte, îşi petrecea timpul cu bagatele. Erau bagatele cu rost, unele care strîngeau legăturile lui cu prietenii şi prietenele sale, altele care erau de folos marii sale cauze.

De la victoriile de la Trenton şi Princetown, nu se mai auzise decît prea puţin despre situaţia militară, iar Franklin avea motive să bănuiască că situa-

[1] Bagatelele de la intrare.

ţia nu era din cele mai bune. Englezii transportaseră multe trupe proaspete peste ocean, corăbii întregi cu germani din Hessen, vînduţi de principele lor ca mercenari. Asta îi dăduse lui Franklin ideea uneia din bagatelele sale.

Şedea dimineaţa devreme, gol, la masa de scris, înconjurat de cărţile sale şi scria. Lucra la o scrisoare, la o scrisoare în limba franceză, din partea unui expeditor imaginar către un adresant, de asemenea imaginar.

Reciti ce scrisese pînă acum. „Contele de Schaumberg către baronul Hohendorf, comandantul trupelor din Hessen, în America. Roma, 18 februarie 1777." Da, era bine, Schaumberg [1] era un nume potrivit pentru unul din acei suverani mărunţi germani. Data era de asemenea bine aleasă. Ştirea bătăliei de la Trenton nici nu i-ar fi putut parveni acestui conte Schaumberg înainte de mijlocul lunii februarie şi era de crezut că domnul acesta, care-şi vindea supuşii, cheltuia banii luaţi pe vînzarea lor nu în aspra iarnă germană, ci sub blîndul cer italian.

Franklin continuă să citească: „Dragă baroane, la întoarcerea mea de la Neapole, am primit aici, la Roma, scrisoarea dumitale din 27 decembrie al anului trecut. Am aflat cu mare satisfacţie de curajul pe care l-au dovedit trupele noastre la Trenton şi nici nu-ţi poţi închipui cît de bucuros am fost cînd am mai aflat că din cei una mie nouă sute cincizeci de hesani care au luat parte la bătălie au scăpat numai trei sute patruzeci şi cinci. Au fost deci ucişi exact una mie şase sute şi cinci oameni şi te rog cît se poate de insistent să trimiţi ministrului meu la Londra o listă exactă a morţilor. Această măsură este cu atît mai necesară cu cît raportul oficial către

[1] *Schaumberg* — literal: munte de spumă.

guvernul englez indică un număr de numai una mie patru sute cincizeci şi cinci. Asta ar reprezenta patru sute optzeci şi trei de mii patru sute cincizeci de guldeni în loc de şase sute cincizeci şi patru mii cinci sute, cît mi s-ar cuveni de fapt conform convenţiei. Vei înţelege, dragă baroane, ce lovitură ar aduce această eroare veniturilor mele şi nu mă îndoiesc că-ţi vei da toată silinţa să dovedeşti primului ministru englez că lista sa e greşită şi că a noastră corespunde realităţii."

Citind, Franklin zîmbi cu înţeles, bucuros şi mînios totodată, şi gura lui mare se lungi parcă şi mai mult. „Guvernul de la Londra — scrise el mai departe — invocă faptul că vreo sută de oameni ar fi doar răniţi şi deci nu pot fi trecuţi pe lista morţilor, nici nu pot fi luaţi în socoteală la plată. Contez însă pe faptul că ai urmat instrucţiunile pe care ţi le-am dat înainte de plecarea dumitale de la Kassel şi că nu te-ai lăsat mînat de un fals umanitarism, ca să menţii în viaţă nişte nenorociţi ale căror zile nu pot fi prelungite decît tăindu-li-se un braţ sau un picior. Aşa ceva i-ar condamna la o vegetare lamentabilă şi sînt convins că aceşti oameni ar prefera mai curînd să moară decît să trăiască într-o stare în care să nu poată fi apţi pentru serviciu. Asta nu înseamnă, dragă baroane, că dumneata trebuie să-i omori; trebuie să fim umani. Dar poţi să le dai a înţelege medicilor, cu suficientă insistenţă, că un soldat invalid este o ruşine pentru toată breasla soldăţească şi că dacă un războinic nu mai e bun de luptă, cel mai cuminte lucru e să-l laşi să moară.

Îţi trimit recruţi proaspeţi. Nu fi prea econom cu ei. Gîndeşte-te că gloria este bunul suprem pe lumea aceasta. Gloria este adevărata bogăţie şi nimic nu-l înjoseşte în aşa măsură pe soldat ca lăcomia de bani. Războinicul n-are voie să se gîndească decît la

onoare şi glorie, iar gloria n-o poate dobîndi decît în mijlocul primejdiilor. O bătălie cîştigată fără mari vărsări de sînge este o victorie fără glorie, în timp ce înşişi învinşii se pot acoperi de glorie, dacă pier cu armele în mîini. Aminteşte-ţi de cei trei sute de spartani care au apărat Termopile. Nici unul nu s-a întors. Aş fi mîndru să pot spune acelaşi lucru despre bravii mei hesani."

Bătrînul continuă să scrie pe acest ton. Întocmi repede scrisoarea, frazele se năşteau una dintr-alta, logice şi veninoase, şi cînd nu găsea imediat cuvîntul potrivit în franceză, scria în loc cuvîntul englezesc.

Văzu că ce scrisese era bun şi zîmbi bucuros şi cu răutate. Muncitor conştiincios şi în lucrurile mărunte, transcrise totul din nou, de astă dată într-o franţuzească mai îngrijită. Apoi încuie manuscrisul şi se duse să se îmbăieze. Rămase multă vreme în apa caldă, puse să i se toarne de două ori apă fierbinte, se scărpină şi se simţea bine.

După masă trecu pe la el abatele Morellet. Franklin îi arătă, cu rugămintea să fie discret, scrisoarea despre „hesani" şi-l rugă să-i mai corecteze puţin franceza. Se apucară de lucru ; era o plăcere ce bine prinsese abatele tonul acestei şotii şi Franklin fu foarte mulţumit de versiunea definitivă a scrisorii. Cu mîna lui, fără ajutorul nepoţilor, culese în taină lucrarea şi o tipări în cîteva exemplare la mica presă pe care o instalase în magazia din grădină.

După ce tipări *Scrisoarea contelui Schaumberg*, îi păru că pamfletul a ieşit totuşi prea veninos. Scrisoarea trebuia astfel concepută încît cititorul neprevenit să se întrebe, măcar un moment, dacă e autentică sau nu. Se temea acum că pentru un asemenea scop era prea răutăcioasă.

Cînd veni doctorul Dubourg seara, vru să discute chestiunea cu el. Îi dădu unul din exemplare, el îşi luă altul. Adulmecă cu plăcere mirosul hîrtiei şi al cernelei proaspete de tipografie şi, pe cînd parcurgea din nou mica sa operă, urmărea expresia feţei amicului său.

Doctorul Dubourg citea încet, atent, buzele sale frumos arcuite formau cuvintele pe care le citea în gînd, pe toată faţa lui cărnoasă se vădea efortul de a înţelege.

— Ei — întrebă Franklin cînd îl văzu că terminase — ce zici dumneata de asta ?

Bătrînul Dubourg clătină de mai multe ori din capul său mare şi greu.

— Am ştiut doar — răspunse el — toată lumea a ştiut că aceşti suverani germani sînt nişte ticăloşi, dar aşa de ticăloşi nu mi-i închipuiam !

Franklin, auzindu-l, se bucură de propria sa dibăcie literară. Dar îi păru rău de prietenul său Dubourg. Altă dată nu s-ar fi lăsat păcălit atît de uşor. Îmbătrînise, îmbătrînise mult bietul Dubourg.

Dubourg îi adusese şi el ceva lui Franklin, o carte mică, frumos prezentată, o reeditare abia apărută a fabulelor lui La Fontaine ; îl auzise de mai multe ori pe Franklin lăudîndu-l pe La Fontaine. Franklin se bucură sincer de darul primit ; lăudă frumuseţea tiparului, lăudă graţioasa înţelepciune a autorului.

Dubourg spuse că Franklin, care are multe puncte comune cu La Fontaine, nu va putea, din păcate, aprecia toate meritele fabulistului ; îndeosebi fineţea anumitor nuanţe ale limbii scapă fără îndoială unui străin, chiar dacă are un simţ al limbii atît de dezvoltat ca Franklin.

— Ce mlădiere — se extazia el — ce eleganţă, şi începu să citească versurile cu glas tare.

Citi una din fabule, bucurîndu-se de ascuţimea, eleganţa şi uşurinţa versului. Mai citi una. Dete de fabula a noua a cărţii a şaptea, fabula despre muscă şi chervan. Grasul Dubourg citea, gîfîind, entuziasmat, urmărind cu mîna cărnoasă cadenţa versurilor demodate şi pline de miez, pe care gura sa proeminentă le pronunţa cu graţie.

În fabulă se povesteşte cum şase cai voinici trag din răsputeri un chervan pe creasta nisipoasă şi abruptă a unui deal încins de soare. Călătorii au coborît cu toţii şi, cine poate, pune umărul. Dar în jurul cailor o muscă se roteşte bîzîind, se aşază cînd pe unul, cînd pe altul de-i pişcă, se mută de pe oişte pe nasul vizitiului şi-ndată ce chervanul se mai urneşte oleacă, întreaga glorie o pune pe seama ei. Se tînguie că numai ea munceşte şi nimeni alt nu-i ajută pe cai să se urnească. Şi aşa, cucoana muscă zboară neastîmpărată şi bîzîie într-una făcînd mii de prostii. Chervanul, în fine, ajunge cu chiu cu vai pe culme şi musca strigă îndată : „Uf ! bogdaproste ! Am scos-o la capăt !"

În timp ce doctorul Dubourg citea, expresiv şi cu plăcere, micuţa fabulă, un zîmbet tot mai larg se întipărea pe chipul lui Franklin. Dubourg lăsă în jos mîna în care ţinea cartea şi recită pe dinafară morala cu care La Fontaine încheia fabula : *„Ainsi certaines gens, faisant les empressés / S'introduisent dans les affaires. / Ils font partout les nécessaires, / Et, partout importuns, devraient être chassés"* [1].

[1] *Ca muştele, se-amestecă în toate*
şi printre noi atîţia nechemaţi
ce, fără doar şi poate,
ar trebui să fie alungaţi.

LA FONTAINE — „FABULE"
(Traducere de Aurel Tita, E.S.P.L.A. — 1958, pag. 289.)

Oricît de lent era spiritul de observaţie al lui Dubourg şi oricît era de prins de fabula pe care o citea, băgă totuşi de seamă că încîntarea lui Franklin nu se datora numai fabulei şi felului său de a recita, ci că mai trebuie să fie ceva dincolo de fabulă, care să-l înveselească în aşa măsură pe prietenul său. Încet, se lumină şi el la faţă şi izbucni :

— Cum de nu m-am gîndit încă la asta ! Într-adevăr, La Fontaine l-a presimţit pe domnul ăsta care îşi dă atîta importanţă, pe *monsieur* Caron al nostru. Şi cei doi bătrîni se bucurară copios.

În ziua următoare, se ivi un musafir neaşteptat, Paul Theveneau.

Franklin obişnuia să nu-i primească pe cei ce veneau neanunţaţi. Pe Paul Theveneau îl primi imediat. Nu numai că ţinea la tînărul acesta cinstit, serviabil, entuziasmat de cauza americană, dar era totodată bucuros să-şi poată răscumpăra, măcar în parte, atitundinea nepăsătoare faţă de *monsieur* Caron prin amabilitatea faţă de un funcţionar al firmei *Hortalez*.

Îi păru că băiatul mai slăbise încă de cînd îl văzuse ultima dată ; făcea o impresie jalnică în haina care atîrna prea largă pe el, ochii străluceau parcă şi mai mari pe faţa lui de o roşeaţă nesănătoasă. Cît despre Paul, era vizibil emoţionat de prezenţa lui Franklin şi nu vorbea decît cu greu.

Din nou, ca şi în alte dăţi, doctorul fu plăcut surprins cît de clar şi sănătos judeca Paul. Acest *monsieur* Theveneau înţelesese mult mai limpede decît domnii Arthur Lee şi Silas Deane că Statele Unite nu puteau dobîndi victoria finală fără sprijinul deplin al Versailles-ului şi al armatei franceze. Deşi se ocupa mai ales de furnituri, tînărul văzuse limpede că marele obiectiv politic nu putea fi atins, nici

libertatea nu putea fi consolidată, prin furniturile unor firme răzleţe, ci doar prin alianţa cu Franţa.

Doctorul se simţea emoţionat că stă de vorbă cu un tînăr curajos care lupta cu mintea sa ageră şi din tot sufletul pentru cauza Americii şi totuşi avea şi mai puţine perspective decît el, moşneagul, să-şi vadă marele vis împlinit.

Cu tot felul lui deschis şi prietenos, Benjamin Franklin obişnuia să-şi păstreze pentru el gîndurile şi sentimentele mai intime. Nu se îndoia de sfîrşitul victorios al marei lupte, dar îl îngrijora gîndul că dobîndirea victoriei ar putea costa mulţi ani şi multe vieţi. Lumii îi arăta numai încrederea sa, lumea nu vedea decît un domn corpolent, bătrîn şi înţelept, foarte sigur de izbînda cauzei sale. Lumea nu vedea îngrijorarea şi amărăciunea ce se ascundeau sub acest calm senin ; Franklin nu vorbea aproape niciodată de îndoielile sale, nici nu arăta cît de mult îl sleia mizeria veşnicei aşteptări.

Cu acest tînăr soldat al libertăţii, ale cărei zile erau numărate, putea sta de vorbă. Îi vorbi ca un frate mai mare despre necazuri comune. Vorbi de superioritatea militară a trupelor engleze, de luptele politice intestine din Statele Unite, de numeroşi americani care, fie din lăcomie de bani, fie din prostie, erau de partea englezilor, de lipsa de bani a Congresului. Vorbi de calea lungă şi grea pe care o mai aveau de parcurs luptătorii pentru libertate. Vorbi cu groază despre război. Vorbi pe îndelete şi cu resemnare de străduinţele sale de a-l evita. Vorbi cu amărăciune de încăpăţînarea celor de la Londra, care prelungeau la nesfîrşit această monstruoasă vărsare de sînge.

Paul sorbea cu lăcomie cuvintele lui Franklin. Era emoţionat de faptul că marele bărbat îi vorbea atît de deschis.

Dar cum mai putea el, oare, după aceste destăinuiri cutremurătoare, să aducă vorba de problemele financiare ale firmei *Hortalez ?* Nu erau ele ridicole faţă de uriaşele sarcini pe care le avea de dus în spate acest venerabil bătrîn ? N-ar fi fost o nemaipomenită nerușinare să-l mai încarce cu necazurile sale personale ? Cu toate acestea, ca prieten devotat ce era, Paul încerca să aducă vorba despre dificultăţile prin care trecea Pierre. Dar nu izbutea să lege cuvintele.

Cintărind în minte toate acestea, nu mai asculta atent la ce vorbea Franklin. Îşi adună gîndurile, alungă preocupările legate de necazurile personale şi asculta din nou cu mai multă atenţie. Şi-l auzi pe Franklin spunînd :

— Cît de deosebit se văd lucrurile de pe o coastă a oceanului şi de pe cealaltă.

Aceste cuvinte i se înfipseră adînc în minte. Şi deodată îi veni o idee. *Ideea.* El personal trebuia să plece în America.

Asta era. Altfel nu puteau fi înlăturate dificultăţile firmei *Hortalez.* Fără să fi trebuit să-i pună vreo întrebare, Franklin îi dăduse sfat şi îndrumare. El, Paul, trebuia să treacă personal oceanul, pentru a combate la faţa locului, la Philadelphia, acuzaţiile neroade ale acestui *mister* Arthur Lee. Pesemne că bărbaţii aceia din America vedeau lucrurile altfel decît erau văzute aici. Pentru a-i lămuri, trebuia să vină cineva care cunoştea lucrurile şi-i era devotat lui Pierre. Asta era misiunea lui. Şi cum putea folosi mai bine zilele care-i rămăseseră, decît văzînd cu propriii săi ochi ce se petrece dincolo, decît asistînd la grelele lupte ale construirii lumii noi, ale unei orînduiri noi şi raţionale ?

Luînd repede hotărîri se şi angaja imediat. Răspunse că speră să ia şi el în curînd parte la acţiunile

mari şi grele de care vorbeşte Franklin. Va pleca în America pentru afacerile firmei *Hortalez*. Nu vorbi de această călătorie ca de un proiect vag; dimpotrivă, declară răspicat că va însoţi următorul transport expediat de firma *Hortalez* în America.

Ochii mari ai lui Franklin îl cîntăreau cercetători pe firavul tînăr. Va putea el, oare, face faţă dificultăţilor călătoriei şi ale îndeplinirii dificilei sarcini pe care şi-o lua, într-o ţară care era în fond — Franklin o ştia — ostilă francezilor ? Băiatul nu se gîndise la asta, băiatul nu va rezista acestor eforturi. Franklin îl sfătui cu prudenţă să renunţe.

Paul băgă de seamă că atitudinea bătrînului era dictată de grija pentru viaţa lui. Dar se cramponă de ideea care-i venise. Nu putea folosi timpul de care mai dispunea, în chip mai nobil şi mai frumos, decît luptînd pentru libertate şi pentru prietenul său. Nu voia să moară fără să fi văzut cu ochii libertatea pe care o dorise toată viaţa. Răspunse modest, dar ferm, că totul e hotărît, că va pleca.

Franklin renunţă să-l mai convingă, vorbi de altele. Îi veni o idee.

— Citeşte şi dumneata, *monsieur*, spuse el, şi-i dădu mica tipăritură *Scrisoarea contelui de Schaumberg*. Paul citi şi aşa cum urmărise în ajun fizionomia doctorului Dubourg, Franklin urmărea acum faţa lui Paul Thevcneau.

De la a doua frază începu să-i joace în jurul gurii un zîmbet rău, crîncen, triumfal. „Aşa — gîndi Franklin — trebuie să fi arătat şi eu pe cînd scriam scrisoarea."

— Grandios ! strigă Paul cînd termină de citit. I-aţi prins minunat, domnule doctor.

— Cine-ţi spune că eu am scris asta ? zîmbi Franklin.

— Nimeni altul în afară de dumneavoastră nu putea scrie așa ceva, răspunse Paul entuziasmat. Numai cineva care-și iubește patria, ca dumneavoastră, și-i urăște, și-i disprețuiește pe indivizii aceștia ca dumneavoastră, poate scrie așa.

— Îmi pare bine că bagatela mea îți place.

— Bagatelă! se indignă Paul și strigă entuziasmat: Această scrisoare scoate din luptă la fel de mulți hesani ca bătălia de la Trenton. Datorită acestei scrisori, nici nu vor mai fi trimiși hesani în America.

— Dumneata supraapreciezi, din păcate, efectele literaturii, spuse Franklin.

Unui necunoscător ar fi putut să-i pară că *lever*-ul domnului de Beaumarchais era și acum la fel de grandios și de fastuos ca în zilele întemeierii firmei *Hortalez*. La fel de mulți prieteni și solicitanți simțeau nevoia să-i comunice încă de dimineață cît îl iubeau și îl stimau, artiști și cîntăreți își arătau prețuirea în arta lor și-i cereau protecție, negustori veneau să-i ofere mărfurile cele mai alese. Secretarul Maigron, care trebuia la acel ceas să-i raporteze șefului său, abia putea spune două fraze fără să fie întrerupt de vreun nepoftit. Pierre însă băga de seamă că *lever*-ul nu mai avea impunătoarea strălucire de acum cîteva săptămîni. Nu mai veneau nici baronul de Trois-Tours, nici *monsieur* Regnier de la Tribunalul Suprem, nici cavalerul Clonard de la *Compagnie des Indes*. Din nou îl făceau să simtă că este „pătat".

Pierre știa, bineînțeles, că aceasta era în legătură cu situația financiară a firmei *Hortalez* și nu avea decît mîndrie și dispreț față de asemenea atitudini. Dar valetul său, Emile, care-și iubea stăpînul și știa mai bine ca oricare altul să-i citească gîndurile pe față și în gesturi, Emile băgă de seamă că pe

monsieur îl roade un necaz ascuns, şi-l servea şi mai atent, prevenind cu şi mai multă delicateţe orice dorinţă pe care i-o bănuia.

Cu o promptitudine insultătoare, sosiră banii pe care-i promisese cîinele acela îngîmfat de Vergennes. Pe Pierre nu-l mai încercă acceaşi bucurie fierbinte ca la prima plată, totuşi fu mulţumit că el, descurcăreţul, reuşise şi de astă dată s-o scoată la capăt.

Deşi mai erau două zile pînă la scadenţă, îi trimise pe loc lui Charlot păcătosul lui de sfert de milion.

— A fost mirat Charlot al nostru ? întrebă el, dornic de răzbunare, pe un ton triumfător, cînd Maigron îi aduse chitanţa.

— Dacă cumva a fost, n-a arătat-o, răspunse sec secretarul.

Apoi Pierre vizită anumite birouri, unse anumiţi binevoitori şi dobîndi certitudinea că mîndrul *Vultur de mare* va zbura în fruntea transporturilor sale şi nu în fruntea transporturilor unui Chaumont sau Dubourg.

După aceea răsuflă uşurat. Acum abia se putea bucura în voie de mînia sa împotriva seniorilor care-l dispreţuiseră iarăşi cînd avuseseră impresia că soarta-i este din nou potrivnică. Împotriva unor Charlot, Vergennes, Trois-Tours, Regnier şi Clonard.

Pierre, în floarea vieţii, se simţea mai vioi decît oricînd, se bucura de tot ce-i ieşea în calc, se entuziasma de forţa şi de norocul său. Sentimentele oamenilor ce-l înconjurau, admiraţia, dragostea şi prietenia lor, invidia, mînia şi ura lor, cumplita încîlceală a afacerilor sale, măreţia cauzei pe care o slujea, importanţa cîştigului pe care-l aştepta totuşi la capătul tuturor pătăraniilor, tot acest vîrtej îl făcea să trăiască într-o continuă stare de surescitare.

La patruzeci şi cinci de ani nu mai era Figaro din *Bărbierul*. Desigur, banii şi intriga continuau să-i placă ca şi înainte, de dragul banilor şi al intrigii, dar era pătruns în şi mai mare măsură decît înainte de propria sa importanţă. Încetase de a mai fi un simplu bufon, şi cînd era lovit şi i se mai şi cerea să joace, ştia, ce-i drept, să rîdă de soartă, de el însuşi şi de grotescul situaţiei, dar rîdea cu o veselie şi mai crîncenă de trufia neroadă, criminală a celor ce-l loveau.

Acum, că scăpase de grijile apăsătoare ale zilei de mîine, sentimentele care-l stăpîneau se cereau exprimate. Crezînd că se păcălise în afacerea americană, domnii Lenormant şi Vergennes nu numai că nu-i dăduseră o mînă de ajutor, dar îşi mai şi riseseră de el. Bine, domnii mei, poate că în cele din urmă tot cu am să fiu cel tras pe sfoară în afacerile americane. Dar dacă asta este prilej de rîs, apoi atitundinea voastră este un prilej şi mai bun. Iar dacă, distanţi şi răi, aveţi neruşinarea să zîmbiţi de sus pe socoteala mea, apoi am să vă arăt eu că ştiu să-mi rîd de voi de mult mai sus încă, mai bine şi mai muşcător.

De multă vreme îi umbla prin cap planul unei comedii, o continuare la *Bărbierul* său. Acum proiectul prindea chip şi formă. Beaumarchais alerga încoace şi încolo prin camera sa de lucru, mare şi somptuoasă, dădea ocol biroului şi căţeaua lui, Caprice, îl urmărea cu ochii umezi. Vorbea singur, fluiera, fredona, se oprea în faţa locului gol de pe perete, locul portretului care lipsea. Îl vedea pe Figaro, a mai îmbătrînit de atunci, are mai multă experienţă, strălucirea lui e mai puţin superficială, umorul său mai amar. Pe acest Figaro, nou şi vechi totodată, trebuia să-l prindă. Şi Pierre se aşeză să

scrie şi îl prinse pe hîrtie pe acest Figaro, vechi şi nou totodată.

Scrise discursul lui Figaro către marii seniori în slujba cărora se afla, pentru care făcea codoşlîcuri şi o sută de alte treburi dubioase şi cărora simţea că le este de o sută de ori superior. Scrise povestea lui Figaro, tot vîrtejul propriei sale vieţi, al vieţii sale de viclenie şi strălucire, blestemată şi binecuvîntată, hărţuită în fel şi chip, bătăliile lui triste şi glumeţe cu justiţia şi cenzura, totul în fraze vesele, scînteietoare, săltăreţe, elegante, niţeluş veninoase.

„Mi s-a spus — scria el — că acum ar exista libertatea presei la Madrid, că aş putea scrie orice vreau, cu condiţia să supun ce am scris aprobării a doi sau trei cenzori şi să nu fie vorba de guvern, sau de religie, sau de politică, sau de morală, sau de funcţionari superiori sau de mari seniori." Scria : „Prietenii mi-au făcut rost de un post la minister, era nevoie de un om cu idei. Din păcate aveam idei. Peste o săptămînă m-au înlocuit cu un maestru de balet." Scria : „Pentru că sînteţi un mare senior, domnule conte, vă închipuiţi că sînteţi un geniu. Nobleţea, bogăţia, titlurile, slujbele vi se urcă la cap. Mă rog, ce aţi făcut dumneavoastră în schimbul acestor avantaje ? V-aţi dat osteneala să vă naşteţi. Dar eu, eu, care provin din mulţimea fără nume, eu, dracu să mă ia, numai ca să-mi tîrăsc existenţa, a trebuit să cheltuiesc mai multă viclenie şi ştiinţă decît s-a folosit timp de o sută de ani pentru a guverna Spania, cu coloniile ei cu tot.

Scrise tot discursul dintr-o suflare. Busturile lui Aristofan, Molière, Voltaire şi propriul său bust îl priveau pe cînd scria, îl privea căţeaua sa Caprice, îl privea locul gol destinat portretului lui Duverny, îl privea propriul său portret în haine spaniole.

Reciti ce scrisese. Da, era bine, nimerise la țintă. Furat de gînduri, o mîngîia pe Caprice. Zîmbi fericit, entuziasmat de opera lui. Trebuia s-o arate imediat cuiva.

Cu foaia pe care abia se uscase cerneala, alergă la tatăl său în cameră. Bătrînul era culcat în pat, foarte tras și sfrijit, dar ochii îi străluceau vii în fața slabă de sub scufie și, văzîndu-l pe Pierre, zîmbetul îi dezgoli dinții albi și puternici.

— Am scris ceva, tată — spuse Pierre — ce-o să-ți placă. Scriu continuarea la *Bărbierul,* și o să fie și mai bună încă. Acum ascultă și apoi spune și dumneata : nu e grozav ?

Începu să citească. Bătrînul îi sorbea nesățios cuvintele. Frazele obraznice, batjocoritoare și ah ! atît de adevărate îl pasionau. Își aminti de trecutul său, de vremurile cînd fusese un burghez mîndru, hughenot, se așeză mai bine în pat, fără voie mîna lui stafidită dădu scufia pe ceafă, ca să audă mai bine.

— Eu, care provin din mulțimea fără nume, eu, numai ca să-mi tîrăsc existența, a trebuit să cheltuiesc mai multă vicleșie și știință decît s-a folosit timp de o sută de ani pentru a guverna Spania, cu coloniile ei cu tot.

Bătrînul sorbea cuvintele lui Pierre, unul cîte unul, îl încînta felul cum știuse fiul său să dea glas propriilor sale sentimente. O bucurie furioasă, turbată creștea în el, o veselie puternică, sălbatică, grosolană, batjocoritoare, îi trecu din pîntec în inimă, îi cuprinse trupul sfrijit pînă-n vîrful degetelor, ajunse la gură și izbucni într-un rîs zgomotos, hohotitor, care-l sălta și-l trîntea la loc în perne și nu mai contenea. Pierre îl privea radios pe bătrîn. Se porni și el să rîdă, cu hohote ; rîsul celor doi umplea încăperea cu un vuiet de furtună. Nu se mai domolea.

Se termină totuşi pe neaşteptate. Întîi rîsul bătrînului se transformă într-un horcăit, în gemete. Apoi amuţi cu totul şi bătrînul, prăvălit în perne, nu se mai mişcă.

Pierre scăpă din mînă foaia pe care scrisese cuvintele lui Figaro. Îl privi pe tatăl său. Un picior slab şi păros ieşea, ţeapăn, de sub plapumă, scufia, dată mult pe spate, descoperea creştetul pleşuv.

Îl privi încremenit. Apoi se apropie şovăind şi se plecă spre bătrîn. Acesta nu mai mişca, nu mai răsufla.

Pierre era uluit, nu-i venea a crede. Dar pînă la urmă se convinse : rîsul lui Figaro îl dăduse gata pe tata Caron.

În aceeaşi săptămînă, Thérèse îi născu lui Pierre un copil, ce-i drept, nu un Alexandre, ci o Eugénie.

Thérèse se simţea bine şi de a doua zi el insistă să se căsătorească, să nu mai trăiască despărţiţi, să se mute la un loc. Vorbea cu foc.

Ea îl cerceta cu ochii limpezi, cenuşii. În timpul durerilor vădise o gingăşie pe care nimeni n-ar fi bănuit-o la bărbatul acesta pătimaş. Acum, Pierre privea cu o mîndrie şi o emoţie mereu nouă puiul de om pe care ea îl născuse. Thérèse ştia că o iubeşte, ştia că este legat de ea, că voia într-adevăr să trăiască la un loc cu ea şi cu micuţa Eugénie, că nu spunea vorbe goale. Dar îşi amintea şi de clipa în care el amînase căsătoria, nu era jignită, ba da, era niţel jignită şi nu voia în nici un caz să-i dea ocazie să-şi spună mai tîrziu că s-a cam grăbit.

Îi răspunse că vrea să aştepte pînă la reabilitarea lui, aşa cum propusese el. De altfel, împreună cu mica ei Eugénie se va simţi şi mai bine acolo, afară, la Meudon, mai puţin singură decît înainte. Puţin

cam înciudat, Pierre continuă un timp cu insistenţele, dar în faţa hotărîrii ei, cedă.

Nu se putea spune despre Pierre că era superstiţios. Dimpotrivă. Dar sfîrşitul ciudat al tatălui său şi coincidenţa acestei morţi cu naşterea copilului îl tulburaseră. Deşi era atît de vorbăreţ de felul lui, se ferise să povestească prietenilor cum murise tata Caron. Nici monologul lui Figaro nu-l arătase nimănui, deşi, altminteri, era un autor atît de vanitos. Moartea tatălui îi pricinuise o adevărată durere, naşterea copilului o adevărată fericire. Era aproape bucuros că diversele treburi legate de înmormîntarea bătrînului şi grijile pe care le avea cu Thérèse îl împiedicau să se dedea la visări metafizice.

Lăsă treburile firmei *Hortalez* în voia lor. Nici cu Paul nu discuta decît generalităţi, declarîndu-i că acum nu e dispus să se ocupe de mărunţişuri.

Lui Paul îi convenea. Nu-i povestise nimic prietenului despre vizita la Franklin şi nici despre hotărîrea de a pleca în America. Încă nu se dumirise ce se întîmplase la Passy. Era ciudat că un om cu vederi aşa de largi, cu atîta experienţă şi înţelepciune ca Franklin, nu vrea cu nici un chip să ierte slăbiciunile lui Pierre, dar asta era realitatea, toată fiinţa lui Franklin se crispa cînd era vorba de Pierre. Faptul trebuia acceptat ca atare, orice încercare de mediaţie ar fi fost fără rost. Paul însuşi îl privea acum cu ochi mai critici pe Pierre, dar nu-l admira mai puţin. Îl încîntase vioiciunea şi mobilitatea sa, receptivitatea sa pentru ideile mari, felul său zgomotos şi lăudăros, faptul că-i plăceau fastul şi femeile. Paul ştia să preţuiască deopotrivă prietenia expansivă, zgomotoasă a lui Pierre şi atitudinea reţinută, amical-şăgalnică, a lui Franklin.

Între timp se pregătise un nou transport pentru America şi se aştepta doar o ştire de la Philadelphia spre a-i da drumul. Dacă Paul voia să plece cu acest transport, precum îl anunţase atît de mîndru pe doctor, trebuia să-şi facă pregătirile necesare. Înainte de toate, trebuia să vorbească cu Pierre.

Îl consultă pe medicul care-l îngrijea de ani de zile, pe doctorul Lafargue. Acesta îl certase aspru, la întoarcerea din porturile nordice, pentru nechibzuinţa sa ; acum voia să-l trimită pentru toată vara într-o localitate din Alpi. Paul vorbi cu el despre faptul că afacerile îi impuneau o călătorie peste ocean. Doctorul Lafargue declară categoric că, faţă de starea lui Paul, nici nu poate fi vorba de o asemenea călătorie. Paul zîmbi stînjenit, niţeluş cam stupid, şi-l rugă pe medic să nu vorbească despre starea sa cu prietenii lui, îndeosebi cu Pierre.

Cutreiera străzile zgomotoase ale Parisului, sorbind cu ochii aprinşi de febră rochiile primăvăratice, luminoase, ale femeilor, auzea strigătele negustorilor ambulanţi, înjurăturile surugiilor, vedea bogăţia multicoloră a alimentelor din îmbelşugatele hale, vedea şi auzea strălucirea şi zgomotul şi belşugul celui mai mare, mai luminos oraş al lumii, al oraşului său de baştină, Parisul. Erau clipe cînd nu pricepea de fel cum de putuse declara că pleacă în America. Să părăsească toate acestea, Parisul lui, el, atît de tînăr, care se bucurase atît de puţin de viaţă, care mai voia atîtea de la viaţă, care avea pricepere şi gust să se bucure de ea ca puţini alţii, cum de-i putuse da aşa ceva prin gînd ? Dacă pleca în America, nu avea să se mai întoarcă, doctorul Lafargue, cu toate menajamentele, i-o spusese destul de lămurit.

Îi făcu o vizită Thérèsci. Se uită la copilul ei, Eugénie. Vorbiră de Pierre. Privirii sale, mai agere

acum, nu-i scăpă că şi Thérèse îl priveşte pe Pierre cu ochi critic. Dar cunoaşterea slăbiciunilor lui n-o împiedica să-l iubească fără rezerve. Îl duru că ea, care-l înţelegea atît de bine pe Pierre, nici nu bănuia măcar propriile lui sentimente, nici nu bănuia ce voia el să facă — nu ce voia, ce trebuia să facă el pentru Pierre.

Între timp, sosise din America, pe cale ocolită, prin Olanda, o ştire foarte ciudată. O scrisoare laconică a băncii *Grand* din Amsterdam făcea cunoscut că această bancă a primit o dispoziţie din partea Congresului să plătească firmei *Hortalez* patru mii treizeci şi şase de livre şi şapte *sous* pentru batiste, nasturi şi aţă pe care această firmă le-a livrat Congresului. Era o curată batjocură. Casa *Hortalez* livrase Congresului tunuri, obuziere, muniţii, corturi şi uniforme, Congresul îi datora peste două milioane ; îi plăteau patru mii de livre, şi asta încă prin banca concurenţilor.

Acum, după insulta acestei scrisori, avu de îndată loc convorbirea pe care, printr-un acord tacit, Pierre şi Paul o amînaseră atîta timp. Contrar obiceiului său, Pierre nu începu cu lungi lamentări şi blesteme, ci îl consultă, concret şi mînios, pe amicul şi ajutorul său :

— Ce-i de făcut ? Dumneata ce propui ?

Scrisoarea băncii *Grand* şi întrebarea lui Pierre fură ultimul imbold de care Paul mai avea nevoie. Dacă nu vorbea acum de intenţia lui de a pleca personal în America pentru a pune acolo lucrurile la punct, atunci nu va mai vorbi niciodată de asta, nu va mai trece niciodată oceanul şi va rămîne pentru totdeauna, pe veci, în ochii lui Franklin, un lăudăros, un om de nimic.

— Vreau să-ţi spun ceva, Pierre. Există un singur mijloc de a scoate banii dumitale de la ame-

ricani. Trebuie să plece cineva la Philadelphia şi să vorbească de la obraz la obraz cu domnii aceia. E necesar ca cineva să combată la faţa locului, cu argumente valabile, minciunile lui Arthur Lee. Trebuie ca cineva să preia acolo încărcătura vaselor noastre şi s-o ţină în păstrare, sub cheie, pînă ce ni se vor da în schimb alte mărfuri sau bani.

— Şi cine să facă asta ?

— Eu, răspunse Paul.

Pierre înţelesese din prima clipă încotro bate Paul. Şi el, Pierre, avusese de cîteva ori intenţia să treacă oceanul. Ideea de a-şi apăra prin viu grai cauza înaintea Congresului îl ispitea. Dar, cu toate că era din tot sufletul alături de concepţia şi de marea acţiune a americanilor, după experienţa cu Franklin, oamenii aceştia îi inspirau teamă. Se simţise cît se poate de sigur în faţa primului-ministru al regelui Angliei şi în faţa împărătesei Maria Theresia : faţă de oamenii Lumii Noi se simţea stînjenit. Îi era teamă că, dacă ar trece oceanul, mai mult ar dăuna cauzei sale decît i-ar folosi.

Avusese şi el ideea de a trimite în locul său un reprezentant capabil. Însă Paul ar fi fost singurul potrivit, şi să-şi trimită prietenul bolnav peste ocean, la o moarte sigură, fusese un gînd pe care Pierre îl respinsese încă înainte de a-l fi gîndit pînă la capăt. Acum Paul însuşi îi făcea această propunere şi Pierre se simţea mişcat că prietenul se oferea să facă acest sacrificiu pentru el. Fără a sta pe gînduri, plin de un frumos elan, declară că niciodată nu va permite ca Paul să plece în America ; avea prea mare nevoie de el în Franţa. Paul răspunse încăpăţînat că hotărîrea lui era nestrămutată şi că avea să plece cu următorul transport, cu Amélie. De altfel, comunicase şi altora hotărîrea sa.

— Ai şi vorbit cu alţii ? întrebă Pierre mirat.

— Da — răspunse Paul — voiam să fiu angajat. Voiam să mă forţez pe mine şi pe dumneata.

— Dar cu cine ai vorbit ? întrebă Pierre şi socotea că celălalt va răspunde : Cu Maigron, sau cu Gudin.

Paul răspunse :

— Cu doctorul Franklin.

Pierre icni. Pe tînărul acesta, americanul îl primea, îl încuraja într-atît, încît Paul îi cerea sfatul pînă şi în lucrurile cele mai intime.

— Trebuie să înţelegi, Pierre — spunea între timp Paul — acum nu mai pot da înapoi, trebuie să plec în America. N-aş vrea să mă fac de rîs faţă de Franklin.

Această frază simplă îl amărî şi mai mult pe Pierre. El, Pierre, era ridicol în ochii lui Franklin, din motive pe care nu le putea descoperi, şi tînărul acesta prefera să meargă la o moarte sigură decît să se facă ridicol faţă de Franklin.

— Niciodată n-am să te las să pleci în America — strigă Pierre cu înverşunare — niciodată !

— Am să plec, declară la fel de îndîrjit Paul. Cum vrei să-ţi plăteşti *Vulturul de mare,* cum vrei să-ţi păstrezi firma dacă nu pleacă nimeni într-acolo să încaseze banii ?

— Lasă asta în seama mea, răspunse grosolan Pierre. Vorbea însă atît de grosolan pentru că ar fi fost minunat să aibă un reprezentant ca Paul la Philadelphia şi pentru că era imposibil. Niciodată, chiar dacă s-ar prăbuşi casa *Hortalez,* n-ar permite ca Paul să meargă la o moarte sigură.

Îi explică în cuvinte tari cît de mult avea nevoie de el în Franţa. Paul asculta cu faţa împietrită.

Amélie ridică ancora, marfa plecă fără Paul.

Din Aix-en-Provence i se comunică lui Pierre că fusese fixat termenul apelului său, pentru care se luptase atît de aprig ani de-a rîndul. Vergennes se ţinuse totuşi de cuvînt. O bucurie furtunoasă îl cuprinse pe Pierre.

În timpul procesului, prezenţa sa era necesară la Aix. Pe de altă parte, afacerile încîlcite ale firmei *Hortalez* impuneau aproape zilnic hotărîri noi, ce trebuiau luate la Paris, iar renovarea *Vulturului de mare,* a cărui cumpărare se perfectase între timp, impunea numeroase călătorii la Bordeaux; firma Testard şi Gaschet care executa renovarea se lăsa greu, pretindea avansuri mari şi, pentru ca frumosul vas să intre cît mai curînd în acţiune, se cerea ca un reprezentant de încredere al firmei *Hortalez,* capabil şi energic, să rămînă permanent în contact cu docurile. Se hotărî ca în lipsa lui Pierre, Maigron să conducă afacerile din Paris, iar Paul să plece la Bordeaux.

— Acum vezi şi dumneata ce bine-i că ai rămas în Franţa! îi spuse Pierre.

Apoi Pierre plecă la Aix; şi în această călătorie îl luă cu el pe bunul Philippe Gudin, minunatul tovarăş de drum. Lăsa afacerile lui încurcate; la o milă de Paris le şi uitase, era cît se poate de bine dispus.

Procesul lui Pierre era simplu în sine, dar fusese încîlcit în mod intenţionat. Provenea din două procese diferite. Primul se referea la moştenirea prietenului şi binefăcătorului său Duverny. Pierre prezentase un document, un fel de ultimă decontare dintre el şi Duverny. Autenticitatea acestui document fusese contestată de nepotul şi moştenitorul lui Duverny, contele de la Blache. Tribunalul dăduse cîştig de cauză contelui. Nu se declarase de-a dreptul că documentul ar fi falsificat, totuşi fusese con-

siderat nevalabil şi, astfel, nu numai că i se răpise lui Pierre cea mai mare parte din avere, dar, totodată, fusese declarat, în mod indirect, falsificator.

În timpul instruirii procesului, Pierre dăduse, după cum era obiceiul, mită. Îi făcuse cadouri soţiei judecătorului care avea de întocmit referatul asupra cazului lui, ca să-i mijlocească o vizită la soţul ei; şi trebuise să facă asta din închisoare, unde se afla în urma bătăii neghioabe ce o avusese cu ducele de Chaulnes, gelos pe Désirée. Dar toate strădaniile, mituirile, vizitele, îi ajutaseră tot atît de puţin ca şi dreptatea, care era de partea lui.

După darea sentinţei, cînd nu mai avea nimic de pierdut, Pierre apelase la opinia publică. În pamflete scînteietoare, arătase cîtă trudă şi muncă trebuie să cheltuiască un cetăţean francez cînd luptă pentru dreptul său şi cum nu-l poate obţine. În aceste pamflete Pierre nu acuza pe nimeni, ci îşi povestea doar procesul, dar atît de elocvent, de spiritual, cu un haz atît de nimicitor, încît corupţia justiţiei franceze sărea fiecăruia în ochi. Pamfletele stîrniseră întreaga ţară, întreaga Europă şi duseseră, în cele din urmă, la o reformă a justiţiei franceze. În schimb, autorului lor îi pricinuiră doar alte necazuri. Curtea Supremă din Paris intrase în acţiune, îi intentase un proces de ultraj faţă de justiţie şi-i aplicase un „blam", îl „infierase" şi-i ridicase drepturile civice.

Era clar că fusese înfierat pe nedrept, că era un act de răzbunare plin de patimă al judecătorilor care se simţiseră vizaţi de pamfletele lui. Totuşi, judecătorii putuseră să se refere la faptul că autorul condamnat al pamfletelor mai fusese înfierat ca falsificator printr-o sentinţă legală şi că, deci, era un om căruia cu greu i se putea da crezare. De aceea, Pierre lupta în primul rînd pentru anularea primei

sentinţe şi, în procesul care se deschidea acum la Aix, voia să dovedească cu mărturii şi concluzii noi că documentul pe care îl prezentase pe timpuri, acel ultim testament al lui Duverny, acea ultimă decontare, era autentic. Dacă documentul era recunoscut ca autentic, putea fi sigur că va obţine şi anularea „blamului", a „înfierării".

Abia ajuns la Aix, Pierre făcu vizitele de rigoare la preşedintele şi la alţi membri ai Curţii de Apel. Nu, de data aceasta nobilii săi prieteni nu-l uitaseră. Judecătorii din Aix, nu încăpea îndoială, primiseră indicaţii de la Versailles şi erau hotărîţi să-l ajute să învingă.

Fiind sigur de judecători, Pierre invită la Aix pe toţi cei dragi, Thérèse, Julie, Paul, ca să asiste la victorie. Thérèse însă refuză; nu voia să călătorească fără micuţa Eugénie şi nu îndrăznea să expună copilul la oboselile unei călătorii lungi pe zăduf. Paul scrise şi el că nu putea lăsa nesupravegheate afacerile din Bordeaux. Numai Julie îşi anunţase pe curînd sosirea.

Chiar dacă prietenii cei mai apropiaţi ai lui Pierre nu veneau, interesul ţării faţă de proces mai era şi acum la fel de viu. Din toate ungherele Franţei soseau jurişti să urmărească de aproape procesul şi toate ziarele scriau despre el.

Pierre socotise că procesul va dura două sau trei săptămîni. Dar tocmai pentru că soluţia era dinainte hotărîtă, pentru a-şi dovedi obiectivitatea, judecătorii simţeau nevoia să mai sucească o dată chestiunea pe toate feţele. Se ţineau şedinţe după şedinţe, lunile treceau şi, în tot timpul acesta, cei doi adversari se combăteau în faţa curţii cu declaraţii scrise, iar în public cu pamflete.

Monsieur de la Blache adusese cu sine o liotă de avocaţi şi experţi financiari, Pierre era singur cu

prietenul Gudin și un avocat. Într-unul din pamfletele sale scria: „Pe cînd adversarul meu mă lovește pe la spate cu o armată întreagă de mercenari venali, eu mă asemăn scitului sălbatic care iese la luptă în cîmp deschis, bizuindu-se doar pe propriile sale forțe. Dacă săgeata mea, zvîrlită cu putere, vîjîie prin văzduh și lovește adversarul, atunci se știe cine a tras. Căci, asemenea scitului, scriu numele arcașului pe vîrful săgeții. El se numește Caron de Beaumarchais." Și mai departe: „Sînt un om pașnic. Pornesc la luptă numai atunci cînd sînt atacat. Sînt o tobă care răsună numai atunci cînd cineva o lovește, dar atunci cu toată puterea."

Se făcu un nou schimb de declarații scrise, se mai ținură ședințe, se audiară martori noi, deliberările fură tărăgănate. Șase ani așteptase Pierre; în comparație cu acești șase ani, timpul pe care-l avea de așteptat era scurt. Lui i se părea fără sfîrșit.

Orașul Aix, centrul Franței juridice, era învăluit în praful jurisprudenței. Străvechea așezare își întindea întunecată ruinele palatelor și băilor romane: cetatea conților de Provence decăzuse, mănăstirea cea mare în care își ținea ședințele Tribunalul era dărăpănată. Mediul înconjurător, posomorît, melancolic, îi făcea lui Pierre și mai grea așteptarea. Ori de cîte ori avea una sau două zile libere, pleca cu Gudin în împrejurimi. Trăsura îi ducea printre munții și dealurile luminoasei Provence, prin păduri și desișuri de măslini și stejari, prin vii nesfîrșite. Admirau apeductele uriașe pe care romanii le clădiseră la Nîmes și giganticul palat al papei de la Avignon, care semăna mai curînd a fortăreață.

Între timp, sosise Julie. În schimb, Paul scrise din nou că nu se putea gîndi să plece din Bordeaux.

Trebuia să se lupte cu juriştii birocraţi ai firmei Gaschet, care mergeau acum atît de departe, încît îi puneau la îndoială împuternicirea. De aceea era nevoit să-l roage pe Pierre să semneze procura generală alăturată, care desigur avea să-l acopere în toate situaţiile.

Paul era înregistrat ca prim-procurist al firmei *Hortalez,* fapt cunoscut de firma Gaschet; Pierre clătină mirat din cap, că acum, deodată, era nevoie de asemenea formalităţi birocratice. Gîndi o clipă că plecarea din Bordeaux a vaselor sale *Le Flammand* şi *L'Heureux* era prevăzută pentru zilele următoare. Poate că docurile Gaschet se împotriveau plecării pentru a stoarce plăţi ce nu li se cuveneau. Îşi puse întrebarea dacă n-ar trebui, în loc să trimită procura, să-l roage încă o dată insistent pe Paul să vină la el. Atunci le-ar putea discuta pe toate, de altfel i-ar fi plăcut să-l aibă pe prieten alături la citirea sentinţei. Dar Paul era atît de îngrozitor de conştiincios, încît n-ar fi plecat din Bordeaux. Pierre semnă împuternicirea şi i-o trimise.

Uită de chestia asta. Căci acum sosise momentul. În sfîrşit, după cincizeci şi nouă de şedinţe, judecătorii fixaseră termenul cînd ambii adversari aveau să-şi spună ultimul cuvînt.

Contele de la Blache vorbi cinci ore încheiate, Pierre o oră mai mult. Apoi judecătorii se retraseră pentru o ultimă deliberare, pentru darea sentinţei. Această deliberare ţinu restul zilei şi toată ziua următoare.

Venise multă lume pentru a asista la citirea sentinţei. Mănăstirea dărăpănată, în care se întrunea curtea, era plină de curioşi. Tot oraşul aştepta cu încordare verdictul.

Contele de la Blache se arăta sigur de sine. Închiriase pentru timpul şederii sale la Aix unul din

vechile palate. În seara zilei în care curtea delibera asupra sentinței, se ospăta cu avocații și cu restul consilierilor săi; toate ferestrele măreței clădiri erau luminate. Pierre își petrecu seara modest, cu Gudin și Julie, la locuința avocatului său dintr-o stradă dosnică.

Se făcuse tîrziu noaptea cînd, în sfîrșit, se anunță sentința.

Din sala tribunalului răsună pînă în străzile întortocheate ale orașului Aix: „Beaumarchais a învins!" Luminile din palatul lui de la Blache se stinseră. Dar străduța dosnică și strîmtă în care locuia Pierre era luminată de făclii. „Beaumarchais a învins!" chiuiau purtătorii de torțe.

Pierre cîștigase multe victorii în viață, dar nici una nu-l bucurase ca aceasta. Abia acum, cuprinsă într-o singură clipă, simțea toată nedreptatea ce i se făcuse. Era nevinovat, toți o știau, pamfletele sale îi convinseseră. Cu toate acestea, i se dăduse voie adversarului său, marelui aristocrat, să-l urmărească cu fel de fel de vicleșuguri, să-l învinuiască de toate porcăriile și infamiile imaginabile, de înșelăciune, falsuri, otrăvire și nimeni nu intervenise pentru el. Prietenii de neam, care ar fi putut să-i dea o mînă de ajutor, se mulțumiseră să-i spună cît de sclipitoare erau scrierile lui prin care se apăra și-l bătuseră amuzați pe umăr. Dar rușinea, defăimarea, o lăsaseră să apese asupra lui; căci, născut burghez, n-o putea simți prea mult. Dar o simțise în toți anii aceștia, îl apăsase, îl usturase. Acum se scuturase de „înfierare", acum spulberase „blamul". Luptase pentru dreptate nu numai pentru el, ci pentru toți cei de jos care se născuseră fără privilegii. Fusese o luptă norocoasă, o victorie fericită, alta mai prielnică nici că se putea cîștiga.

Toate acestea le simţea în timp ce-i răsuna în urechi : „Beaumarchais a învins !“ Nici nu se aşteptase la altceva. În toţi anii aceştia fusese convins că aşa va fi. Dar acum, cînd izbînda lui se înfăptuia cu adevărat, n-o putea duce. Prisosul de fericire îi strivea pieptul ; se prăbuşi leşinat.

Îl frecară cu esenţe, îl aduseră din nou la viaţă, bău un pahar de vin. Din nou sosiră grupuri de muzicanţi în faţa casei, cu flaute, viori, tamburine. Din nou torţe. O delegaţie a meşteşugarilor îl felicită în versuri provençale improvizate. Gudin se ghemuise fericit pe un scaun şi-şi privea admirativ prietenul. Julie era mai nebună decît toţi.

— A fost o călătorie frumoasă, spuse Pierre, cînd trăsura se opri în faţa casei sale din *rue de Condé*.

Şi mai multă strălucire se revărsă asupra lui Pierre cînd, în urma procesului din Aix, avu loc dezbaterea în faţa Înaltei Curţi din Paris care trebuia să hotărască dacă acel „blam“ nu trebuia acum anulat.

Prietenii lui Pierre de la Versailles îi dăduseră a înţelege că guvernul ar dori ca, de data aceasta, să tacă. Drept care se mărginise să declare într-un pamflet că „îşi va înghiţi limba şi va lăsa faptele să grăiască“. Aşa şi făcu. Se prezentă în sala arhiplină, îmbrăcat simplu, doar cu briliantul Mariei Theresia la deget, se aşeză modest pe locul său şi nu scoase o vorbă.

Totul se desfăşură repede, mult prea repede pentru Pierre. Procurorul general ceru, în trei fraze, să se anuleze vechea sentinţă. După o dezbatere de cinci minute, curtea anunţă hotărîrea : Pierre Caron de Beaumarchais trebuia repus în aceleaşi drepturi ca înainte de vechea sentinţă, „blamul“ era anulat, el era absolvit de orice „înfierare“,

trebuia să-şi reprimească vechile funcţiuni şi titluri. Urale asurzitoare izbucniră în timp ce Pierre se înclina în faţa judecătorilor săi. Admiratorii îl purtară pe umeri pînă la trăsură. „Martirul Beaumarchais" se bucură de un triumf cum nu avusese pînă atunci nici măcar în teatru.

A doua zi, la *lever*-ul lui erau din nou prezenţi toţi dispăruţii. Baronul de Trois-Tours, *monsieur* Regnier de la Curtea supremă, cavalerul Clonard de la *Compagnie des Indes*.

După o săptămînă, i se comunică textul integral al sentinţei tribunalului din Aix. Era şi mai favorabil decît se aşteptase. Ce-i drept, preciza că pamfletul lui despre scitul cu săgeată şi cu toba răsunătoare trebuia distrus, pentru că aducea insulte neîntemeiate adversarului. În schimb, îi acorda toate sumele pe care le ceruse, precum şi dobînzi foarte mari. În afară de aceasta, i se acordau treizeci de mii de livre despăgubiri pentru pierderile pe care le suferise în urma proastei administrări a moştenirii rămase de la răposatul Duverny. Toate laolaltă făcură să se revarse pe neaşteptate o sumă importantă în casa sa, care era goală.

Apoi i se aduse şi portretul care, de asemenea, îi fusese redat de tribunal. Portretul lui Duverny de mîna pictorului Duplessis. Se bătură cuie în perete şi spaţiul gol dispăru. Tabloul era simbolul a ceea ce putea realiza optimismul său îndărătnic, energic, şi Pierre şedea în faţa lui, fericit.

În tot vîrtejul, strălucirea şi îmbătarea acestor zile, Pierre nici nu băgase de seamă că de mai multă vreme nu sosise nici o veste de la Paul. Îi păruse rău că Paul nu asistase nici la dezbaterile din Paris. Cîndat era că ultimele rapoarte din Bordeaux nu erau semnate de Paul, ci de *monsieur* Peyroux, agentul permanent al firmei *Hortalez*. Acum sosi o

adresă urgentă din partea lui *monsieur* Peyroux, pe care Paul ar fi putut-o rezolva fără nici o greutate la faţa locului. Neliniştit, Pierre ceru să i se comunice cît mai repede ce se întîmplase cu Paul. Uimit, *monsieur* Peyroux răspunse, cu acelaşi curier, că *monsieur* Theveneau plecase doar cu ultimul transport, în America.

O presimţire, de care nu voise să ţină seamă, îl făcuse pe Pierre să ştie aceasta încă de cînd nu mai sosise nici o veste de la Paul. Acum se frămînta, certîndu-se şi dezvinovăţindu-se. Cu ce explicaţii viclene îi ceruse Paul procura generală ! Totuşi, n-ar fi trebuit să se lase prostit. Şi nici nu s-ar fi lăsat dus de nas, dacă n-ar fi fost atît de preocupat de proces, iar Paul contase pe asta. Oare nu era el, Pierre, nevinovat, dacă Paul, prefăcutul de Paul, folosise asemenea mijloace ? Nu făcuse el tot ce putuse spre a-l împiedica pe prieten să plece ? Nu-i interzisese cu cuvinte aspre plecarea ? Oare Paul nu acceptase ? Adevărul adevărat era că nu voise ca Paul să traverseze oceanul. Acum era furios pe sine însuşi, pe Paul şi mai ales pe reaua-voinţă a americanilor.

Imediat după triumful din sala tribunalului, se dusese la Thérèse şi-i spusese, strălucind de fericire, că acum, cînd fusese reabilitat, nimic nu mai stătea în calea căsătoriei lor ; spunea asta de parcă ea ar fi fost aceea care amînase căsătoria. Se înţeleseseră să mai aştepte întoarcerea lui Paul de la Bordeaux ; nu voiau ca el să lipsească de la nuntă. Acum, neliniştit, emoţionat, trebuia să-i povestească lui Thérèse despre fapta pe cît de nobilă, pe atît de ciudată a prietenului.

Ea păli, roşi, ochii mari, limpezi şi cenuşii, i se întunecară, sprîncenele ei îndrăzneţe părură şi mai arcuite.

— N-ar fi trebuit să permiţi nici în ruptul capului una ca asta, Pierre — spuse ea, apoi adăugă, după un timp — a fost o ticăloşie. Vorbise mai liniştit decît se aşteptase el, dar încheiase mai aspru.

În cursul vieţii sale multicolore, felurite insulte se revărsaseră valuri-valuri asupra lui Pierre ; drepte sau nedrepte, se scurseseră de pe el, ieşise de fiecare dată din vîltoare. Ceea ce-i azvîrlea acum în obraz această femeie, de care se simţea mai legat decît de toţi ceilalţi oameni, era cel puţin foarte exagerat. Sub presiunea procesului din Aix nu acordase poate destulă atenţie unei scrisori oarecum ciudate a lui Paul ; asta era totul. Şi acum, Thérèse se purta de parcă el l-ar fi trimis pe băiat direct la moarte. Dădu să răspundă cu aprindere. Dar văzu faţa ei mare exprimînd numai mînie şi dispreţ ; nu mai scoase nici un cuvînt. Înainte să-şi poată reveni, ea părăsise camera.

Pierre şedea închircit în faţa mesei pe care se mai aflau resturi de mîncare. Se simţi deodată îngrozitor de singur, ca lovit în moalele capului. Înfrîngerea i se părea cu mult mai mare ca victoriile de la Aix şi Paris, căci era neaşteptată şi venea de la Thérèse. El, descurcăreţul, şedea acum pierdut, neştiind ce să facă. Dădu pe gît un pahar de vin. Se ridică şi se duse după ea.

O găsi în dormitor. Se aşeză lîngă ea, dar nu scoase o vorbă despre nenorocita întîmplare, ştia că orice dezvinovăţire era fără rost. În schimb îi vorbi, prudent, de viitoarea căsătorie, de lucruri mărunte, practice. Thérèse scutură din cap. El o luă cu multă blîndeţe de mînă, ea îşi trase mîna înapoi.

Tăcu o clipă. Apoi, în ciuda a tot ce se întîmplase, deşi ştia că era o greşeală, începu să arate cu cîtă tărie îi interzisese lui Paul călătoria. Atunci ea îşi întoarse faţa de la el şi spuse, nu tare, dar

în aşa fel încît nici o împotrivire nu mai era posibilă :

— Te rog pleacă.

Plecă, mai lovit ca niciodată în viaţă.

Arthur Lee, care se întorsese de la Madrid fără nici un rezultat, judeca cu vorbe amare şi ironice viaţa domoală, comodă, pe care „doctorul *honoris causa*" o ducea la Passy.

În realitate, toată primăvara şi începutul verii Franklin dusese o viaţă senină, înconjurat de mulţi prieteni, fără să se prea sinchisească de afaceri, convins că orice încercare de a grăbi tratativele cu Versailles-ul în ce priveşte recunoaşterea, convenţia comercială şi alianţa, n-ar putea decît să strice. Nu era nimic de făcut, trebuia să aştepte.

Din Philadelphia soseau puţine ştiri ; era vădit că englezii reuşeau să intercepteze mai multe vase decît soseau nevătămate pe ţărmurile europene. Fără îndoială că situaţia nu era dintre cele mai bune. La un moment dat, Philadelphia fusese chiar evacuată şi Congresul îşi ţinuse şedinţele la Baltimore. Între timp, bineînţeles, Congresul se întorsese la Philadelphia, înaintarea duşmană fusese, se vede, oprită, dar situaţia continua să pară ameninţătoare. Dacă Arthur Lee credea că din cauza aceasta trebuia să se insiste la Versailles cu îndoită îndîrjire, desigur că se înşela. Tocmai pentru că nu se mai puteau înfăţişa cu victorii ca cele de la Trenton şi Princetown, trebuiau să aştepte pînă ce situaţia militară avea să se îmbunătăţească.

Franklin nu era războinic. Purta în el sila adîncă a omului înţelept, uman, împotriva unei acţiuni atît de inutile, cu totul absurde, atavice, ca războiul. În tot îndelungatul conflict cu Londra, făcuse nenumărate sforţări pentru a evita războiul şi, dacă nu

reuşise, desigur că nu el era vinovat. Printre multele jocuri proşteşti ale oamenilor, războiul i se părea cel mai nebunesc şi cel mai costisitor ; socotea o ruşine şi o botjocură că situaţia îl forţa acum să dorească un al doilea Trenton sau Princetown, cu toată moartea şi suferinţa de care asemenea victorii sînt legate.

Domnii din Congres nu păreau să-şi dea seama că, aşa cum stăteau lucrurile acum, alianţa era de nerealizat. Se exprimau în scris aşa cum se exprima în vorbe Arthur Lee. La sfîrşitul scrisorilor lor se găsea totdeauna îndemnul insistent ca trimişii să grăbească cu orice preţ încheierea convenţiei comerciale şi a alianţei, ele fiind aşteptate ca ploaia pe timp de secetă.

Maurepas avusese într-adevăr dreptate atunci cînd glumise în felul său cinic pe socoteala grabei obraznice cu care lucrurile erau date uitării la Philadelphia. Anumiţi membri ai Congresului, care acum insistau deosebit de aprig pentru încheierea unei înţelegeri cu francezii, ţinuseră încă acum foarte scurtă vreme cuvîntări tunătoare despre duşmănia tradiţională împotriva francezilor, păgînii, idolatrii, sclavii tiranilor. Acum astea toate erau date uitării la Philadelphia. Dar nu şi la Versailles.

El însuşi, Franklin, nu uitase cîtuşi de puţin acel război pe care americanii îl numeau franco-indian, iar europenii războiul de şapte ani. Ca bun cunoscător de oameni ce era, înţelegea că dincolo, la Philadelphia, victoria şi pacea erau în primul rînd considerate ca rezultatul succeselor militare anglo-americane. Dar totodată înţelegea că la Paris se credea că numai o întîmplare deosebit de nenorocită răpise Franţei o victorie sigură. Dacă atunci, aşa se spunea la Paris, dacă atunci cînd Frédéric al Prusiei pierduse aproape totul n-ar fi murit împărăteasa Rusiei şi nu s-ar fi urcat pe tron fiul

ei cel zgîrcit, Prusia ar fi fost înfrîntă şi Franţa ar fi dictat pacea pe continent, iar cele două puteri catolice n-ar fi renunţat niciodată la posesiunile lor din America.

De multe ori Franklin se gîndea la ciudăţenia ultimelor rezultate ale acelei victorii engleze din 1763 şi cum această victorie se întorcea acum împotriva Angliei însăşi. Dacă victoria n-ar fi fost cucerită, coloniile catolice ale Franţei şi Spaniei s-ar mai întinde şi acum ca un brîu înăbuşitor în jurul Americii engleze, iar aceasta ar fi avut nevoie şi pe mai departe de scutul militar al patriei mume pentru a se apăra împotriva Franţei şi a Spaniei. Într-o astfel de situaţie, n-ar fi putut niciodată să se gîndească să-şi proclame independenţa.

Doctorul cugeta amuzat şi totodată posomorît. Dacă desfăşurarea evenimentelor era privită de la o înălţime mare, aşa cum o putea face el la începutul celui de al optulea deceniu al vieţii sale, atunci se vedea că oamenii totuşi progresau, deveneau mai deştepţi sau, măcar, mai puţin proşti. Istoria păşea pe căi ocolite, foarte stranii, care nu totdeauna se putea vedea încotro duc. Dar un scop părea să existe şi părea să fie un scop înţelept. Trebuia doar răbdare.

Franklin şedea meditînd la masa sa de scris şi înţeleapta sa acceptare a încetinelii progresului istoric nu făcea să-i fie mai puţin silă de corespondenţa neplăcută pe care o lăsase iar să se acumuleze în mod neîngăduit. Privi suspinînd teancul de hîrtii. Apoi îl împinse cu hotărîre la o parte. Va da din nou prilej lui *Mr.* Arthur Lee să-l dezaprobe şi va amîna o ultimă dată rezolvarea unei corespondenţe împovărătoare. Mai întîi avea să-şi facă plăcerea de a scrie o epistolă doamnei Brillon.

Doamna Brillon era plecată într-o călătorie în Sud. Doctorul se gîndea cu plăcere la ea. Acum, cînd se

pregătea să-i scrie, o vedea limpede înaintea ochilor şezînd pe genunchii lui, lipindu-se uşor de el, cu faţa ei frumoasă atît de aproape de a sa. Avea o înfăţişare meridională, palid-smeadă, cu părul negru, ochii mari, duioşi, contrastînd ciudat cu puful de deasupra buzei arcuite, îmbietor, cald, dulce, abia simţit. Franklin n-ar fi putut spune pe cine preferă, pe *madame* Helvetius sau pe *madame* Brillon, amîndouă îl numeau uneori, cu aceeaşi duioşie, bătrîn ştrengar. Îşi împărţea timpul în mod egal între ele, amîndurora le vorbea cu aceeaşi gravitate galant-frivolă şi n-ar fi vrut să se lipsească de nici una din ele.

„Trec de multe ori prin faţa casei dumneavoastră, scumpa mea *madame* Brillon — scria el — şi mi se pare pustie. Înainte mi se întîmpla adesea ca, în apropierea casei dumneavoastră, să încalc porunca : «să nu rîvneşti la femeia aproapelui tău». Acum n-o fac. Dar trebuie să recunosc că întotdeauna porunca aceasta mi s-a părut tare apăsătoare, contrarie naturii omeneşti şi-mi pare rău că există. Dacă cumva, în timpul călătoriei dumneavoastră, îl întîlniţi pe sfîntul părinte, ce ar fi să-i cereţi să renunţe la ea ?“ Mai scrise un timp în stilul acesta, se lăsă antrenat ; scria cu plăcere asemenea scrisori.

Dar după aceea nu mai avu nici măcar faţă de sine însuşi vreun pretext, trebuia să se apuce de corespondenţa oficială. Deodată începu să-l doară din nou piciorul, care pînă atunci îl lăsase în pace. Îşi scoase pantoful şi ciorapul, îşi fricţionă puţin, gemînd uşor, locurile atinse de gută.

Păcat că William nu-i prea era de folos. Abia dacă-i putea încredinţa cîte una din scrisorile mai importante. Tînărul înţelegea de fapt uşor, dar nu lua destul de în serios treburile, avea altele în cap. Era un tînăr fermecător, tinereţea lui veselă, luminoasă, plăcea tuturor şi tocmai aceasta era ispita şi primej-

dia. Era risipitor, cartofor, avea încurcături cu femei. Apoi, cînd venea la el pentru bani, o făcea într-un fel atît de fermecător, încît nu se îndura să-l refuze. Abia dacă putea să-l dojenească puţin mai serios; căci dacă maximele şi povestioarele sale aveau vreo influenţă asupra altora, apoi asupra acestui domnişor elegant, împăcat cu sine şi cu lumea, nu aveau.

Păcat că pentru treburile lui nu se bucura de ajutorul cuiva de felul lui *monsieur* Thevenead. Acela se jertfoa pentru fluşturaticul lui şef, pleca pentru el în America; el, Franklin, nu avea nici un singur ajutor serios.

Dar nici chiar atît de nesiguri nu erau oamenii lui, după cum afirma Arthur Lee. Acesta, de cînd se întorsese din Spania, avea un nou *spleen* [1]!: vedea în oricine un spion. Pe toţi cei care veneau la Passy îi privea cu neîncredere, fie că era Bancroft, pe care el, Franklin, îl folosea uneori pentru lucrări grele de secretariat, fie că era tînărul preot John Vardill. Şi Silas Deane se plîngea că Arthur Lee îi considera pe cei doi secretari ai săi, Joseph Hynson şi Jacobus van Zandt, agenţi de poliţie, cînd de fapt el, Silas Deane, nu-l socotea mai puţin suspect pe secretarul de încredere al lui Arthur Lee, un anume *Mr.* Thornton. Ba, între cei doi domni se iscase o ceartă serioasă şi Franklin îşi amintea înveselit cum trebuise să mijlocească împăcarea celor doi colegi.

Nu ştia că amîndoi aveau dreptate. Ajutorii şi secretarii pe care îi acuzaseră de spionaj erau într-adevăr cu toţii în slujba fie a serviciului secret englez, fie a celui francez.

Înviorat de imaginea celor doi colegi ai săi care se bănuiau reciproc, Franklin căută din teancul de scrisori una care-i fusese adusă în ajun într-un chip mis-

[1] Dorinţă capricioasă, obsedantă.

terios de un necunoscut. În scrisoarea aceasta, un enigmatic baron Weissenstein făcea promisiuni ademenitoare conducătorilor americani pentru cazul că ar susține încheierea unei păci de compromis cu Anglia. Se promiteau sume mari de bani, funcții și titluri, în special lui Franklin și generalului Washington. Franklin presupunea că propunerile erau serioase și fuseseră făcute cu știrea regelui George ; i se păru că recunoaște chiar și stilul pedant al regelui. Spera că regele însuși va citi răspunsul și începu să-l întocmească atît de tăios și de batjocoritor, încît maiestatea-sa, citindu-l, să se înverșunească de supărare.

Apoi citi încă o dată îndrumările conspirative, cum să trimită răspunsul misteriosului baron. Lunea următoare, spuneau instrucțiunile, un bărbat avea să apară în pronaosul bisericii *Nôtre-Dame* ; pentru a fi cunoscut, va purta un trandafir la butonieră. Trimisul nu era informat ; i se spusese că este vorba de o legătură de dragoste. I se putea înmîna răspunsul cu toată încrederea.

Franklin însărcină cu transmiterea plicului pe un băiat pe care-l bănuia că se află în serviciul poliției franceze. Nu strica să afle *monsieur* de Vergennes că emisarii americani nu refuzau din capul locului tratativele cu intermediari secreți englezi. Poate că aceasta i-ar face pe domnii de la Versailles să se mai grăbească puțin.

Deci, în ziua stabilită, la ora stabilită, trimisul lui Franklin apăru în pronaosul bisericii *Nôtre-Dame*. Apărură și agenții secreți englezi și francezi. Și fiecare avea ceva de făcut, și fiecare avea ceva de raportat, și fiecare se credea mai presus de ceilalți.

Parizienii continuau să-l admire pe Franklin. Înțeleptul și omul de stat care aștepta filozofic în grădina sa de țară, la marginea orașului și a evenimen-

telor, devenise pentru ei un simbol. Dar, din cauza situației militare neprielnice a americanilor, el se temea că această încîntare nu va mai dura mult ; entuziasmul pentru o cauză care pierde partida se topește repede. I se și părea că nu mai are o expresie chiar atît de plăcută pe portretele care i se făceau într-una. Acum, de pe aceste tablouri îl privea adesea un țăran șiret, dur, calculat, lipsit de măreție și bunătate.

Așa fiind, îi păru bine cînd proprietarul său, *monsieur* de Chaumont, îi ceru voie să comande un potret al lui la pictorul Duplessis ; *monsieur* Duplessis, cel mai prețuit și cel mai bine plătit portretist al Franței, obișnuia să dea modelelor sale o înfățișare impresionantă, măreață.

Monsieur Duplessis era un om stîngaci, cam la cincizeci și cinci de ani. În dialectul său provençal, pe care Franklin îl înțelegea cu greu, îi explică cu sfială că lucrează încet și greoi și că avea nevoie de multe ședințe. Lucru neplăcut pentru doctorul Franklin, care nu răbda să șadă multă vreme nemișcat, dar un portret de mîna lui Duplessis merita atîta osteneală.

Curios din fire, Franklin vru să vadă încă de la prima ședință cum progresa lucrarea, lui Duplessis însă nu-i plăcea să i se privească tablourile înainte de a fi terminate.

De altfel, Duplessis era vizibil impresionat de Franklin și el, care și așa scotea cu greu o vorbă, se arăta foarte tăcut. Cînd însă Franklin îi dădu să înțeleagă că-i este simpatic, se arătă ceva mai deschis. Povesti de încercările lui de a îmbunătăți anumite vopsele, în primul rînd roșul și ultramarinul. În afară de aceasta, descoperise o metodă nouă de a fabrica manechinele de care era nevoie în atelierele de pictură, le făcea din cauciuc. Deoarece doctorul era vizibil interesat de această invenție și punea

întrebări inteligente, pictorul îi povesti şi despre celelalte griji ale sale.

Nu era lucru simplu să-i pictezi pe mai-marii acestei lumi. Dura mult pînă cînd se hotărau pentru o şedinţă, apoi schimbau ora, de cinci ori, de zece ori şi adesea nu veneau nici atunci, cîteodată chiar fără să mai anunţe. Ce mai agitaţie fusese cînd o pictase pe regină — pe atunci mai era *dauphine* — pentru doamna mamă, maiestatea austriacă. În cele din urmă, Toinette îi acordase două şedinţe şi jumătate. Totuşi cunoscătorii găseau că portretul reuşise. Dar maiestatea din Viena era nemulţumită, declarase că portretul nu era destul de asemănător, prezentarea prea puţin avantajoasă şi în general, după părerea ei, adevărata Toinette era mai frumoasă decît cea pictată. Duplessis suspină, zîmbi. Apoi, pe jumătate amuzat, pe jumătate îndîrjit, povesti despre experienţele sale cu regele. Îl pictase de trei ori. *Monsieur* d' Angivillers ceruse ca portretele să fie foarte maiestuoase, urmînd să fie dăruite altor capete încoronate. Pe vremuri, cînd maiestatea-sa încă nu pusese atîta grăsime pe ea, fusese mai uşor să dea portretului o înfăţişare regească ; coroana, sceptrul, mantia de hermelină şi decoraţiile îşi făceau efectul. Dar să-l facă pe rege să pozeze fusese, aproape întotdeauna, imposibil. Duplessis trebuise să plece după el la încoronare şi, cu şase zile înainte de deschiderea salonului, Louis nu-i acordase încă cele două şedinţe promise. Mai tîrziu trebuise să facă un portret al lui Louis deosebit de „grandios" ; era darul pe care *Compangnie des Indes* îl trimitea rajahului din Carnatic. Regele trebuia prezentat fără coroană, dar cu toate celelalte insigne ale puterii, şi încă foarte repede, pentru că vasul stătea să plece spre India. Autorităţile însă, care aveau în păstrare insignele puterii, acţionau încet şi puneau piedici birocratice.

Pictorul, de obicei atît de liniştit, povestea, încă şi acum plin de furie, cum în cele din urmă *monsieur* d'Angivillers îi dăduse ordin să picteze capul lui Louis al şaisprezecelea pe tabloul lui Louis al cincisprezecelea pe care îl pictase Van Loo ; desigur că rajahul nu se pricepea destul ca să observe trucul.

Franklin răspunse la povestirile pictorului cu cîteva din povestioarele lui sfătoase. Dar şedinţele nu erau puţine la număr, amîndoi doreau ca lucrarea să reuşească ; frazele deveniră mai lente, mai rare, şi treptat nu mai avură ce să-şi spună. Atunci Franklin atrase la şedinţe pe unul sau pe altul dintre prietenii lui, pentru a sta de vorbă cu el, sau pentru a-l pune să citească. Duplessis era bucuros de fiecare mijloc care putea să-l împiedice pe american să-şi piardă răbdarea.

Într-o zi, veni pe neanunţate Maurepas. Aflase, spunea el, că doctorul Franklin se supune acestei cazne şi socotise de datoria lui să-şi distreze vechiul prieten.

Franklin şedea pe estradă, comod, dar plin de demnitate, cu haina largă şi cutată ; părul cădea peste gulerul de blană al hainei. Era conştient că arăta bine. Maurepas şedea elegant în faţa lui, mai jos decît el. Era tare dichisit ; bătrînul de şaptezeci şi şase de ani, îmbrăcat după ultima modă, mirosind a felurite parfumuri, contrasta izbitor cu bătrînul de şaptezeci şi unu de ani, simplu şi demn.

Doctorul spuse tacticos că în ultima vreme îi ajunsese de multe ori la urechi că ar fi viclean şi prefăcut ; după părerea lui însă, ar avea şi alte calităţi, care speră că vor apărea în pictura onoratului Duplessis, de pildă răbdarea. Maurepas zîmbi.

— Dumneata viclean şi prefăcut, dragul meu doctor ? — spuse el şi continuă pe englezeşte pentru ca Duplessis să nu-l înţeleagă — nu, cu adevărat nu

sînteţi viclean şi prefăcut, sînt nevoit s-o spun cu tot respectul pe care-l datorez înţelepciunii dumneavoastră. De pildă, manevra dumneavoastră cu acel baron Weissenstein, cu aşa ceva nu ne puteţi prinde pe noi, cei din Paris.

Franklin zîmbi în sinea lui. Va să zică de aceasta venise Maurepas. Doctorul se întreba de mult ce se spune la Versailles despre corespondenţa lui cu enigmaticul baron.

— Şi oricît de mult v-aţi strădui — continuă ministrul — noi tot nu vom crede că aţi fi un vulpoi şi un Machiavelli. M-am întrebat chiar dacă face măcar să citesc scrisoarea dumneavoastră către acest Weissenstein. Ştiam dinainte că nu veţi încheia pacea decît pe baza recunoaşterii independenţei dumneavoastră.

Franklin se bucură. Ministrul vorbea întocmai cum şi-o dorise şi cum era de aşteptat.

— Continuaţi-vă deci liniştit tratativele cu englezul dumneavoastră, zise Maurepas. Şi dacă pe viitor vreţi să înaintaţi neobservat mesajele dumneavoastră, atunci permiteţi poliţiei noastre să vă recomande căi şi mijloace mai puţin diletante. De pildă, omul de încredere al lui Weissenstein ăsta ar putea să se aşeze în chip de cerşetor pe Pont-Neuf şi o dată cu un bănuţ, lăsaţi să cadă în pălăria lui şi mesajul dumneavoastră.

— Vă deranjez dacă zîmbesc, *monsieur* Duplessis ? întreabă Franklin.

— Cîtuşi de puţin, stimate doctore, răspunse prevenitor pictorul, şi Franklin zîmbi cu toată gura.

— Trebuie să recunoaşteţi — spuse el apoi către Maurepas — că politica dumneavoastră ne sileşte de-a dreptul să ducem tratative cu Londra. Prea mult ne lăsaţi să bîţîim.

— Un Franklin nu bîţîie, spuse amabil Maurepas. Aşteptarea nu vă strică ; se aude că ştiţi să vă petreceţi timpul în mod plăcut şi onorabil. Şi, desigur, înţelegeţi că situaţia dumneavoastră militară nu permite prietenilor ce-i aveţi la Versailles să grăbească încheierea alianţei.

Franklin ţinea capul aplecat spre dreapta, după indicaţiile lui Duplessis, dar nu se putu împiedica să nu ia o înfăţişare mai serioasă, mai întunecată decît şi-o dorea pictorul.

— Dar n-am venit — continuă Maurepas, încă înainte ca doctorul să-i poată răspunde — să vă amărăsc şedinţele. Daţi-mi voie să vă asigur : în fond, situaţia dumneavoastră aci este prea puţin influenţată de veştile proaste din America. Noi nu ne vom grăbi să încheiem o alianţă cu dumneavoastră, dar nici nu ne putem permite să vă părăsim. Un lucru este sigur — încheie el politicos — neatinsă de soarta schimbătoare a războiului rămîne cartea cea mai tare a Americii : popularitatea dumneavoastră, doctore Franklin.

— Ar fi regretabil — răspunse Franklin de pe estradă, cu vocea sa joasă, dar totuşi răsunătoare — dacă o cauză atît de mare ca făurirea republicii americane ar depinde de popularitatea unui singur om.

— Sîntem amîndoi destul de vîrstnici, stimabile — răspunse Maurepas — pentru a şti ce rol imens joacă în istoria lumii o întîmplare fericită ca aceea că înfăţişarea unui om place unui popor. Sau poate credeţi că istoria cunoaşte alte legi mai adînci decît cele ale unor asemenea întîmplări ? Eu nu cred. Cu cît trăiesc mai mult — puteţi să ascultaţi, dragul meu Duplessis, se întrerupse el, vorbind acum franţuzeşte — afirmaţiile mele nu pot decît să vă fie de folos, cu cît trăiesc mai mult, cu atît îmi dau

mai bine seama : istoria lumii nu are un sens. Se rostogoleşte şi tălăzuieşte în toate direcţiile, iar noi ne zbatem şi sîntem tîrîţi de val.

Încăperea prietenoasă părea că devine pustie, că se închirceşte în timp ce răsunau cuvintele acestea ; ele păreau cu atît mai mohorîte cu cît erau rostite pe un ton de conversaţie, nespus de prietenos, de natural. Chiar *monsieur* Duplessis se opri din lucru şi privi neliniştit la zîmbitorul, amabilul Maurepas.

Franklin, care şedea pe estradă, nu se mişcă.

— Eu cred — spuse el — că noi încercăm să dăm un sens istoriei. Nu suna de loc ca o punere la punct, suna modest ; dar totodată suna atît de sigur, de convins, încît cuvintele celuilalt şi toată întunecimea lor se risipi.

Maurepas replică politicos :

— Dumneavoastră încercaţi, *monsieur*.

Se ridică, îşi drese glasul şi, foarte sprinten pentru vîrsta lui, se apropie de tablou înainte ca Duplessis să-l poată împiedica. Se dădu puţin înapoi, veni mai aproape, se dădu iar înapoi, privi. Se învioră. Compară de cîteva ori omul de pe estradă cu cel de pe pînză.

— Dar e splendid, dragul meu Duplessis ! izbucni el. E chiar mai bun decît portretul pe care l-ai făcut lui Gluck. Acum se vede abia — se adresă el lui Franklin — ce fel de om sînteţi. Sau cel puţin eu o înţeleg abia acum. Ce frunte lată, puternică — se extazie el, de parcă Franklin nici n-ar fi fost de faţă — se vede perfect cum după ea clocotesc gîndurile. Şi cutele acestea sînt adînci şi puternice, dar nici una nu vădeşte efort sau sudoare. Şi ce calm în privire ! O să ne mai daţi mult de lucru, dragul meu doctor. Abia acum îmi dau seama cît de mult.

Şi se adînci din nou în contemplarea tabloului.

— Ce păcat — spuse el ca pentru sine — că nu l-am adus cu mine pe Sallé şi că viitorimea nu va avea parte de prima mea impresie. Dar măcar pictorului îi ţinu o cuvîntare : Omul pe care l-ai înfăţişat pe această pînză nu cunoaşte greutăţi. Pentru el toate sînt uşoare. Pentru el, chiar în declinul anilor săi, făurirea unei republici nu este o muncă, ci un joc. Totul pentru el este joc — ştiinţa, oamenii, afacerile. *Par mon âme, s'il en fût en moi* — cită el versul său favorit — pe sufletul meu, dacă cumva îl am : nici nu ştii, dragul meu Duplessis, ce capodoperă ai creat.

— Scuzaţi-mă, doctore Franklin, dacă m-am aprins — se adresă acestuia — dar noi, francezii, cînd sîntem încîntaţi de ceva, spunem deschis tot ce avem pe inimă, repede şi fără reticenţe. Ştiţi ce sînteţi dumneavoastră, stimate doctore Franklin — se entuziasmă el mai departe — aşa cum staţi aci, şi aşa cum arătaţi în acest portret ? Sînteţi un bărbat. *Voilà un homme*, spuse el. *Behold the man*, încercă să traducă în englezeşte. Dar hotărî : Asta nu se poate spune decît pe latineşte : *Ecce vir.*

Franklin se ridică, se întinse.

— Acum pot să mă mişc puţin încoace şi încolo ? îl întrebă el pe pictor care, ameţit de cuvintele de laudă ale ministrului, era stînjenit şi roşise ca para focului. Franklin coborî de pe estradă, se plimbă prin odaie, se scărpină. Domnul conte trece drept cel mai bun cunoscător din ţara aceasta, spuse el către pictor. Se vede că aţi realizat într-adevăr o capodoperă. Îmi permiteţi s-o privesc ?

De pe pînză îl privea un Benjamin Franklin pe care-l cunoştea şi care totuşi i se părea străin. Pungile de sub ochi erau la locul lor, bărbia dublă, de

asemenea, şi cutele. Fruntea era mare, falca puternică şi energică, ochii severi, cercetători, profund cinstiţi, gura mare, închisă, neînvăţată să se plîngă sau să cedeze. Era un om bătrîn şi totuşi nu bătrîn, apropiat şi totuşi necunoscut.

Duplessis îl privea pe Franklin cu puţină teamă. Acesta luase, fără voie, expresia aspră, cercetătoare, a portretului.

— Aţi făcut un lucru bun, *monsieur* Duplessis, spuse el în sfîrşit. Şi pictorul se simţi mai mîndru de aceste cuvinte, decît de lauda exagerată a ministrului.

— Trebuie să pictezi şi pentru mine un portret al lui Franklin al nostru, spuse Maurepas.

— Nu mai pozez o dată, spuse repede Franklin.

— Nu e nevoie, îl linişti Duplessis ; dacă repet portretul cu mici schimbări, a doua sau a treia versiune iese şi mai bine.

— Aşadar ne-am înţeles, spuse Maurepas.

— Dar vă rog să nu mă agăţaţi între doamnele dumneavoastră goale, îi atrase atenţia Franklin.

Ministrul se gîndi.

— Unde o să vă agăţ — spuse el — rămîne o problemă. Cred că pentru moment ar fi mai bine să nu cădeţi sub ochii majestăţilor-lor prea creştine. Cred că deocamdată cel mai bine este să vă agăţ la Paris, la *Hôtel Phélypeau*, nu la Versailles. Dar, cînd va sosi momentul, vă duc la Versailles, înrămat cu aur din cel mai fin. Tînărul meu monarh are prea puţină înţelegere pentru frumuseţea feminină dar îi place demnitatea şi măreţia. *Un homme* — repetă el — *ecce vir*, şi se bucura de semnificaţia cuvîntului pe care-l găsise pentru bătrînul din tablou.

Pierre nu putea uita cuvintele Thérèsei: „Asta a fost o ticăloşie", nici faţa ei mare înfuriată, dispreţuitoare.

Plecă la ea, la Meudon. Jupîneasa făcu o reverenţă şi spuse:

— *Madame* nu primeşte.

Îi scrise dar nu primi nici un răspuns.

N-o înţelegea, şi totuşi în adîncurile sufletului o înţelegea şi o iubea pentru că era aşa. Se cercetă încă o dată pe sine însuşi şi ajunse la concluzia că nu avea nici un pic de vină.

Nu-l învinuia nici pe prietenul său Paul. Unul singur era vinovat: Franklin. Toanele sale răuvoitoare, senile, îi răpiseră nu numai cîştigul binemeritat al muncii lui, dar şi iubita şi prietenul.

Crezuse multă vreme că fusese calomniat în ochii doctorului, că vreo neînţelegere era cauza purtării ciudate a lui Franklin. Acum nu se mai lăsa iluzionat. Trebuia să recunoască faţă de sine însuşi: nu era pe placul bătrînului; spre deosebire de Paul, nu se bucura de simpatia lui. Era un lucru de neînţeles, nu i se mai întîmplase niciodată aşa ceva. Nu se putea obişnui cu un asemenea gînd. Dar, cu toată limbuţia sa, nu se hotărî să vorbească şi cu alţii despre asta; ar fi fost prea înjositor.

Aceasta era situaţia cînd primi din nou veşti proaste din America. Un al treilea transport al firmei *Hortalez* se întorsese, de astă dată cu totul fără mărfuri şi fără bani. Congresul găsise un nou pretext să scape de plată. Pe baza argumentului lui Arthur Lee, că asigurarea nu fusese încheiată de Pierre cu o terţă persoană ci cu sine însuşi, refuza să accepte introducerea în cont a sumelor de asigurare. Congresul declara că atît timp cît nu se ajungea la

o înţelegere în această chestiune, nu se puteau face plăţile.

Pierre era furios. În comerţul maritim francez era obiceiul ca marile firme să-şi asigure singure transporturile, adică să pună la socoteală cote mari de acoperire a riscului. Pe de altă parte, nu se pretindea plata transporturilor care nu ajungeau la destinaţie şi Pierre nu pusese în socoteala Congresului livrările capturate de englezi. Franklin cunoştea toate astea ; ar fi fost de datoria lui să pună la punct minciunile josnice ale lui Arthur Lee. Dimpotrivă însă, tăcerea perfidă a capriciosului moşneag încuraja pe cei din Philadelphia în atitudinea lor faţă de firma *Hortalez*.

Toată furia lui Pierre se revărsa asupra bătrînului de la Passy. Nu-şi mai putea stăpîni mînia, îl copleşea. Îşi dădu drumul mai întîi în faţa lui Julie. Iată, izbucni el, un păianjen uriaş, trîndav, şade într-o grădină şi-i suge pe toţi, suge toată gloria. Şi cine este victima ? Cine plăteşte ? El, Pierre cel bun, idealistul veşnic păcălit. Pierre avea obiceiul să încheie astfel de izbucniri năprasnice de mînie cu o vorbă de duh, cu un „ei şi !" nepăsător. De data aceasta, spre mirarea lui Julie, stărui în supărarea sa. Se vede că doctorul Franklin îi căşunase mult rău. Julie se alătură blestemelor fratelui ei, îl admiră îndelung, declară furtunos că e convinsă că va învinge şi această nouă nenorocire, că-l va învăţa el minte pe moşneagul cel rău.

Faţă de Gudin, Pierre fu mai prudent. Ştia că bunul său prieten nu scăpa nici una din afirmaţiile lui, ba chiar şi le nota. Pe lîngă *Istoria Franţei*, Gudin mai lucra în secret şi la o *Istorie a lui Pierre Beaumarchais*. Faţă de el deci, Pierre nu-şi manifestă furia, ci numai o resemnare demnă şi ironică. Ridică cu amărăciune dar şi cu tîlc din umăr cînd vorbea

despre apărătorii libertății care, de dragul măreței lor cauze, uitau să-și plătească datoriile și duceau astfel la sapă de lemn pe cel mai bun sprijinitor al lor. Gudin se cutremură. Își dădea seama că în dosul renunțării mîndre a prietenului său se ascundea o adîncă nemulțumire, o „sfîntă indignare". Cită pe *Hercules furiosul* al lui Euripide : „Urăsc pe toți cei a căror recunoștință se stinge" ; mai cită și din alți autori latini și greci, asemuindu-l pe Franklin cu acel Marcellinus al lui Plutarh, căruia îi este dat să audă de la Pompei : „Nu ți-e rușine să mă ataci în felul acesta ? Erai mut și ți-am dat glas ; erai flămînd și ți-am dat atît de mult să mănînnci, încît acum poți să și scuipi." Iar pe prietenul său, care suferea pentru libertate, îl asemui, plin de întristare și mînie, cu acele jertfe zidite de vii la temeliile noilor temple.

Erudiția lui Gudin îl mîngîia tot atît de puțin pe Pierre, ca blestemele lui Julie împotriva americanului. Ah, cum îi mai lipsea prietena sa Thérèse ! Ah, cum îi mai lipsea prietenul său Paul !

În una din zilele următoare, Maigron îi comunică, la *lever*, cu chipul său veșnic cenușiu, că disponibilitățile firmei *Hortalez* se compuneau pentru moment din trei sute șaptezeci de franci și doi *sous*. Timp de o fracțiune de secundă, fața lui Pierre se schimonosi de furie, dezorientare și uimire. Dar își păstrase capacitatea ca, după scurte izbucniri de mînie, să facă haz de necaz. Așa era viața lui, măreață și caraghioasă. În timp ce întreținea birouri și antrepozite în toate porturile Spaniei și Franței, în timp ce dădea de lucru la mii de mîini, în timp ce procurase și transportase nouăzeci la sută din necesarul armatei americane, în timp ce paisprezece vase ale sale străbăteau oceanul și alte nouă se pregăteau să pornească în larg, nu avea de unde plăti simbria va-

letului. Accepta şi asta, nu se răzvrătea împotriva soartei.

Dar se săturase de afaceri, cel puţin pentru un timp. Avea să le lase baltă, pur şi simplu, să nici nu-i pese de ele. Esenţialul se înfăptuise pentru America şi pentru libertate. America n-avea decît să se descurce cîteva zile şi fără el. O ajutase să se salte în şa, acum putea călări singură.

Cu îndrăzneala necugetată de care dădea dovadă în asemenea situaţii, spuse lui Maigron :

— Aveţi o ocazie minunată să vă arătaţi util. Eu, personal, nu mă voi putea ocupa de afaceri în perioada care vine. Am o lucrare literară urgentă.

Într-adevăr, nu se mai duse la *Hôtel de Hollande* şi nici nu ceru să i se aducă la cunoştinţă ce se petrecea acolo. În schimb, se apucă din nou de planul comediei sale. Scoase la iveală manuscrisul acela, monologul lui Figaro, pe care îl citise pe vremuri, în focul primului entuziasm, tatălui său şi pe care dintr-un fel de timiditate nu-l mai arătase de atunci nimănui. Se simţi din nou cuprins de acea bucurie cu care îl scrisese atunci şi, în jurul monologului, compuse comedia pe care o purta în minte, continuarea *Bărbierului.* Povestea omului care iese dibaci şi cu zîmbetul pe buze din toate încurcăturile, a marelui *debrouillard,* povestea lui Figaro, povestea omului care se ridică împotriva tuturor prostiilor şi prejudecăţilor lumii şi le combate în felul său.

Puse pe hîrtie mînia ce-i ţîşnea din suflet împotriva lumii care netezea într-atît calea proştilor cu privilegii şi ridica atîtea piedici în calea celor deştepţi, dar lipsiţi de ele. Simţea limpede că aci cuvintele mari nu erau la locul lor, îşi spuse părerea, în felul său. Mînia ce-i clocotea în sînge se transformă în cuplete, şansonete ironice, uşoare, populare. Lucrase totdeauna fără greutate, dar niciodată

atît de uşor ca acum. Frazele îi veneau de la sine, găsea replici fără să le fi căutat. Era reînvierea vremii lui de glorie, a timpului petrecut în Spania. Bucuria lui uşuratică de viaţă, ironia sa mînioasă se aşterneau pe hîrtie uşor, plăcut, cîntau, trăiau.

Citi piesa surorii sale, Julie. Mai trebuia mult ca să fie gata, dar esenţialul exista. De pe acum se putea vedea: era reuşită, impertinentă şi adevărată, amuzantă şi plină de tîlc. Julie se arătă foarte interesată şi admiră opera fără rezerve.

Cu aceeaşi admiraţie şi cu mai multă înţelegere o ascultă Philippe Gudin. Aprecie ironia şi strălucirea ei cu priceperea criticului experimentat, îşi asemui prietenul cu Aristofan şi Menandru, cu Plautus şi Terenţiu, afirmă cu convingere că Pierre dezvoltase mult comedia franceză de la Molière încoace şi demonstră cum anume.

Bucuria pe care o resimţea Pierre de pe urma laudei serioase a prietenului său Gudin era întunecată de dorul Thérèsei. Tînjea din tot sufletul să vadă cuvintele sale oglindindu-se pe faţa ei mare. Thérèse însă nu voia să-l vadă şi nu voia să-l audă.

Munca cea plăcută luase sfîrşit şi nu avusese satisfacţia la care se aşteptase.

Dar iată că primi o comunicare neaşteptată. De la Passy, de la *Hôtel Valentinois*, sosise o invitaţie tipărită, ceremonioasă, prin care *monsieur* de Beaumarchais era invitat să ia parte la o mică festivitate pe care *monsieur* Benjamin Franklin intenţiona s-o dea pentru un cerc restrîns de prieteni la 4 iulie, cu ocazia aniversării declaraţiei de independenţă a celor treisprezece state unite.

Pierre se simţi cuprins de un mare val de fericire. Cum se aranjau acum iar toate. Mai întîi reuşise această piesă minunată, *Nunta lui Figaro, O zi de pomină*, şi acum ajunsese şi bătrînul de la Passy la

concluzia că nu se putea concepe o Americă fără ajutorul lui Beaumarchais. Pierre citi şi reciti invitaţia, supărarea sa împotriva lui Franklin se topise.

Începu treptat să-şi pună întrebări. Ce însemna o astfel de invitaţie ? Era oare mai mult decît o simplă formalitate ? Nu cumva trebuia să se mulţumească cu atît în schimbul vaselor, armelor, milioanelor pe care le furnizase Americii ? Poate că invitaţia nu era decît o vicleană înceroare a bătrînului să-l împace, să-l îmblînzească. Ţinea nehotărît invitaţia în mînă.

Acum avea nevoie de un sfat. Dar nu erau decît doi cei de la care ar fi dorit un sfat. Unul dintre ei se afla în America.

Trebuia s-o vadă pe Thérèse. Ea nu putea refuza să-l ajute într-o chestiune atît de importantă pentru el.

I se destăinui lui Gudin. Îi spuse că o mică neînţelegere se iscase între el şi Thérèse. Gudin trebuia să plece la Meudon şi să-i dea de înţeles lui Thérèse că Pierre avea nevoie de părerea ei într-o chestiune importantă. Gudin zîmbi şiret. Pierre se pricepea să zăpăcească femeile, afurisitul.

— Să-i spui, poate — continuă Pierre — că este vorba de relaţiile mele cu Franklin, sau spune-i ce doreşti. De altfel, moşneagul m-a invitat să viu la el, în grădina lui din Passy. Se pare că au ajuns la concluzia că fără bătrînul Pierre n-o pot scoate la capăt.

— Şi ai să te duci, desigur ! se indignă Gudin. Dumneata, în generozitatea dumitale nesăbuită, uiţi şi ierţi totul.

Pierre zîmbi doar.

— Pleacă, dragul meu, la Meudon — îl rugă el — şi să nu mi te întorci fără rezultat. Mă bizui pe dibăcia dumitale.

Măgulit și fericit, Gudin o porni la drum.

Ceea ce Thérèse numise, în sinea ei, trădarea lui Pierre față de Paul, nu i se mai păru atît de neașteptată cînd se gîndi în liniște la ea. Îl cunoștea pe Pierre pînă-n străfundurile lui, cu ce avea bun și ce avea rău în el. Nu regretă nici o clipă asprimea cu care-l respinsese și nici refuzul de a-i primi vizitele sau scrisorile. Dar știa că nu va putea menține multă vreme această atitudine. Cu toate slăbiciunile sale, Pierre merita să fie iubit, iar ea nu voia să renunțe la el, la sensul vieții ei.

Aceasta era starea de spirit în care o găsi Gudin. Ea și Gudin erau prieteni buni ; omul acesta cinstit, vorbăreț, binevoitor, savant, îi era simpatic și ea știa ce mult ține la Pierre. Convins că este foarte abil, Gudin începu să spună că Pierre făcuse unele aluzii la o mică neînțelegere între el și Thérèse, iar el, Gudin, care era prietenul amîndurora, plecase imediat la drum fără știrea lui Pierre. O astfel de neînțelegere nu trebuia să dureze. Thérèse ghici de la primele cuvinte că omul acesta scăldat de sudoare, mințea. Povestea cu lux de amănunte că Pierre se afla într-o situație grea și avea nevoie de sfaturile prietenei sale. Plină de neîncredere, Thérèse întrebă în ce constau greutățile lui Pierre. Era vorba, răspunse Gudin, de relațiile dintre Pierre și Franklin. Acestea nu erau dintre cele mai bune. Dar Pierre și Franklin erau reprezentanții progresului pe continent și te cuprindea mai mare jalea că între ei nu domnea o încredere prietenească.

Și în trecut i se păruse Thérèsei că Pierre suferea din cauza indiferenței cu care îl trata Franklin. Acum, cînd Gudin îi confirmă faptul, îi veni în gînd că răceala lui Franklin ar fi un fel de pedeapsă pentru purtarea ticăloasă a lui Pierre față de Paul. Dar își zise de îndată că asta era o prostie ; Paul

plecase în America tocmai pentru că Franklin îl părăsise pe Pierre la nevoie şi nu s-ar fi putut ca Fiinţa Supremă să-l pedepsească pentru o faptă înainte de săvîrşirea ei. Totuşi, nu se putu descotorosi de impresia că exista o legătură între trădarea lui Pierre faţă de Paul şi atitudinea de rezervă a lui Franklin.

Faptul că Pierre o ruga acum, prin Gudin, să-i dea sfaturi, i se părea un prilej nimerit să revină asupra atitudinii ei. Declară că era gata să-l primească. Strălucind de fericire, Gudin îşi anunţă prietenul că misiunea, atît de abil îndeplinită, reuşise.

Cînd Pierre se află în faţa Thérèsei, se purtă pe cît putu mai simplu. Nu aminti prin nimic cearta cu privire la Paul. Vorbi în mod concret de diferitele lui încercări de a stabili o colaborare cît de cît normală cu Franklin, despre felul rece, jignitor în care îl trata Franklin, despre refuzul încăpăţînat al bătrînului de a-i susţine pretenţiile în faţa Congresului. Apoi vorbi de invitaţia la Passy şi de îndoielile lui asupra sensului ei; dacă era o propunere de pace sau o manevră ca să-l dezorienteze şi să-l împiedice să treacă la acţiuni energice. Thérèse răspunse că invitaţia nu era decît un gest de politeţe şi nimic mai mult. Nu-şi putea închipui că în dosul ei s-ar ascunde planuri perfide. De asemenea, nu credea ca Franklin să nutrească sentimente de ură împotriva lui Pierre.

— Probabil că nici măcar nu se ocupă atît de mult de tine, cum îţi închipui tu, spuse ea. Poate că nu i-ai făcut o impresie atît de puternică ca altora, asta e tot.

Pierre nu se avîntă mai departe în discuţie. O întrebă dacă să accepte sau nu invitaţia. Ea răspunse că, în locul lui, s-ar duce negreşit. A lipsi, i se părea nepoliticos, un fel copilăros de a se certa pe faţă cu

Franklin, Pierre, însă, nu era omul să ducă război împotriva lui Franklin.

O înghiţi şi pe asta. Îşi dădea seama că sfatul ei era înţelept. De altfel, se şi simţea atras să meargă la americani, să strălucească în faţa lor. Răspunse sec că ea avea dreptate şi că-i va urma sfatul.

După atîtea discuţii obiective, nu se mai putu stăpîni. Izbucni în plîngeri aprige împotriva lui Franklin. Desigur că el, Pierre, nu pornise marea acţiune de dragul cîştigului şi al recunoştinţei, ci de dragul cauzei. Dar era o ruşine că doctorul îl părăsea într-un mod atît de perfid, din pură invidie. Thérèse îl privi cu ochi mari, Pierre se simţi stînjenit, tăcu.

După un timp, vorbi despre altele. Povesti despre munca lui, despre Figaro şi convingerea lui că reuşise să facă ceva bun. Întrebă dacă voia să-i citească lucrarea, cît mai era caldă.

Thérèse îşi propusese ca la început să se limiteze la o singură întrevedere cu Pierre; nu trebuia să-i facă viaţa prea uşoară acestui om fluşturatic, lipsit de conştiinţă. Dar ceea ce o cucerise pe Thérèse pe vremuri, încă înainte de a fi schimbat o vorbă cu Pierre, fusese opera sa literară, pamfletele în care îşi ducea minunata luptă pentru dreptate şi se simţea fericită că Pierre îşi regăsise vechiul climat, activitatea sa de scriitor. Ori de cîte ori îi citise din operele sale, o impresionase, o făcuse să se simtă înălţată. Pierea atunci tot ce era mărunt în el; nu rămînea decît focul, geniul. Cînd citea, parcă îşi crea opera din nou, vedeai şi simţeai cum lucrurile se nasc din el. Thérèse ardea de nerăbdare să cunoască comedia pe care o scria Pierre. Făcu o sforţare ca să răspundă liniştit şi rezervat.

— Bine, vino la sfîrşitul săptămînii.

Apoi, la sfîrşitul săptămînii, cînd el veni cu manuscrisul, se simţi cuprinsă de bucurie, dar se străduí să n-o arate. În timp ce el citea, o reţinu pe micuţa Eugénie în cameră şi o lăsă să gungurească printre fraze. Pe Pierre nu-l deranja; citi şi interpretă cele scrise cu o însufleţire atît de fierbinte încît, curînd, desluşi pe faţa ei mare şi frumoasă că fiecare vorbă trezea reacţia dorită. Thérèse rîdea din suflet, fericită, copilul gungurea, Pierre rîdea de glumele şi maximele sale; le aprecia el însuşi, le apreciau amîndoi. Era înţelepciunea poporului, erau glumele parizienilor, nu erau vorbe goale, erau glume care mergeau la ţintă, adevăruri tăioase.

Cînd termină, Thérèse îi întinse mîna şi spuse fără şovăială:

— Într-adevăr, Pierre, ai făcut o treabă bună.

El gîndi mîndru: „Ia să încerce bătrînul Franklin să mă imite cu povestioarele lui simpliste!" Dar n-o spuse. În loc de asta, folosind cu îndrăzneală momentul, exclamă:

— Acum nu mai există amînări, acum ne căsătorim.

Thérèse acceptă şi Pierre era mîndru că rezistenţa acestei femei rezervate, dificile, fusese înfrîntă de comedia sa, de opera sa literară.

Ea refuză însă cu toată hotărîrea să se mute sub acelaşi acoperiş cu Julie.

Pierre găsi o soluţie.

Cînd se ducea în cartierul mărginaş Saint-Antoine, care nu se găsea departe de locuinţa sa, trecea pe lîngă un teren înconjurat de un zid, care-i trezea de fiecare dată interesul. Locul se găsea de fapt la marginea adevăratului Paris, acolo unde *rue Saint-Antoine* se revărsa în piaţa Bastiliei. Era o grădină

mare, părăginită, şi în mijlocul ei se afla o casă veche care abia se zărea din stradă, singuratică, pe jumătate dărîmată, ascunsă pe după pomi şi zidul înalt. Pierre vizitase proprietatea de două ori. Casa şi grădina erau altfel decît toate celelalte din Paris. O privire de ansamblu de la etajul de sus al vechii clădiri dădea impresia unei insule în mijlocul oraşului clocotitor. Într-o parte se găseau case vechi înconjurate de grădini, una din ele fusese a lui Ninon de Lenclos [1], alta aparţinea cunoscutului vrăjitor Cagliostro [2]; de cealaltă parte se afla piaţa mare şi la marginea ei, întunecată şi puternică, Bastilia.

Pierre se interesase printr-un mijlocitor de preţul casei. Proprietarul, ştiind prea bine că terenul avea valoare numai în ochii unui amator, ceruse o sumă fantastică, treizeci sau patruzeci de mii de livre peste valoarea reală, aşa încît chiar şi uşuraticul Pierre renunţase speriat. Acum, în ajunul căsătoriei, se hotărî să obţină casa şi s-o transforme pentru nevoile sale. Nu voia să se lipsească de un lux pe care şi-l permiteau mulţi seniori, întreţinerea a două case. Într-una din ele avea să locuiască cu Julie, iar în cealaltă cu Thérèse şi fiica ei.

Cumpără proprietatea din *rue Saint-Antoine* şi dădu arhitectului le Moyne sarcina să schiţeze planul unei case care să fie şi mai mîndră, şi mai arătoasă decît cea din *rue de Condé*.

---

[1] Femeie celebră prin frumuseţea şi înţelepciunea de care a dat dovadă în tot cursul vieţii (1620—1705). În salonul ei s-au întîlnit o seamă dintre spiritele cele mai avansate ale epocii.

[2] *Joseph Balsamo*, supranumit contele de Cagliostro (1743—1795) personaj foarte dubios care a jucat un rol de seamă în intrigile de la curtea lui Ludovic al XVI-lea, mai ales în vestita „afacere a colierului".

Strălucind de bucurie, îi povesti Thérèsei despre tîrgul încheiat.

— Desigur — adăugă el — n-o să aşteptăm cu nunta pînă o să fie casa gata. Asta poate să mai dureze ani de zile. Nunta o facem săptămîna viitoare, dacă vrei.

Şi aşa se şi făcu.

ÎNTÎLNIREA

Invitaţii care se adunară la 4 iulie, în răcoarea înserării, în pavilionul lui Franklin, erau în număr aproape egal americani şi francezi. Silas Deane ceruse voie să aducă doi dintre lupii săi de mare, căpitani ai unor corăbii de corsari, domnii Johnson şi Smythe, oameni încercaţi, care să distreze societatea cu povestirea aventurilor lor. Arthur Lee îşi făcu apariţia însoţit de domnul Reeds din Londra, un domn încruntat, care voia să-şi manifeste deschis respectul faţă de drepturile omului şi dispreţul faţă de regimul din Saint-James ; în sinea lui, Franklin îl socotea spion, tocmai din pricina atitudinii ostentative de rebel, dar nu găsea nimic de obiectat împotriva prezenţei sale. El însuşi, Franklin, avea alături de el nu numai pe tînărul William Temple, ci îl adusese de la internat şi pe micul Benjamin Bache. Doctorul, temîndu-se să nu-şi răsfeţe prea mult nepotul, luase hotărîrea să-l trimită la Geneva, într-un institut considerat deosebit de progresist. Înainte însă voia să-l aibă cît mai mult lîngă el. Astfel, băiatul în vîrstă de şapte ani se plimba astăzi cu ochi strălucitori printre numeroşi adulţi, intrînd nestînjenit în vorbă cu ficcare. Bătrînul doctor se bucura că băiatul avea de pe acum o pronunţie franceză mai bună decît a

sa şi privea cu îngăduinţă cum se lăcomea la dulciuri şi mai şi bea cîte o înghiţitură. El, bătrînul, se simţea foarte bine printre musafirii care se înghesuiau în pavilionul său, înfierbîntaţi, zgomotoşi şi veseli, conversînd în franceză şi engleză, fără să se prea înţeleagă şi ridicînd adesea vocea în străduinţa lor de a se face înţeleşi.

Era o societate aleasă dar de fel protocolară. Pe lîngă domnii de Chaumont şi Dubourg, editorul Rouault, academicianul Leroy, mai erau prezenţi baronul Turgot, tînărul duce de la Rochefoucauld şi marchizul de Condorcet, şi el un domn foarte tînăr, pe care Franklin îl preţuia mult ca filozof, fără a mai vorbi de *monsieur* de Beaumarchais.

Madame Helvetius acceptase să preia rolul de gazdă. Dar pusese condiţia să nu mai fie invitate alte femei. „Nu-mi plac femeile", spusese ea. Franklin presupunea că pusese această condiţie gîndindu-se îndeosebi la *madame* Brillon ; *madame* Helvetius pretindea a fi auzit că *madame* Brillon o poreclise „o furtună veşnică". Doctorul socotise înţelept să-i respecte dorinţa, aşa că ea trona acum, albă şi trandafirie, zgomotoasă, mulţumită şi neglijent fardată, singura femeie în această adunare.

— Nu fi aşa de acru, Jacques-Robert, spuse ea vechiului ei prieten Turgot. Cînd ai mai putea renunţa la mutra asta de înmormîntare, dacă nu astăzi ?

Dar *monsieur* Turgot rămase tăcut. Era convins că în desfăşurarea evenimentelor mondiale, binele şi utilul vor birui şi deci era sigur de triumful final al cauzei rebelilor de peste ocean. Dar simţise prea dureros pe propria-i piele cît de lungi sînt ocolurile pe care le face istoria, cîtă amărăciune şi decepţii aduce cu sine lupta pentru progres. Dacă omul de stat, căruia îi este dat să aleagă, nimereşte momentul potrivit, asta n-o hotărăşte numai raţiunea, ci şi

norocul lui. Cînd îi este dat să întîrzie sau să grăbească un conflict năprasnic, de neocolit, el depinde în egală măsură de Fortuna [1] ca şi de Minerva [2]. Poate că el, Turgot, să fi fost într-adevăr prea avîntat, poate că ar fi putut fi mai de folos cauzei drepte dacă n-ar fi încercat să-şi realizeze reformele într-un timp atît de scurt. Îl invidia pe Franklin pentru liniştea lui, pentru admirabila lui capacitate de a aştepta.

Căpitanul Johnson, pe care doctorul Dubourg îl îndemna să bea şi să povestească, descria felul în care capturase nişte războaie de ţesut de pe un vas comercial englez. Abia le putuse încărca pe vasul lui şi nici gînd ca francezii, care voiau să le cumpere, să le poată prelua în larg. Pînă la urmă reuşise, după multe aventuri, să-şi conducă vasul, împreună cu marfa capturată, într-un port francez.

— N-am să spun cum se numeşte, începe cu Le H., făcu el pe spiritualul. Aci reuşise să descarce şi să vîndă războaiele sub ochii funcţionarilor francezi şi ai spionilor englezi. Nu este oare un gînd înălţător — încheie el — că americanii, prin lupta lor de eliberare, au înzestrat pe francezi, în dauna englezilor, cu războaie de ţesut şi articole de îmbrăcăminte ieftine ? Un zîmbet lumina faţa sa bronzată.

Mr. Smythe, celălalt căpitan, capturase doi cai de curse. Nu fusese greu să-i transporte pe uscat, dar cumpărătorii se codeau, caii erau prea uşor de recunoscut. Deocamdată erau machiaţi şi primiseră bineînţeles şi alte nume ; pe unul îl chema *Libertate,* iar pe celălalt *Independenţa.* La viitoarele curse aveau să alerge pentru prinţul Charles.

[1] Divinitate alegorică la vechii greci şi la romani, personificare a hazardului, a neprevăzutului şi a jocului întîmplării.
[2] Zeiţa înţelepciunii în mitologia latină.

Silas Deane rîdea cu atîta poftă încît burta i se cutremura sub vesta înflorată de atlaz. Doctorul Dubourg, care considera tot ce era legat de piraterie ca o chestiune personală, se bucura şi el ; Silas Deane nu i se mai păru atît de antipatic ca de obicei.

Între timp, Beaumarchais îl lămurea cu lux de amănunte pe tînărul William asupra pericolelor propriei sale activităţi. Acesta se străduia să asculte atent, dar era mult mai atent la gesturile elegante decît la cuvintele sclipitorului domn. Se gîndea cît de mult regretase bunicul lui că nu-l primise pe *monsicur* de Beaumarchais cu respectul cuvenit ; el, William, încerca acum să repare această greşeală.

Celor doi li se alăturară alţii, printre aceştia Benjamin Bache. Copilul rămase cu ochii căscaţi la haina strălucitoare a lui Pierre, la briliantele lui, la gura lui neastîmpărată. Pierre se adresă lui Benjamin, îl întrebă despre şcoală. Avea talentul să se împrietenească repede cu copiii şi, spre distracţia celor din jur, bărbatul de patruzeci şi cinci de ani şi băiatul de şapte se înţeleseră de minune.

Apoi, însufleţit de interesul ce-l stîrnise, Pierre se apropie de ceilalţi. Observă că cei mai mulţi, chiar dintre cei care nu vorbeau decît engleza, înţelegeau franţuzeşte. Revenea mereu la limba sa maternă şi curînd se purtă de parcă s-ar fi găsit într-un salon francez. Povesti bîrfe răutăcioase, lansă aforisme despre femei şi despre literatură. Poate că ceilalţi nu înţelegeau totul, poate că multe din cele la care făcea aluzie le erau necunoscute, dar Pierre nu încetă să strălucească. Socotea că dacă le va revărsa la picioare o sută de perle, tot vor putea să recunoască cinci sau şase din ele, şi nu se simţi de fel stînjenit cînd cei doi lupi de mare, care între timp băuseră din belşug, izbucniră într-un rîs de care nu se putea şti în ce măsură se datora glumelor lui şi în ce măsură lui însuşi.

Pierre fusese neliniştit la venire, nu ştia ce impresie va produce asupra acestor americani. Dar, fiindu-le pe plac, îşi pierdu neîncrederea şi se socoti în stare să îndeplinească misiunea pe care şi-o stabilise : să-i arate doctorului Franklin nedreptatea ce i se făcea. Se apropie de el.

Franklin hotărîse să ţină cont de povestea cu grapa şi să îşi ascundă antipatia faţă de *monsieur* Caron. Îi ieşi liniştit şi prietenos în întîmpinare, fără acea politeţe dispreţuitoare care îl jignise atît de adînc pe Pierre. Acestuia îi căzu o piatră de pe inimă cînd văzu că de data aceasta Franklin nu se închidea în sine faţă de el ; ascultă cu deosebită luare-aminte cînd bătrînul spuse una din povestioarele sale simpliste, rîse cu poftă şi îl privi strălucind de fericire. După aceea se avîntă în consideraţii despre diferenţa dintre umor şi spirit, făcînd discret aluzie la Franklin. Cită ca exemple pe Socrate şi Aristofan — cunoştinţele acestea le datora savantului Gudin — şi se simţi fericit cînd Franklin, care la început nu prea înţelesese, ceru să i se repete cele spuse şi încuviinţă zîmbind.

Apoi doctorul deveni grav şi-l întrebă plin de interes pe Pierre de tînărul său colaborator, *monsieur* Theveneau care, după cît auzise, se îmbarcase pentru America. Pierre răspunse că nu avea încă ştiri despre transportul cu care plecase Paul şi deocamdată nici n-ar fi putut încă să le aibă. Amîndoi tăcură pentru o clipă, privind în gol.

Monsieur de la Rochefoucauld traduscse cu grijă *Declaraţia Independenţei* şi editorul Rouault o tipărise cu ocazia acestui 4 iulie, însoţită de o introducere amănunţită şi frumoasă. La Rochefoucauld îi înmînă acum un exemplar lui Franklin. În timp ce ochii tînărului senior care făcuse traducerea îl sorbeau lacomi şi plini de admiraţie, doctorul frunzări

cărticica îngrijit prezentată. Lăudă traducerea cu cuvinte calde; în sinea lui, găsea că frazele înaripate sunau cam sec în franceză. Apoi se întoarse către Pierre, spunînd că auzise ce impresie adîncă făcuse pe vremuri cînd dăduse citire *Declarației Independenței* în parcul Palatului Étioles. Pierre se îmbujoră de fericire, lucru ce i se întîmpla rar, și se simți dispus să-i ierte lui Franklin tot răul pe care i-l făcuse. Răspunse că socotea ca o favoare a destinului și ca un bun ce nu-i mai poate fi niciodată răpit, faptul că fusese pe atunci primul, în această parte a lumii, care luase cunoștință de evenimentul cel mai de seamă al istoriei contemporane și că se bucurase de privilegiul de a prezenta celor mai buni fii ai țării sale textul nobilului document.

Doctorul Dubourg se gîndea cu necaz la întîmplarea aceea de la Étioles. Îl rodea faptul că Franklin îl onora astfel pe afaceristul de Caron; nu-i ierta acestuia nici că-și însușise, prin uneltiri și vicleșuguri, nava de război *Orfraye*, în timp ce el, Dubourg, era nevoit să ducă lupta pentru cauza cea dreaptă cu corăbii de corsari slab înarmate. Își aduse însă aminte cu cîtă poftă rîsese Franklin de fabula cu musca și chervanul și nu i-o mai luă în nume de rău prietenului că se distra ospătînd musca și cu ceva zahăr.

Marchizul de Condorcet spuse:

— Ce simțăminte trebuie să vă încerce, o, prea ilustre bărbat, recitind această lucrare a dumneavoastră care a schimbat fața lumii!

Franklin răspunse cu răbdare:

— Îmi pare rău că aci s-a răspîndit impresia că declarația ar fi fost redactată de mine. Nu este a mea, și am mai spus asta de cîteva ori. Vă rog, *messieurs*, credeți-mă și luați cunoștință de aceasta: propunerea pentru declarația de independență a

fost prezentată Congresului de *Mr.* Richard Henry Lee, fratele lui *Mr.* Arthur Lee al nostru, şi redactarea declaraţiei aparţine unui tînăr coleg al meu, *Mr.* Thomas Jefferson. Eu am adus doar modificări neînsemnate textului.

Faţa uscăţivă a lui Arthur Lee se întunecă. Modestia orgolioasă a lui Franklin îl înfuria. Pierre spuse însă cu avînt :

— O modificare făcută de dumneavoastră nu este niciodată neînsemnată. Şi mai departe : Indiferent cine a făcut propunerea, eliberarea Americii rămîne opera dumneavoastră. Cinste lui *Mr.* Jeffersonne al dumneavoastră, dar pentru că aţi colaborat la *Declaraţie*, este *Declaraţia* dumneavoastră. Stilul lui Benjamin Franklin nu se dezminte, el se simte şi în traducerea franceză.

Franklin renunţă. Niciodată nu va reuşi să-i lămurească pe aceşti parizieni că, într-adevăr, Thomas Jefferson fusese autorul *Declaraţiei*, precum nici nu va reuşi vreodată să-i facă să-l numească pe tînărul deputat „Jefferson" şi nu „Jeffersonne".

Cugetă cît de diferit ar fi sunat *Declaraţia* dacă el ar fi fost autorul ei. Şi concepţiile lui politice se bazau pe ideile lui John Locke [1], Montesquieu [2], Vattel [3], şi în această chestiune era întru totul de acord cu Jefferson, om cult şi oricînd gata să se înflăcăreze pentru tot ce era drept. Totuşi el, Franklin, ar fi redat partea generală precum şi acuzaţiile concrete aduse regelui pe un ton mai calm, mai logic. Pe de altă parte, desigur că documente des-

[1] Filozof materialist englez (1632—1704).

[2] *Charles Louis Montesquieu*, scriitor şi sociolog francez, (1689—1755), a adus o foarte însemnată contribuţie la pregătirea ideologică a revoluţiei burgheze din secolul al XVIII-lea.

[3] *Emmerich de Vattel*, publicist suedez (1714—1767), autorul unui remarcabil *Tratat al Drepturilor omului*.

tinate lumii întregi nu trebuie să fie prea seci. Atunci fusese nevoie de elan, de retorică înaltă, *Declarația* era bună, mai bine adaptată situației decît orice ar fi putut aşterne el însuşi pe hîrtie, şi era un noroc pentru cauza americană că la momentul potrivit se găsise omul potrivit care să întocmească *Declarația.*

Îşi aminti, cu un zîmbet lăuntric, dezbaterile furtunoase ce avuseseră loc la Congres cu ocazia formulării *Declarației.* Fusese o vară îngrozitor de caldă vara de acum un an, la Philadelphia ; după-amiezile erau nesuferit de calde în sala casei municipale şi pe deasupra îi mai şi pişcau muştele grajdurilor de cai din vecini. Chiar şi acum zîmbea înveselit cînd îşi amintea cum suferiseră de căldură eleganții domni Hancock şi Adams, deosebit de complicat îmbrăcați şi coafați, mai ales Samuel Adams, cel înalt şi slab.

El, Franklin, şezuse lîngă Jefferson, un prost orator, care n-avea vocea destul de sonoră şi trebuise să lase apărarea textului său pe seama colegului Adams, a celuilalt Adams, John Adams, cel mărunt. Avînd o fire înflăcărată, mărunțelul îşi făcuse din plin datoria ; sărise de repetate ori în apărarea textului şi zvîrlise jigniri fără să-i pese, cu zarvă mare, în toate direcțiile.

Dar se mai găsiseră şi alții care voiau să-şi spună cuvîntul şi nu totdeauna cu pricepere. Dacă n-ar fi fost atît de cald, dezbaterile ar mai fi durat fără îndoială două-trei zile şi n-ar mai fi rămas nimic din textul original.

Tînărul Jefferson suferise de pe urma obiecțiunilor, nu totdeauna inteligente, aduse formulărilor sale. Expresia chinuită pe care o avea acest om, înalt, uscățiv, roşcovan, în timp ce i se ciopîrțea textul într-un fel atît de crud şi lipsit de înțelegere, nu i se

va şterge niciodată din minte. Pricepea prea bine ce simţea talentatul tînăr cînd i se smulgeau una cîte una perlele din coroană. Bietul autor îşi ascunsese furia şi păstrase o înfăţişare liniştită, aşa cum se cuvenea, dar se frămînta pe locul lui, strîngea pumnii, transpira ca un salahor, deşi era atît de uscăţiv.

El, Franklin, încercase, aşa după cum îi era obiceiul, să-l consoleze pe sărmanul om cu o povestioară. Era o întîmplare interesantă, plină de învăţăminte, şi nu se putu reţine să n-o povestească în această societate franţuzească.

— De altfel, la consfătuire, o serie întreagă de membri ai Congresului au propus modificări şi autorul, *Mr.* Jefferson, de care tocmai am vorbit, nu s-a prea bucurat de ele. Şedeam lîngă el şi încercam să-l liniştesc. Mi-am făcut o lege — îl consolam eu — să nu redactez declaraţii care să fie discutate de vreo adunare. Am învăţat asta de la un pălărier pe care îl cunosc. El voia să-şi facă o firmă potrivită pentru prăvălie. Şi-a ticluit-o astfel : „John Thompson, pălărier, confecţionează şi vinde pălării contra cost", şi deasupra era pictată o pălărie. Arătă textul prietenilor. Primul găsi inutil cuvîntul „pălărier" păntru că era cuprins în expresia „confecţionează pălării". *Mr.* Thompson tăie cuvîntul. Al doilea găsi că se poate şterge şi cuvîntul „confecţionează". Clientului îi este indiferent cine confecţionează pălăriile ; dacă sînt bune o să le cumpere. *Mr.* Thompson şterse cuvîntul. Al treilea fu de părere că nu era nevoie de cuvintele „contra cost", căci la noi nu se vinde niciodată într-alt fel. *Mr.* Thompson şterse cuvîntul şi acum textul suna : „John Thompson vinde pălării"— „Vinde ? !" întrebă următorul. „Doar nu-şi închipuie nimeni că ai să le dăruieşti". Şterse deci şi cuvîntul „vinde". Iar apoi şterse şi „pălării" căci era o pălărie

pictată pe firmă. Deci nu rămase nimic decît numele „John Thompson" şi deasupra desenul pălăriei.

— Ar fi păcat — spuse marchizul de Condorcet, după ce se rîse pe-ndelete — de fiecare cuvînt ce s-ar şterge din *Declaraţie*. Aşa cum se află, este un manifest înălţător, formularea simplă şi măreaţă a drepturilor omului, atît de sfinte şi atît de desconsiderate.

Franklin spuse :

— Este o cinste pentru mine să pot sublinia în cercul acesta, cît de mult datorăm filozofilor ţării dumneavoastră pentru rolul pe care l-au avut în formarea concepţiei noastre despre lume. Această *Declaraţie* nici n-ar fi putut fi concepută fără operele lui Montesquieu, Rousseau, Voltaire.

Arthur Lee scrîşni încet din dinţi. Va să zică şi această ocazie o folosea neruşinatul moşneag pentru a-i măguli pe francezi, care nu aduseseră în sprijinul marii cauze decît vorbe goale.

Marchizul de Condorcet luă din nou cuvîntul.

— Este adevărat — zise el — că drepturile omului se găseau înscrise încă mai demult în cărţile filozofilor şi desigur şi în inimile bărbaţilor cinstiţi. Dar la ce bun ? Acum sînt formulate aici, în *Declaraţia* aceasta, în cuvinte pe care le înţeleg şi cei neştiutori şi slabi, şi au dus la fapte pe care filozofia nu le-a putut provoca.

Vorbea simplu, dar cu mult entuziasm şi privea la Franklin. Toţi priveau la Franklin, iar Arthur Lee se simţea cuprins de mînie că doctorul *honoris causa* culegea glorie nu numai de pe urma cărţilor lui Locke, Hobbes şi David Hume, ci şi de pe urma faptelor lui Richard Lee şi ale lui George Washington.

Dar Franklin ridică uşor braţul şi spuse :

— Încă nu terminasem, *monsieur* de Condorcet. Încă nu numisem pe un alt mare fiu al ţării dumneavoastră, fără de care revoluţia noastră nu ar fi fost posibilă : Claude-Adrien Helvetius. Filozofia lui nu a rămas fără efect, asta nu vă e îngăduit să spuneţi, domnule. Cartea *De l'esprit* îşi găseşte răsunetul în *Declaraţia* colegului meu Jefferson. Noi, în America, traducem în fapte ideile răposatului meu prieten Helvetius.

Toţi o înconjurară pe *madame* Helvetius care zise fericită, fără pic de sfială :

— Asta aţi spus-o bine, doctore Franklin, aşa este, şi-i întinse mîna să i-o sărute.

Franklin continuă :

— Răposatul Helvetius, mai mult decît orice alt filozof, nu numai că şi-a creat şi şi-a scris propria sa filozofie, dar a şi trăit-o. El a dat pe faţă secretul nostru al tuturor, că de fapt cu toţii tindem spre fericire şi şi-a orînduit întreaga viaţă după acest principiu. Dintre toţi oamenii pe care-i cunosc, el a fost cel mai fericit, a cucerit cea mai frumoasă şi cea mai deşteaptă dintre femei şi a făcut să crească înţelepciunea şi fericirea semenilor săi.

— Da — răspunse *madame* Helvetius — păcat că nu a apucat ziua de azi. Pe amîndoi aş fi dorit să vă am aci, pe el şi pe dumneavoastră.

Turgot găsea toate astea niţeluş cam exagerate şi lipsite de gust. Nu apreciase niciodată prea mult operele lui Helvetius. Regretase că, prin arderea cărţilor lui, omul acesta neînsemnat fusese ridicat la rangul de martir. Împărtăşea părerea lui Voltaire că operele lui erau pline de platitudini şi că ce era original în ele era greşit sau problematic. Spuse, pe un ton cam dur şi didactic, că nădăjduia ca acţiunea americană să îndemne întreaga lume civilizată să gîndească şi să-i urmeze exemplul.

— Ar merita să se aleagă praf şi scrum din lume, dacă exemplul american n-ar influenţa-o, spuse cu foc Condorcet.

Monsieur Finck anunţă că masa era servită. *Madame* Helvetius pregătise un ospăţ ales ; erau lucruri scumpe şi *madame* Helvetius se tocmise aprig cu *monsieur* Finck pentru fiecare ban. Ulterior, *monsieur* Finck se plînsese lui Franklin. Declarase apăsat că el este un om cinstit. Franklin mai adăugă, atunci cînd i-o povesti lui *madame* Helvetius :

— *Monsieur* Fink spune asta mereu, dar mă tem că se înşală.

Un lucru era sigur, bucatele fuseseră rînduite cu dragoste şi gust, iar oaspeţii se pricepură să le cinstească ; se mîncă, se bău şi se discută cu aprindere.

Se vorbi mult despre marchizul de La Fayette. Nu veniseră încă ştiri de la el. Se spera că va serba această zi la Philadelphia, apoi se bău în cinstea lui.

Monsieur de la Rochefoucauld, un bun prieten al lui La Fayette, povesti despre mărinimia lui şi despre uşurinţa de care dădea dovadă în chestiunile băneşti. Pierre povesti că el mijlocise cumpărarea vasului care-l purtase pe La Fayette spre America. Obţinuse să nu se ceară marchizului un preţ prea ridicat. De la Rochefoucauld spuse că nădăjduia ca risipitorul său prieten să găsească şi dincolo oameni care să-l apere de cămătari. Era din cale-afară de nechibzuit, iar cămătari se găsesc pretutindeni.

Către sfîrşitul mesei, se ţinură toasturi pentru America, pentru libertate. *Mr.* Reed, prietenul englez al lui Arthur Lee, strigă fanatic, cu faţa întunecată, schimonosită de emoţie :

— Trăiască libertatea şi independenţa Americii, pînă ce soarele se va răci şi pămîntul se va scufunda din nou în haos !

Franklin, uimit de atîta exaltare, îl privi cu neîncredere.

— Hotărîrea luată de cei de la Philadelphia acum un an — spuse Condorcet — este o minunată exemplificare a cuvintelor poetului grec : „Nimic pe lume nu este mai puternic decît omul." De cît curaj a fost nevoie pentru a declara independenţa ! Am auzit că mulţi dintre bărbaţii aceştia sînt oameni cu stare, că ar fi fost mai potrivit pentru interesele lor personale să trăiască în pace cu metropola. Dar ei şi-au pus în joc averea, chiar şi viaţa, de dragul sufletelor lor, de dragul libertăţii. Şi cînd te gîndeşti că această declaraţie a fost votată în unanimitate, că nimeni nu s-a abţinut !

Franklin şedea nemişcat, cu o expresie prietenească şi gînditoare. Ceea ce spusese tînărul său prieten era adevărat şi titlul documentului : *Declaraţia unanimă a celor treisprezece state unite* nu era o minciună. Dar cîte greutăţi n-au trebuit învinse şi cîtă iscusinţă fusese necesară pentru crearea acestei unanimităţi. Delegatul Caesar Rodney fusese adus cu curierul de la o depărtare de aproape o sută de mile, prin vînt şi furtună, pentru a se asigura votul provinciei Delaware, delegaţii New Yorkului se abţinuseră de la vot, propriii săi colegi Dikinson şi Robert Morris, conservatori, rămăseseră discret acasă. În cele trei zile cît se încropise proiectul lui Jefferson, jucaseră un rol nu numai măreţia şi demnitatea spiritului omenesc, ci şi căldura, transpiraţia, muştele, critica ieftină, multă meschinărie. Totuşi, rămînea un fapt demn de admiraţie şi dătător de speranţă că, în cele din urmă, se găsiseră atîţia bărbaţi gata să semneze măreţul şi periculosul document. „Pe cînd se semna — povesti el — am spus colegilor mei : «Acum, domnilor, soarta ne este pecetluită. Ori rămînem strîns uniţi, ori ni se va strînge fiecăruia ştreangul de gît.»"

Închinară încă o dată cu mult zgomot, avînt şi încredere în viitorul Americii. *Madame* Helvetius îl îmbrăţişă pe Franklin.

— Prin dumneavoastră sărut toate cele paisprezece state ! exclamă ea, strîngîndu-l în braţe şi sărutîndu-l pe amîndoi obrajii.

— Treisprezece — corectă el moale — treisprezece, draga mea.

Plecară înainte ca buna dispoziţie să se fi risipit.

Americanii rămăseseră însă cu toţii şi după plecarea celorlalţi invitaţi, de parcă s-ar fi vorbit.

Tînărul Condorcet spusese mai înainte că La Fayette avea desigur să serbeze ziua de astăzi la Philadephia. La auzul acestor cuvinte, toţi americanii se simţiseră cu gîndul la Philadelphia, dar nu erau prea siguri că Congresul se mai găsea acum acolo. Şi chiar dacă oraşul nu fusese evacuat a doua oară, chiar dacă aniversarea *Declaraţiei* fusese sărbătorită cu dangăt de clopot, paradă şi focuri de artificii, desigur că locuitorii se lămuriseră între timp că libertatea nu era încă asigurată, că va mai cere multă sudoare şi sînge.

Printr-o înţelegere tacită, americanii nu-şi destăinuiseră grijile faţă de francezi. Dar simţiseră cu toţii nevoia de a mai rămîne împreună, între ei, fără străini, nestingheriţi de sunetele altui grai.

Acum şedeau obosiţi de serbare, de mîncare şi băutură, ciudat de stînjeniţi, de parcă s-ar fi ruşinat de propria lor emoţie. Chiar şi cei doi lupi de mare amuţiseră şi probabil că şi isprăvile lor li se păreau mai puţin istorice.

Erau cu toţii conştienţi, chiar fără să vorbească despre asta, că luptătorii treceau prin vremuri grele şi că altele şi mai grele îi aşteptau. Erau bucuroşi că nu trebuiau să petreacă această seară fiecare de unul singur, simţeau nevoia să fie împreună, era bine că puteau sta laolaltă. Fumară, băură şi spuseră lucruri mărunte, ne-

însemnate, şi nici măcar Arthur Lee nu simţi ostilitate împotriva celorlalţi.

Fu o uşurare cînd Franklin exprimă ceea ce simţeau cu toţii. O spuse în felul lui, ocolit, şi doar cu două cuvinte, care pe deasupra mai erau şi franţuzeşti. „*Ça ira!*" exclamă el.

Numai cei direct interesaţi urmau să ştie de hotărîrea lui Louis de a-şi face operaţia recomandată de Josef. Totuşi, întreg Versailles-ul era la curent cu ceea ce se pregătea, iar la Viena, Madrid şi Londra se aştepta cu încordare ziua stabilită.

Prinţul Xavier nu voia să recunoască faţă de sine însuşi faptul că era ameninţat să piardă moştenirea tronului ; declara că niciodată Louis nu va avea curajul să se opereze. Era atît de sigur, încît parie pe douăzeci de mii de livre că operaţia nu va avea loc nici peste un an. Prinţul Charles acceptă pariul. Socotea că dacă Louis avea într-adevăr să se culce cu Toinette, lui îi va rămîne măcar consolarea celor douăzeci de mii de livre.

În aşteptare, Toinette îşi ducea mai departe viaţa ei obişnuită. Dansa, juca cărţi, dădea serbări, participa la serbări, alerga şi mai sălbatic ca înainte, de la Versailles la Paris, de la Paris la Versailles, în goană după distracţii. Dacă intimii ei, Gabrielle, Vaudreuil, îndrăzneau să facă vreo aluzie la planurile lui Louis, le tăia mînioasă vorba.

Şi apoi sosi noaptea, noaptea de după o miercure fierbinte de august, o noapte menită să fie trecută cu literă mare în cronica Versailles-ului. În noaptea aceea, către ceasul al unsprezecelea, Louis, rege al Franţei, părăsi camera sa de culcare şi se îndreptă spre camera Mariei-Antonia de Austria.

Străbătu, îmbrăcat în halat, coridoarele uriaşului castel pe care îl clădise strămoşul său, coridoarele ce-

lei mai mari clădiri din lume. Sub halat purta o cămaşă scumpă de noapte, iar picioarele-i dolofane erau vîrîte în nişte papuci comozi. În faţa lui păşea ţeapăn, indiferent şi solemn, aşa cum învăţase să se poarte în cei patruzeci de ani de serviciu, un lacheu bătrîn de tot, în livrea roşie-alb-albastră, purtînd în faţa regelui un candelabru cu şase lumînări. Astfel străbătu regele coridoarele Versailles-ului, emoţionat, transpirat, străduindu-se să treacă neobservat şi totodată neînchipuit de bătător la ochi. Coridoarele erau pline de lachei, gărzi elveţiene şi demnitari care foiau în toate direcţiile. Louis, stînjenit de privirile lor, hotărî să poruncească clădirea unui coridor care să lege direct şi secret camera sa de cea a Toinettei. Pentru a-şi abate atenţia de la ceea ce avea să urmeze, se gîndi la detaliile tehnice ale unui astfel de coridor ; lucruri de acestea îl interesau totdeauna. Culoarul trebuia să treacă pe sub pămînt, cel mai bine pe sub *Salle de l'oeil de boeuf*. Cu chipul absent, judecînd problema în toate amănuntele, trecea prin faţa gărzilor care dădeau onorul, a curtenilor şi a lacheilor care înlemneau în poziţii de drepţi, tîrîndu-şi trupul greoi spre apartamentul lui Toinette.

Cînd apăru, doamnele din anticameră făcură plecăciuni adînci. Roşind de stînjeneală şi mîndrie, Louis spuse :

— Bună seara, doamnelor. Se scotoci prin buzunarele halatului, dădu lacheului un ludovic de aur şi-i spuse bătrînului : Ia, fiule. Să bată la uşa camerei de dormit a lui Toinette ar fi fost necuviincios ; luă pieptenul, zgîrie cu el în uşă, dispăru în dormitor.

Cinci minute mai tîrziu, zvonul străbătu palatul : „Crăsunul s-a culcat cu ea". Şoaptele se răspîndiră mai departe, prin culoare, prin încăperi, dincolo de poartă. După zece minute o ştia trimisul Austriei, contele Mercy, după cincisprezece minute spanio-

lul Aranda, iar după alte zece minute lordul Stormont, împuternicitul maiestăţii-sale britanice. Secretarii fură treziţi în miez de noapte. Mercy, Aranda, Stormont, toţi începură să dicteze. Caii curierilor fură înşeuaţi, scrisorile recitite în pripă, sigilate. Apoi curierii porniră în goană spre răsărit, sud, apus, schimbînd caii la fiecare popas.

A doua zi scriseră şi cei interesaţi. Louis îi scrise lui Josef în germană ca să-i arate adînca sa recunoştinţă. „Dumneavoastră, sire, vă datorez fericirea mea". Toinette scrise împărătesei: „Ziua aceasta, scumpă mamă, este cea mai fericită zi din viaţa mea. Acum s-a împlinit căsnicia mea şi încercarea n-a dat greş. Nu sînt încă gravidă, dar sper să fiu din clipă în clipă", şi făcu o pată.

De obicei, lui Toinette nu-i plăcea să rămînă singură cu gîndurile ei. De data aceasta însă rămase singură, chiar şi după ce încheie anevoioasa scrisoare către împărăteasa mamă, şi nu lăsă pe nimeni să intre. Şedea tolănită, copleşită de gînduri şi simţăminte nelămurite, judecînd cele întîmplate. Lucrurile se petrecuseră în bezna nopţii, la adăpostul perdelelor grele care-i înconjurau patul, din afară pătrundea slab lumina lămpii; de altfel, Toinette ţinuse aproape tot timpul ochii închişi. Senzaţii puternice îi înecaseră gîndurile, dar atunci cînd gîndise, îi trecuse prin minte ce bine ar fi fost dacă în locul lui Louis s-ar fi aflat un altul. Făcuse multe experienţe, pe cea din urmă însă nu; acum găsea că era de fapt mai puţin decît se aşteptase şi rămase dezamăgită. Totuşi, nu avea nimic împotriva celor întîmplate şi era plină de mulţumire. Acum îşi îndeplinise misiunea, era într-adevăr regină, propria sa stăpînă, complet liberă. Acum aveau să înceteze glumele grosolane despre „regina fecioară", femeile din hale nu-şi vor mai osteni cloanţele murdare. Şi ce vor spune prietenii ei,

Gabrielle, François ? Se temea puțin, dar totodată îi aștepta cu o ușoară curiozitate.

Peste tot, în palatul Versailles, lumea se întreba cu răutate cine va fi vinovatul dacă cumva Toinette ar rămîne grea, Louis sau unul din numeroșii amorezi din „camerele de serviciu" ? Deosebit de răuvoitoare erau glumele ce se făceau în apartamentele prințului Xavier, deși prințul era convins că mult-temutul eveniment avusese loc în mod legitim ; ba, plătise chiar prințului Charles, cîștigătorul pariului, cele douăzeci de mii de livre.

Tînărul rege, năuc de fericire, arăta fiecăruia cît de împăcat era cu sine însuși și cu lumea. Făcea și mai multe glume fără perdea ca înainte. Își înghiontea și mai des cavalerii în burtă sau îi lovea cu putere peste umăr. Odată, observînd cum un lacheu se aplecă jos pentru a ridica ceva, nu se putu împiedica să nu-i tragă, în hohotele generale de rîs, o palmă răsunătoare peste fund, dîndu-i după aceea pe dată un ludovic de aur.

Față de Toinette arăta o recunoștință plină de supunere. Își procură în ascuns o situație a conturilor ei, se sperie, dar plăti datoriile fără să crîcnească. După unele șovăieli, mai mări încă o dată bugetul *Trianon*-ului. Toinette accepta cu indiferență dovezile neajutorate ale dragostei și admirației lui și se purta blajin cu el, cum te porți cu un cîine mare și bleg. Ascundea cît de mult o supăra slăbiciunea lui, purtarea lui neregească, lipsa lui de siguranță de sine.

Pînă acum, Louis fusese indiferent față de prietenii Toinettei, dacă nu chiar ostil. Acum deveni indulgent, înțelegător. Își făcea apariția în apartamentele prințesei Rohan, rîdea de țipetele papagalului Monsieur, îl hrănea și îl lăsa să-i muște de deget ; apoi se interesa amabil de scumpii morți ai prințesei. Știnje-

nea îngrozitor toată lumea şi se bucurau cu toţii cînd pleca.

Altă dată o necăji binevoitor pe Diane de Polignac. Declară cu vocea lui grosolană, amenințînd-o strengăreşte cu degetul, că ar fi auzit că este în amor cu bătrînul rebel din Passy. Ea răspunse rece. El însă comandă manufacturii sale de la Sèvres o oală de noapte de preţ, cu portretul lui Franklin şi o trimise Dianei în dar, de ziua naşterii.

Nici marchizul Vaudreuil nu se putu feri de amabilităţile obositoare ale regelui. Louis îl prinse de haină şi, holbîndu-i-se în obraz cu ochii săi miopi, îi vorbi pe larg şi cu bunăvoinţă despre propunerea lui Toinette de a-l numi intendentul distracţiilor ei. Pentru moment, stăteau cam prost cu fondurile pentru întreţinerea casei regale, îi spusese el blajin, dar pentru că în ultimele săptămîni avea motive să fie bine dispus, îi acordase Toinettei acest post. Vaudreuil răspunse, cu o politeţe de gheaţă, că era fericit că Louis aprobase alegerea maiestăţii-sale regina. Nu ştia însă dacă el era omul potrivit pentru cinstea ce i se hărăzea şi din cauza aceasta o rugase pe regină să-i acorde un scurt timp de gîndire. Louis îl prinse amical de un nasture al hainei.

— Nu aşa, dragă marchize, nu face mofturi. Dă-i drumul. O să meargă: Fiecare trebuie să aibă încredere în faptele sale.

Toată „clica mov" trăia săptămîni apăsătoare. Numai contele Jules de Polignac rămase nepăsător şi obrazul lui frumos, dar puţin brutal, exprima aceeaşi obişnuită mulţumire de sine. Ceilalţi, afişînd o indiferenţă ironică, erau, în fond, îngrijoraţi. După ce Louis se culcase cu Toinette, nu era oare de temut că cei doi se vor apropia şi sufleteşte mai mult unul de altul ? Şi, în acest caz, clica îşi va putea oare menţine influenţa ?

Cei mai deştepţi dintre membrii clicii, Diane de Polignac şi Vaudreuil, se sfătuiră. Vaudreuil, nerăbdător, voia să ajungă de îndată la o încercare a puterii şi s-o împingă pe Toinette la o acţiune politică de natură să provoace nemulţumirea lui Louis. Dacă dînsa se împotrivea, membrii clicii aveau să pună capăt prieteniei cu ea. Diane era împotriva măsurilor violente. Părerea ei era că trebuia să i se dea de înţeles, pe nesimţite, prin observaţii ocazionale, că tocmai acum nu trebuia să se poarte doar ca soţia regelui, ci şi ca regină. Vaudreuil recunoscu înciudat că aceasta era calea cea mai înţeleaptă.

În consecinţă, domnii şi doamnele din „clica mov" se purtară mai rezervat faţă de Toinette ; se purtară astfel încît ea să simtă că ridicase o barieră între ea şi prietenii ei.

Autoritarului, răsfăţatului Vaudreuil, îi venea greu să manifeste doar puţină înstrăinare faţă de Toinette, în loc să-şi dea în vileag toată mînia şi dispreţul. Dar se stăpîni şi nu-şi schimbă purtarea. În schimb, îşi revărsă mînia asupra Gabriellei. Faţă de ea era atît de posomorît şi dispreţuitor încît Gabrielle, totdeauna senină, izbucni pînă la urmă în plîns ; totuşi, îl înţelegea bine pe François al ei şi ştia că purtarea lui morocănoasă i se datora Toinettei şi nu ei. O iubea pe Toinette în felul lui. Se simţea jignit că prostănacul de Louis se bucura de ceea ce i se cuvenea lui. Pe lîngă asta, se frămînta mai mult decît ceilalţi la gîndul că s-ar putea ca grupul lor să-şi piardă influenţa. Orgoliul lui Vaudreuil avea continuu nevoie de noi satisfacţii ; dacă clica şi-ar pierde influenţa asupra Toinettei, şi prin urmare asupra întregii Franţe, el, regele neîncoronat al clicii, ar fi rănit pînă în adîncul sufletului.

Planul Dianei de Polignac începu să dea roade. Toinette simţea schimbarea de atitudine a intimilor ei şi-şi pierdu cumpătul. Nu voia să renunţe la prieteni, la scumpa ei „clică mov". Încercă să provoace o explicaţie cu Gabrielle, cu Vaudreuil. Amîndoi se feriră. Toinettei îi fu tot mai dor de intimitatea din trecut.

Din felul în care se lipea Toinette de ea, din felul cum o îmbrăţişa, Gabrielle îşi dădu seama că prietenia ei rămăsese aceeaşi. Gabrielle era mai puţin interesată în avantajele exterioare ale acestei prietenii, era legată de Toinette cu trup şi suflet. Ea fu prima care lepădă masca incomodă şi se purtă cu Toinette ca şi înainte.

Vaudreuil însă nu. Cu toată nerăbdarea sa se stăpîni, şi cînd, în sfîrşit, catadicsi să stea de vorbă, îngreuiă pe cît putu situaţia Toinettei.

Discuţia avu loc într-una din „camerele de serviciu". Camera aceasta, care cunoscuse multe scene furtunoase de acceptare şi refuz, i se păru Toinettei locul potrivit.

Desigur că-şi atinsese scopul mult visat, începu el, căci asta i se putea vedea pe faţă. Toată fiinţa ei strălucea de o neruşinată fericire mic-burgheză. Toinette nu se supără ; mînia lui îi dovedea doar cît de mult ţinea la ea.

— Acum am scăpat, în sfîrşit — răspunse ea — de piedica neroadă care mă oprea să fiu cu adevărat regină. Înţeleg întristarea dumitale, François, dar, ca un prieten credincios, ar trebui totuşi să te bucuri împreună cu mine.

— Judecaţi situaţia cu mult sînge rece, *madame*, răspunse sarcastic Vaudreuil. Vă rog să priviţi cu aceeaşi obiectivitate şi situaţia mea. Veţi ajunge la aceeaşi părere ca şi mine că nu mai am ce căuta aici. Acum, chiar dumneavoastră aţi spus-o adineauri, sîn-

teți într-adevăr regină și deci vă aflați mult deasupra marchizului de Vaudreuil. Acesta privește cu profund respect la norul din înalturi și se îndepărtează. Am onoarea, *madame*, să vă cer încuviințarea. Mă retrag pe proprietatea mea de la Gennevilliers.

Toinette se așteptase să-i facă o scenă, poate chiar să treacă la violențe și s-o apuce din nou de mînă, ca atunci ; ba, în adîncul sufletului, îi și era dor de asta. Dar vorbele lui reci și ironice, fermitatea hotărîrii lui, o umplură de panică. Ceea ce spunea nu erau vorbe goale, voia într-adevăr să plece. Voia s-o părăsească. Își aduse aminte de curtea uneori brutală, furtunoasă ce i-o făcuse chiar în camera aceasta, își aminti de siguranța orgolioasă cu care îl înjosise pe fratele ei mai mare, Josef, făcînd din el o figură ridicolă. Nu trebuia să plece, îl iubea, nu voia să se lipsească de el, nu trebuia să plece.

— Dar e o nebunie François — spuse ca tulburată — asta n-o crezi nici dumneata, doar nu ne poți părăsi. N-o s-o permitem. Sîntem doar una, noi, dumneata, eu și „clica mov".

— Vă înșelați, *madame*, răspunse politicos Vaudreuil. Mi-e dor de liniștea propice cugetării, de societatea propriei mele persoane. Cîte le-am trăit aici la Curte în ultimul timp, nu-mi sînt pe plac. Să nu vă faceți iluzii, *madame*. Apariția mea în această cameră nu este o scenă dintr-un joc galant, ci o vizită de adio. Îmi permite regina să-i mai sărut odată mîna ?

— Dar isprăvește odată cu glumele dumitale răutăcioase, îl rugă Toinette, de data aceasta cu adevărat speriată. Este prima dată, după nu știu cît timp, cînd putem din nou sta singuri de vorbă și dumneata mă chinuiești.

— Dumneavoastră m-ați chinuit mult mai rău, îi răspunse Vaudreuil. De altfel, Gennevilliers nu este departe. Mă voi ocupa acolo de literatură, voi face

teatru. Poate că odată, cînd voi pune să se joace o piesă deosebit de virtuoasă, voi avea cinstea să primesc vizita dumneavoastră, *madame*, şi a regelui.

Lui Toinette îi dădură lacrimile :

— François, fii mai cu socoteală — spuse ea din nou — nu te lăsa mînat de toanele dumitale sălbatice, răutăcioase. Cele întîmplate sînt doar şi în interesul dumitale. Ţi-am spus-o de atîtea ori : din clipa în care nasc *dauphin*-ul, sînt liberă. Am să mă ţin de cuvînt.

Vaudreuil o măsură de sus pînă jos.

— *Madame* — spuse el — simţămintele unui bărbat nu sînt nişte scrumbii marinate. Nici un bărbat nu poate spune dinainte dacă pasiunea lui va dura pînă ce se îndeplinesc anumite condiţii. Pasiunile nu pot fi legate de condiţii, încheie el şi, oricît de încet ar fi vorbit, vocea sa pătimaşă răsună atît de violent, încît umplu toată camera, părea gata să-i năruie zidurile, iar chipul îi era întunecat de sălbăticia pe care Toinette o cunoştea.

Se dădu speriată înapoi, dar era o spaimă dulce. Aşa îl dorea, aşa îl simţea mult mai aproape de ea. Se aşeză şi izbucni în plîns.

— Acum mai şi boceşte, exclamă el dispreţuitor.

— Credeam — răspunse ea smiorcăindu-se — că am aranjat lucrurile atît de bine pentru mine şi dumneata. Mă simţeam atît de liberă şi fericită şi acum ai stricat totul.

Fără a se sinchisi de ea, Vaudreuil străbătu de cîteva ori camera. Apoi se opri la oarecare distanţă de ea şi o privi.

— Cînd s-a întîmplat — întrebă el — v-aţi gîndit la mine, spuneţi-mi ?

Ea nu răspunse, îl privi de jos timidă, cu un zîmbet umil, abia mijit.

Vaudreuil izbucni furios :

— Asta mai lipsea ! Vă interzic s-o mai faceţi pe viitor ! Datoria mea de supus nu merge pînă acolo. Nu este rolul meu să vă excit simţurile cînd doriţi să aveţi un *dauphin*.

Acum însă nu-i mai era frică de el. De cînd văzuse expresia sălbatică a feţei lui, nu mai credea că va pleca.

— Nu te mai gîndi totdeauna numai la tine, îl rugă ea. Gîndeşte-te şi la mine sau mai bine la noi doi. Am aşteptat amîndoi atît. Eu am aşteptat atît. Mult a fost, puţin a rămas. Mai rabdă această ultimă perioadă. Se ridică de pe scaun, se apropie, se lipi de el. Îl rugă : François, rămîi aici, François. Trebuie să fii mai atent cu mine decît pînă acum. Primeşte postul de intendent. Trebuie să-l primeşti, François. Se gîndi cu dulce amărăciune ce greu îi fusese să obţină de la Louis postul, cele şaizeci de mii de livre, iar acum François se lăsa atît de mult rugat.

— Îmi ceri mult, Toinette, spuse el şi ea răsuflă uşurată că-i spunea din nou Toinette.

— Îmi dau seama, replică ea blînd. Dar ai spus că mă iubeşti. Primeşte postul, François, insistă ea.

— Nu spun nu, dar nici da, răspunse el şi, cuprinzînd-o, o sărută supărat şi îngăduitor.

Pierre şedea la masa lui de scris, avea în faţă portretul lui Duverny cîştigat în lupte grele şi macheta în miniatură a galerei *Orfraye*, pe care o obţinuse cu atîta vicleşug, curaj şi umilinţe. Acum, de cînd cu serbarea de 4 iulie, era convins că-l cîştigase şi pe Franklin de partea sa. Cum de se îndoise că doi oameni ca el şi doctorul nu vor ajunge, în cele din urmă, la o înţelegere ? ! O scărpină pe căţeaua Caprice şi-i povesti :

— Stăpînul tău a fost un măgar, Caprice ; chiar şi omul cel mai deştept este cîteodată un măgar.

Pe cînd îl ajuta să se dezbrace, valetul Émile îi spuse :

— Un timp, *monsieur* n-a arătat prea bine, şi Pierre recunoscu :

— Se poate. Eram puţin surmenat. Apoi întrebă cu mîndrie : Dar acum sînt din nou cel vechi, nu-i aşa ?

Şi Émile răspunse satisfăcut :

— Da, *monsieur* arată iar ca de treizeci de ani, şi-i întinse stăpînului gol cămaşa de noapte.

Planurile sale pentru casa din rue Saint-Antoine deveneau tot mai măreţe şi cînd arhitectul Le Moyne amintea cît de scump va reveni realizarea unor asemenea proiecte, îi respingea obiecţiile cu o mişcare a mîinii.

Între timp, situaţia firmei *Hortalez* nu se îmbunătăţise cîtuşi de puţin. De la Paul nu sosise încă nici o veste. Două vase ale firmei se înapoiaseră, după o călătorie anevoioasă, cu o încărcătură caraghios de mică de mărfuri americane. Dar lui Pierre nici nu-i păsa. Era convins că într-un viitor nu prea îndepărtat va obţine plata şi-l jena prea puţin că circulau din nou zvonuri răuvoitoare despre mijloacele sale financiare. Chiar şi atunci cînd i se aduse un articol josnic, scris de jurnalistul Metra, despre situaţia casei *Hortalez*, ridică doar din umeri.

Apoi însă i se năzări că anumite amănunte la care făcea aluzie articolul nu puteau avea la bază decît informaţii date de prietenii şi asociaţii de afaceri cei mai apropiaţi şi căzu pe gînduri, cugetă cine se putea ascunde în dosul articolului, ghici realitatea, o ştiuse dinainte. Charlot era înfuriat că el avusese posibilitatea să-i arunce la picioare nenorocitul acela de sfert de milion încă înainte de termen. Charlot era înfu-

riat din cauza bunelor relaţii dintre el şi Franklin, Charlot era înfuriat pentru că Désirée...

Pierre se pocni peste frunte. Nu o văzuse pe Désirée de cîteva săptămîni. În vîltoarea afacerilor, uitase pur şi simplu de prietena sa cea mai bună, cea mai deşteaptă. Nu putu pricepe cum de nu-i citise încă pe *Figaro*. Toate gîndurile despre Lenormant se risipiră, nu mai rămăsese decît dorinţa de a o vedea pe Désirée, de a-i vorbi despre piesa sa. Era un rol pentru ea în piesă, jupîneasa Suzanne, un rol bun, împlinit. Suzanne încă nu exista, dar el ştia că va fi, că va reuşi.

Se duse la Désirée.

Aceasta îl primi de parcă s-ar fi despărţit ieri. Stătea în faţa lui, blond-roşcată, foarte zveltă, nu prea înaltă, cu faţa ei drăguţă, neregulată, inteligentă, cu nasul puţin cîrn şi nu-şi ascundea bucuria pricinuită de venirea lui.

Pierre îi povesti despre serbarea de la doctorul Franklin şi că acum era sigur că treburile firmei *Hortalez* nu aveau numai o însemnătate politică, ci vor fi şi rentabile. Ea îl ascultă cu atenţie, nu prea convinsă, cu o cută verticală deasupra nasului.

Îl crezu însă pe cuvînt cînd îi povesti despre piesă. Nu exista, după părerea lui, un al doilea om care să se priceapă atît de bine ca ea în teatru. Vorbi simplu, explică planul iniţial, rolurile, tehnica, îi arătă avantajele şi dezavantajele anumitor părţi din acţiune, ale trăsăturilor caracteristice ale personajelor.

Apoi citi. Faţă de ea, ajungea doar să schiţeze intenţia. Désirée îl întrerupea des, punea întrebări, îi atrăgea atenţia asupra vreunei contradicţii, vreunei slăbiciuni. Abia acum, în prezenţa lui Désirée şi în discuţia cu ea, îşi dădea seama cum trebuia să arate subreta Suzanne : deşteaptă, impertinentă, glumeaţă,

exact perechea lui *Figaro*. Ea înțelese de îndată spre ce tindea, completă, îl ajută. Își aruncau unul altuia idei, fraze, replici.

Lucrară mult timp astfel. Se înțelegeau cu jumătăți de cuvinte, se priveau cu ochi rîzători, încîntați unul de născocirile celuilalt.

Cînd ea spuse, în sfîrșit :

— Ei acum ajunge, nu stătu mult să-i mulțumească, ci întinse brațele, ca i se arunce la piept, rîseră, fură fericiți.

După aceea, abia pe urmă îi trecu prin minte că în contele de Almaviva îl reprezentase nu numai pe ministrul Vergennes și pe alții din bunii lui cunoscuți de la Versailles, ci în primul rînd pe scumpul său prieten Charles Lenormant d'Étioles.

Spuse deodată :

— I-am dat înapoi banii lui Charlot înainte de termen.

Désirée răspunse, după o tăcere scurtă :

— N-a fost prea înțelept din partea ta, și rămase o clipă încruntată.

Prietenia ei cu Charlot devenise și mai complexă. Legătura aceasta era importantă pentru ea nu numai pentru că o ajuta în carieră, ci și pentru că în felul ei era legată de Charlot ; ținea la acest om dificil care o făcea să sufere, atît cît putea ea în general suferi. Dacă ar fi fost prost, brutal, lipsit de conținut ca atîția din prietenii ei din înalta aristocrație, s-ar fi culcat cu el fără să se sinchisească. Așa însă o atrăgea și-i repugna totodată înțelepciunea și dușmănia față de oameni a acestui posomorît om de viață. Fără îndoială o iubea, dar în loc să se bucure de asta, făcea mici observații cinice și melancolice, iar cînd o îmbrățișa, suspina că din nou căzuse pradă slăbiciunii cărnii. Uneori Désirée trebuia să se stăpînească să nu-i azvîrle în față, cu cu-

vinte murdare, tot disprețul ei pentru firea lui aristocrată, complicată, descompusă. Dar știa că puterea ei asupra lui avea limite și că bărbatul care nu o iertase pe o Pompadour plină de remușcări, nu i-ar ierta nici ei depășirea acestor limite.

Faptul că necugetatul de Pierre rănise mîndria susceptibilă a lui Charlot, o neliniștea. Dar îl înțelegea pe Pierre. Nu jucase ea rolul Angélique-ei ?

Nu mai vorbiră despre Charolt, ci reveniră la piesa lui Pierre, la vîrtejul mărcț și pestriț de dragoste, bani și intrigă. Cînd ea vorbi în cuvinte pricepute despre calitățile intrigii, Pierre își aminti din nou de tatăl lui. Spuse zîmbind, că numai cine a fost ceasornicar putea îmbina atît de bine toate rotițele.

Ea, cu simțul ei practic, începu să se gîndească dacă, unde și cum putea fi reprezentată piesa. Ajunsese repede la o concluzie :

— Te felicit, Pierre, spuse ea. Ai scris piesa cea mai frumoasă și cea mai impertinentă din lume. Ce păcat că nu va putea fi niciodată jucată !

Pierre știa și singur că va fi greu să obțină reprezentarea piesei. Dar acum, cînd Désirée o spunea direct, nu voia s-o recunoască.

— Mi s-a mai spus de o mie de ori : imposibil ! și, pînă la urmă, cei care strigau au rămas cu buzele umflate.

Désirée ședea cocoțată pe masă, mică, obraznică, foarte nostimă, pe chip i se citea șmecheria și el înțelese prea bine ce se petrecea în capul ei. Îl socotea un lăudăros pentru că el, măruntul Pierre, se fălea că-și va reprezenta piesa în ciuda Versailles-ului.

În clipa aceasta, în fața expresiei neîncrezătoare a lui Désirée, Pierre hotărî : „Figaro își va declama monologul pe scenă. Am să impun reprezentarea lui *Figaro*. Am să lupt pentru asta, așa cum am luptat

pentru reabilitare, pentru proiectul american, pentru *Orfraye,* pentru cucerirea bătrînului din Passy ; Figaro o să fie jucat."

Hotărîrea sa era atît de puternică, încît nici nu o exprimă în cuvinte. Tot ce spuse, fu :

— Vom trăi şi vom vedea.

Începu însă de îndată să-şi facă planuri cum să înfrîngă rezistenţa aristocraţiei. Exista o singură cale. Trebuia să-i silească să devină partizani înfocaţi ai piesei.

— Ai să vezi — spuse el triumfător — tocmai aristocraţii noştri vor fi aceia care mă vor ajuta să-l joc pe *Figaro.* Oare, nu se găsesc printre ei oameni atît de trufaşi şi afectaţi, încît să guste din punct de vedere estetic fiecare batjocură ? Li se pare că se află atît de sus, încît batjocura venită de jos, se risipeşte ca o spumă înainte de a-i atinge.

— Aforismul e nostim, răspunse Désirée. Dar se poate clădi pe aşa ceva o campanie serioasă ?

— Se poate, răspunse Pierre atît de sigur, încît Désirée aproape îl crezu.

Rămase o clipă pe gînduri. Apoi întrebă :

— La cine te-ai gîndit ?

El se gîndi, căută, tăcu.

— La Vaudreuil ? interveni ea.

Ceva în tonul ei îl făcu să ciulească urechile. Se încurcase cumva într-o aventură cu Vaudreuil ? Avea însă dreptate. Vaudreuil era omul potrivit pentru planurile sale. Vaudreuil era destul de cinic şi de rafinat ca să se intereseze de o piesă tocmai pentru că-l ataca, dacă piesa era spirituală şi cu haz.

— Îţi mulţumesc, Désirée, pentru toate, spuse Pierre.

— Îmi placi, răspunse ea. Dumneata şi piesa du-

nitale aveţi idealuri atrăgătoare: bani, comedie, intrigă, libertate.

— Nu uita dragostea, Désirée, răspunse Pierre.

După discuţia avută cu Toinette în „camera de serviciu", François Vaudreuil rămase zile întregi, chiar săptămîni, de o veselie agresivă. Obţinuse ceea ce voise: legătura sa cu Toinette devenise mai strînsă, influenţa „clicii mov" mai puternică.

Găsi cu cale să apară rareori la Versailles, şi-şi petrecea timpul mai mult la Paris, în societatea filozofilor şi a scriitorilor pe care îi proteja. Iubea literatura. El însuşi scria. Dar avea obiceiul să distrugă de îndată ceea ce scria. Căuta doar plăcerea de a scrie, a avea efect i se părea vulgar. Voia să fie singurul care să se bucure de propriul său spirit. Poate că se şi temea puţin ca alţii să nu preţuiască operele sale mai prejos decît se cuvenea.

Lumea, ştiindu-l la Paris, se înghesuia la *lever*-ul lui. Odată, la o asemenea ocazie, se înfăţişă şi Pierre de Beaumarchais.

Vaudreuil se bucură cînd îl văzu. După părerea sa, spiritul lui Pierre semăna cu al său. Dar, ca băiatul ceasornicarului să nu îşi ia nasul la purtare, trebuiau păstrate distanţele. Astăzi, Vaudreuil avea chef să-i arate lui Pierre că prietenia ce i-o purta era favoare, un dar ce putea fi retras în orice clipă. Nu-i adresă cuvîntul, ci se mulţumi doar să-i facă cu mîna un semn alene şi vorbi cu alţii despre lucruri neinteresante, despre un cal de curse pe care-l cumpărase de la fratele regelui Angliei. În sfîrşit, dînd din coate, Pierre izbuti să-şi facă loc în preajma lui. Spuse că ar dori să-i prezinte o propunere cu privire la participarea într-o afacere al cărei profit ar permite achiziţionarea întregului grajd de curse al prinţului englez. Vaudreuil răspunse dispreţuitor:

— Nu sînt negustor, şi-şi continuă discuţia despre cal, fără a-i mai da atenţie lui Pierre.

Pierre înghiţi umilirea. Ştia că Désirée avea dreptate. Printre cei mari, tot Vaudreuil era acela care avea mai multă înţelegere pentru opera lui, pentru proza sa, pentru replicile şi spiritul lui săltăreţ. Planul de a-l înhăma pe cel mai autentic reprezentant al înaltei aristocraţii din Versailles la carul revoluţionarei sale piese putea izbuti numai dacă accepta această umilinţă. Se făcu deci că nu bagă de seamă intenţia jignitoare şi veni din nou în dimineaţa următoare.

În timpul nopţii, i se năzărise marchizului o glumă pe care o găsea deosebit de bună şi se înfrînase într-atît, încît n-o spusese nimănui. Era deci bine dispus şi mulţumit. Cînd Pierre îi povesti că scrisese cea mai mare parte dintr-o comedie nouă şi că ar fi pentru el cea mai mare cinste să i-o poată citi lui primul şi să-i fie îngăduit să-i ceară sfatul, Vaudreuil acceptă propunerea cu plăcere. Îşi aminti cît de mult îi plăcuseră în trecut asemenea lecturi ale acestui bufon al său. Îi plăceau trufandalele şi acum, în calitate de intendent al Toinettei, avea un dublu interes să cunoască primul noua piesă a popularului autor. Permise deci lui Pierre să trimită imediat după manuscris, îl reţinu la masa de prînz şi după masă, întins alene pe canapea, în halat, porunci :

— Acum e bine, *monsieur*, poţi începe.

Plăcerea de a-i spune de la obraz acestui aristocrat mîndru, încrezut, adevărurile cele mai neruşinate pe care le va auzi vreodată, îl înflăcăra pe Pierre. Era un excelent interpret şi acum se simţea în deplinătatea puterii sale ; i se părea că, citind, crea opera. Vocea lui, în stare să redea orice nuanţă, unduia, se încorda, reda mînia, dispreţul, amărăciunea, dragostea ; el nu citea, ci îşi juca personajele. Comedia

devenea mai clară, mai colorată decît ar fi putut deveni pe scenă.

Desigur, Vaudreuil însuşi îşi bătuse uneori joc de propria lui clasă. Dar putea răbda una ca asta de la acest individ, de la băiatul ceasornicarului ? N-ar trebui să-i smulgă din mînă manuscrisul şi să-i astupe cu el gura obraznică ? Dar, înainte de a-şi da seama ce se petrece cu el, fu cotropit de puterea torentului. Încă nu întîlnise niciodată o asemenea învolburare a spiritului şi a cuvintelor, trebuia să privească, să asculte, să simtă, n-avea ce-i face, prea era obraznică piesa şi prea amuzantă.

Pierre era conştient că în clipele cînd citea se hotăra soarta operei sale. Totul depindea de felul în care bărbatul din faţa sa, bărbatul acesta în halat, va primi comedia. Dacă Vaudreuil o voia într-adevăr, Parisul avea să-l vadă pe *Figaro*. Dacă nu, lui Pierre nu-i rămînea altceva de făcut decît să pună piesa la păstrare, în nădejdea posterităţii.

Citind, Pierre vedea lîngă manuscris, ceva mai jos, faţa mare a bărbatului de pe sofa, o faţă inteligentă, trufaşă, de cunoscător, mai mult trufaşă decît inteligentă. Treptat, faţa îşi pierdu din trufie. Vaudreuil avea pricepere şi gust pentru piese de teatru bune. Curînd şovăielile i se risipiră şi se hotărî să se bucure de piesă fără reticenţe. Se aşeză pe sofa, sări în picioare, alergă prin cameră. Rîse. Interpretă şi el rolurile.

— Bis ! Bis ! strigă el, aplaudînd ca la teatru.

Din ce în ce mai des ceru să-i repete cîte o frază, îl ruga pe Pierre să reia un pasaj, dădea singur replicile. Cei doi jucau o nemaipomenită scenă de carnaval, rîdeau ca nebunii, nici unul nu mai ştia care este bufonul celuilalt.

— Ai nimerit-o grozav, Pierrot, spuse Vaudreuil cu răsuflarea încă tăiată de atîta rîs. Asta te dă

gata, o să dea gata Parisul, Curtea. Este cea mai bună piesă pe care a scris-o un francez, de la Molière încoace.

— Şi credeţi că va fi jucată ? întrebă Pierre.

Grăsunul nu mă poate suferi — cugetă Vaudreuil — nu se pricepe de loc la teatru şi nu gustă umorul. O să fie treabă grea. Dar tocmai de aceea.

— Las pe mine, Pierre. Ai încredere în mine.

Philippe Gudin purta un adînc respect oamenilor de seamă, recitea cu multă plăcere operele lui Plutarh şi suferise mult că oameni ca Franklin şi Pierre, care luptau pentru aceeaşi cauză, nu erau prieteni. Cînd Pierre îi povestise despre serbarea de la Passy şi despre împăcarea lui cu Franklin, i se luase o piatră de pe inimă.

În taverna *La Catrina cea mofturoasă*, întîlni la o masă de filozofi şi scriitori pe doctorul Dubourg. Dubourg era unul din puţinii oameni care nu erau pe placul bunului Gudin. Nu numai că nu luase parte la o serată la care Gudin citise din lucrarea sa *Istoria Franţei*, dar îşi atribuia şi merite ce nu-i aparţineau lui, ci lui Pierre Beaumarchais. Dacă Franklin rămăsese atîta timp rece faţă de Pierre, sigur că de vină erau şi insinuările lui Dubourg.

Gudin se bucură de prilejul ce i se ivea să-i arate colegului Dubourg că vorbele sale perfide rămăseseră în cele din urmă fără efect. Povesti cu vorbe umflate cît de entuziasmat descrisese Pierre serbarea de la Passy. Fusese, fără îndoială, o priveliştе înălţătoare pentru Dubourg să-i vadă pe cei doi mari soldaţi ai libertăţii, Franklin şi Pierre, atît de uniţi.

Dubourg îşi aminti cu necaz că, într-adevăr, în seara aceea Franklin fusese de o amabilitate nemeritată faţă de *monsieur* Caron. Dubourg prevăzuse de îndată că domnul acesta şi prietenii săi vor in-

terpreta greşit amabilitatea lui Franklin. Şi acum, iată. Pe viitor aveau să fie şi mai sîcîiţi de zumzăitul şi bîziitul acestei muşte, a acestei *Mouche au coche*.

Cunoştea cîteva zicători usturătoare cu care ar fi putut pune la punct pe prostănacul de Gudin. Hotărî însă să nu se lase antrenat în discuţii necugetate, n-ar fi fost pe placul lui Franklin.

— Da — răspunse el sec — îmi amintesc că la acea mică serbare l-am zărit şi pe *monsieur* Beaumarchais. Prezenţa sa, ca şi a altora, a contribuit să scoată în relief măreţia lui Franklin şi a cauzei sale.

Gudin îşi spusese că observaţiile acre ale acestui încurcă-lume nu dovedeau decît invidia ce o purta lui Pierre pentru prietenia lui strînsă cu Franklin. Şedea comod la masa solidă a tavernei înţesate de lume şi zgomot, îşi descheie pe sub vestă pantalonii, luă o înghiţitură din celebrul vin de Anjou ce se vindea la taverna *La Catrina cea mofturoasă* şi spuse că, într-adevăr, cei doi oameni se întregeau unul pe altul, liniştitul, înţeleptul Franklin şi inventivul, veşnic activul Beaumarchais. Franklin susţinea cauza Americii prin observaţiile sale filozofice, Beaumarchais prin fapte îndrăzneţe. Franklin era un Solon [1] sau, şi mai bine, un Arhimede [2] al secolului, în timp ce posteritatea va recunoaşte în Beaumarchais pe Brutus[3]-ul timpurilor noastre. Desigur că *monsieur* de Beaumarchais poseda, în afară de ar-

[1] Legislator în Atena antică, unul dintre cei şapte înţelepţi ai Greciei (640—558 î.e.n.).

[2] Ilustru geometru din antichitate (287—212 î.e.n.).

[3] *Lucius Junius Brutus*, figura principală a revoluţiei de la Roma, din anul 509 î.e.n., al cărei rezultat a fost expulzarea familiei domnitoare şi instaurarea republicii. Istoria sa s-a transformat în legendă. Devenit consul, îşi condamnă la moarte propriii fii care conspiraseră împotriva republicii şi asistă la execuţia lor. Numele lui este folosit da simbol al republicanului incoruptibil.

doarea democratică a lui Brutus, şi ironia limpede, ucigătoare a lui Aristofan[1]. Domnul cel greoi îşi formula părerea în cuvinte ceremonioase, calm şi totodată combativ, cum se cuvine să fie un cărturar.

Doctorul Dubourg se săturase însă de această vorbărie goală şi sforăitoare, îşi pierdu răbdarea. Ochii stinşi i se înviorară în obrazul ofilit. Îşi drese glasul, trase aer pe nas, luă şi el o înghiţitură de vin şi spuse sentenţios :

— Se întîmplă uneori ca un istoric să interpreteze just întîmplări ale trecutului, în timp ce faţă de întîmplările actualităţii să dea greş în mod cu totul neaşteptat. Se pare că aşa stau lucrurile şi cu dumneavoastră, domnule doctor Gudin. Sînt ultimul care ar dori să micşoreze meritele lui *monsieur* de Beaumarchais. Nu numai că scrie farse reuşite, pline de intenţii bune, ci a încheiat şi afaceri riscante cu cei de dincolo de ocean, iar cele treisprezece state unite pot trage unele foloase din ambele activităţi. Dar oricîtă cinste i-ar face asta lui *monsieur* de Beaumarchais, nu mi se pare de loc potrivit ca, atunci cînd se apreciază evenimentele din America, numele lui să fie pomenit alături de cel al lui Franklin, om de stat şi filozof. Cînd se fac asemenea exagerări, este de înţeles să se găsească oameni care, la pomenirea numelui lui Beaumarchais, să se simtă ispitiţi să-şi amintească de fabula lui La Fontaine cu musca şi chervanul.

Gudin crezu că din cauza zgomotului din tavernă nu înţelesese bine. Dar Dubourg privea la el cu ochii săi mici şi răi, buzele sale răsfrînte plescăiau triumfătoare. Gudin simţi că i se urcă sîngele la cap. Respiră greu, îşi descheie şi mai mult vesta şi pantalonii.

[1] Poet comic grec, a trăit cam între anii 450—386 î.e.n. A satirizat moravurile politice ale epocii.

— Se găsesc asemenea oameni, *monsieur?* întrebă el. Se găsesc oameni care îndrăznesc să-l compare pe poetul şi omul de stat Pierre Beaumarchais cu musca aceea?

— La o întrebare directă — zise Dubourg — se cuvine un răspuns direct: Da, *monsieur.*

Cei doi domni corpolenţi şedeau faţă în faţă, răsuflînd anevoie, fiecare apărîndu-şi prietenul admirat. Ceilalţi comeseni ciuliseră urechile, dar din cauza zgomotului nu înţelegeau ce se petrece.

— Vreţi cumva să spuneţi, domnule doctor Dubourg — continuă înverşunat, dar cu vocea scăzută, Gudin — că şi cei din Passy îşi amintesc de fabulă cînd se vorbeşte de Beaumarchais?

Dubourg şovăi o clipă, chiar două, apoi îşi aminti de *Vulturul de mare* pe care-l pierduse, îşi aminti de scrisoarea aceea în care *monsieur* Caron îşi bătuse joc de el şi răspunse:

— Da, *monsieur.* Desigur, *monsieur.*

Spinarea lui Gudin se încovoie şi mai mult. Nu-i venea să creadă vorbele lui Dubourg, dar îl privi: erau adevărate. Gudin se mîndrea că cunoaşte sufletul omenesc, citise numeroase pasaje tari în operele lui Seneca [1], Cicero [2], Marc Aureliu [3], în caracterele lui Theofrast [4] despre nerecunoştinţă, invidie, gelozie

---

[1] *Luciu Annaeus Seneca,* filozof latin (2—65), autor a numeroase tratate de filozofie morală şi al cîtorva tragedii.

[2] *Marcus Tullius Cicero,* celebru orator şi filozof latin. Scrierile sale — tratate filozofice, discursuri politice — au o însemnată valoare literară, documentară şi istorică.

[3] *Marcus Aurelius Antoninus,* împărat roman (121—180), vestit pentru guvernarea sa înţeleaptă, moderată, pentru faptul că a încurajat şi sprijinit dezvoltarea filozofiei şi a artelor, fiind însuşi scriitor.

[4] Numele adevărat *Tyrtamos,* denumit *Theofrast* (Divinul orator), filozof grec (372—287 î.c.n.). Opera cea mai însemnată: *Caracterele.*

şi ponegrirea adevăratei virtuţi. Cînd Pierre îi povestise prima dată de atitudinea ciudată a lui Franklin, el însuşi amintise despre larga răspîndire a acestui viciu respingător. Dar expresia duşmănos triumfătoare a lui Dubourg, faptul că auzise cu propriile sale urechi că într-adevăr Franklin îi făcuse o asemenea nedreptate lui Pierre al său, îl cutremură pînă în adîncul sufletului. Doctorul Franklin, onorat pe ambele ţărmuri ale oceanului ca întruchiparea cinstei şi a sincerităţii, filozoful virtuţii şi al înţelepciunii era în stare pe faţă să-şi laude marele rival şi pe la spate să-l ponegrească cu comparaţii veninoase! Gudin şedea în mijlocul voioşiei zgomotoase a tavernei, cu faţa blîndă şi grasă răvăşită, cu umerii căzuţi. Bău, dar vinul uşor acidulat nu-i mai plăcea, şi spuse :

— Dacă filozoful din grădina de la Passy, dacă acest Socrate al Apusului a permis într-adevăr ca scriitorul şi luptătorul pentru libertate Beaumarchais să fie într-atît de ponegrit, atunci trebuie să spun, cu toată admiraţia ce i-o port, că s-a purtat prea puţin socratic.

Dubourg regretă pe dată că-l jignise într-atît pe celălalt.

— Îmi pare rău — spuse el — dacă aţi rămas cu impresia că prietenul dumneavoastră nu este onorat aşa cum se cuvine. Dar m-aţi întrebat, şi pentru că aţi insistat, a trebuit să răspund. Nu ştiu să mint. *Amicus Plato, magis amica veritas.* [1]

Era o victorie absolută pentru doctorul Dubourg.

---

[1] Plato mi-e prieten, dar mai bun prieten mi-e adevărul (lat.).

Dar nu se bucură de ea. Zilele următoare fu tot timpul urmărit de imaginea lui Gudin înfrînt. Dubourg era un om de ştiinţă preocupat de obiectivitate şi nu putea nega : în cîte i le afirmase despre Franklin şi Beaumarchais mărginitul dar bine-intenţionatul istoric Gudin, se găsea un sîmbure de adevăr. Marele său prieten făurise bazele independenţei Americii dar, de cînd se afla la Passy, manifesta o letargie de neînţeles, nu se ocupa nici măcar de vasele corsarilor. Nu era de mirare că o asemenea activitate fusese greşit interpretată. Probabil că şi alţii, în afară de *monsieur* Gudin, făceau o comparaţie defavorabilă între activitatea febrilă a lui Beaumarchais şi indolenţa filozofică a doctorului Franklin.

Cînd doctorul Dubourg se apuca de o problemă, o gîndea pînă la capăt. Singur, avînd în faţă o sticlă de Corton şi un volum din Montaigne, şedea şi medita asupra discuţiei din taverna *La Catrina cea mofturoasă*. Faptul că acest Gudin limitat, cu mintea înecată în grăsime, îndrăznise să micşoreze importanţa lui Franklin, avea şi o latură bună. Astfel ieşise la iveală o împrejurare pe care el, medicul Dubourg, o observase, dar de care nu voise să ţină seama : anume că eficacitatea lui Franklin începuse să scadă din cauza vîrstei.

Trebuia întreprins ceva. El, Dubourg, deşi numai puţin mai tînăr decît Franklin, rămăsese din fericire în deplina posesie a energiei sale. Avea, aşadar, datoria să-l îmboldească pe marele său prieten ; aceasta era misiunea lui istorică. Franklin avea un renume nemaipomenit, popularitate ; el, Dubourg, modest, din umbră, trebuia să-şi determine prietenul să-şi folosească popularitatea pentru o acţiune importantă.

Căută în gînd o asemenea acţiune, vreun plan măreţ pe care să-l poată înfăţişa lui Franklin. Îi tre-

cură prin minte ba una, ba alta, dar erau toate proiecte slabe, nu ceea ce trebuia. Bea şi citea, cugeta, şi iar bea, şi iar citea. Apoi merse la culcare fără să fi găsit ceva esenţial.

A doua zi se trezi şi iată, găsise ceva într-adevăr esenţial. În timpul somnului Fiinţa Supremă îl ajutase să găsească planul cel mare. Ce noroc. Acum, înainte de a coborî în mormînt, putea să aducă lui Franklin şi libertăţii un serviciu care să nu fie uitat.

Dădu ordin să se înhame caii şi plecă la Passy.

În vremea asta, Franklin şedea în camera sa de lucru, aplecat asupra unei scrisori adresate prietenului său, doctorul Ingenhousz, din Viena. Îi descria pe larg întîlnirea pe care o avusese cu chimistul Lavoisier. Broşura lui Lavoisier despre oxidări deschidea perspective noi, iar ceea ce îi mai comunicase tînărul savant în completare merita toată atenţia. Franklin avea o pasiune deosebită pentru formularea scrisă, clară a problemelor ştiinţifice. El însuşi avea disciplina muncii, era obişnuit să se concentreze. Acum însă gîndurile îi fugeau, puse pana jos şi se lăsă purtat de gînduri care nu aveau nici o legătură cu interacţiunea anumitor părţi ale aerului cu anumite substanţe metalice.

Starea sănătăţii lui Franklin nu mai fusese de multă vreme atît de bună. Vremea era minunată, înota în Sena şi-şi făcea exerciţiile fizice urcînd şi coborînd treptele teraselor. Iar serile pe care le petrecea cu *madame* Helvetius şi cu *madame* Brillon erau desigur plăcute. Totuşi, îi lipsea liniştea obişnuită.

Sosise poşta din America şi putea, în sfîrşit, să-şi facă o imagine clară asupra situaţiei. Era o imagine foarte neplăcută. Comunicările oficiale ale Congresului vădeau îngrijorare, iar scrisorile confidenţiale ale

prietenilor săi erau mult mai sumbre încă. Armata lui Washington ducea lipsă de oameni. Diferitele state nu furnizau nici oameni, nici materiale şi nici bani în cantităţile la care se angajaseră. În schimb, multe mii de cetăţeni se apucaseră de piraterie pe cont propriu sau se angajau pe vase de piraţi. Greutăţile administrative şi economice se adunau. Banii pe care îi emitea Congresul nu mai erau acceptaţi la plăţi decît cu valoarea redusă sau chiar de loc. Certurile dintre diferitele state nu conteneau, încrederea în victoria finală scădea, totul se prăbuşea. Prietenii scriau că, dacă Franklin nu va reuşi să obţină în curînd încheierea alianţei, ajutorul va sosi prea tîrziu.

Printre scrisori se afla şi una de la fiica sa, Sally. Cînd Congresul se refugiase la Baltimore, o pornise şi ea la drum cu soţul ei, Richard Bache, evacuînd şi biblioteca tatălui ei. O dată cu Congresul se întorsese şi ea şi adusese înapoi, la Philadelphia, în casa de pe *Market-Street*, cărţile, tablourile, precum şi restul lucrurilor la care ţinea tatăl ei. Acum, scria ea, oraşul se află din nou în pericol. Alde Shippen, Kearsley, Stansbury, toţi aceşti *tory* ridicau din nou capul, o mulţime de republicani îşi vindeau casele mult sub valoare, unii se pregăteau iar de fugă sau chiar fugiseră. De data aceasta, însă, nu avea să se lase cuprinsă de panică. De data aceasta rămînea pe loc, păstra şi lucrurile tatălui în casă, avea încredere că totul va merge bine.

Franklin o văzu limpede înaintea ochilor pe fiica sa Sally, blondă, zdravănă, cum trebăluia cu mîinile ei mari, puternice, dibace. Fiica sa avea aceeaşi înţelegere sănătoasă a oamenilor ca şi el şi amîndoi, şi ea şi soţul ei Richard Bache, erau curajoşi, aveau curajul oamenilor lipsiţi de fantezie. Tocmai

de aceea, hotărîrea lor de a rămîne pe loc nu dovedea nimic în ce privea securitatea Philadelphiei.

Sally scria că mulți dintre prietenii lui își risipeau avutul și se pregăteau de fugă. Tristețea îi cuprinse sufletul. Vedea în închipuire scumpul său oraș. Era cel mai mare oraș din America, dar nu era mare, Parisul era cel puțin de douăzeci de ori mai mare. Orașul său Philadelphia avea o înfățișare rustică, cu puține străzi pietruite, iar spațiile verzi, grădinile erau mai numeroase decît clădirile. Era însă un oraș frumos, colorat, perfect sănătos, majoritatea populației era cu stare, mulțumită, și asta se vedea. Aci, în Paris, cei ce umblau în mătase și brocart erau mai numeroși, dar nu trebuia să-i privești cu prea multă atenție, căci majoritatea purtau haine de căpătat, haine pe care le lepădase aristocrația. Asemenea sărăcie sulemenită nu întîlneai la Philadelphia. Aveau și mai puține trăsuri; cine era leneș, ca el, folosea un scaun cu purtători. În schimb era mai puțină murdărie și mizerie la Philadelphia, și nici strîmtoarea, duhoarea și aglomerația sărăciei pe care fusese silit să le vadă în anumite cartiere ale Parisului nu le puteai întîlni acasă. Acolo și cel sărac trăia printre grădini, ca el la Passy. Le venea greu prietenilor săi să-și părăsească frumosul oraș. Lui însuși îi venea greu să-și închipuie că acum, pe cînd ședea aci, ofițeri englezi ar putea să se plimbe făloși pe *Market-Street* și poate că în cafeneaua lui James, în City-Tavern și în localul hotelului *La regina indiană*, se lăfăiau soldații englezi cu mundire roșii și prostănaci din Hessen. Necazul îi cuprinse inima bătrînă și nici gîndul la sacii cu făină de hrișcă și mălai pe care i-i trimisese Sally pentru prepararea felului de mîncare ce-i plăcea cel mai mult nu putu să-i aline supărarea.

Desigur că şi Arthur Lee şi Silas Deane au primit rapoartele lor personale. Fără îndoială că vor sosi chiar astăzi, grăbiţi, indignaţi, îngrijoraţi, aferaţi. Vor face propuneri absurde, vor cere să se întreprindă ceva. Era de înţeles că-şi pierdeau răbdarea, chiar şi lui îi venea greu să şadă aici fără nici o treabă. Dar nu era nimic de făcut. Se învîrteau într-un cerc vicios. Deoarece războiul mergea atît de prost, era neapărat nevoie de alianţa franceză; iar Versailles-ul nu putea fi convins să încheie o alianţă atîta timp cît războiul mergea atît de prost.

Franklin îşi închipuise că a devenit mai înţelept cu vîrsta, şi că se obişnuise cu încetineala progresului istoric. Dar răbdarea nu-i pătrunsese sufletul pînă-n adîncuri, lunga aşteptare era un chin. Viaţa i se scurgea, iar cauza căreia îi închinase restul vieţii sale nu progresa. I se părea că seamănă cu sfîntul Gheorghe din icoană care călăreşte, călăreşte şi nu se urneşte din loc. Desigur, era convins de victoria finală. Neatîrnarea Americii era asigurată de mersul istoriei şi îi fusese îngăduit să-şi dea şi el contribuţia. Zărise ţara făgăduinţei, dar se temea că va trebui să moară fără să fi pus piciorul pe acel tărîm.

Acestea erau gîndurile şi necazurile lui Franklin, cînd doctorul Dubourg intră înfierbîntat, gata să-şi expună ideea.

Spuse că pînă-n prezent, cel mai bun capital de care dispuneau fusese cu totul neglijat.

— Ce fel de capital ? se interesă Franklin.

— Popularitatea dumneavoastră ! răspunse triumfător Dubourg şi arătă insistent cu bastonul spre Franklin. Fără să-i pese de zîmbetul sceptic al acestuia, continuă să explice că alianţa cu Statele Unite nu se realizase încă, precum ştia toată lumea, din cauza opoziţiei regelui. Pînă acum se preocupaseră numai de miniştri. Aceştia însă, cu toată bunăvoinţa

lor, nu puteau învinge rezistența regelui. Asta n-o putea face decît o singură persoană, austriaca, Marie Antoinette. Franklin trebuia să încerce s-o cîştige pentru cauza Americii, să încerce cel puțin s-o întîlnească.

Franklin îl privi lung şi întrebător pe doctorul Dubourg, apoi răspunse prietenos :

— Bătrîne dragă, ocupă-te de corăbiile tale de corsari.

Dubourg însă, fără a se simți jignit, explică cît de bine era întocmit planul său. Cu toată admirația ce o purta prietenului, îi era superior într-o privință : trăise toată viața la Paris şi înțelegea mai bine decît Franklin mentalitatea de la Versailles. Ştia cît de adorată este moda la Curte şi îndeosebi de către „clica mov", care era cercul austriecei.

— Sînteți la modă, doctore Franklin, afirmă el cu emfază. Încercați să vă întîlniți cu regina. O să vedeți, merită, încheie el victorios.

— Iată-l într-adevăr pe romanticul meu Dubourg, replică Franklin agale. Poate vă amintiți că nu s-a putut înfăptui nici măcar o întîlnire cu Josef, împăratul cel liberal.

— Toinette este femeie — se aprinse Dubourg — ea nu crede în politică, ci în modă.

— A vedea pe regină ! Uşor de spus ! Franklin clătină din cap. Chiar dacă delegația americană este simpatizată la Paris, la Curte lumea strîmbă din nas. Dacă vreau să văd pe *monsieur* de Vergennes, sau numai pe *monsieur* de Gérard, trebuie să mă strecor pe scara din dos.

Fața îmbătrînită a lui Dubourg, cu pielea zbîrcită, surîdea viclean.

— Ce-ar fi dacă ați face reginei o vizită pe scara din dos ? întrebă el. După cîte ştiu, Louis şi-a înfăptuit căsătoria abia recent, Marie Antoinette a

devenit femeie de puţină vreme. În această fază — lămuri el, ca un adevărat cunoscător, cu ademeniri în glas — femeile sînt emotive şi gata să facă cele mai năstruşnice năzbîtii. La Curtea din Versailles multe se pot întîmpla. Ascultaţi-mi sfatul măcar o dată, îl rugă el. Credeţi-mă, lucrul cel mai deştept este să apucaţi vaca de coarne.

Intrigi mărunte, încîlcite, ca cele propuse acum de Dubourg, îi erau cu totul străine lui Franklin. Credea într-o raţiune superioară, imanentă a istoriei. I se părea caraghios să încerce să rezolve o situaţie istorică prin astfel de manevre copilăroase, ticluite de fantezia bogată a unui Dubourg, căzut, din cauza vîrstei, în mintea copiilor. Pe de altă parte, ştia din cercetările făcute în domeniul ştiinţelor naturii, că uneori un fapt mărunt, întîmplător, ducea la descoperiri revoluţionare. „Proiectul" lui Dubourg era fără doar şi poate o născocire searbădă, nerealizabilă, şi chiar realizată nu ducea la nimic. Dar Franklin era obişnuit întîi să încerce şi apoi să respingă. Ce putea strica încercarea de a se întîlni cu Habsburga ? În nici un caz n-ar putea s-o cîştige „pentru cauza americană", aşa cum îşi închipuia naivul său prieten. Dar un şir întreg de personalităţi influente, care simpatizau cu America, nu-şi manifestau simpatia numai din cauza poziţiei duşmănos-neutre a perechii regale. Dacă s-ar întîlni cu regina şi ar sta de vorbă cu ea, poate că acest simplu fapt ar ajunge pentru ca oamenii aceia să prindă mai mult curaj. Oare nu-i făcuse Maurepas aluzii că nu preţuieşte îndeajuns valoarea practică a popularităţi sale ? De ce să nu-şi exploateze posibilităţile ? Ceilalţi, Lee şi Silas Deane, îl îmboldeau să facă ceva. Dacă ar încerca să o întîlnească pe austriacă, le-ar dovedi buna sa voinţă şi

măcar ar scăpa cîtva timp de gura lor. De altfel, situaţia Statelor Unite era din păcate de aşa natură, încît nu se putea renunţa dinainte la nici un proiect, oricît de aventuros ar fi fost. Trebuiau să se agaţe de orice, chiar şi de coada dracului.

— Dragă prietene, avînd în vedere că-ţi pui atîtea speranţe în asta, am să mă gîndesc la propunerea dumitale. În orice caz, îţi mulţumesc, spuse Franklin.

Faţa lui Dubourg care, după cum observă Franklin cu părere de rău, devenea din ce în ce mai hipocratică, strălucea toată de bucurie.

Într-adevăr, Franklin vorbi despre ideea lui Dubourg, în prezenţa acestuia, domnilor Lee şi Silas Deane.

Arthur Lee se opuse de îndată, cu înflăcărare. Emisarul unui popor liber, spuse el sever, nu trebuia să se înjosească într-atît, încît să linguşească o despotă. Silas Deane însă era încîntat. După părerea lui, era de neînţeles că nu se încercase mai de mult să se cîştige pe calea aceasta o influenţă asupra Versailles-ului şi, cu toate că, de obicei, nu putea să-l sufere pe doctorul Dubourg, duşmanul şi calomniatorul lui Beaumarchais, declară că ideea lui era un fel de ou al lui Columb.

Arthur Lee spuse dispreţuitor că, din fericire, nedemnul proiect cădea de la sine. După experienţa cu faraonul de la Viena, nu vedea nici o posibilitate de a se realiza o întrevedere cu despota de la Paris. Dubourg interveni spunînd că o regină care vine în contact, incognito, cu oameni de tot felul, trebuie să fie accesibilă şi unui Franklin. Silas Deane spuse însă cu un zîmbet şiret:

— Dacă cineva este în stare să pună la cale o asemenea întîlnire, atunci e numai acela care de atî-

bea ori ne-a ajutat la nevoie : prietenul nostru Beaumarchais.

Dubourg fornăi supărat pe nas. Nu-şi închipuise astfel lucrurile. El, Dubourg, arătase calea pe care să fie scos chervanul din mocirlă şi acum se ivea din nou musca.

— Totdeauna Beaumarchais al dumitale ! zise el nemulţumit.

— Dar nu există altul, răspunse Silas Deane, ridicînd din umeri.

Arthur Lee spuse :

— Ei, acum vedeţi, domnii mei, unde se ajunge cînd asemenea fapte înjositoare sînt măcar luate în considerare ? Pentru a o linguşi pe despotă, aveţi nevoie de ajutorul afaceristului.

Franklin spuse însă împăciuitor :

— Cine vrea să strunjească un nasture bun din os, nu trebuie să se teamă de puţină duhoare.

Il luă pe Silas Deane de o parte şi-i ceru să intre în legătură cu Beaumarchais.

— Dar nu cumva să-i dai de bănuit că propunerea vine de la mine. Ar fi neplăcut dacă, după nereuşita întîlnire cu Josef, nu s-ar alege nimic nici din treaba asta şi discreţia nu prea este o calitate cu care să se laude *monsieur* de Beaumarchais. Ar trebui să fie un serviciu pe care să ţi-l facă dumitale. Prezintă proiectul ca o idee a dumitale îl rugă el.

— Dar nu vreau să mă înpopoţonez cu penele doctorului Dubourg, răspunse Silas Deane şovăind.

— Doctorul Dubourg are modestia cărturarului, îl linişti Franklin ; iau totul asupra mea.

— Bine, acceptă Silas Deane. Îmi pare bine — nu se putu el împiedica să adauge — că şi dumneavoastră aţi ajuns să-l preţuiţi pe *debrouillard*-ul nostru.

Cînd Silas Deane îi vorbi a doua zi lui Pierre, acesta ghici de îndată cine îl trimisese.

— Spune, stimabile — întrebă el confidenţial şi direct — vii din însărcinarea marelui nostru prieten de la Passy ?

Silas Deane roşi tot, îşi şterse sudoarea şi-l asigură :

— Nicidecum, ideea este a mea.

— Atunci ai avut o idee îndrăzneaţă, îl lăudă Pierre.

— Îţi mulţumesc, răspunse Silas Deane măgulit.

Pierre simţea o adîncă satisfacţie. Acum se confirma în chip strălucit ceea ce serbarea din 4 iulie lăsase să se întrevadă. Franklin înţelesese că independenţa Americii nu putea fi realizată fără sprijinul lui Pierre Beaumarchais.

Sarcina îl ispitea. Regina Franţei trebuia atrasă, împotriva voinţei sale, la o întrevedere cu conducătorul rebelilor. Aci era nevoie de o intrigă cum urzise el multe în comediile sale. Calea o şi întrezărea. Şi de data aceasta, ca şi în multe alte dăţi asemănătoare, alergă cu proiectul pe jumătate copt la prietena sa Désirée.

Cei doi copii vicleni şi neînfricaţi ai străzilor Parisului cugetară împreună cum să-i tragă pe sfoară pe îngîmfaţii lor protectori de la Versailles. Era clar că drumul cel mai drept trecea prin Vaudreuil. Désirée ţinea la prietenul ei François, îl ştia generos şi desigur că, orice conflict ar avea cu *Théâtre Français*, i-ar ţine parte cu tărie. Dar uneori o făcea să simtă toată aroganţa sa, şi ei găseau că are haz să-l folosească drept unealtă inconştientă într-o intrigă mare, îndreptată împotriva clasei sale.

Erau amîndoi convinşi că Vaudreuil, ca favorit oficial al reginei, putea, dacă voia într-adevăr, s-o facă pe aceasta să accepte întîlnirea cu Franklin.

Désirée socotea momentul deosebit de potrivit ca ideea lor să fie pe placul marchizului. Acesta părea dispus să accepte intendența ce i se oferea și mai cunta doar ceva senzațional prin care să poată arăta Curții și orașului că rămîne totuși vechiul Vaudreuil, independent, care nu se pleacă în fața gusturilor și politicii lui Louis.

Încurajat deci de Désirée, Pierre se duse la marchiz și-i povesti că, de cînd lucra la *Figaro*, era din nou stăpînit de pasiunea teatrului, nimic altceva nu-l mai interesa ; și judeca tot ce i se ivea în cale din punct de vedere al scenei. Chiar și despre bătrînul Franklin încercase să compună o piesă. Bărbatul cu haină de blană cafenie, cu ochelarii cu rame de oțel, era o figură potrivită de comedie, un tată onorabil, nobil, înțelept, emoționant și puțin caraghios. Îi era însă al dracului de greu să brodeze în jurul lui intriga unei piese. El, care de obicei se pricepea la asemenea lucruri, nu găsea o posibilitate verosimilă să pună față în față eroul și adversarii săi, în așa fel încît să-și dea replici spirituale și bătăioase. De o parte se afla bătrînul din Philadelphia, de cealaltă parte Versailles, Curtea și chiar dacă se aflau doar la cîteva mile unii de alții, totuși distanța dintre ei era atît de mare, de parcă s-ar fi aflat de o parte și de alta a oceanului. Nu puteau fi cuprinși în cadrul acelorași scene. Era păcat, căci astfel bătrînul Franklin rămînea o figură de monolog în jurul căreia nu se mai putea construi nici o comedie.

Ședeau la masă. Vaudreuil mînca alene și asculta cu indiferență. Dar Pierre, bun cunoscător al simțămintelor omenești, observă că această indiferență era jucată. Nu-l interesa că marchizul nu lua parte la discuție. Știa că omul reacționa așa cum și-o dorise.

Era atît de sigur de succes încît, ajuns acasă, dădu frîu liber imaginației sale. Îl vedea în închipuire pe Franklin venind în casa din *rue de Condé*, în frumoasa sa cameră de lucru și mulțumindu-i pe un ton grav, cu un pic de ironie, căci altfel nici n-ar fi putut bătrînul. Și apoi se expedia de la Passy o scrisoare către Congres, în care erau preaslăvite meritele firmei *Hortalez* și în care se cerea achitarea imediată a drepturilor de mult scadente ale firmei. Scrisoarea era compusă de el, de Pierre, dar era semnată de Benjamin Franklin. Iar din America sosea flota casei *Hortalez* & *C-ie*, vas după vas, și fiecare aducea polițe, și fiecare aducea mărfuri, un belșug nespus, răsplata binemeritată a idealismului și a vicleniei sale.

Vaudreuil, de asemenea, era foarte mulțumit. Fiul ceasornicarului, bufonul său, îi dăduse fără să știe ideea pe care o căuta de atîta vreme. Să provoace o ciocnire între Versailles și american era ceva nostim, era senzația de care avea nevoie. Pentru un *monsieur* Caron, așa ceva era desigur irealizabil. Chiar dacă încerca doar să-și închipuie una ca asta, era îngrădit de pretutindeni. Dar el, Vaudreuil, avea aripi cu care să treacă peste opreliști. Să-l facă pe conducătorul rebelilor să se întîlnească cu o personalitate influentă de la Curte? Nimic mai ușor. Trebuia doar să ai îndrăzneala și fantezia unui adevărat aristocrat, ca să pui la cale întîlnirea nu cu vreo *personalitate* oarecare, ci cu *Personalitatea*, cu figura principală.

Obraznic, vesel și bine dispus, Vaudreuil își făuri un plan. Avea să fie o comedie aristofanică, demnă de un Vaudreuil, o glumă care îl va supăra pe grăsun și va da de bîrfit Curții săptămîni de-a rîndul.

Un lucru era clar, întîlnirea trebuia să aibă loc în cadrul unei serbări, la proprietatea lui din Genne-

villiers, la un fel de bal mascat, aşa încît Toinette să poată apare incognito şi să stea de vorbă cu rebelul. Nu mai trebuia decît să găsească pretextul nimerit ca să-l invite pe bătrîn. Trebuia să fie un spectacol, o piesă care să aibă vreo legătură oarecare cu revolta quakerilor.

Enumeră în gînd piesele de teatru pe care le cunoştea. Căută, găsi, se răzgîndi, găsi alta.

Exista un dramaturg mai vîrstnic, respectat, Antoine-Marin Lemierre. Scria piese nobile în versuri, puţin cam plictisitoare, dar minunate prin tiradele lor îndreptate împotriva preoţilor neînţelegători şi a domnitorilor despotici. De obicei, acţiunea se desfăşura în epoci şi ţinuturi îndepărtate, în antica Persie, Indie, şi după unele şovăieli, cenzura le lăsase să treacă. Acum însă Lemierre scrisese un *Wilhelm Tell*, iar cenzorul declarase că nu putea admite pe scenă răscoale decît dacă se desfăşoară cu cel puţin o mie de ani înainte şi la o distanţă de cel puţin două mii de mile. Interdicţia stîrnise vîlvă, autorul apelase la rege. Louis confirmase hotărîrea cenzorului. Prezentarea acestei piese la castelul său, în faţa unui cerc restrîns, ales, nu de către artişti profesionişti, ci de amatori aristocraţi, i se păru lui Vaudreuil un lucru îndrăzneţ şi picant, ironic şi revoluţionar, şi totodată un bun pretext pentru a-l invita atît pe american, cît şi pe Toinette.

Îşi puse prietenii la curent cu planul, pe prinţul Charles, pe Polignac şi Rohan. Le explică în ce fel îşi închipuia lucrurile, nu ca o manifestare politică, ci ca un eveniment estetico-monden. Nu trebuiau luaţi în serios — asta se înţelegea de la sine — nici bunul Lemierre cu neînfricaţii lui elveţieni, nici onorabilul patriarh din ţara quakerilor. Rebelii puteau fi bătuţi pe umăr, înţeleşi, întîmpinaţi cu un zîmbet. Astfel

tratată chestiunea, delicat, uşor, devenea o farsă demnă de clica lor.

Ceilalţi se înflăcărară pentru proiect şi în curînd fură la fel de entuziasmaţi ca şi Vaudreuil. Hotărîră să transforme serbarea într-un bal mascat la care reprezentarea lui *Wilhelm Tell* nu avea să fie decît una din numeroasele atracţii, la fel ca şi baletul sau jocul de artificii. Pregătirile fură ţinute secrete, pentru ca efectul surprizei să fie şi mai picant. La început, prinţul Charles voise să-l joace atît pe Tell care împuşcă, cît şi pe guvernatorul habsburgic care este împuşcat. În cele din urmă, i se dădu rolul lui Tell ; cel al întunecatului austriac fu dat frumosului, brutalului conte Jules, căruia i se potrivea foarte bine. Gabrielle de Polignac se bucura că va arăta bine în rolul unei elveţiene simple, plină de noblеţe, dornică de libertate, şi începu de îndată să se sfătuiască cu *mademoiselle* Bertin. Singurul rol amuzant din piesă, fiul lui Tell, de pe capul căruia se doboară mărul, Vaudreuil îl dădu actriţei profesioniste Désirée Mesnard.

Diane de Polignac îşi luă sarcina să-i stîrnească lui Toinette curiozitatea, ca să fie mai siguri că va primi invitaţia. Îi povesti confidenţial că Vaudreuil voia să prezinte la Gennevilliers mult discutatul *Wilhelm Tell* şi se întreba dacă s-o invite pe Toinette. Aceasta înţelese că François voia să dovedească ce intendent original intenţiona să fie. Ea însăşi avea chef să-l necăjească puţin pe bunul Louis şi se simţea jignită că-i puneau curajul la îndoială.

La prima ocazie cînd rămase singură cu Vaudreuil, îl întrebă în glumă :

— Ce zici, François ? Am să fiu invitată la balul dumitale mascat ?

— Prezenţa dumneavoastră, *madame* — răspunse Vaudreuil politicos — ar fi o cinste pe care nu în-

drăznesc s-o pretind. N-aş voi să vă îndemn la lucruri necugetate.

— Nu-mi amintesc — răspunse Toinette — să-ţi fi dat prilejul să te îndoieşti de curajul meu.

— Am să prezint o piesă — spuse brusc Vaudreuil — care l-a înfuriat grozav pe grăsun. *Wilhelm Tell.* Luînd în considerare natura relaţiilor pe care le aveţi acum cu regele, nu ştiu dacă prezenţa dumneavoastră ar fi recomandabilă.

— Îţi sînt recunoscătoare — spuse Toinette — că te îngrijeşti deodată cu atîta atenţie delicată de relaţiile mele cu regele. Nu văd nici un motiv pentru care să nu asist la *Wilhelm Tell*-ul dumitale. Elveţia mă interesează. Îţi este desigur cunoscut că în sătucul meu de la *Trianon* instalez o fermă elveţiană. Eroul naţional al elveţienilor mă interesează îndeaproape.

— Autorul piesei va asista la spectacol, spuse Vaudreuil.

— Ei şi ? răspunse Toinette.

— O să fie de faţă şi alţi musafiri interesanţi — continuă Vaudreuil — de pildă doctorul Franklin.

Sprîncenele arcuite ale Toinettei se înălţară şi mai mult, o roşeaţă uşoară îi năpădi faţa albă.

— Vedeţi — zîmbi Vaudreuil — acum sînteţi într-adevăr sora împăratului Josef.

Toinette se simţea nespus de încurcată. Lucrurile păreau mult mai periculoase decît îşi închipuise. Ea, Maria-Antonia de Habsburg, regina Franţei şi a Navarrei, să-l întîlnească pe bătrînul tipograf şi rebel : nu, oricît de curajos ar dispreţui orice fel de protocol, asta nu se putea. Nu numai că ar pricinui neplăceri lui Louis, dar şi Josef i-ar face reproşuri binemeritate, prin gura lui Mercy şi a abatelui ; chiar dacă Josef jucase faţă de François un rol ingrat, avea perfectă dreptate în tot ce gîndea şi spunea despre rebel.

Dar, pe de altă parte, nu se gîndise însuşi Josef să-l întîlnească pe Franklin ? Şi nu-i era asta mai curînd permis ei, ca femeie, decît lui ? Şi apoi era vorba doar de un bal mascat ! Dacă conversa cu americanul, era asta mai rău decît ce făcea atît de des, cînd intra în vorbă cu necunoscuţii la balul Operei ?

Vaudreuil stătea în spatele ei. Se aplecă peste speteaza scaunului şi o privi de sus. Ochii săi căprui, cu sprîncenele dese, negre ca pana corbului, toată faţa lui bărbătească, batjocoritoare, exprimau mai limpede decît cuvintele ceea ce gîndea : spunea vorbe mari, dar dădea înapoi de îndată ce o ameninţau neplăceri din partea soţului sau a fratelui.

Nu, nu voia să pară lipsită de curaj. Dintr-o dată se trezi în ea toată nemulţumirea împotriva lui Josef, care o certase şi o umilise de atîtea ori, împotriva veşnicului dascăl care voia să-i rînduiască viaţa cu caietul lui de precepte didactice.

Fără să-şi schimbe poziţia, Vaudreuil deschise gura cărnoasă şi obraznică şi spuse încet, foarte prietenos, cu vocea lui adîncă :

— Înţelegeţi, Toinette, că aş dori să vă feresc de o astfel de încercare ? Dacă voi fi întrebat despre dumneavoastră la serbare, voi putea răspunde conform adevărului : „Doamna n-a fost invitată".

Acum Toinette era într-adevăr jignită.

— Eşti foarte obraznic, François — răspunse ea — ai foarte puţină încredere în mine. Mă jigneşti.

Atît aşteptase Vaudreuil.

— Cum doriţi, *madame*. Trecu în faţa ei, se aplecă adînc şi spuse cu voce respectuoasă şi ochii batjocoritori : Vă rog, *madame*, să-mi faceţi cinstea să participaţi la mica mea serbare de la Gennevilliers.

Toinette îşi muşcă buzele, răsuflă adînc. Vaudreuil se dăduse înapoi, stătea rezemat de cămin şi o

privea drept în față, politicos, impertinent, amabil, arogant.

Era clar că trebuia să spună nu. Nu-i era îngăduit să-i creeze greutăți lui Louis și sie-însăși și poate chiar să dăuneze Franței și Habsburgilor, numai pentru a-i face acum în ciudă lui François. Pentru François era simplu, era doar un supus. Ea era regina, avea răspunderi. Trebuia să spună nu. Va spune nu.

Vaudreuil o privea neîncetat; fața lui plină, ironică, energică o sfida: „Sora împăratului Josef".

— Am să vin, spuse ea.

— Dragul meu Pierre — se destăinui Vaudreuil, două zile mai tîrziu, prietenului și bufonului său — voi fi în curînd în stare să-ți prezint o piesă care nu e mai prejos de *Figaro* al dumitale. O să-i zică: *O zi nesăbuită* sau *Wilhelm Tell și regina.*

Pierre se simți cuprins de un val de mulțumire, dar îl privi pe Vaudreuil cu ochii mari și răspunse:

— Nu înțeleg, o *Mecena*[1]*!*

Vaudreuil îi povesti cu o indiferență bine jucată cum găsise soluția pe care Pierre o căuta. Se va putea vedea cum el, Vaudreuil, va cuprinde în același cadru pe bătrînul erou al lui Pierre și pe atotputernica și grațioasa sa protagonistă.

— Transmite-i doar — îi ceru el lui Pierre — prietenului dumitale de afaceri din Passy unele indicații de prudență, ca să se încadreze cum se cuvine în piesă. Atrage-i atenția bătrînului că este de dorit să nu recunoască pe înalta doamnă pe care o va întîlni la serbare. Lămurește pe domnul din Apus că este vorba de o serată mondenă, distractivă, și nu de o

[1] *Mecena* — nobil roman din timpul împăratului August, protector al scriitorilor Horațiu, Virgiliu, Properțiu și al artiștilor vremii. Numele lui a devenit sinonim cu *protector al artelor.*

întrunire politică. Dumneata însuţi, dragul meu — încheie el binevoitor — eşti de altfel invitat să asişti la reprezentaţie.

Pierre îşi exprimă admiraţia şi recunoştinţa în cuvinte alese şi-şi oferi îndatoritor serviciile. Purta în suflet o bucurie mare, crîncenă. Dacă domnul marchiz avea chef să joace, apoi, fără îndoială, „prietenul de afaceri" din Apus îi va cînta un cîntec discret, dar totuşi răsunător.

Deşi ştia că nimic din cele puse la cale nu trebuiau să se afle, Pierre povesti în mare taină lui Thérèse, Julie, Gudin despre evenimentul în perspectivă şi despre marele serviciu pe care reuşise să-l facă lui Franklin.

Julie nu mai putu de bucurie, Thérèse rămase indiferentă, Philippe în sinea lui turba de furie. Americanii îl exploatau în mod josnic pe nobilul, încrezătorul său prieten, pentru ca apoi să-şi rîdă de el pe la spate. Pierre le furniza arme pentru cîmpul de luptă şi pentru cabinetele miniştrilor, el îi ajuta să-şi tragă carul, şi drept răsplată ei îl numeau „musca chervanului". Dar, dacă ar vorbi, ar pricinui numai rele lui Pierre şi lumii întregi. Se stăpîni, tăcu.

Cu atît mai mult amplifică evenimentele la masa sa de scris. Asemenea lui Procop din Cezarea care-şi scrisese în taină opera istorică, acea *Historia Arcana* ce trebuia să înfăţişeze lumii chipul adevărat, respingător, al prealăudatului Justinian, aşa scria el, Philippe Gudin, adevărata istorie a celor treisprezece state şi a doctorului Benjamin Franklin. Zugrăvi în culori tari, vii, pe prietenul său Pierre şi măreţele sale fapte ; cu atît mai neagră apărea nerecunoştinţa Americii şi a egoistului patriarh de la Passy. Gudin alese citate din toţi clasicii pentru a da glas indignării sale faţă de o asemenea ingratitudine. Cită din Sofocle : „Cît de repede se risipeşte gratitudinea

omului şi se preface în ingratitudine" ; cită pe Seneca şi pe Cicero. Şi cu toate că Pierre nu ştia nimic despre vorbele de ocară răspîndite pe seama lui, îl lăudă că se poartă ca Alexandru cel Mare al lui Plutarh : „Regească faptă este să laşi oamenii pe care i-ai miluit să te vorbească de rău".

Astfel de maxime şi cugetări aşternu istoricul Philippe Gudin, ca să-şi uşureze inima, în studiul său despre faptele lui Beaumarchais şi nemerniciile lui Franklin.

În timp ce Franklin şedea în baie, intră în cameră William. I se citea pe faţă emoţia şi mulţumirea :

— Ia te uită, bunicule — spuse el — ce a sosit. Se aşează lîngă el, pe capacul de lemn al cadei, şi-i arătă o invitaţie frumos tipărită.

În timp ce Franklin îşi ştergea cu grijă mîinile ca să nu păteze nimic, tînărul povesti mai departe :

— A adus-o un lacheu în livrea verde ca migdalul. Crezi, bunicule, că am să pot merge şi eu ?

Era o invitaţie din partea marchizului de Vaudreuil pentru un bal mascat la moşia lui din Gennevilliers. Aveau să aibă loc focuri de artificii, balet şi prezentarea unei piese de teatru. Deviza serii era : O seară în munţii Elveţiei.

Franklin era convins că invitaţia era în legătură cu aventurosul proiect al bunului său Dubourg. Încă în aceeaşi dimineaţă se ivi şi Silas Deane şi vorbi cu faţa zîmbitoare, vicleană, despre înalta personalitate pe care preaonoratul său coleg avea s-o întîlnească, dar era rugat să n-o recunoască, la serbarea marchizului de Vaudreuil. Vorbi despre eroica răscoală a simplului popor elveţian condus de Washington-ul lor, pe care îl chemase Wilhelm Tell, şi vorbi emoţionat despre prietenul său, *monsieur* de Beaumar-

chais, marele *débrouillard*. Franklin încuviinţă din cap, se scărpină şi spuse gînditor :

— Da, iar a trecut cămila prin urechile acului.

Îl vizită pe doctorul Dubourg, care era acum nevoit să stea mult în casă, şi-l puse la curent. Emoţionat, Dubourg se bucură că-i mai fusese dat să aducă un asemenea serviciu lui Franklin şi Americii. Alergă singur în pivniţă şi scoase la iveală o sticlă prăfuită de Corton 1761. Nu mai poseda din această nobilă recoltă decît două sticle şi, cu toate că nu avea voie să bea, goli împreună cu Franklin sticla aceasta şi apoi şi ultima.

În sinea lui, doctorul zîmbea mişcat de emoţia prietenului. El însuşi aştepta evenimentele cu o uşoară încordare. Trăise în permanent contact cu mai marii acestei lumi, fusese primit de regele Angliei şi luase parte la o masă oficială a lui Ludovic al cincisprezecelea, la Versailles. Glumise de multe ori în felul său, delicat-ironic, pe seama ceremonialului de la Curte. Totuşi acum, cînd trebuia să se întîlnească cu o Habsburgă, simţea o uşoară nelinişte. Avea un singur fel de a se purta cu femeile şi nu era sigur dacă galanteria sa ceremonioasă, uşor ironică, se potrivea pentru o regină.

Oricum, trecuse prin multe situaţii ciudate şi cunoscuse mulţi oameni ; învăţase să se adapteze şi să ia totdeauna de la oameni şi din evenimente ce era mai bun. Avusese de-a face cu topitori de seu şi cu diplomaţi, cu tipografi, savanţi şi negustori de sclavi, cu scriitori, generali, ţărani, indieni şi o scosese la capăt cu toţi. Nu era omul care să se lase înşelat de aparenţe, de haină şi desigur că va găsi calea potrivită şi cu regina aceasta.

De multe ori se distrase mutînd în minte cadrul evenimentelor şi îmbrăcămintea oamenilor dintr-o epocă în alta. Făcu şi acum lucrul acesta. Luă *Biblia*,

deschise la cartea lui Iov şi citi : „6. Dar într-o zi, fiii lui Dumnezeu veniră şi stătură în faţa Domnului, şi Satana veni şi el printre ei. 7. Ci Domnul grăi către Satana : «De unde vii ?» Iar Satana răspunse Domnului şi zise : «Am cutreierat pămîntul». 8. Atunci Domnul grăi către Satana : «Ai luat tu seama la robul meu Iov ? Că nimeni nu este ca el, pe pămînt, bărbat fără prihană şi drept, temîndu-se de Dumnezeu şi ferindu-se de ce e rău !» Satana răspunse Domnului şi zise : «Oare aşa degeaba teme-se Iov de Dumnezeu ?. 10. Oare n-ai tras tu gard în jurul lui şi în jurul casei lui şi în jurul averii lui ? Lucrul mîinilor lui l-ai binecuvîntat şi turmele lui au năpădit pămîntul. 11. Dar ia întinde mîna şi atinge-te de toate cîte le are, să vezi dacă n-o să-ţi stea împotrivă !»"

Şi Franklin tălmăci versurile în felul lui : „6. Deoarece în ceruri era *lever*, întreaga nobilime veni la curte să i se înfăţişeze Domnului. Printre curteni veni şi Satana, ca fiind de-ai casei. 7. Dumnezeu spuse către Satana : «Nu te-am văzut în ultimul timp. Unde ai fost ?» Iar Satana răspunse : «Am fost la castelul meu şi la alte cîteva conace să-mi vizitez prietenii !» 8. Şi Dumnezeu spuse : «Să auzim ce părere ai despre contele Iov ? Găsesc că este cel mai bun prieten al meu, un om profund cumsecade, plin de respect pentru mine şi care ocoleşte tot ce m-ar putea supăra !» 9. Iar Satana răspunse : «Credeţi într-adevăr, maiestate, că această bună purtare se bizuie pe simpatie şi dragoste personală ? 10. Nu l-aţi miluit cu tot felul de favoruri, pînă ce a adunat o avere uriaşă ? 11. Puneţi-l la încercare. N-aveţi decît să-i retrageţi protecţia dumneavoastră şi să-i luaţi veniturile şi funcţiile. Atunci veţi vedea de îndată, cum se va alătura opoziţiei.»"

Franklin compară versiunea sa cu cea curentă, veche. Se simţea liniştit, va şti să găsească tonul potrivit şi pentru această regină.

În ziua hotărîtă, o zi de vară caldă, dar nu apăsătoare, plecă la Gennevilliers însoţit de William, nepotul său. William, îmbrăcat într-un costum de ciobănaş *à la mode*, arăta frumos şi era plin de bucurie neastîmpărată. Franklin purta haina sa cafenie, rămăsese filozoful din Apus, quakerul pe care ţara aceasta dorea să-l vadă în el.

Vaudreuil înzestrase palatul său din Paris şi căsuţa din Versailles cu mobilier nou, elegant, dar păstrase reşedinţa familiei aşa cum o moştenise. Parcul de la Gennevilliers păstrase stilul ceremonios, măsurat, pe care i-l dăduse străbunicul lui Vaudreuil pe timpul lui Ludovic al paisprezecelea. Musafirii lui Vaudreuil se plimbau pe alcile însorite şi pline de praf ale parcului, printre tufişuri perfect egale şi pomi tunşi neplăcut de exact.

De îndată ce gazda îl zări pe Franklin, îi ieşi în întîmpinare şi-i mulţumi pentru prezenţă, cu o politeţe călduroasă. Apariţia doctorului pricinui aceeaşi senzaţie ca pretutindeni. Totuşi, Franklin cunoştea aici mai puţină lume decît la Paris şi se simţea mai puţin la largul lui. Se plimba grav şi înstrăinat printre elveţieni şi elveţience, ciobani şi ciobăniţe, domni în domino şi doamne cu măşti ; se simţea stingherit.

Se aşează, puţin obosit, pe o bancă la umbră şi i-ar fi plăcut să se scarpine. *Monsicur* Lenormant, costumat într-un domino, se grăbi spre el şi-i dădu lămuriri despre unul sau altul dintre musafiri. De altfel, *monsieur* Lenormant nu avea chef de vorbă şi desigur nici nu era bine dispus. Nu-i plăcuse din capul locului că Désirée primise un rol în drama revoluţionară a lui *monsicur* Lemierre ; iar acum, cînd apăruse

şi americanul la Gennevilliers, bănuia că ar putea fi la mijloc vreuna din sumbrele intrigi ale lui Pierre.

Astfel şedeau pe banca lor, Franklin şi Lenormant, tăcuţi şi gînditori, în umbra prin care pătrundeau pe alocuri razele soarelui. Trecu prin faţa lor o doamnă a cărei faţă frumoasă, puţin prea slabă, chinuită, cu ochi mari neliniştiţi, contrasta ciudat cu costumul de munteancă din Elveţia pe care-l purta. Era însoţită de doi cavaleri şi de o altă doamnă, iar în jurul grupului se învîrteau doi căţei, lătrînd fără încetare. *Monsieur* Lenormant se ridică şi salută în felul său grav, respectuos. Franklin salută de asemenea, căci doamna i se părea cunoscută. Ea răspunse la salutul lui, apăsat şi chiar ostentativ.

— Principesa Rohan, îl lămuri *monsieur* Lenormant, după ce grupul trecu.

Doamna mai merse cîţiva paşi. Apoi se opri deodată, se întoarse, cu faţa împietrită într-o expresie inspirată şi totodată înspăimîntată şi, în timp ce ceilalţi amuţiră, şopti cu o voce stranie, grăbită :

— Îl vedeţi ? Îl vedeţi ?

— Cine este ? o întrebară ceilalţi.

— Contele de Frontenac, răspunse ea. Nu spune nimic, dar este trist şi ne priveşte cu ochi plini de mustrare. Poate că am făcut ceva ce nu trebuia.

Vaudreuil veni spre ei. O linişti pe prinţesă şi o conduse mai departe.

Franklin mai observase de două-trei ori asemenea accese, nu fără un oarecare interes ştiinţific, dar şi cu antipatia pe care o simţea pentru tot ce era întunecat, înnegurat, haotic. Îşi aduse aminte că această prinţesă îi vorbise cu înflăcărare de cauza americană — nu cumva în salonul lui *madame* de Genlis ? Dacă îşi închipuia acum că contele de Frontenac, omul care făurise Canada, Franţa nouă, era mîniat pe ea şi societatea ei, nu dovedea aceasta că entuziasmul prin-

țesei și al curtenilor din jurul ei era simulat și că în adîncul sufletului se temeau de America engleză ? Nu, ura franceză împotriva Americii de limbă engleză nu murise, iar el, Franklin, avea o sarcină grea.

Majordomul lui Vaudreuil și alte slugi ale casei poftiră oaspeții în sala de teatru. Începu spectacolul.

Drama lui Lemierre i se păru lui Franklin o poveste plină de intenții bune, patetică, străină de realitate. Țăranii elvețieni de pe scenă, bărbați în costume țipător de bogate, cîntau libertatea în versuri sumbre și înflăcărate și se dedau la acuzații cumplite împotriva tiranilor. Lui Franklin, acuzațiile acestea i se părură prea puțin întemeiate ; cu argumente atît de abstracte nu s-ar fi putut ademeni în America nici un cîine de după sobă și, cu atît mai puțin, un țăran de la coarnele plugului sau un meseriaș de la uneltele lui. Și, în timp ce țăranii de pe scenă continuau să filozofeze și să blesteme, doctorul hotărî să recitească lista birurilor și taxelor pe care adevărații elvețieni trebuiseră să le plătească în vremurile acelea împăratului și guvernatorului său. Căci asta-i cauza cauzelor, domnule autor de piese, gîndi el. O variație plăcută în ropotul monoton al versurilor tragice o prilejui *mademoiselle* Désirée Mesnard, pe care Franklin o mai văzuse cu plăcere la *Théâtre Français*. În rolul fiului lui Tell, era nu numai plăcută la vedere, ci își recita și versurile naiv și vioi, subliniind totodată faptul că acest băiat era o femeie. Se desprindea din plictiseala didactică a piesei ca ceva viu, fermecător și cînd, spre sfîrșit, proclamă în alexandrini meșteșugiți, cu aluzie directă la Franklin, că exemplul federațiilor va dezlănțui desigur și în alte părți furtuni împotriva tiranilor, obținu aplauze entuziaste, la care era cît pe-aci să se lase antrenat și Franklin.

După reprezentație, actorii, îmbrăcați încă în costumele lor, se amestecară printre oaspeți. În jurul lui

Franklin se formă un grup mai mare, i se puseră, ca de obicei, cîteva întrebări inteligente şi multe altele prosteşti. Trebui să dea un autograf ici pe un evantail, colo pe un carnet de bal, erau cu toţii entuziasmaţi şi lipsiţi de înţelegere.

Curînd apăru în cercul lui Franklin şi fiul lui Tell. Franklin îi făcu lui Désirée, în franceza lui greoaie, complimente galante şi ceremonioase. Lenormant spuse cu o înfăţişare posacă ce mult îl îngrijorase violenţa şi nepriceperea cu care prinţul Charles minuise arcul şi săgeata şi că se bucura că totul s-a sfîrşit cu bine. Désirée răspunse că era fericită că nu-l dezamăgise pe doctor apoi, cu un zîmbet ştrengăresc, adăugă că speră ca şi restul serii să-i împlinească aşteptările. Franklin rămase uimit că şi ea făcea parte din complot. Lenormant găsi în cuvintele ei pline de tîlc o confirmare a bănuielilor lui că era vorba de o cabală a lui Pierre şi se posomorî şi mai mult.

Acum şi Pierre se alătură grupului. Lăudă piesa cu cuvinte alese, dar numai pentru a încheia cu înflăcărare :

— Dar cînd Franklin este de faţă, chiar şi o piesă bună ca cea a colegului Lemierre păleşte în faţa realităţii. Căci poate oare o piesă de teatru să concureze cu măreţul spectacol pe care America îl oferă lumii ?

Franklin, cu o amărăciune prietenească în glas, răspunse scurt :

— Din păcate, spectatorii nu plătesc.

Pierre însă reluă fraza şi zise :

— Asta într-adevăr, aşa este.

Franklin acceptă gluma cu un zîmbet plin de înţelegere.

Între timp, se instalaseră mesele de joc. Printre jucătorii unei mese, doctorul zări o doamnă în costum albastru de păstoriţă şi cu mască albastră. Înţelese pe dată : era regina. Deşi partea de sus a feţei era acope-

rită de mască, nasul semeț, buza de jos cărnoasă, mică, ușor răsfrîntă, nu puteau fi confundate.

Jocul de la masa doamnei se desfășura zgomotos, atitudinile erau neforțate, cei doi căței ai prințesei Rohan lătrau printre picioarele musafirilor, Franklin observă că doamna cu masca albastră nu era cîtuși de puțin tratată cu vreo atenție deosebită; dimpotrivă, cei din jurul ei se străduiau vădit să n-o recunoască.

Se ridică și se apropie de masa de joc, însoțit de William. I se oferi politicos un scaun, el preferă să rămînă în picioare. Pe cînd se apropiase de masă, doamna cu masca albastră ridicase fugar ochii, apoi trăncăni și jucă mai departe, la fel de liniștită ca și înainte. Franklin văzu cu plăcere ce piele fragedă și albă avea, ce brațe și mîini frumoase.

I se explică jocul:

— Hai, bătrîne domn, strigă cu vocea unui precupeț tînărul și impertinentul prinț Charles care ședea la masă, îmbrăcat încă în costumul lui Wilhelm Tell; platoșa o rezemase lîngă el. Încercați-vă norocul, strigă el. Jucați.

Franklin observă că doamna cu masca îl privește. Ceru bani de la William și miză, îndatoritor, o piesă mare de argint, un *écu*.

— Permiteți-mi, domnule doctor — spuse Diane de Polignac — să măresc miza dumneavoastră; dacă iese un cîștig, vă rog, folosiți-l pentru marea dumneavoastră cauză, și adăugă la *écu*-ul lui, cinci ludovici de aur. *Écu*-ul și cei cinci ludovici fură pierduți.

Franklin îi spuse lui William:

— *Écu*-ul îl trecem în socoteala Congresului.

Părăsi masa de joc și se întoarse la scaunul său comod. Lumea vorbea despre mărul ce servise drept țintă și se făceau observații glumețe despre rolul

pe care îl jucaseră merele în istorie ; mărul Evei, mărul imperial al împăraţilor romani, mărul lui Newton, merele otrăvite ale familiei Borgia.

Aceasta îi aminti lui Franklin una din istorioarele lui şi o povesti. Un prieten al său, un misionar englez, se dusese la indienii Susquehanna, le ţinuse predici şi povestise cîteva din întîmplările *Bibliei*, printre altele povestea lui Adam, care a mîncat mărul şi astfel a pierdut paradisul pentru el şi pentru urmaşii săi. Indienii se gîndiră mult. Apoi căpetenia lor se ridică şi-i spuse misionarului :

— Îţi sîntem nespus de îndatoraţi, frate, că nu te-ai temut să treci apa cea mare ca să vesteşti cele ce ai aflat de la mamele tale. Sînt lucruri drepte şi bune. Este într-adevăr rău să mănînci mere. Este mai bine să se facă cidru din ele.

În timp ce povestea pe îndelete, privea la doamna cu masca albastră. În faţa ei stătea acum Vaudreuil, iar lîngă ea, Gabrielle de Polignac, într-un costum de ţărancă elveţiană. Doamna cu masca albastră vorbea şi juca ; totuşi, lui Franklin i se păru că gîndurile nu-i stăteau nici la joc, nici la conversaţie.

Observaţia era justă, Toinette era nervoasă. Dăduse dovadă de un curaj pe care François i-l negase într-un fel atît de provocător. Venise, asistase la piesa interzisă, respira acelaşi aer cu rebelul din Apus. Dar François se afla în faţa ei, juca fără să fie atent şi o privea neîncetat, impertinent, nicidecum umilit, hotărît să nu recunoască vitejia. Fără să fie nevoie ca el să-i mai spună ceva, înţelese că ceea ce făcuse nu era deajuns. Era clar că François se aştepta la mai mult, se aştepta ca ea să i se adreseze rebelului. Dacă n-ar face-o, François şi-ar rîde a doua zi de ea la fel de crunt ca şi înainte,

iar vizita aceasta la Gennevilliers, la care se hotărîse atît de greu, devenea inutilă.

Atinse uşor braţul Gabriellei :

— Nu-mi place jocul astăzi — spuse ea — nu cîştig şi nici nu pierd nimic. Să mergem la doctorul acesta al tău, aş vrea să-l văd mai de aproape. O spuse uşor, Toinette era mulţumită de sine. Gabrielle zîmbi în felul ei, fu de acord. Cele două doamne se ridicară fără grabă, se îndreptară încet spre Franklin.

Se aduseră scaune, grupul din jurul lui Franklin se mărise mult. Pierre monopolizase din nou cuvîntul. Prinţul Charles, cu tot talentul său evident, nu fusese — după părerea sa — destul de convingător în rolul de ţăran revoluţionar, în timp ce contele de Polignac fusese extraordinar de convingător în rolul său de tiran sîngeros.

— Dacă *Wilhelm Tell*-ul nostru nu a fost întru totul verosimil — spuse *monsieur* Lenormant — asta se datorează poetului care nu l-a înzestrat cu argumente convingătoare. Auzim mereu de tiranie şi asuprire. Şi totuşi, se pare că Tell şi cu colegii săi o duc destul de bine ; în orice caz, au timp îndeajuns ca să ţină întruniri politice şi să pună la cale asasinate şi răscoale.

Pierre, în loc să răspundă, se întoarse către Franklin :

— Vă rog, doctore Franklin, să nu vă închipuiţi că prietenul meu Charlot este negustoros şi cusurgiu cum vrea să pară. Limba lui este ascuţită şi-i place s-o folosească, dar inima sa este alături de orice cauză măreaţă.

Cei din jur se străduiau să se poarte de parcă i-ar fi interesat doar Franklin şi Beaumarchais, de parcă nici n-ar fi băgat-o în seamă pe doamna în albastru. Dar Toinette ştia că aşteptau că toţii să

vadă dacă ea va sta de vorbă cu Franklin şi ce-i va spune. Era obişnuită să simtă toate privirile îndreptate asupra ei, învăţase să fie sigură de sine. Dar astăzi era intimidată cum nu mai fusese decît odată în viaţă, cînd trebuise să i se adreseze lui Dubarry. Atunci, cînd trebuise să i se adreseze „curvei", se descurcase destul de bine.

— Ce multă lume este astăzi la Versailles, nu-i aşa *madame* ? se exprimase ea, iar Dubarry răspunsese :

— Da, *madame.*

Acum, cînd trebuia să vorbească rebelului, cel mai bun lucru era să spună, de asemenea, ceva cît se poate de neînsemnat, convenţional. Franklin îi veni în ajutor prin aceea că nici n-o privea. Astfel, cînd încetă un moment conversaţia, ea spuse pe un ton şăgalnic :

— Vă pare rău, doctore Franklin, de *écu*-ul pe care l-aţi pierdut ?

Se rîse. Franklin întoarse spre ea faţa sa mare şi o privi binevoitor.

— Un om bătrîn ar trebui să se mulţumească doar cu păcatele vechi, să nu-şi caute altele noi. Dar, privind la jocul dumneavoastră, frumoasă doamnă, m-am lăsat ispitit. Era plăcut şi atrăgător să priveşti ce se petrece în dumneavoastră în timpul jocului.

Stîngăcia Toinettei se risipise. Simţea privirea cercetătoare, de cunoscător, niţel lacomă, a lui Franklin. Îşi aduse măgulită aminte de baluri mascate, de dansurile la care simţise trupurile unor bărbaţi străini atît de aproape de al ei. Simţi deodată, foarte puternic : „Domnul rebel care mă priveşte astfel nu este periculos, cu ăsta pot face ce vreau".

— Dar ce se petrece în mine? întrebă ea.

Prin deschizăturile măştii, Franklin simţi privirea ei cochetă îndreptată asupra sa. Va să zică alesese tactica potrivită: şi regina aceasta era o femeie, ca multe alte sute de femei pe care le întîlnise în Franţa. Era puţin prostuţă, ceea ce spunea erau nimicuri, dar le rostea cu graţie. În orice caz, va continua să joace şi faţă de această regină rolul domnului în vîrstă care face curte unei femei frumoase, pe jumătate părinteşte, pe jumătate frivol, plin de respect şi uşor ironic.

— Nu e semn rău — continuă el — dacă o femeie îşi permite cîteodată să joace puţin. Cine este îngăduitor faţă de sine, este desigur tolerant şi faţă de alţii.

— Mă socotiţi tolerantă? întrebă Toinette.

Franklin o privi cercetător, prietenos.

— Este tot atît de greu să cunoşti oamenii după înfăţişare ca şi pepenii — spuse el — mai ales cînd nu vezi decît jumătate de faţă. Femeile sînt de obicei mai tolerante decît bărbaţii, pentru că sînt mai aproape de natură. În privinţa aceasta seamănă cu aşa-zişii sălbatici. Trebuie să vă mai povestesc încă o întîmplare a misionarului meu suedez, se adresă el tacticos întregii societăţi. Acesta ţinu indienilor predici multe şi temeinice, după felul misionarilor. Vorbi despre adevărurile creştineşti şi despre întîmplările din *Biblie*. Indienii îl ascultară cu atenţie, prietenește şi cu răbdare. Apoi, ca oameni binecrescuţi, îi povestiră în semn de mulţumire cîteva din legendele lor. Povestirile lor nu durau atît cît ale lui, dar nici scurte nu erau. În cele din urmă, prietenul meu îşi pierdu răbdarea. „Dar încetaţi odată — se aprinse el — ce vă spun eu sînt adevăruri sfinte, ce pălăvrăgiţi voi nu sînt decît basme şi născociri." Indienii fură jigniţi.

„Dragă frate — răspunseră ei — se pare că onorata ta mamă nu şi-a dat destulă osteneală să te crească şi nu te-a învăţat îndeajuns regulile politeţii şi ale răbdării. Ai văzut că noi am dat crezare poveştilor tale ; de ce nu le crezi şi tu pe ale noastre ?“

— Minunat, spuse prinţul Charles, şi deoarece căutase în zadar pînă atunci o ocazie de a fi spiritual, adăugă : Şi de partea cui era adevărul, doctore Franklin, de partea prietenului dumneavoastră, misionarul, sau a indienilor ?

— Deţineau fiecare temeinice jumătăţi de adevăruri, răspunse Franklin.

Toinette simţi că se adresa ei. Era măgulită de felul cum se purta rebelul cu ea, dar nu era pe deplin mulţumită. El lăsa într-adevăr să se vadă că o socotea o femeie frumoasă, care putea place ; dar o şi lua puţin peste picior, lucru pe care ea nu-l putea răbda. Nu permitea să fie tratată ca o fetiţă. Îi va arăta ea că se putea măsura cu el.

— Dar dumneavoastră, doctore Franklin — întrebă ea strengăreşte şi cu un aer de superioritate — consideraţi adevărul dumneavoastră deplin valabil ?

Bătrînul o privi bătrîneşte, blînd ; era mulţumit cu ceea ce obţinuse. Dar poate că reuşea să obţină şi mai mult din această întrevedere. Poate că reuşea s-o facă pe această femeie, atît de dornică să-şi arate înţelepciunea pe care n-o avea, să facă afirmaţii folositoare cauzei celei drepte. Era însă atît de drăguţă, încît îi părea aproape rău să-i pricinuiască neajunsuri.

— Era un timp — răspunse el împăciuitor — cînd socoteam convingerile mele ca singurele valabile. Dar cu cît îmbătrînesc, cu atît îmi schimb părerea şi acum sînt foarte departe de punctul de vedere al acelei doamne care mi se plîngea odată :

„Nu știu cum se face, dar n-am întîlnit încă niciodată pe nimeni care să aibă totdeauna dreptate, în afară de mine însămi".

Cei din jur ascultau încordați. Vaudreuil și Diane de Polignac, Pierre și Désirée socoteau fiecare că el era acela care prilejuise acest joc interesant și plin de emoții. Vaudreuil urmărea cu o plăcere de cunoscător fiecare meandru al frivolei conversații dintre bătrînul rebel prietenos și tînăra, războinica regină. Gabrielle de Polignac simțea cu neliniște că Toinette nu putea ține piept acestui bărbat bătrîn, mare, prietenos și greoi; „blînd ca porumbeii, înțelept ca șerpii", îi trecu prin minte. În schimb Dianei, care se știa urîtă, nu-i displăcea felul cum frumoasa și încrezuta regină, căreia toți îi făceau viața ușoară, își crea singură dificultăți. Și prințul Charles era încîntat; n-avea nimic împotrivă ca Toinette să-i pricinuiască încurcături lui Louis.

Pierre urmărea cu interesul unui cunoscător cît de sigur o îndruma Franklin pe Toinette către ceea ce voia el. Cum se juca binevoitor cu ea, asemenea unui cîine bernardin care se joacă cu un copil și cum totuși jocul acesta nu era chiar atît de inofensiv și cum ea nici nu bănuia nimic, ci credea că ea îl mînă pe el. Pierre simțea o satisfacție adîncă. El era acela care înscenase totul și care trăgea sforile, fără ca ei s-o știe măcar.

Și mai aprigă era bucuria cu care urmărea Désirée desfășurarea jocului, născocit de ea și de scumpul ei prieten Pierre. Pentru că actori nu erau numai Franklin și regina, pentru că Toinette întruchipa întreaga societate înfumurată, nobilă a privilegiaților, iar Franklin pe toți ceilalți, pe cei de jos, pe neprivilegiați. Ea și cu Pierre se strecuraseră în cercurile nobilimii pentru a duce o viață care

să merite să fie trăită. Pentru a-şi păstra locurile, trebuiau să facă mereu noi sforţări, să rabde mereu noi umilinţe. Şi totuşi, îi dispreţuiau pe aceşti seniori a căror favoare se străduiau s-o cîştige. Ce proşti şi orbi erau domnii ăştia mari, în trufia lor. Se adunaseră aci, ademeniţi de Pierre şi de ea, zîmbind în lăcomia lor de senzaţii noi şi se întreceau care de care să-l înarmeze pe duşmanul ce apoi îi va strivi. Tînără, obraznică, frumoasă şi neastîmpărată şedea, în costumul ei de băiat, la marginea semicercului ce se alcătuise în jurul Toinettei şi al lui Franklin. Aprecia spiritul şi eleganţa frazelor bătrînului doctor şi se bucura că această regină mîndră, nepregătită pentru viaţă, juca un rol atît de prostănac.

Toinette însăşi avea sentimentul că deocamdată Franklin obţinuse un avantaj asupra ei. Căuta un răspuns îndrăzneţ, uimitor, cu care să-l învingă.

— Deoarece consideraţi adevărurile dumneavoastră doar jumătăţi de adevăruri — întrebă ea zîmbind provocător — vă consideraţi şi pe dumneavoastră doar pe jumătate rebel ?

Amabil, mirat, binevoitor, înveselit, Franklin se întoarse spre ea şi spuse :

— Un rebel ? Eu ? Arăt eu ca un rebel ? Cine v-a spus una ca asta ? şi fără tranziţie continuă : Ce minunat vă stă coafura. Subliniază limpezimea frunţii dumneavoastră. Vă rog, lămuriţi pe un străin neştiutor : cum se numeşte această pieptănătură ?

Toţi răsuflară uşuraţi că bătrînul înnăbuşise focul, că nu-l lăsase să se întindă şi se bucurau de tactul lui. Încă înainte ca Toinette să poată răspunde, interveni Gabrielle.

— Coafura aceasta se cheamă *Coiffure Quès-a-co*", doctore Franklin.

Toinette purta într-adevăr acea pieptănătură pe care i-o reproşaseră pamfletiştii. Iar Désirée explică :

— *Quès-a-co* înseamnă : ce e asta, ce să fie ? şi este o expresie cu care *monsieur* de Beaumarchais şi-a rîs într-unul din pamfletele sale de dialectul provensal al unui adversar nepriceput.

— Mulţumesc, *mademoiselle,* răspunse Franklin şi cu o plecăciune către Pierre adăugă : Văd că literatura se află la loc de cinste în Franţa.

Dar Toinette gîndi : „Aşa de ieftin nu scapă el de mine" şi, ameninţîndu-l ştrengăreşte, întrebă cu voce dulce, şoptită :

— Dar puţin tot v-aţi răsculat împotriva regelui dumneavoastră. Sau să fi fost greşit informată ?

Franklin răspunse uşor şi foarte politicos :

— Cred că nu sînteţi prea bine informată, *madame Quès-a-co.* Foarte multă lume socoate că regele Angliei s-a răsculat împotriva noastră şi nu noi împotriva lui.

Acum treaba se încurca serios. Vaudreuil se pregătea să intervină. Dar înainte de a o putea face, Gabrielle interveni :

— Aţi spus lucruri atît de drăguţe despre coafura lui *madame Quès-a-co,* doctore Franklin. Vă rog, spuneţi-ne şi nouă, celorlalte, ce gîndiţi despre costumele şi pălăriile noastre.

Dar nici asta nu ajută la nimic. Toinette, orbită, nu mai voia să ştie de nimic. Nu se mai gîndea nici un moment că era regina şi că bătrînul era rebelul. Nu mai era decît o femeie frumoasă care observase că celălalt îi admira înfăţişarea, faţa, mîinile, dar nu îndeajuns inteligenţa.

— Sînteţi un om înţelept, doctore Franklin — spuse ea tot atît de încet — şi puteţi desigur combate orice teză doriţi, adevărată sau mincinoasă,

mai bine decît o femeie neînvăţată. Dar în adîncul sufletului nu recunoaşteţi că, la urma urmei, regele Angliei are dreptul divin de a da ordine coloniilor sale ?

Văzură cu toţii că vorbea dintr-o convingere adîncă.

Franklin nu căutase o asemenea întorsătură a discuţiei. Nu voise s-o determine pe doamna cu masca albastră să facă declaraţii care s-o compromită. Ar fi fost nerecunoscător din partea lui şi, poate, nici foarte inteligent. Poate că n-ar fi reuşit decît să întărîte pe doamna şi pe soţul ei împotriva cauzei Americii. Ocolind încă o dată răspunsul, zise :

— *Madame,* socotiţi într-adevăr că un om care arată ca mine este un rebel ?

Dar Toinette :

— Mîţa blîndă zgîrie rău ! De ce vă feriţi de răspuns ?

Amîndoi, doctorul şi doamna cu masca, vorbeau uşor, pe ton de conversaţie. Totuşi, în jurul lor se făcuse o tăcere adîncă. Tînărul prinţ Charles rîse prostește şi spuse :

— Acum chiar sînt curios, şi se aplecă înainte, iar arbaleta lui căzu cu zgomot la pămînt.

— *Madame* — răspunse Franklin în liniştea ce se lăsă după ce se stinse zgomotul făcut de arbaletă — într-o seară atît de plăcută, în faţa unei femei atît de frumoase, n-aş vrea să devin didactic şi politic. Dar pentru că pretindeţi un răspuns, daţi-mi voie să vă spun : noi, americanii, nu sîntem principial împotriva monarhiei. Există, desigur, exagerări ale principiului, cu care nu sîntem de acord. De pildă, un profesor german a scris prinţului său : „Dacă Dumnezeu n-ar exista, preaînalta voastră luminăţie ar trebui să-i ţie locul". Vedeţi, *madame,* noi, cei de pe cealaltă parte a oceanului, conside-

răm asta exagerat. Noi socotim că între rege şi popor există un fel de contract. Am învăţat asta de la filozofii dumneavoastră, *madame*. Noi considerăm că regele Angliei a rupt acest contract cu noi. Putem arăta că ne-a jefuit mările, ne-a pustiit coastele, ne-a ars oraşele şi pe mulţi dintre noi i-a omorît. Fapte, după părerea noastră, potrivnice contractului.

În timp ce vorbea, faţa lui puternică, bătrînească, radia o convingere atotputernică şi cuvintele acelei „declaraţii" îi ţîşneau de pe buze uşor şi fără amărăciune. Şi tocmai de aceea răsunau în toată măreţia lor.

Contele Jules de Polignac, impozant, îmbrăcat încă în costumul guvernatorului Gessler ucis în piesă, spuse cu vocea sa puternică, nepăsătoare, în mijlocul tăcerii care se lăsase :

— Dacă asta se cheamă filozofie, atunci filozofia este curată răzvrătire.

— Din partea răposatului guvernator Gessler nici nu ne puteam aştepta la o altă părere, replică Pierre politicos.

În timp ce Franklin vorbea, Toinette nu-i văzuse decît faţa, ochii mari cu sprîncenele arcuite, fruntea neasemuit de mare. Ascultase mai curînd sunetul vorbelor decît înţelesul lor, fusese mai atentă la felul ceremonios, grav şi totuşi fermecător în care le articulase. Avea înţelegere pentru tot ce era frumos şi de aceea şi pentru puterea neobişnuită, unică, îmbinată cu graţie, a doctorului.

— Nu este chiar atît de simplu, dragul meu Jules, spuse ea. Desigur că ce ne-a povestit doctorul Franklin nu este lipsit de pericol şi de fapt nici n-ar trebui să-l ascultăm. Dar dacă îl priveşti şi ţii seamă cîtă muzică este în frazele lui, atunci, oricum, e greu să-ţi închipui că un astfel de om este un rebel pînă-n adîncul sufletului.

Prinţul Charles şi bătrînul Lenormant o priveau miraţi. Era ciudat să auzi astfel de cuvinte rostite de regina Franţei, fiica Mariei Theresia.

Franklin avea o expresie prietenească şi nu-şi ascundea marea sa mulţumire. Sforţările pe care le făcuse, stîngace şi pline de zel, felul cum cugeta acuma la cele ce spusese, o făceau pe Toinette într-adevăr frumoasă şi simpatică.

— Este o cinste pentru mine, *madame* — spuse el — că nu mă credeţi în stare de ceva rău şi că aveţi înţelegere pentru muzicalitatea frazelor noastre americane.

Noaptea, pe drumul de întoarcere, se gîndi la cele realizate. Regina spusese că *Declaraţia pentru independenţă* are muzicalitate şi că stimează pe conducătorii americani. Asta nu era puţin. Mulţi şovăielnici îşi vor manifesta acum simpatia pentru cauza americană. Un lucru era sigur : sfîntul Gheorghe ieşise din ramă, calul şi călăreţul începuseră să se mişte.

Îşi privi nepotul care se rezemase în perne şi adormise. Şi el petrecuse o seară plăcută. Franklin se gîndi la liniştitul Passy, la a doua zi, cînd nu va fi obligat să vadă pe nimeni, la ziua următoare, cînd va lua masa de seară cu *madame* Brillon. Se lăsă pe spate, închise şi el ochii, aţipi.

O BĂTĂLIE CÎŞTIGATĂ

Louis cerceta desenele modelelor pe care manufactura de porţelanuri de la Sèvres trebuia să le producă pentru sezonul de iarnă. Se afla în bibliotecă, în faţa lui şedeau directorul artistic al manufacturii, *monsieur* Pourrat şi intendentul economic, *monsieur* de Laborde. Louis se interesa îndeaproape de manufactura sa, se bucura că aducea beneficii. Produsele de la Sèvres, din an în an mai numeroase şi mai artistice, erau cumpărate cu plăcere, mai ales ca daruri de Anul Nou. Louis organiza, de obicei în zilele de Crăciun, o mare expoziţie de porţelanuri, în propriile sale apartamente de la Versailles şi o încheia cu o licitaţie. Anul trecut expoziţia produsese două sute şaizeci de mii de livre.

— Două sute şaizeci şi una de mii cinci sute treizeci şi patru de livre, constată el cu satisfacţie, mîndru de cifră ca şi de buna sa memorie ; nu era prima dată cînd pomenea cifra în faţa acestor domni. Anul acesta — continuă el — rezultatul va fi cu siguranţă şi mai bun. Banii n-o să ne strice, domnii mei, încheie el cu un zîmbet larg.

Privi cu plăcere grupurile graţioase create de *monsieur* Pourrat ; erau scene de vînătoare, o păsto-

riță, un pădurar, un literat care citea altuia ceva. Louis propuse să se producă mai multe în genul acesta, de pildă un om adîncit într-o carte mare, sau poate un fierar făurind o potcoavă, pe scurt, scene din viață ; cu asemenea lucruri nu se putea să nu aibă succes.

Discuțiile aprinse fură întrerupte de *monsieur* de Campan. Bibliotecarul comunică în șoaptă regelui că contele de Maurepas se afla în anticameră și cerea o întrevedere imediată. Louis se posomorî. Cînd avea și el odată parte de o oră plăcută, îl deranjau. Suspinînd, le spuse domnilor să plece.

Ca de obicei, Maurepas era în ținută de gală. Aflase dimineața devreme de pozna nemaipomenit de prostească a Toinettei. Întîi se gîndise să aștepte pînă ce *monsieur* Lenoir, șeful poliției, îl va informa pe rege. Apoi însă socotise mai inteligent să nu lase nimic pe seama întîmplării, ci să folosească personal și de îndată ocazia cea mare ca să pornească la atac împotriva austriecei. Cu toată oboseala și durerile deosebite pe care i le pricinuia în dimineața aceasta guta, se înfățișă regelui cu o expresie nu tristă, dar totuși gravă.

— Sînt chiar atît de importante comunicările pe care aveți a mi le face ? întrebă Louis nemulțumit.

— Din păcate da, sire, răspunse Maurepas. Apoi însă mai acordă o mică amînare regelui și vorbi despre lucruri neînsemnate. Nici Louis nu întrebă nimic, ci povesti pe larg despre Sèvres și că expoziția din decembrie promitea să fie deosebit de variată și de bogată. Arătă mentorului său schițele lui *monsieur* Pourrat, și Maurepas se prefăcu a fi interesat.

Apoi însă, regretînd că este nevoit să mai scurteze încă din scurtul timp de recreare de care dispunea monarhul său copleșit de griji, Maurepas

începu să vorbească despre scopul vizitei sale şi raportă despre întrevederea reginei cu conducătorul rebelilor. Nu ascunse de loc circumstanţele atenuante, dar le folosi pentru a scoate şi mai mult în evidenţă, cu tot respectul, neasemuita nebunie a lui *madame*. Desigur, nu regina vorbise cu doctorul Franklin, ci o doamnă cu mască albastră ; din păcate, doamna asistase mai întîi la reprezentaţia unei piese interzise, aşa încît răuvoitorii puteau interpreta întreaga întîmplare ca ceva intenţionat. Desigur că şi afirmaţiile făcute de doamnă erau inofensive ; totuşi, puteau fi interpretate politic şi fără îndoială că aşa vor fi interpretate.

Louis nu se străduí să-şi ascundă enervarea. De mai multe ori, în timp ce vorbea ministrul, fornăi zgomotos pe nas. Toată faţa buhăită i se schimonosea de parcă ar fi vrut să plîngă şi, după ce Maurepas termină, şezu multă vreme tăcut şi copleşit. Apoi, pe neaşteptate, izbucni cu o voce ascuţită, sugrumată :

— V-am spus-o de la început, dumitale şi lui Vergennes, că acest vulpoi bătrîn nu trebuia lăsat să intre în Franţa. Acum, iacă. Acum cel mai periculos dintre duşmanii noştri se află în ţară. M-aţi sfătuit prost. Toţi îmi dau sfaturi proaste. Dar spune ceva ! se răsti el la bătrînul care şedea demn în faţa lui.

Maurepas răspunse cu un calm accentuat.

— Sire, motivele care au determinat, la timpul lor, primirea doctorului Franklin şi pe care contele Vergennes şi cu mine am avut cinstea să vi le expunem, sînt la fel de valabile astăzi ca şi atunci. A refuza intrarea în ţară a marelui savant, membrului Academiei noastre, ar fi însemnat o luare de poziţie în conflictul dintre Anglia şi America. Ar fi fost considerat la Philadelphia ca un gest duşmă-

nos. Ar fi provocat sînge rău la Paris şi în întreaga lume. De altfel, doctorul Franklin urmează strict indicaţiile noastre. Trăieşte liniştit şi patriarhal la Passy şi se fereşte cu grijă să nu ne pricinuiască greutăţi. Nu el poartă vina pentru neplăcuta întîmplare de aseară.

Louis cugeta îmbufnat. În cele din urmă, rosti:

— Chiar dacă e un savant, un înţelept, oricum vrei, dar rămîne un rebel şi am comis un păcat că m-am încurcat cu el.

Sufletul îi era plin de închipuiri vagi, triste. Acum rebelul îi ispitea şi soţia. Era un mare păcat că Toinette intrase în vorbă cu nelegiuitul şi acum sigur că nu va mai fi binecuvîntată şi nu va rămîne gravidă.

Între timp, Maurepas spuse:

— Cu toată respectabilitatea lui, este un ticălos, asta o recunosc. Şi, deoarece îi plăcuse formula, o repetă: Da, este un ticălos respectabil. Dar aveţi încredere, sire, continuă el. Sînt mai puţin respectabil, dar pot să-i ţin piept.

Louis şedea ghemuit în fotoliu, mai copleşit decît se aşteptase Maurepas. Începu să-l consoleze. Explică în ce fel intenţiona să facă faţă încercărilor de a se folosi întîmplarea din punct de vedere politic. Cită afirmaţiile Toinettei — uşuraticele cuvinte sunau ciudat de sec în gura lui de moşneag — şi începu să le analizeze. E adevărat că *madame* declarase că doctorul Franklin nu este un rebel, dar din fericire limitase în mod inteligent afirmaţia la faptul că n-ar fi un rebel în adîncul sufletului. Deci *madame* nu se pronunţase asupra faptelor doctorului Franklin, ci numai asupra sufletului său. Era o apreciere evident şi intenţionat nesemnificativă, căci în

sufletul omului nu poate pătrunde nimeni, nici politicienii, nici jurnaliştii, numai Dumnezeu. După aceea, *madame* găsise că principiile de bază ale americanilor au muzicalitate. Asta la început dă de gîndit ; dar dacă se analizează mai atent cuvintele rostite, atunci devin inofensive. Ele se refereau desigur numai la forma în care erau exprimate principiile şi deci afirmaţia lui *madame* constituia o apreciere estetică şi nu una politică.

Louis asculta distrat expunerea mentorului său. Putea el acum să sucească şi să răsucească cuvintele Toinettei oricît voia, ca să-l consoleze. De cînd le auzise pentru prima dată, ştia : erau cuvinte nesocotite. În sinea lui, îşi căina soarta. Oare el să fi fost singurul la Versailles care avea ochi să vadă ? Oare nu erau toţi ceilalţi nişte neruşinaţi şi nişte orbi ? Nu-şi dădeau seama încotro aveau să ducă vorbele şi faptele lor nesocotite ? Trăiau de pe urma monarhiei, monarhia era pentru ei pămîntul pe care stăteau, aerul care-l respirau, şi ei făceau totul s-o distrugă.

Era copleşit, guşa mică îi tremura şi, deodată, cu o voce stridentă, spuse :

— Apele revoluţiei cresc şi o să şteargă mirul de pe capul celui uns.

Maurepas se cutremură.

— Dar, sire — spuse el — sire, la ce vă gîndiţi ? Nimic n-o să fie şters. Totul e foarte simplu. O să vă duceţi la *madame*. Veţi avea bunătatea să-i cereţi ca pe viitor să se intereseze mai întîi cine ia parte la adunările pe care le onorează cu prezenţa ei. Asta-i tot. Vorbca cu o limpezime şi o hotărîre neobişnuită.

Louis răspunse cu o ironie spăşită :

— Asta-i tot. Nu e atît de simplu cum îţi închipui dumneata.

Ştia că convorbirea pe care i-o pretindea bătrînul era necesară. De cînd înţelesese sensul raportului lui Maurepas, ştia că-i va cere o asemenea convorbire. De la început, convorbirea aceasta îi stătuse în faţă, grea ca un munte, complicată.

Maurepas îl încurajă:

— Reproşurile dumneavoastră nu vor fi singurele, sire. Desigur că şi de la Viena i se va arăta lui *madame*, cu toată tăria, că ceea ce a făcut contravine intereselor familiale. Şi ce o să-i fie dat să audă din partea Vienei va fi mult mai aspru decît orice i-aţi putea spune dumneavoastră. De la Viena o să-i vină un frecuş formidabil. Imaginea îl înviora şi, pentru că astăzi era obosit şi bolnav şi nu atît de stăpîn pe sine ca de obicei, îi scăpă un: Pe sufletul meu, dacă-l am.

Se sperie. Dar se părea că Louis nu auzise nimic. Luase în mînă desenele lui *monsieur* Pourrat, le frunzărea mecanic, fără să le privească, unul după altul, apoi le aşeză la loc şi nu ridică privirea la exclamaţia nelegiuită a mentorului său.

Maurepas se linişti. Socotea că arătase destul de limpede lui Louis uşurinţa criminală a austriecei. Ceru voie să se retragă. Plecă. Îşi trată guta.

Dar Louis auzise foarte bine exclamaţia supărătoare a mentorului său. Ştia de mult că nu stă bine cu religia. Ar trebui să-l îndepărteze. Dar nu cunoştea pe altul mai bun. Rămăsese cu ochii trişti, pierduţi în gol.

Apoi din nou îl cuprinse o furie nebună împotriva Toinettei. Se ridică în picioare. Voia s-o tragă la răspundere acum, imediat, cîtă vreme mai dura furia lui cea mare.

Dar încă înainte de a ajunge la uşă, şi-o închipui pe Toinette stînd în faţa sa, aşa cum avea să-l asculte, furioasă, fără să înţeleagă de fapt ce

voia de la ea. Un lucru era sigur : ea nu va ceda. Avea o voinţă dîrză, acea încăpăţînare habsburgică pe care n-o putea suferi, dar pe care o admira.

N-avea sens să se ducă imediat la ea, nepregătit. Trebuia mai întîi să chibzuiască bine ce argumente ar putea avea efect asupra ei şi în ce ordine trebuia să le prezinte. Era mai bine să lase discuţia pe mîine. Astăzi va merge la vînătoare, aşa cum îşi propusese, iar mai tîrziu va citi puţin şi va chibzui.

Tot atît de insistent cum ceruse Maurepas audienţă la Louis, cerură şi contele Mercy şi abatele Vermond o audienţă imediată la Toinette. Se întîmpla rareori ca cei doi reprezentanţi ai habsburgilor să se înfăţişeze împreună la Toinette. Ea ştia desigur pentru ce veneau, îi aştepta, era pregătită pentru această discuţie.

În primele clipe după întîlnirea cu Franklin simţise o uşoară nelinişte. Dar laudele „clicii mov", care-i preamărea cu entuziasm curajul, i-o risipiră repede. Simţea acum nu numai că avusese dreptate ci, mai mult decît atît, că săvîrşise o faptă mare.

Cei doi domni sosiră cu feţe posomorîte. Nu-i venea greu abatelui, cu dinţii săi mari, galbeni şi neregulaţi, să inspire teamă. Dar alta era situaţia cu veşnic amabilul Mercy ; pe Toinette o amuză să vadă cît trebuia să se străduiască acesta ca să-şi păstreze aerul încruntat.

De altfel, în ciuda expresiei sale grave, Mercy vorbi mai întîi despre lucruri plăcute. În ultimul timp, Toinette se ocupa cu mult zel de reconstruirea *Trianon*-ului şi-i spusese lui Mercy ce mult i-ar place să aibă în dormitor cîteva tablouri de la *Schönbrunn* [1] de care-şi amintea, tablouri reprezentînd scene din

[1] Palatul Habsburgilor la Viena.

copilăria ei. Mercy înţelesese aluzia şi scrisese la Viena. Acum putea să-i predea o scrisoare din partea Mariei Theresia şi totodată s-o anunţe că anumite tablouri, sau mai precis două tablouri aveau să sosească în cel mai scurt timp. Toinette se bucură sincer, mulţumi din tot sufletul.

Apoi diplomatul începu să vorbească despre serbarea de la Gennevilliers. Se petrecuse acolo, spuse el, un fapt neplăcut, despre care circulau multe zvonuri, probabil exagerate. Faţa Toinettei căpătă de îndată o expresie distantă, neobişnuit de arogantă. Dar încă înainte de a putea spune ceva, abatele deschise gura lui uriaşă, urîtă şi spuse :

— Într-adevăr, *madame*, nici nu ştim cum să raportăm acest eveniment de necrezut majestăţii-sale de la Viena.

Indignată de o asemenea mustrare lipsită de menajamente, Toinette îl privi furioasă. Dar Mercy interveni repede :

— Vă rugăm, *madame*, aveţi extrema bunăvoinţă de a ne spune părerea dumneavoastră despre cazul petrecut.

Toinette se enervă. Pantofiorul care se zărea de sub fusta largă începu să bată tactul în aer, obicei pe care şi-l însuşise în ultima vreme.

— Cazul petrecut ? răspunse ea. Care caz ? Mă întreb, *messieurs*, despre ce vorbiţi. Vă referiţi la mica serbare ce a avut loc la intendentul meu, Vaudreuil ? Şi cum nici unul nu răspundea, iar faţa abatelui devenea şi mai severă, mai întunecată, spuse mai departe tot cu o voce dulce, puţin batjocoritoare : Vorbiţi, domnii mei, despre faptul că fiind incognito, cu o mască albastră, am făcut puţină conversaţie cu doctorul Franklin ? Mă îndoiesc că el ştie astăzi cu cine a vorbit. Ieri, sigur că n-a ştiut. Şi deoarece domnii continuau să se

privească în tăcere, continuă: După cîte ştiu, *messieurs*, însuşi fratele meu împăratul roman, a avut de gînd să se întîlnească cu doctorul. Fără mască, *messieurs*. Stabilisc o întîlnire cu el, dar din păcate a întîrziat, că nici el nu poate fi întotdeauna punctual. Aşa încît trebuie să-mi fie permis să stau de vorbă cu acest domn bătrîn şi simpatic la un bal mascat. De altfel, am scos-o foarte uşor la capăt cu el. Dacă n-aş fi ştiut cine este, nu mi-aş fi închipuit niciodată că în acest sfătos povestitor de anecdote zace un rebel. Nici nu este de crezut. Nici dumneavoastră n-aţi fi crezut-o — spuse ea către Mercy — şi nici dumneavoastră, se adresă apoi ea ceva mai aspru posomorîtului abate.

Mercy găsea că astăzi Toinette arăta deosebit de drăguţă şi de atrăgătoare şi gîndea că, în fond, nu există decît un singur mijloc de a o aduce pe femeia aceasta, pe cît de frumoasă pe atît de proastă, pe calea cea dreaptă: trebuia să i se găsească un amant inteligent, care la rîndul lui să se lase condus. Abatele în schimb gîndea, cu supărare şi tristeţe, că toată silinţa şi stăpînirea de sine de care dăduse dovadă ani de-a rîndul fuseseră inutile. Nu realizase nimic. El va fi învinuit că această femeie făcea greutăţi casei de Hasbsburg, din cauza vanităţii şi a uşurinţei ei, în loc să-i aducă avantaje. Apoi socoti că lipsa ei de judecată şi de ruşine îi dădeau un temei serios să-i spună, cel puţin cîteva cuvinte tari. Fără a ţine seamă de prostiile afirmate de ea, îi aminti sever:

— Mi-aţi promis, *madame*, că veţi fi rezonabilă, cu condiţia să nu mă amestec în distracţiile dumneavoastră. Trebuie să recunoaşteţi că am privit la amuzamentele dumneavoastră cu întristare, dar fără a vă face reproşuri, şi au fost destule asemenea

amuzamente, prea destule, şuieră el furios, printre dinţii săi inegali.

Cei doi domni se înţeleseseră că, dacă cumva abatele ar deveni prea violent, să intervină Mercy. Ceea ce şi făcu. Spuse repede şi împăciuitor :

— Abatele n-are de gînd să vă facă reproşuri, *madame*. El se gîndeşte doar, ca şi mine, la grijile şi nemulţumirea pe care le va stîrni la *Schönbrunn*, comunicarea acestui incident. Şi, cum ea şedea mai departe indiferentă, cu o expresie arogantă, o lămuri : Tocmai pentru că împăratul a evitat o întîlnire cu rebelul, cuvintele dumneavoastră binevoitoare faţă de principiile lui Franklin vor fi considerate ca o schimbare a politicii Habsburgilor şi Burbonilor.

— Cuvintele binevoitoare pentru principiile sale ? Eu ? se revoltă Toinette. Cine îndrăzneşte să afirme aşa ceva ?

— Toată lumea, spuse grosolan abatele.

— Şi dumneavoastră o credeţi ? se înfurie Toinette. Credeţi într-adevăr că am trădat casa de Habsburg în favoarea răsculaţilor ?

— Binevoiţi, *madame*, să reveniţi la subiect, o puse la punct abatele. Aţi făcut afirmaţii pe care rebelii le pot interpreta în spiritul lor. Asta este ceea ce ne întristează pe noi, pe conte şi pe mine.

Mercy completă :

— Ştim că bătrîna maiestate, doamna mamă, are multe griji. Ne vine greu s-o necăjim şi mai mult, dar asta se va întîmpla, oricît de îndulcit ar fi raportul pe care-l vom trimite la Viena. Vă rugăm, *madame*, cu tot respectul, să luaţi aceasta în considerare.

Faţa Toinettei devenise gînditoare ; se păru o clipă că ar voi să plîngă.

— Ştiu, *messieurs*, că sînteţi devotaţi casei de Habsburg. Dar se regăsi îndată. Nu-mi pot închipui — spuse ea — ca vorbele mele să poată avea urmări proaste. Şi atît timp cît nu-mi puteţi arăta asemenea urmări, daţi-mi voie să mă simt nevinovată, cu totul nevinovată.

Domnii nu mai ştiură ce să spună şi plecară. Mercy nici nu se aşteptase la altceva, dar abatele era dezamăgit.

Rămasă singură, Toinette privi un timp în gol. Se gîndea la reproşurile grosolane pe care i le va face Josef şi era nemulţumită.

Apoi luă scrisoarea mamei sale şi o deschise. Maria Theresia scria: „Mercy mi-a raportat despre dorinţa ta de a avea tablouri din copilărie, ca să-ţi poţi aminti anii petrecuţi la *Schönbrunn*, şi mi-a comunicat ce mărime să aibă, unde vor fi atîrnate şi la ce fel de lumină. Mă bucur mult, draga mea, să-ţi pot face o plăcere şi voi avea grijă să nu dureze şapte ani, aşa cum mă laşi tu să tînjesc şi acum după portretul tău. Nu sînt răzbunătoare şi de îndată ce voi avea în faţă scumpa ta imagine, voi uita cei şapte ani de aşteptare."

O tristeţe nelămurită o cuprindea pe Toinette cînd se gîndea la bătrîna ei mamă. Duplessis fusese însărcinat pe vremuri s-o picteze pentru Maria Theresia şi toţi afirmau că portretul era bun şi veridic dar, după ce nu-i plăcuse mamei, nu mai avusese chef să pozeze încă o dată. Avea atît de puţin timp, aşa că neglijase chestiunea asta, cu toate aluziile lui Mercy. Dar dacă mama ţinea la tablou, va mai poza o dată. În orice caz, era mişcător faptul că mama îi trimitea de îndată tablourile. Copil fiind, stătuse de multe ori în faţa acestor tablouri care o înfăţişau la vîrsta de 10 ani, dansînd şi jucîndu-se cu surorile ei. Mai tîrziu,

cînd crescuse, făcea mereu comparaţii atente între sine şi Maria Antonia cea din tablouri. Era curioasă să ştie ce tablouri o fi ales mama şi nerăbdătoare să vadă dacă şi acum o vor impresiona la fel de mult ca atunci. Gîndurile acestea o preocupară şi le risipiră pe cele neplăcute.

Povesti intimilor despre reproşurile austriecilor. Vaudreuil, Polignac, rîseră. Desigur, reprezentanţii lui Josef erau furioşi că Toinette discutase cu omul cu care Josef nu avusese curajul să se întîlnească.

Toinette zîmbi. Îşi închipuia cum va veni în curînd şi Louis şi ce răspunsuri potrivite, ascuţite îi va da.

Totuşi se gîndi că ar fi mai bine să schimbe puţin programul zilei de 23 august, căci de ziua aceasta, ziua de naştere a lui Louis, trebuia să aibă loc, printre alte festivităţi, inaugurarea noului teatru al *Trianon*-ului — şi anume cu reprezentarea piesei *Bărbierul din Sevilla* a lui *monsieur* de Beaumarchais. Faptul că Louis, care nu iubea nici autorul, nici piesa, s-ar putea supăra puţin, ar fi dat numai ceva mai mult haz serbării. Dar acum, după întîlnirea cu Franklin, Toinette începuse să şovăie. Întrebă :

— Rămîne stabilit că, pe ziua de douăzeci şi trei, se joacă *Bărbierul* ?

Pusese întrebarea în glumă, nu ca o problemă. Dar Vaudreuil se încruntă peste măsură. Propusese *Bărbierul* din motive bine întemeiate. Nu numai că nu voia ca activitatea sa de intendent, pe care trebuia s-o preia în mod oficial la 23 august, să înceapă cu ceva banal, dar socotea că dacă *Bărbierul* va fi reprezentat în faţa regelui la o asemenea ocazie, va fi mult mai uşor de realizat montarea lui *Figaro*. Răspunse deci aspru că actorii

știau de reprezentarea *Bărbicrului* și, dacă se răzgîndeau acum, deodată, se făceau de rîs, atît Toinette cît și el. Toinette dădu grabnic înapoi.

Vaudreuil însă nu se mulțumi cu atît. Tocmai acum, afirmă el, era important ca Toinette să nu cedeze nici un pas. Dimpotrivă, trebuia să treacă la atac. Dacă n-o făcea, atunci atitudinea ei curajoasă față de doctorul Franklin devenea doar o glumă, un gest gratuit. În schimb, dacă mai adaugă repede la prima ei faptă curajoasă o a doua, atunci întîlnirea cu Franklin capătă semnificația unui început conștient de politică independentă.

Asta îi surîse Toinettei. Prinsese gust de politică. Josef avea dreptate: jocul politic era mai palpitant decît orice joc de cărți. Acceptă cu entuziasm și-l asigură că de acum înainte va duce o politică consecventă.

— Politică consecventă? Noi? rînji batjocoritor și grosolan Jules de Polignac. Ceilalți fac politică, vulpoii, adversarii, Maurepas, Vergennes, Necker. Ăștia se mișcă. Ăștia ne taie nouă posibilitățile. Dar noi? Și cum ceilalți se priveau între ei zîmbind de această izbucnire neașteptată, continuă: Cît am tunat și am fulgerat împotriva lui Saint-Germain! Dar noi am vorbit și el a acționat. Acum ceilalți primesc uniformele, prostimea, derbedeii, broscarii. Ăștia devin colonei, generali și noi stăm aici goi, despuiați și fără soldă.

Erau cu toții uimiți; Jules de Polignac nu se mai exprimase de mult în fraze atît de legate.

— Ce timpuri bune erau — își aminti visătoare Gabrielle — cînd l-am izgonit pe Turgot.

Toinette rămăsese pe gînduri, impresionată. Numele lui Saint-Germain fusese pomenit în momentul potrivit. Se gîndea la tot răul pe care-l făcuse omul acesta prietenilor ei. Își aduse aminte

de hotărîrea pe care o luase atunci, la masa de familie dată în cinstea lui Josef, de a-l face inofensiv pe acest bătrîn respingător, răzvrătit.

Un zîmbet drăgălaş, răutăcios şi hotărît îi flutură pe gura mică şi cu buza de jos răsfrîntă. Găsise un cîmp potrivit de activitate. Să pofteaască acum Louis şi să se plîngă că a spus cîteva cuvinte prietenoase simpaticului doctor Franklin. Îi va dovedi că nu era decît primul pas pe un drum lung.

În dimineaţa următoare, Toinette examina în mica sală de recepţie modelul definitiv al noului *Trianon*. Trebuiseră să scoată o parte din mobila sălii pentru a face loc machetei.

În jurul Toinettei se aflau domnii care răspundeau de reconstruirea palatului şi refacerea grădinii. Erau arhitecţii Mique şi Antoine Richard. Era pictorul Hubert Robert, care dădea anumitor părţi din clădirile *Trianon*-ului, cu ajutorul unor mici deteriorări artificiale, aspectul de natural, de lucru folosit. Erau artiştii grădinari Bonnefoy du Plan şi Morel. Şi bineînţeles că era prezent marchizul de Caraman, un diletant care sădise pe proprietatea sa din *rue Saint-Dominique* cea mai frumoasă grădină a Parisului. Acea grădină care-i sugerase lui Toinette ideea parcului de la *Trianon*.

Toinette stătea în faţa machetei, era a optsprezecea, dar acum ajunsese definitivă. Fusese executată cu o nemaiîntîlnită grijă şi dibăcie. Lacul şi pîrîul erau executate din oglinzi, cîmpiile şi pomii din muşchi vopsit, iar clădirile din lemn şi ghips. Îţi puteai face o idee exactă de fiecare amănunt.

Cu numeroase planuri, desene, schiţe în culori în jurul ei, Toinette cerceta cu înfrigurare macheta. Acum realizase ceea ce voia; totul era aşa cum visase, simplitatea cea mai perfectă şi cea mai de-

săvîrşită artă. Faţa ei frumoasă, albă, strălucea de o bucurie copilăroasă. De multe ori îşi blestemaseră domnii slujba, de multe ori, de nenumărate ori; cînd Toinette tot nu era mulţumită şi cerea să se schimbe ba una, ba alta sau totul, fuseseră adesea pe punctul de a renunţa la posturile lor bine plătite. Acum însă, în faţa machetei definitive, îşi dădeau seama: strădania şi necazurile lor nu fuseseră zadarnice. Toinette avusese o imagine clară, precisă a ceea ce voia, lucrarea era bună.

— Aţi făcut ceva minunat, *messieurs,* spuse Toinete. *Trianon*-ul nostru va fi mîndria Franţei. Vă mulţumesc. Vă felicit pe dumneavoastră şi pe mine. Îi privi pe rînd, pe toţi, radioasă, fericită. Şi pot conta că totul va fi gata în douăzeci şi trei ? spuse ea în treacăt.

Domnii se priviră între ei, o priviră pe Toinette, îl priviră pe arhitectul Mique, şeful lucrării.

— La douăzeci şi trei — spuse în sfîrşit arhitectul — casa va putea fi locuită şi musafirii dumneavoastră se vor putea plimba prin parc, *madame.* Dar *Trianon*-ul nu va fi încă aşa cum am dori să vi-l prezentăm dumneavoastră şi musafirilor dumneavoastră.

Toinette ridică din sprîncene.

— Dar mi-aţi promis, se indignă ea.

— *Madame* — răspunse arhitectul — dumneavoastră sînteţi pentru noi nu numai regina Franţei, ci şi colega noastră mult iubită şi admirată. Ceea ce este omeneşte posibil s-a făcut şi se va face. Dar terminarea *Trianon*-ului nu este numai o problemă a muncii şi priceperii noastre ci, din păcate, şi o chestiune de bani.

Arhitectul peisagist Morel întregi:

— Am socotit cu multă zgîrcenie, *madame,* şi a fost greu să-l convingem pe *monsieur* d'Angivilllers

să aprobe sumele necesare. Mai mult n-o să ne acorde în nici un caz.

Louis achitase noile şi destul de serioasele datorii ale Toinettei, fără să se lase rugat; ea se îndoia însă că, după incidentul cu Franklin, se va mai purta la fel şi pe viitor. Dar era mîndră de *Trianon*-ul ei, se bucura că va putea arăta alor ei ce realizase şi un prilej mai bun decît acest 23 august nici că se putea. Spuse fără şovăire şi foarte arogant:

— Am hotărît să serbez ziua de naştere a regelui la *Trianon*. Nu am de gînd să ne stric, mie şi regelui, serbarea pentru ca intendentul clădirilor regale să poată economisi cîteva livre. Am să vorbesc cu *monsieur* d'Angivillers. Dar am pierdut destul timp cu fleacurile — se întrerupse — să ne întoarcem la treabă, şi vorbi fiecărui dintre domni despre detaliile care-l priveau, cu pricepere şi amabilitate.

Deodată uşa se deschise. Louis îşi făcu apariţia cu faţa tînără, buhăită, îndîrjită şi mînioasă.

Reuşise să se înfurie şi în această a doua zi. În timp ce trecea prin coridorul subteran ce ducea la apartamentele ei, îşi mai enumerase odată toate motivele care-l îndreptăţeau să fie furios. Nu ar fi fost îndreptăţit să spere că, după ce începuse să-şi îndeplinească îndatoririle conjugale, Toinette avea să fie mai puţin copilăroasă, mai conştientă de îndatoririle ei? N-ar fi trebuit ea, după ce îi iertase atîtea extravaganţe, să evite cel puţin gafe ca aceasta din urmă care era aproape o crimă? Venise mînios, pe doamna care voise să-l anunţe o împinsese supărat la o parte şi dăduse de-a dreptul peste conferinţa Toinettei, hotărît s-o ia pe vinovată prin surprindere.

Prezenţa lui stîrni uimire. Într-adevăr, Toinette nu-l aşteptase tocmai acum. Gîndurile îi erau toate

concentrate asupra *Trianon*-ului şi a serbării aniversării lui. Totuşi: „Cu atît mai bine" îşi zise ea şi gîndul că Louis picase într-un moment atît de nepotrivit, chiar în timpul discutării unei serbări ce avea să fie dată în cinstea lui, îi dădu şi mai multă superioritate.

Îi spuse zimbind şi puţin mirată că se bucură oricînd să-l vadă. Dar îl ruga să-i arate dacă ceea ce avea să-i comunice era urgent. Tocmai acum era ocupată; o ocupaţie care-i va pricinui, după cum spera o surpriză plăcută.

Domnii îl salutaseră pe Louis cu o plecăciune adîncă; acum se retrăseseră plini de respect pînă la pereţii sălii şi zîmbeau în sinea lor. Louis răspunse, rigid şi sumbru:

— Sigur, *madame*. Socot că ce am a spune este important.

Toinette privi în jur, privi spre Louis, privi machieta şi iar spre Louis. Spuse:

— Pregătirile, sire, pentru surpriza pe care aceşti domni şi cu mine o punem la calc pentru dumneavoastră, necesită tot timpul nostru şi o atenţie încordată. Dacă comunicarea dumneavoastră nu este foarte importantă... — sublinie pe „foarte", nu termină fraza şi-l privi amabil, drept în ochi.

El, ţeapăn, spuse morocănos:

— Este foarte importantă, *madame*.

Toinette ridică din umeri, domnii începură să se retragă.

— Vă rog, *messieurs* — spuse Toinette şi ridică uşor mîna — nu plecaţi, aşteptaţi, sper că nu va dura mult.

Domnii făcură o plecăciune, ieşiră.

Louis o privi cu ochii lui căprui, îndepărtaţi, respiră adînc şi spuse:

— Aşadar, asta este.

— Ce anume ? Ce „asta este", întrebă Toinette zvîcnind din picior.

— Ce aţi făcut... reuşi el să articuleze în cele din urmă, furios.

— Cum, ce am făcut ? repetă ea ironic, maimuţărindu-l. Am avut o discuţie cu un mare savant, am schimbat cîteva vorbe cu el despre lucruri inofensive, cum am făcut-o cu atîţia alţii.

Louis, iritat de atîta încăpăţînare făţarnică, se înfurie din nou.

— Respectaţi adevărul ! ţipă el strident. Să nu credeţi că mă puteţi înşela. Am informaţii exacte. Aţi vorbit cu el despre politică. Aţi aprobat politica lui.

— Nu vă enervaţi — răspunse cu aroganţă Toinette — ceea ce vi s-a comunicat este o prostie. Am vorbit cu doctorul Franklin despre muzică. I-am spus că vorbele lui au muzicalitate. Şi chiar aşa era.

Louis se simţi dezarmat în faţa unei asemenea lipse de logică. Simţea cum furia i se topeşte. Se aşează ; o masă informă de carne, ghemuită pe scaunul aurit, delicat.

— N-o să înţelegeţi niciodată, *madame*, că nu mai sînteţi un copil ? Nu vă puteţi permite orice capricii, sînteţi...

— Ştiu — ironiză Toinette — sînt regina. Aproape că-i era milă de bărbatul acesta care se ghemuise amărît pe scaun, socotind că ea i-a făcut un rău. Se apropie de el, îi puse mîna pe umăr şi spuse prietenește : Fiţi rezonabil, Louis. Veniţi să vă uitaţi la *Trianon*-ul meu, şi-l conduse spre machetă.

Privea acum macheta şi, cum el avea înclinaţie pentru tehnică, nu se putu împiedica să nu se intereseze de arta şi grija cu care fusese întocmită delicata, complicata jucărie.

— Nu-i aşa că este minunată ? întrebă Toinette.

— Desigur, *madame* — răspunse Louis — este neobişnuit de frumoasă, şi cu degetele sale groase, însă pricepute, pipăi diferitele detalii.

Dar nu voia s-o lase să schimbe vorba.

— Cel puţin promiteţi-mi — reveni el la discuţie — că pe viitor vă veţi feri de asemenea fapte necugetate.

Ea ridică semnificativ din umeri, se îndepărtă de el, se aşeză pe canapea, îmbufnată, zvîcnind uşor din picior.

— Dar înţelegeţi, *madame* — căută Louis s-o lămurească — oamenii aceştia sînt duşmanii de moarte ai monarhiei. Un savant inofensiv, spuneţi dumneavoastră. Cuvintele lui au muzicalitate, ziceţi. Cu atît mai rău. Se înfuriase din nou. Omul acesta — strigă el cu voce piţigăiată — nu este aci decît un linge-blide. Ni s-a vîrît pe sub piele, nu există parazit mai ticălos. Este duşmanul nostru cel mai periculos, al dumitale şi al meu. Nu regele Angliei : ci el, el. Cu vărul nostru din Saint-James ne putem înţelege, dar cu rebelul ăsta niciodată.

Toinette îl măsura de sus pînă jos, cum se zbătea într-un acces de furie neputincioasă. Mila ei pierise, nu mai simţea decît dispreţ. Scrisoarea pe care o scrisese mamei, vestind-o că acum era într-adevăr regină şi va naşte un moştenitor care să unească pentru totdeauna pe Habsburgi cu Burbonii fusese o lăudăroşenie pripită : nici acum, după operaţie, Louis nu era în stare să-i facă *dauphin*-ul la care ea avea dreptul. Într-adevăr, era timpul să se apuce de politică.

— Găsesc poziţia dumneavoastră în problema americană principial greşită, îl lămuri ea. Făcu apel la tot ceea ce îşi amintea din discuţiile „clicii mov". Desigur că, deocamdată, rămînem neutri — spuse

ea pe un ton savant — nici n-avem încotro. Evident că n-o să ne manifestăm deschis simpatia pentru rebeli. Dar, la urma urmei, principalul nostru interes rămîne tot să slăbim Anglia. Mă revoltă neîncetat faptul că englezii se mai află încă la Dunkerque. N-aveţi sînge în vine, sire ? Nu pot să adorm cînd îmi aduc aminte de asta. Ar trebui să ascultaţi mai mult de mine.

Louis rămase uluit. Să răspundă la atîta nesăbuinţă, era greu.

— Ştiţi măcar unde se află Dunkerque ? întrebă el. Şi înainte ca ea să poată răspunde, continuă : Pînă acum nu era obiceiul ca regina Franţei să se amestece în treburile de stat. Era indignat, se apăra cu convingere. Credeţi-mă — spuse el — eu ştiu ce fac. Judec lucrurile sub toate aspectele, mă sfătuiesc cu miniştrii mei, cu cărţile mele, cu mine însumi şi cu Dumnezeu.

Toinette nu se lăsă amăgită.

— Chiar dacă politica noastră oficială trebuie să rămînă neutră — continuă ea să-l dăscălească — ar trebui să le dovedim americanilor cel puţin bunăvoinţă omenească, aşa cum am făcut-o eu.

Louis încercă şi mai departe să-i explice politica sa. Nici el, nici regele George nu voiau război. Dar popoarele erau aţîţate de provocatori lipsiţi de conştiinţă. Erau în joc probleme de prestigiu şi, dacă nu se acţiona cu prudenţă, se putea isca peste noapte un conflict din care să nu se mai poată găsi ieşire. Anglia — îi explică el — nu are nevoie de război, are destul de furcă azi cu coloniile răsculate. Dar nici nouă nu ne trebuie. Finanţele noastre n-o permit. Înarmarea noastră neterminată n-o permite.

Din explicaţiile lui răbdătoare, logice, ea prinsese cuvîntul care-i convenea.

— Dacă nu sîntem pregătiţi — interveni ea — a cui este vina ? Cine este vinovat dacă nu ministrul dumneavoastră de Război ? De atîta timp îmi laudaţi reformele acestui măgar bătrîn şi încăpăţînat. Reformele lui au pricinuit cele mai mari neajunsuri prietenilor mei. Eu însămi m-am îmbolnăvit de supărare şi acum veniţi dumneavoastră, sire, şi-mi spuneţi : „Nu sîntem pregătiţi". Cu toate reformiele pentru care a pretins atîtea sacrificii de la ţară şi de la noi, nici măcar n-a reuşit să ne aducă în situaţia de a putea privi cu calm eventualitatea unui război. Nu credeţi, sire, că de aci trebuie trasă o singură concluzie ? Omul trebuie îndepărtat, izgonit.

Louis se îndreptase din spate pe scaunul lui mic. Obrazul puhav era încordat şi atît de încruntat, încît ea înţelese că prea se întrecuse cu măsura. Adăugă în pripă :

— Cel puţin aşa cred, dar poate că nu m-am ocupat destul de amănunţit de această problemă.

Louis spuse tot cu furie reţinută, îndîrjită :

— A pregăti armata pentru un război cu Anglia nu este un joc de copii, *madame*. Este cu totul altceva decît a clădi castelul *Bagatelle* sau chiar *Trianon*. Văzu cu bucurie că o impresionase. Pe armata americanilor nu se poate pune multă bază, continuă el. Este o miliţie nedisciplinată şi, în afară de asta, prost echipată. Dacă intrăm în război cu Anglia, va trebui de fapt să ducem singuri războiul. Şi va fi un război care se va desfăşura numai în parte aici în Europa, va trebui dus în ţări îndepărtate. Englezii au în America armate şi depozite şi au o flotă gata să transporte corpuri mari de armată. Noi — şi aceasta să vă fie clar, *madame* — noi trebuie să transportăm totul, soldaţii şi materialele de război, peste un ocean periculos, controlat de un duşman puternic. Să mă las antrenat în mod uşuratic într-un

astfel de război ? Asta n-am s-o fac, *madame*. Niciodată. Şi nu permit nimănui, nici dumneavoastră, să mă împingeţi pe acest drum.

Nevoită să amîne pînă la o ocazie mai prielnică planul ei de a-l izgoni pe Saint-Germain, Toinette hotărî să-i smulgă lui Louis o altă concesie.

— Mă trataţi ca pe un copil mic — se bozumflă ea — pe care-l poţi face să creadă orice. Dar sînt mai bine informată decît credeţi. Nu este adevărat că armata americanilor nu reprezintă nimic. Rebelii sînt curajoşi şi au obţinut victorii. Am uitat numele bătăliilor, dar o ştiu precis.

— Da, într-o oarecare măsură — recunoscu obiectiv Louis — la Trenton şi la Princetown. Dar astea n-au fost bătălii — preciză el — au fost ciocniri, încăierări. De altfel, aceste evenimente s-au petrecut acum cîtva timp şi am primit informaţii sigure că, de atunci, armata generalului Washington n-o duce bine. Dacă n-am trimite în ascuns ajutor americanilor, s-ar prăbuşi peste noapte.

Acum Toinette îl aduse pe Louis unde voia. Acum avea să obţină de la el o concesie, o concesie mare, acum va putea să se laude în faţa prietenilor cu o victorie mult mai mare decît ar fi fost îndepărtarea lui Saint-Germain. Apropiindu-se precaut de el, întrebă :

— Deci refuzaţi să profitaţi de slăbiciunea Angliei, mai ales pentru că situaţia militară a rebelilor este atît de proastă ?

— Da — recunoscu Louis cu şovăială — acesta este unul din motivele de bază.

Acum Toinette se pregăti pentru marea ei lovitură.

— Am să vă propun ceva, Louis. Promit să manifest faţă de coloniile răzvrătite tot atîta neutralitate ca dumneavoastră şi Josef împreună. În schimb, promiteţi-mi : dacă situaţia se schimbă, dacă ame-

ricanii obţin un succes militar, veţi încheia tratatul de alinţă cu ei, veţi porni împotriva Angliei ?

Louis transpira, se simţea stînjenit.

— Trebuie să mă gîndesc, răspunse el. M-aţi luat prea repede.

Dar Toinette victorioasă, înfuriată, nu cedă.

— Abia acum aţi spus — îi dădu ea ghes — că nu puteţi da oficial ajutor americanilor mai ales din cauza proastei lor situaţii militare. Şi acum din nou nu vreţi să recunoaşteţi.

— Dar nu-i vorba de asta — spuse Louis nefericit — de ce nu vreţi să înţelegeţi, Toinette ?

— Înţeleg atît, că nu sînteţi om de cuvînt, răspunse Toinette.

— Dacă americanii — preciză Louis şovăind — obţin un succes militar, vreau să spun : un adevărat succes militar, atunci multe s-ar schimba.

— Înseamnă aceasta — interveni Toinette — că aţi încheia o alianţă ?

— Ei, da... — bolborosi Louis — dacă o să fie aşa...

— Deci e stabilit, sire, întări Toinette. Şi acum, după ce am lămurit chestiunile politice, să ne uităm în linişte la machetă.

Douăzeci şi trei august se nimeri a fi o zi caldă şi musafirii, puţini la număr, care serbau la *Trianon* ziua de naştere a lui Louis, oftară cînd Toinette îi pofti să facă o plimbare prin parc.

Curînd însă uitară de oboseala plimbării pe aleile însorite, atît de frumos era parcul. Nimic nu amintea aci de splendoarea rigidă a grădinii de la Versailles, care le părea tot mai demodată ; aci era reprodusă, cu gust şi simplitate artistică, acea natură pe care domnii şi doamnele învăţaseră s-o iubească din citirea lui Rousseau. Acum o admirau entuziasmaţi,

Într-o rochie simplă, albă, de olandă, Toinette îşi conducea musafirii. Cu mersul ei minunat de uşor, alerga, plutea pe alei, neîntrecutul ei păr blond cenuşiu se revărsa de sub pălăria florentină, de pai, umerii, braţele răsăreau orbitor de albe şi nobile din dantela delicată. Însoţită de grupul arhitecţilor şi artiştilor, îşi prezenta, plină de încîntare, opera. Cu o bucurie copilărească, sinceră, atrăgea atenţia musafirilor asupra a ceea ce i se părea mai frumos şi cerea specialiştilor să explice importanţa fiecărui amănunt. Parcul cuprindea opt sute de soiuri de pomi şi tufişuri, adunate din toate colţurile lumii. Se aflau aci fagi din Germania, chiparoşi din Creta, zadă din Armenia, lauri din Pirinei şi din China, taxodium din Louisiania, robinia din Virginia, care nu mai fuseseră niciodată plantaţi în Franţa. Două sute treizeci şi nouă de pomi şi tufişuri felurite, lămuri botanistul Morel, furnizase numai America de Nord. Toinette mîngîia cu degetele ei lungi, delicate, cedrul de Liban şi atrase cu mîndrie atenţia prinţului Charles cu cît erau mai frumoase tuberozele ei decît ale lui de la *Bagatelle*.

Doamnele şi domnii ironici, sarcastici, se molipsiră de bucuria strălucitoare, naivă a Toinettei. Neobrăzatul prinţ Charles îşi uită obrăznicia, burduhănosului, înăcritului prinţ Xavier îi pieri răutatea, iar lui Vaudreuil aroganţa autoritară. Cel mai adînc satisfăcut era Louis. Acest *Trianon* reuşise de minune. Ce reprezentau celelalte grădini celebre, parcul lui Horace Walpole, cel al prinţului de Ligne, al ducelui de Orléans în comparaţie cu capodopera creată aici de frumoasa lui soţie ? Se bucura că, după cît se vedea, şi ceilalţi gîndeau la fel. În definitiv, era puţin şi succesul lui ; căci cine plătea ?

Toinette era deosebit de mîndră de noua ei orangerie. Socoti cu mîndrie cîţi bani va cîştiga de pe

urma ei. Numai din vînzarea florilor de portocal se vor realiza trei sute pînă la patru sute de livre, în anii buni pînă la o mie. Louis rămase pe gînduri.

— Adevărat, Toinette ? întrebă el cu neîncredere.

— Desigur, răspunse Toinette. Aşa-i prevăzut în proiect. Nu-i aşa *monsieur ?* se adresă ea lui Angivillers.

Acesta spuse respectuos :

— Nu chiar, *madame ;* se sfătui în şoaptă cu un funcţionar şi declară : contăm pe un venit de cincisprezece livre, care în anii buni se va ridica poate la patruzeci.

— Tot e ceva, comentă Louis binevoitor şi hotărî să realizeze cel puţin trei sute cincizeci de mii la expoziţia şi licitaţia porţelanurilor sale de Sèvres.

Multă admiraţie stîrni cursul atît de natural al pîrîului întortocheat şi drăgălaş. Apa fusese adusă de la mari depărtări cu ajutorul unor ţevi lungi. Pîrîul şopotea dulce şi se revărsa în lacul artificial în mijlocul căruia se înălţa o insulă artificială ; lebede îşi ridicau gîturile şi le înfundau în apă. Pe malul celălalt se zărea un munte, stînci artificiale şi muşchi artificial.

— Totul arată — recunoscu prinţul Xavier — de parcă s-ar afla aci de pe timpul lui Faraon al patrulea. Iar Louis adăugă :

— Într-adevăr, mă simt aci în mijlocul naturii, cum mă simt doar la vînătoare.

Era uimitor cîte se putuseră aduna într-un spaţiu atît de mic, poduri, temple, pavilioane, grote, ca să nu mai vorbim de ruinele romane pe care le ridicase cu mult gust pictorul Hubert Robert.

— Pe viitor o să vi se spună Robert-Ruină, îl lăudă Vaudreuil şi pictorul Robert se înclină măgulit.

Ajunseră la pavilionul chinezesc. Şi aci totul fusese reînnoit din temelii. Mişcat de un mecanism nevăzut, un carusel începu să se învîrtească. Sculptorul Bocciardi desenase figurile, dragoni şi păuni. Toinette se avîntă spre unul din monştrii de lemn şi, drăgălaşă, se aşează strengăreşte pe dragon. Ceilalţi o imitară şi începură cu toţii să călărească în sunetele unei muzici subţiri, argintii. Însuşi Louis se instală mulţumit şi transpirat pe un păun, care se rupse sub el. Louis rîse cu poftă, bine dispus.

Vaudreuil stătea în picioare lîngă Toinette, într-o poziţie îndrăzneaţă, periculoasă, ţinîndu-se cu un picior şi cu o mînă de frînghie. Era obişnuit cu toate felurile de sport; la *jeu de paume*, un fel de tenis, nu-l întrecea nimeni din Paris. Continuînd să se învîrte în felul acesta periculos cu dragonul Toinettei, o îndemnă în şoaptă:

— Azi e ziua potrivită. Totul e atît de reuşit. Sînteţi mai frumoasă şi mai atrăgătoare ca oricînd, Toinette. El e bine dispus. Azi trebuie să-l convingeţi.

— Ce anume? întrebă Toinette, cu un zîmbet fericit pe buze.

— Să-l îndepărteze, în sfîrşit, pe bătrînul Saint-Germain, răspunse încet, dar violent, Vaudreuil.

Mai erau multe de văzut, prea multe, lumea obosise. Dar una trebuia să le-o mai arate Toinette, înainte de a se întoarce în casă: „satul", minunatul, drăgălaşul, autenticul ei sat. Cînd şi-l închipuise, avusese în faţă imaginea peisajului pastoral în care se refugiase regina Golcondei, eroina din *Aline*, romanul cavalerului de Boufflers [1]. Şi cînd cititul prinţ Xavier recunoscu:

[1] *Stanislas Jean Boufflers* (1738—1815) — poet şi prozator francez.

— Doamne sfinte, dar ăsta este peisajul din *Aline*, Toinette roşi de bucurie.

Fiecare din cele opt case avea o grădiniţă, o grădină de zarzavaturi şi o livadă. Se mai vedeau hambare, bănci de lemn, arii, o ogradă pentru găini, o moară, o casă pentru poliţaiul satului. Mai era o piaţă mică, ţarcuri de oi şi grajduri de vaci.

Vacile fură prezentate, vaci deosebit de curate şi îngrijite. Trăiau într-un grajd strălucitor de curăţenie, podeaua era din plăci de marmură albă, dar pereţii aveau unele crăpături naturale, realizate după desenele pictorului Hubert Robert. Toinette se apucă să-şi mulgă vaca preferată, vaca Brunette ; căldarea era din cel mai fin porţelan, fabricată la Sèvres, după schiţele maestrului Pourrat. Toţi priveau ce repede şi dibaci alergau degetele ei pe ugerul vacii.

— Delicios, ce delicios, spuse prinţul Charles, şi învăţatul prinţ Xavier cită un vers din *Eglogele* lui Virgil.

Louis avu o idee fericită. Propuse să se liciteze laptele. Ofertele fură mari şi, în sfîrşit, Louis achiziţionă el însuşi laptele pentru douăzeci şi cinci de ludovici de aur ; rîse.

— Trăiască regina ! strigă el, se înclină greoi în faţa Toinettei, bău.

Între timp *monsieur* d'Angivillers povestea celor interesaţi despre cheltuielile pricinuite de „sat". Nu atît de clădiri, cît de locuitorii lor. *Madame*, cu cunoscuta ei bunătate, voise să instaleze în satul ei oameni săraci, de la ţară. Dar era greu să găseşti ţărani corespunzători. Dacă găseau pe unul a cărui înfăţişare să placă pictorului Robert, atunci arhitectul Mique găsea că nu avea mîini potrivite şi ţăranul trebuia despăgubit şi trimis înapoi ; la următorii ţărani se găseau alte defecte şi cînd, în sfîrşit, ar-

tiştii se declarau mulţumiţi, nu era *madame* de acord.

Toinette îşi prezentă ţăranii. Era deosebit de mîndră de ţăranul Valy, din casa a treia, primarul, iar Vercy, poliţaiul satului, nu părea oare absolut veritabil? Mai încolo avu mult succes învăţătorul Lepain, care fusese adus în sat pentru că semăna uimitor cu *Învăţătorul din sat* al lui Greuze, o pictură care stîrnise multă vîlvă la Salon. Interes trezi şi micul protejat al Toinettei, Pierre Machard. Fusese despuiat de hainele sale bogate de Curte şi vîrît în haine ţărăneşti; se vedea că nu-i venea uşor să se obişnuiască cu haina lungă, grea şi saboţii butucănoşi. Toinette povesti că pe scumpul ei micuţ îl recomandase în mod deosebit învăţătorului. Acum avea să fie educat după ultima modă, aproape de natură, după principiile descrise în *Emile* al lui Rousseau. Louis îl ridică în braţe, din care cauză băiatul îşi pierdu unul din saboţi şi era foarte nenorocit. Louis îi dădu cîteva dulciuri.

— Dar unde este bunul nostru Ulrich Schätzli? întrebă Toinette şi toţi ciuliră urechea.

Povestea acestui Ulrich Schätzli trezise interesul întregii ţări. Ulrich Schätzli din Uznach făcuse parte din garda elveţiană, fusese un soldat destoinic şi respectase disciplina. Dar elveţienii ţin mai mult decît alţii la patria lor — *Enciclopedia* definea pur şi simplu *patriotismul* ca boală naţională elveţiană — şi într-o seară, cînd era învoit, după ce se îmbătase grozav în taverna *La Catrina cea mofturoasă*, Ulrich Schätzli, din garda naţională, se proţăpise în piaţa Louis le Grand şi cîntase, spre hazul trecătorilor, cîteva din cîntecele patriei sale, iar la sfîrşit chiar şi cîntecul cel trist: *La Strassbourg pe parapet*. Dar gărzilor elveţiene ale maiestăţii-sale preacreştine le era interzis cu străşnicie să cînte cîntecele

patriei lor şi mai ales acest ultim cîntec, care la Paris se numea : *Ranz des vaches* [1]. Motivul era ca nu cumva aceste cîntece să stîrnească dorul de casă al elveţienilor şi să nu-i îndemne la dezertare ; ba, după o lege veche, încă neabrogată, faptul de a cînta *Ranz des vaches* era pedepsit cu moartea.

Desigur că Louis nu se gîndise să-l trimită pe elveţianul Ulrich Schätzli la execuţie. Dar nici ce să facă cu el nu ştiuse, cu atît mai mult cu cît ministrul său de Război, Saint-Germain, pretindea cu tărie ca încălcările disciplinei să fie sever sancţionate. Aşa fiind, Louis, dezorientat, aproape că se bucurase cînd Toinette îi ceruse să i-l predea pentru satul ei. Ulrich Schätzli fu dat afară din garda regală cu ruşine şi ocară şi fu primit cu cinste la *Trianon*, ca „elveţian".

Astăzi, de ziua regelui său, se ruşinase să se arate în public. Nici un argument al primarului nu-l înduplecase. Acum însă fu adus fără milă. Veni copleşit de ruşinea că încălcase atît de grav disciplina. Purta un costum elveţian, o haină de postav lungă, cenuşie, un pantalon foarte scurt ; pictorul Hubert Robert schiţase costumul după descrierile din romanele alpine ale marelui autor de romane Claris de Florian. Astfel înţolit, foarte înalt, Ulrich Schätzli stătea în poziţie de drepţi, nemişcat în faţa doamnelor şi domnilor şi ei îl priveau. Prinţul Charles îl examina, dîndu-i ocol jur împrejur. Louis îl privi clipind des din ochii săi miopi, ridică privirea spre faţa sa împietrită, ca de lemn, şi spuse :

— Va să zică... aşadar... problema asta a fost rezolvată. Puse accentul pe „asta".

[1] Dansul vacilor.

Multă vreme după plecarea oaspeților, elveţianul Ulrich Schätzli rămase în poziția de drepți.

Musafirii Toinettei începură să viziteze interiorul casei. Cei mai buni pictori şi sculptori ai Franţei îşi uniseră puterile ca să împodobească vestibulul, scara, anticamera, sufrageria, micul şi marele salon, biblioteca minusculă şi spaţioasa cameră de toaletă, budoarul şi dormitorul.

Interes stîrni în primul rînd dormitorul. Nu mobila aleasă, îmbrăcată în mătase albastră, nu căminul cu un ceas minunat, nu tablourile de Pater şi Watteau atraseră atenţia musafirilor, ci cele trei tablouri trimise Toinettei de la *Schönbrunn*. Căci nu sosiseră numai tablourile promise de Maria Theresia fiicei sale ; nici Josef nu se lăsase mai prejos şi-i trimisese şi el un tablou Toinettei.

Cele două tablouri dăruite de Maria Theresia erau mai frumoase decît ţinuse minte Toinette. Erau de pictorul Wertmüller şi o reprezentau pe ea cînd era încă foarte tînără. Împlinise atunci zece ani şi micuţele arhiducese jucaseră o operă şi un balet în cinstea căsătoriei fratelui Josef. Pe una din pînze, Toinette dansa cu fraţii ei, Ferdinand şi Maximilian. Avea un aer nespus de copilăros, cu laibăraşul roşu şi fusta albă de satin înflorat. Mult mai aparte şi atrăgătoare era pe cealaltă pictură ; dansa serios şi atent, cu unul din fraţii ei şi cu o soră, un balet mitologic în mijlocul unui peisaj delicat, pe jumătate clasic, pe jumătate englezesc. Toinette însăşi se plăcea foarte mult în tabloul acesta, sever şi totuşi gingaş, şi era evident că şi ceilalţi o plăceau.

Dar cel mai remarcabil era tabloul al treilea. Reprezenta pe unchiul Karl, pe unchiul Maximilian şi pe bătrînul arhiduce Josef Maria, toţi în veşminte de călugări, săpîndu-şi mormintele. Toinette nu-şi amintea să fi văzut vreodată acest tablou la Viena.

Desigur că fratele Josef îl trimisese într-un acces de umor sumbru şi, în timp ce celelalte două tablouri îi fuseseră înmînate de Mercy, pe acesta i-l predase abatele Vermond. La început, Toinette se supărase, gluma i se păruse macabră, apoi însă rîsese şi chiar Vaudreuil se amuzase pe seama ciudatului tablou. Se hotărîse, în cele din urmă, să-l pună şi pe acesta în dormitorul ei, împotriva sfatului pictorilor care găseau că lucrarea nu era destul de artistică. Acum musafirii ei, eleganţi şi veseli, îl priveau puţin neliniştiţi, interesaţi, amuzaţi.

Cina, servită devreme, se desfăşură cu mult antren. Masa cobora şi se ridica, încărcată cu mîncăruri, restul serviciului era completat de servitori muţi. Se descurcară fără lachei. Toinette lămuri că voise să facă economii şi de aceea păstrase acest aranjament al răposatului bunic, preafericitul Ludovic al cincisprezecelea. De altfel, tot din motive de economie, folosise cît mai multe piese din vechiul mobilier ; chiar şi patul ei mai fusese folosit de o predecesoare. Povesti în şoaptă Gabriellei că fusese patul „curvei", al lui Dubarry. Cînd şoapta asta trecu din gură în gură, *monsieur* d'Angivillers nu se putu stăpîni să nu şoptească, la rîndul său, că patul acesta, păstrat din motive de economie, era desigur patul cel mai scump din ţară, numai coloanele noi, pe care le comandase *madame*, costau două mii de livre. De altfel nu era patul „curvei", ci al răposatului bunic Louis, ceea ce desigur nu excludea posibilitatea ca *madame* Dubarry să fi dormit uneori în el.

Louis mînca grăbit cu o poftă grozavă, îndemnîndu-i mereu şi pe ceilalţi să se servească.

— Aci nu sîntem nobili, domnilor şi doamnelor — spunea el — aci sîntem pur şi simplu oameni, da, ţărani, aşa că hai să mîncăm.

Vaudreuil avu o idee. Folosind buna dispoziție a lui Louis, propuse să se dea drumul muzicanților de la Operă, care cîntau în timpul mesei, și să-l cheme pe elvețian, pe Ulrich Schätzli.

— Ca intendent al lui *madame* — spuse el — sînt dator să dau sărbătoririi aniversării maiestății-sale un caracter deosebit.

Louis, mai întîi uluit de atîta îndrăzneală, acceptă apoi calm.

— Fie și așa, spuse el.

Fu adus elvețianul.

— Omule, acum nu mai ești în serviciul gărzii, spuse Vaudreuil. Ce ar fi dacă ne-ai cînta celebrul tău cîntec ? Ulrich Schätzli stătea țeapăn, în poziție de drepți, și nu pricepea.

— Ce spune domnul ? întrebă el. Ce ordonați ?

— Eu ordon să cînți acel *Ranz des vaches*, celebrul tău dans al vacilor.

— Dar este interzis, răspunse Ulrich Schätzli.

— Prostii, dragul meu, spuse Vaudreuil. Scoase o monedă.

— Privește capul acesta — și, arătînd spre Louis — iată-l ! Acesta este omul care interzice și permite. Întreabă-l pe el !

Elvețianul transpira și continua să stea în poziție de drepți.

— Nu este interzis, sire, domnule general ? îl întrebă el pe Louis.

— A fost interzis, dar nu mai este, răspunse Louis în felul său concret. Era și el dornic să audă celebrul cîntec și mai voia să vadă dacă înțelege textul german. Hai, cîntă odată, fiule, spuse el lunganului.

Ulrich Schätzli stătea în fața lor cu haina de postav cenușie, cu trese roșii și cu pantalonul foarte scurt. Stătea în poziția strict regulamentară, cu pi-

cloarele crăcănate, țeapăn, deșirat, foarte drept, cu brațul care ținea pălăria întins ca o bucată de lemn. Era însă vizibil emoționat, răsufla zgomotos, toată fața sa aspră era frămîntată. Deodată spuse scurt și foarte tare:

— La ordin, sire, domnule general.

Apoi începu să cînte țărănește, cu o voce necultivată, puternică și cu sunete guturale: „La Strassburg pe parapet / A început năcazul meu, / Din munți cornul răsună, / Spre patrie vreau să înot, / Căci altfel nu mai pot." Și cîntă tot cîntecul acela simplu și trist, cum l-au prins pe cînd trecea fluviul înot, cum l-au judecat în fața regimentului și l-au condamnat la moarte. Voi fraților, toți frații mei, / — cînta el — Azi mă veți vedea ultima dată; / Ciobănașul poartă vina, / Cornul m-a ispitit la rău, / Asta v-o spun eu. / Voi fraților trei, / Un lucru doar vă rog: / Să mă-mpușcați pe loc. / Milă de mine să n-aveți, / Țintiți bine, sîngele să mi se scurgă tot. / Ăst lucru doar vă cer. / O sfînt părinte, / Primește sufletul meu / În ceruri sus la tine, / Acolo în veci să stea / Și pe mine nu mă uita.

Ulrich Schätzli reuși să-și păstreze poziția militară în timpul cîntecului, dar lacrimile îi curgeau pe obraji. Louis era, de asemenea, foarte mișcat. Nu înțelesese chiar totul, dar destul de mult și acum îl puse pe elvețian să-i repete cîte ceva și-l întrebă ce înseamnă. Apoi povesti subiectul celorlalți.

— Eu am spus totdeauna — declară mulțumită și cu subînțeles Toinette — că republicanii aceștia nici nu sînt atît de răi; sînt oameni melancolici, cu înclinație pentru muzică. Apoi îl întrebă pe Ulrich Schätzli: Dar acum îți merge bine, dragul meu?

Nu te simţi ca acasă, în satul meu ? Nu este tocmai ca în Elveţia ?

Ulrich Schätzli nu pricepu şi privi încurcat în jur.

— Ordonaţi, spuse el apoi repede.

Louis îi oferi plin de bunăvoinţă un pahar de vin.

— Bea, fiule — spuse el — şi întremează-te. Te-ai descurcat bine, şi-i dădu un ludovic de aur.

Actorii de la *Théâtre Français* care trebuiau să joace *Bărbierul* luau masa în acelaşi timp. Fusese o masă pregătită cu grijă, *monsieur* d'Angivillers le comunicase, din însărcinarea Toinettei, că regina întocmise personal meniul, lista de bucate fusese tipărită pe un carton deosebit de frumos ; dar, deoarece era foarte puţin loc în palat şi nu se cădea ca actorii să mănînce la aceeaşi masă cu invitaţii regelui, luară masa împreună cu lacheii.

Asta nu era jignitor şi nici nu putea supăra pe nimeni. Nu fuseseră invitaţi decît aristocraţii de viţă veche, din acei care puteau dovedi că nu numărau nici un om de rînd între strămoşii lor, pînă hăt în secolul al paisprezecelea şi care se ţineau, aşa după cum era obiceiul, strict izolaţi de oamenii de rînd. Cu toate acestea şi deşi nu spuseseră nimic, domnii şi doamnele de la *Théâtre Français* socotiră jignitor faptul că fuseseră puşi laolaltă cu lacheii.

Altminteri lacheii aceştia erau băieţi deştepţi, obraznici şi şmecheri. Cînd stăpînii lor nu ştiau cum să se descurce, se adresau lor ; ei, lacheii, se bucurau de toată încrederea stăpînilor şi le mijloceau multe afaceri secrete, politice, financiare, amoroase. Cunoşteau exact politica cea înaltă şi cea măruntă, problemele de finanţe, ei înşişi făceau speculaţii, dădeau bani cu împrumut stăpînilor lor şi aveau venituri frumoase. Se strigau între ei pe numele

stăpînilor, Vaudreuil, Provence şi Artois. Nu-i prostea nimeni, aveau vioiciunea parizianului, mintea ascuţită. Era desigur mai amuzant să stai la masă cu ei, decît cu musafirii Toinettei. Totuşi, o dată cu mîncărurile scumpe, actorii înghiţiră şi un strop de venin.

La masa actorilor şi a lacheilor şedea şi Pierre Beaumarchais. Îi era recunoscător lui Vaudreuil că pusese să se joace *Bărbierul;* această reprezentaţie era un prim pas spre reprezentarea lui *Figaro*. Totodată, socotea şi el că era jignitor să ia masa cu lacheii şi era supărat pe Vaudreuil.

Deoarece nu mai era nici un pericol să se întîlnească cu nobilii de viţă, d'Angivillers pofti doamnele şi domnii să viziteze palatul şi grădina, înainte de a se pregăti de spectacol. Astfel actorii se plimbară acum şi ei prin parc, ascultară murmurul pîrîului, vîsliră pe lac, călăriră pe animalele de basm ale caruselului chinezesc. Şi lor le plăcu „natura" şi mai cu seamă Désirée înţelegea ce voise şi ce realizase Toinette... Dar asta nu-i împiedica să facă glume răutăcioase, iar Pierre scorni o expresie despre care ştia că se va răspîndi în tot regatul: porecli *Trianon*-ul *Petit Schönbrunn*, micul *Schönbrunn*.

Dar şi el şi actorii trebuiră să recunoască că niciodată nu jucaseră într-un teatru mai frumos ca cel de la *Trianon*. Clădirea era micuţă, în stilul unui templu cu coloane ionice, toată în alb şi aur, lojile şi scaunele erau tapisate cu catifea albastră, coloanele cu cap de leu susţineau balconul; totul făcut cu dragoste şi gust. Scena era şi ea înzestrată cu toate maşinăriile şi instalaţiile pe care actorii şi le-ar fi putut dori.

În timpul spectacolului, ei simţiră lipsa aplauzelor furtunoase care, la *Théâtre Français*, le întrerupeau de obicei jocul la anumite pasaje. E adevărat că

rîsul zgomotos al lui Louis înlocuia hohotele de rîs ale unei săli întregi ; dar nu avea o minte ageră şi uneori rîdea cu întîrziere, sau nu rîdea de loc. De altfel, acum, văzînd piesa jucată, n-o găsea chiar atît de păcătoasă ca atunci cînd o citise. Îi spuse asta şi lui Pierre.

— Bine,*monsicur*. M-am amuzat, am rîs, după cum aţi auzit desigur. Continuaţi tot aşa, *monsieur*.

— Aşa voi face, sire, răspunse Pierre şi se înclină adînc. După aceea, el şi actorii trebuiră să se retragă.

Toinette şi musafirii ei dansară în piaţa satului. Ţăranii fuseseră chemaţi şi, dacă în timpul mesei distinşii muzicanţi ai regelui fuseseră îndepărtaţi ca să facă loc elveţianului şi acelui *Ranz des vaches* al său, în schimb avură acum prilejul să cînte jocuri ţărăneşti. Toinette dansa cu primarul Valy, Gabrielle cu poliţaiul Vercy, Louis însuşi dansă, năduşit şi rîzînd, cu fiica poliţaiului, o fată zdravănă şi lipsită de graţie, ce chicotea ruşinoasă.

Fusese vorba ca Toinette să petreacă această primă noapte în *Trianon*-ul ei, singură, iar Louis să se întoarcă împreună cu ceilalţi la Versailles. Dar cîntecul elveţianului şi dansul cu ţăranca îl stîrniseră şi, cînd ceilalţi plecară, el rămase. Bîlbîi stînjenit ceva greu de înţeles, dar Toinette îl pricepu de îndată. I-ar fi plăcut să rămînă singură prima noapte în *Trianon*-ul ei, dar nu voia să scape momentul prielnic să obţină căderea lui Saint-Germain.

Îl rugă deci pe Louis să aştepte şi trecu în dormitor.

El se bălăbăni prin camerele elegante, delicate, horcăind, transpirat, greoi. După timpul cuvenit, zgîrie la uşa dormitorului.

— Intraţi ! strigă ea înnăbuşit.

În lumina lumînărilor, dormitorul albastru părea şi mai frumos şi atrăgător decît la lumina zilei ; larg

şi de o simplitate costisitoare, îi aştepta patul în care dormise răposatul Louis al cincisprezecelea şi uneori şi *madame* Dubarry. Pe pereţi atîrnau tablourile; ţeapănă şi foarte gingaşă, Toni cea mică dansa cu surorile ei în mijlocul peisajului clasic.

— Să nu stingem lumînările? propuse Toinette.

— Să le stingem? şovăi Louis. Ei bine, ei fie... cedă el şi începu să le sufle pe rînd şi să le cureţe mucurile cu degetele.

— Mai lăsaţi-le, spuse Toinette, căci dura prea mult.

Cîteva lumînări rămaseră aprinse şi aruncau lumini jucăuşe asupra nobilelor rude care în straie de împrumut se distrau săpîndu-şi singure groapa. Louis începu să se dezbrace tacticos şi se culcă încă înainte de a se fi dezbrăcat cu totul. Toinette trase perdelele patului.

După aceea, în patul închis cu perdele, Toinette îi povesti că acum, după terminarea *Trianon*-ului, va avea nevoie de un buget mai redus. Nu uitase, spunea ea, că el îi plătise de cîteva ori datoriile fără a-i face reproşuri. Ştia să preţuiască asta şi-i mulţumea. Dar de acum înainte nu va mai fi nevoie de aşa ceva. O dată cu terminarea *Trianon*-ului, toate dorinţele ei erau împlinite. De acum înainte nu va mai juca nici cărţi şi, în general, se va feri de cheltuieli inutile. Puse capul pe pieptul lui şi se lipi de el. El mormăi ceva prietenos şi privi mulţumit cum jucau umbrele slabe ale lumînărilor pe perdelele patului.

Ea tăcu un timp. Apoi prinse din nou să vorbească.

— De vreme ce mă arăt atît de înţelegătoare în această privinţă sper, sire, că şi dumneavoastră îmi veţi îndeplini o dorinţă.

El fornăi neliniştit, bombăni ceva nelămurit.

Acum ea pretinse de-a dreptul :

— Alungaţi-l, în sfîrşit, pe omul acela dăunător, pe imbecilul de Saint-Germain. Cine a fost vinovat de ultima noastră ceartă ? El şi numai el. El este totdeauna pricina neînţelegerilor noastre.

Louis se răsuci nemulţumit. Mereu se întîmpla aşa, ca strica întotdeauna sfîrşitul. Totdeauna cerea ceva după aceea. Îi trecu vag prin cap că în patul acesta dormise Dubarry şi că ceea ce făcea Toinette şi cum o făcea nu era regesc. Mormăi, rosti cuvinte neînţelese. Se gîndea la multe, la reforma armatei, la disciplină, la ministrul de Finanţe Turgot şi că mîine va reciti în Plutarh pasajul despre Antoniu şi Cleopatra.

— De ce nu răspundeţi ? întrebă Toinette. E chiar atît de grav cînd cer şi eu odată ceva ?

El mocnea mai departe pe tăcute. Întunericul adînc al alcovului îl apăsa, dădu perdelele la o parte. Dormitorul avea o înfăţişare paşnică, fermecătoare.

— A fost deosebit de drăguţ din partea mamei dumneavoastră — spuse el — că v-a trimis aceste tablouri. E încîntător cum dansaţi acolo. Mă bucur că avem aici aceste amintiri atît de frumoase.

— Singur aţi recunoscut — spuse Toinette — că Saint-Germain nu este la înălţimea sarcinilor sale. N-a putut realiza reformele de dragul cărora m-a jignit pe mine şi întreaga nobilime.

— Nu găsiţi că şi eu ar trebui să mulţumesc mamei ?

Toinette se ridicase pe jumătate ; blondă, albă, drăgălaşă, îl obligă să-şi îndrepte privirea asupra ei.

— Vă rog nu vă eschivaţi, sire, spuse ea. Daţi-mi un răspuns clar. O să-l îndepărtaţi pe Saint-Germain ?

— Ei bine, poate... mormăi Louis.

— Vă rog, spuneţi un da răspicat, sire, insistă Toinette.

— Ei da, spuse Louis morocănos.

Se sculă, se îmbrăcă, neglijent, furat de gînduri, uită cîte ceva din complicata sa îmbrăcăminte. Apoi părăsi casa.

Grădina era învăluită într-o liniţte desăvîrşită, luna răsărise, pîrîul şi fîntîna şopoteau. Întorcîndu-se încet spre Versailles, Louis respira cu plăcere aerul nopţii. Îi părea bine că era singur. „La Strassburg pe parapet a început năcazul meu", fredona el prin parcul liniştit şi: „Cornul m-a ispitit la rău". Apoi se gîndi la Saint-Germain, ce drept se ţinea totdeauna domnul cel mărunţel, se gîndi la faţa pămîntie, aspră, adînc brăzdată a bătrînului şi, în timp ce mai fredonă de cîteva ori „Cornul m-a ispitit la rău", se gîndi cîţi oameni necinstiţi se aflau la Curtea sa şi că Saint-Germain era unul din puţinii cinstiţi.

Astfel ajunse la Versailles. Bătu în poartă, dar elveţianul de serviciu se uită prin ferestruică şi, văzînd curteanul îmbrăcat neglijent, spuse brutal:

— Nu-i voie, vezi-ţi de drum.

Louis îşi aminti că dăduse el însuşi ordin să nu se permită nimănui intrarea după miezul nopţii şi începu să hohotească cu rîsul său de căruţaş. Atunci soldatul recunoscu pe rege şi se sperie.

— Eşti un bun soldat, fiule, spuse Louis.

În dormitor constată cu plăcere că mai avea destul timp pînă la *lever*-ul oficial. Se culcă, dar nu în patul de gală, ci pe culcuşul lui simplu şi comod. Se întinse mulţumit, se culcă pe partea stîngă, se răsuci pe dreapta, adormi.

Visă. Avea un cleşte nou, bun şi practic, dar era prea greu, îl luă pe cel vechi, dar nici cu ăsta nu ieşi la socoteală, lacătul era gata, îl cercetase împreună cu *monsieur* Laudry şi Gamain, dar nu funcţiona,

şi cînd voi să vîre cheia în el, nu se potrivea, nimic nu mergea. Calculul se afla în faţa lui, dar suma era mult prea ridicată, cifrele se încurcară. Era un bun calculator, dar n-o putea scoate la capăt, îi chemă pe d'Angivillers şi pe de Laborde, totalul era de fiecare dată altul. Transpira, nu-i reuşea nici o încercare şi lacătul nu funcţiona.

Cînd bătrînul camerist îl trezi şi-i aminti respectuos :

— Sire, e timpul să vă culcaţi în pat, se bucură că putea să-şi părăsească aşternutul fără pretenţii, în care de obicei se simţea aşa de bine şi să se culce în patul de gală, pe care-l ura.

După *lever*, pe care-l ţinu într-o dispoziţie deosebit de proastă, trecu alături, în apartamentele mentorului său. Deoarece luase asupra sa problema privitoare la Saint-Germain, cel mai bun lucru era s-o rezolve imediat.

De îndată ce Maurepas îl zări, înţelese pentru ce venea. Toinette nu-l invitase la serbarea de la *Trianon* şi deci bănuise de îndată că voia să obţină cu această ocazie anumite promisiuni şi avantaje de la Louis. Clica nu-şi ascunsese niciodată intenţia de a-l doborî pe Saint-Germain. După felul amărît în care îşi făcuse Louis intrarea, lui Maurepas îi fu clar că Toinette îşi atinsese scopul.

El nu vedea cu ochi buni îndepărtarea vechiului său prieten, Saint-Germain. Dacă întreaga nobilime de la Curte nu i-ar fi pus tot mereu bețe în roate acestui om capabil, ţara ar fi avut acum o armată corespunzătoare şi s-ar fi putut lua cu totul altă poziţie faţă de Anglia. Dar Maurepas simţise cu luni în urmă că nu-l va putea menţine pe Saint-Germain. Nu numai austriaca şi „clica mov" voiau să scape de el, ci în primul rînd propria lui soţie.

Într-adevăr, contesa Maurepas promisese scumpei prietene şi verişoare Montbarey că-i va da soţului ei Ministerul de Război. Maurepas nu-l socotea potrivit pe prinţul Montbarey, dar promisese soţiei sale că, după retragerea lui Saint-Germain, va atribui postul protejatului ei. Toinette era o duşmancă făţişă a lui Montbarey şi Maurepas se bucura că, cel puţin, avea să i-l vîre pe acesta pe gît în locul lui Saint-Germain.

Maurepas nu se simţea prea bine în dimineaţa asta şi era mulţumit că Louis nu-l poftise la el, ci venise personal. Aşa nu era nevoit să se îmbrace protocolar, putea rămîne în halat şi în papuci.

Louis găsi că acum, cînd trebuia să spună cuvintele hotărîtoare, sarcina era mai grea decît îşi închipuise. Îl chinuia amintirea îndepărtării lui Turgot şi a situaţiei neplăcute create de izgonirea omului acela, într-adevăr neruşinat, dar profund cinstit, curajos şi extrem de capabil. Şi Saint-Germain era profund cinstit şi capabil, iar Louis îi făcuse promisiuni solemne.

Louis vorbi de altele, se informă de sănătatea mentorului său, regretă naiv că nu fusese la *Trianon*, povesti despre *Ranz des vaches* şi de dansul său cu ţăranca. Apoi, în sfîrşit, povesti şovăind că avusese o noapte proastă şi că, în timpul insomniei, îi trecuseră prin cap numeroasele plîngeri ce se ridicaseră împotriva lui Saint-Germain. Ştia prea bine că majoritatea învinuirilor nu aveau o bază concretă. Dar omul care are ghinionul de a-şi face duşmani ori încotro se duce nu este totuşi potrivit pentru un asemenea post şi, cu buna sa memorie, enumeră tot ceea ce i se reproşa ministrului de Război. Decretul care deschidea burghezilor calea spre posturile de ofiţeri superiori, ordinele „teutonice" ale bătrînului, în primul rînd introducerea pedepsei cu bătaia, po-

vestea cu invalizii şi afacerea cu iezuiţii. Era o listă lungă.

Bătrîn şi cinic, Maurepas se amuza de felul în care Louis încerca să se justifice faţă de el şi faţă de sine însuşi. Toate ordinele pe care Louis i le reproşa acum ministrului său de Război le aprobase la timpul lor în mod expres şi-i promisese de repetate ori că-l va menţine în ciuda tuturor. Dar, răutăcios şi batjocoritor, Maurepas se bucură mai ales că Louis pomeni de povestea cu invalizii şi de afacerea cu iezuiţii.

Chestiunea cu invalizii se întîmplase aşa: *Hôtel des Invalides* fusese destinat să fie un cămin al veteranilor, mai ales al acelora răniţi în războaiele Franţei. Dar, treptat, destinaţia aceasta fusese nesocotită şi se primiseră şi indivizi ca lachei şi bucătari; dacă vreun mare senior avea un grad în armată, se simţea îndreptăţit să-şi căpătuiască slugile la *Hôtel des Invalides*. Aşa se întîmplă că în frumoasa clădire se aciuiră vlăjgani zdraveni, la vreo patruzeci de ani, care se îngrăşau acolo, jucau cărţi, popice şi se fandoseau făcînd pe eroii. Scrupulosul Saint-Germain voise să pună capăt acestui abuz. Verificase „invalizii" şi izgonise din plăcutul lor cămin vreo mie de indivizi. Dar în felul acesta îşi ridicase în cap pe marii seniori, patronii acestora. Transformaseră izgonirea invalizilor într-un spectacol public, cu mare montare. Mai multe căruţe cu invalizi se opriseră în *Place de la Victoire*, invalizii se aruncaseră cu lacrimi în ochi la picioarele statuii lui Louis cel Mare şi imploraseră pe răposatul lor „tată" să-i apere de măsurile barbare ale lui Saint-Germain. Louis ştia precis care era povestea cu invalizii şi se exprimase pe atunci cu cuvinte foarte tari despre nerușinarea marilor aristocraţi care puseseră asta la cale.

Şi chestiunea cu iezuiţii o cunoştea prea bine. Saint-Germain, care nu glumea cu religia, voise să înlocuiască pe nepricepuţii popi de ţară, care erau de obicei angajaţi preoţi militari, prin alţii mai pregătiţi, şi în scopul acesta crease o şcoală superioară pentru clerul militar. De data aceasta îl atacaseră liber-cugetătorii, filozofii şi domnii de la *Encyclopédie*. Insinuaseră, ba afirmaseră şi în gura mare, că Saint-Germain ar intenţiona să dea armata pe mîna iezuiţilor. Maurepas era omul care să guste tot hazul faptului că evlaviosul Louis venea acum să i se plîngă lui, liber-cugetătorului, împotriva evlaviosului Saint-Germain.

Ascultă cu un aer foarte interesat. Apoi începu să-l apere pe prietenul său Saint-Germain. Ştiindu-l sacrificat, îl apăra însă cu două înţelesuri. Acum, cînd puteau oricînd să fie trîşi într-un război cu Anglia datorită conflictului american, îndepărtarea unui organizator şi soldat atît de bun ca Saint-Germain nu era o măsură prea indicată, spuse el. Pe de altă parte, felul lui rigid, de neîmpăcat, ridicase toată lumea împotriva lui. Sărmanul, dovedise un talent neobişnuit în a coaliza toate grupurile care de altfel se duşmăneau între ele: prinţii de sînge regal, Curtea, mica nobilime, soldaţii de rînd, doamnele din saloane, filozofii se ridicaseră ca un singur om împotriva lui. El însuşi, Maurepas, trebuia să recunoască deschis că era de-a dreptul penibil pentru ceilalţi miniştri să lucreze cu Saint-Germain. Înţelegea foarte bine că Louis obosise în cele din urmă să tot ia apărarea unui om de care regina avea atît a se plînge. Totuşi, în faţa pericolului foarte real de război, hotărîrea de a renunţa la serviciile unui organizator atît de capabil nu era simplă.

Louis tăcu, bombăni. În sinea lui răsuna : „Cornul m-a ispitit la rău". Spuse :

— Este un slujitor credincios şi are multe merite.

— Fără îndoială, răspunse Maurepas. Pe de altă parte, sire, cel puţin n-o să fie prea greu să găsiţi un urmaş. Secretarul de stat Montbarey este binc pregătit.

Louis înălţă capul. Cunoştea dedesubturile. Ştia că în spatele propunerii lui Maurepas se afla *madame* de Maurepas şi se bucură puţin că şi descurcăreţul Maurepas era deci silit să facă concesii soţiei sale. În nici un caz, continuă Maurepas, postul acesta de răspundere nu putea fi lăsat neocupat măcar o zi pe aşa timpuri nesigure. Treburile trebuiau imediat predate altuia ; cel mai potrivit părea să fie Montbarey. Deşi nu-l putea suferi pe Montbarey, Louis găsi că soluţia nu e proastă. Dacă acţiona repede, împiedica pe Toinette şi „clica mov" să prezinte un candidat de-al lor. Spuse deci :

— Ei, da.

Maurepas preciză :

— Va să zică, sire, veţi comunica lui *monsieur* Saint-Germain eliberarea din funcţie şi veţi numi încă astăzi pe urmaşul lui ?

— N-ai putea să i-o comunici dumneata, scumpul meu prieten ? întrebă Louis.

Maurepas răspunse :

— Cred că la îndepărtarea lui Saint-Germain, coroana ar trebui să fie prezentă.

— Crezi într-adevăr că eu însumi trebuie... ? întrebă Louis nefericit.

— Dacă ordonaţi, am să fiu de faţă, sire, îl ajută Maurepas.

— Îţi mulţumesc, mentore, îngînă Louis.

— Îl convoc deci pe Saint-Germain, spuse Maurepas. Ora trei ar fi potrivită ?

— Să zicem ora patru, hotărî Louis.

— Ordinele dumneavoastră vor fi executate — răspunse Maurepas — şi documentul pentru numirea lui Montbarey vi-l prezint la semnat înainte de sosirea lui Saint-Germain.

După plecarea lui Louis, Maurepas se apucă să şlefuiască poanta unei epigrame care-l preocupase în tot timpul celei de a doua părţi a discuţiei. Bătrînul domn găsea mare plăcere în compunerea şi şlefuirea unor epigrame. Exilul lui de pe vremuri se datorase unei epigrame, epigrama contra doamnei de Pompadour. Un exil de un sfert de veac; dar fusese o epigramă bună şi el îşi afirmase sieşi şi prietenilor săi că valorase cît un exil de un sfert de veac. Acum devenise mai prudent, era ferm hotărît să moară în funcţie şi se ferea să-şi pericliteze a doua oară poziţia printr-o epigramă, oricît de reuşită.

Epigrama pe care o compunea acum era bună. Se referea la acea parte a corpului lui Louis de a cărei funcţionare se îngrijise Josef, atunci cînd venise de la Viena. Era o epigramă ascuţită, care nimerea la ţintă, perechie potrivită versurilor despre Pompadour. Epigrama era atît de răutăcioasă, încît nu avea să îndrăznească s-o arate nici secretarului său, nici soţiei şi nici s-o treacă în memoriile sale. Ce păcat. Dar cel puţin îi făcea lui însuşi plăcere s-o compună. Scrise cu mîna tremurătoare, ţinu foaia departe de ochii săi prezbiţi, citi, zîmbi, rîse, şterse, corectă, chicoti, corectă din nou. Mai schimbă cîte ceva, chicoti, şlefui atît la epigramă încît uită aproape să ordone întocmirea documentului pentru numirea lui Montbarey.

Către ora patru, Louis şedea în bibliotecă. Ceruse într-adevăr să i se aducă Plutarh [1] şi citea biografia lui Marc-Antoniu ; dar nu-i stătea capul la lectură.

Gîndul la bătrînul Saint-Germain, care avea în curînd să-l privească cu ochii lui de ciine credincios, nu-i dădea pace. Pe vremuri, bătrînul nu voise să preia postul. Spusese tuturor, chiar şi lui, cîtă rezistenţă vor provoca reformele sale, dar el, Louis, fusese hotărît să realizeze aceste reforme şi-i făcuse în repetate rînduri promisiuni că-l va menţine în ciuda oricărei împotriviri.

— Sînt alături de dumneata— îl asigurase el de nenumărate ori — să nu te temi de nimic, te apăr de oricine.

De ce tocmai lui îi venea totdeauna atît de greu să-şi îndeplinească îndatoririle ? Dacă voia ca Toinette să-şi păstreze bunavoinţa faţă de el, dacă voia să-i facă un *dauphin*, trebuia să plătească asta cu alte noi concesii neplăcute — acum, de pildă, trebuia să izgonească pe bunul, bătrînul, curajosul Saint-Germain. Erau corelaţii ciudate, dar aşa era.

Încercă să se concentreze asupra lui Plutarh, asupra poveştii lui Antoniu şi Cleopatra. Nu reuşi. În loc să-l poată urmări pe Plutarh, îi răsărea în minte scrisoarea pe care i-o scrisese ministrul Turgot, înainte de concedierea sa. Pusese scrisoarea la loc sigur şi n-o mai citise de mult. Totuşi, o vedea limpede în faţa ochilor, fiecare bară de pe *t*, şi fiecare punct de pe *i*, şi fiecare virgulă. „Sînteţi considerat un om slab, sire." Prostii. Era, desigur, neplăcut că trebuia să-l îndepărteze pe Saint-Germain şi să-şi calce cu-

[1] Istoric şi moralist grec (45 (50)—125). Majoritatea scrierilor sale — tratate de filozofie, morală, teologie — sînt reunite sub titlul *Opere morale*. Printre cele mai de seamă lucrări : *Vieţile paralele* ale oamenilor iluştri din Grecia şi Roma.

vîntul. Dar nu stă regele mai presus de legile oamenilor de rînd ? Problemele lui sînt de un fel deosebit, mai grele. La urma urmei, este mai important ca Franţa să aibă un *dauphin,* decît să fie mulţumit un oarecare *monsieur* Saint-Germain, şi Louis avea senzaţia nelămurită că, dacă Toinette va fi supărată pe el, dacă nu se va simţi mulţumită, nu va rămîne grea.

Renunţă definitiv la lectură, lăsă cartea deoparte, deschisă, aşa cum era şi se ridică. Se plimbă greoi de colo-colo, fornăi, se aşeză la fereastră, privi în zare, dincolo de curţile şi aleile de la intrare, să vadă dacă nu putea cumva să-l zărească pe Saint-Germain.

Dar înainte de Saint-Germain sosi Maurepas. Era în costum de gală, uscăţiv, ţeapăn, elegant. Scoase ceremonios un document din mapă. Era numirea pe baza căreia Alexandre-Maria-Léonor de Saint-Maurice, conte de Montbarey, prinţ al Sfîntului imperiu roman, general-locotenent, comandant al gărzii elveţiene a lui *Monsieur* [1], secretar de stat în Ministerul de Război, devenea ministru de Război plin şi membru al consiliului de coroană al maiestăţii-sale prea creştine. Louis citi edictul cu ochii săi miopi, îl împinse de o parte, spuse :

— Ei, bine, ei da.

Maurepas aminti blînd :

— Ar fi mai uşor pentru coroană dacă aţi semna acum.

Coroana suspină, şovăi, Maurepas îi întinse pana, coroana, cu pana în mînă, îl privi, Maurepas dădu încurajator din cap, coroana mai suspină o dată, clătină din cap, semnă.

Veni Saint-Germain. Domnul acesta destul de scund era astăzi în formă cum nu mai fusese de

[1] Titulatura celui mai vîrstnic frate al regelui.

multă vreme şi plin de speranţe ; nădăjduia că Louis va discuta cu el cele două memorii pe care i le prezentase săptămîna precedentă.

Louis ezita. Saint-Germain vorbi mai întîi de o chestiune mai puţin importantă. Rugă pe maiestatea-sa să-i dea un sfat în chestiunea colonelului Esterhazy. Colonelul nu era soldat prost, dar nu ştia să se supună. Fusese pînă acum nevoit de două ori să ordone să fie pedepsit, dar de ambele dăţi maiestatea-sa regina intervenise în favoarea lui şi obţinuse anularea pedepsei. De data aceasta, însă, colonelul săvîrşise ceva ce nu putea în nici un caz rămîne nepedepsit. Afirmase în public că el, Saint-Germain, voia să predea armata iezuiţilor. Cum ar putea el menţine disciplina, dacă ofiţerii înşişi îi subminau autoritatea cu asemenea minciuni ? Îl ruga deci pe rege să-i promită că-l va sprijini dacă, aşa cum era de temut, maiestatea-sa regina va interveni din nou în favoarea colonelului.

Louis nu-l privea pe bătrîn. Mai mult, ochii îi fugeau pe paginile lui Plutarh, rămas deschis în faţa lui. „Antoniu se întoarse — citi el — în oraş şi strigă că Cleopatra îl trădase celor cu care ducea războiul de dragul ei." Citea însă mecanic, nu reţinea nimic din ce citea, se gîndea doar cum ar putea să se înfurie împotriva omului ce stătea în faţa lui.

— Şi cu aşa ceva veniţi la mine, domnule conte ? spuse el încet, cu o voce neobişnuit de tărăgănată. Cu asemenea fleacuri îmi irosiţi timpul ? Reuşi să se înfurie. Ce să mă fac eu cu un ministru de Război care nici măcar pe propriii săi ofiţeri nu-i în stare să-i pună la punct ? Să admitem că Anglia ne va ataca din nou. Cum veţi putea s-o scoateţi la capăt cu armata engleză, dacă nu sînteţi în stare s-o scoateţi la capăt cu colonelul Esterhazy al dumneavoastră ?

Acum ajunsese la punctul dorit. Îşi îndreptă ochii miopi asupra bătrînului, guşa îi tremura, vorbea tare, piţigăiat.

Faţa aspră, pămîntie, a lui Saint-Germain, îşi pierduse toată tăria.

— Nu înţeleg, sire, spuse el cu obrajii tremurători. Mi-aţi dat atîtea dovezi de încredere. Mi-aţi spus... Nu repetă ce-i spusese Louis. Dacă sînteţi nemulţumit de mine... Nici această propoziţie n-o duse pînă la capăt.

Louis apucă una din micile figurine de porţelan de pe masa sa, o apucă în neştire, neobişnuit de sălbatic, de parcă ar fi vrut s-o strivească sau s-o distrugă şi o puse apoi din nou la loc, neaşteptat de blînd.

— Desigur că nu sînt mulţumit, spuse el foarte liniştit, tot fără să-l privească pe bătrîn. Din toate părţile vin plîngeri. S-ar putea să fie plîngeri neîndreptăţite, dar eu pretind domnilor mei să se înţeleagă între ei. Dumneavoastră nu vă înţelegeţi cu nimeni, *monsieur* ; nici cu nobilimea, nici cu soldaţii, cu nimeni. Regina este cît se poate de nemulţumită. Cum să procedez cu un om care şi-a făcut duşmani din toţi ? Ridică din umeri şi repetă : Sigur că nu sînt mulţumit.

Saint-Germain răspunse şi el ciudat de încet, răguşit :

— Înseamnă că mă concediaţi, sire ?

Louis continuă să se uite în altă parte. Aştepta ca Saint-Germain să vorbească mai departe, spera că o să mai spună ceva care să-i dea posibilitatea să facă legătura. Dar Saint-Germain nu mai spuse nimic şi, prin tăcerea lui, îl sili pe Louis să-şi întoarcă spre el capul bolovănos. Şi Louis văzu ce se temuse să vadă, obrazul tremurător al ministrului,

ochii lui căprui de câine şi înţelese ce se petrecea după fruntea acestui om.

Între timp, bătrînul se gîndea cum visase o viaţă întreagă să introducă anumite reforme, decalogul său, şi cum publicase aceste *Zece porunci ale instrucţiei militare* şi cum, la sfîrşitul vieţii sale, fusese îndemnat de Louis să-şi realizeze teoriile. Şi cum, orieît îl fericea această posibilitate, nu voise să accepte postul căci, fiind soldat şi nu curtean, se temuse că n-o va putea scoate la capăt cu intrigile Versailles-ului. Îşi amintea cum tînărul rege, foarte entuziast, îi promisese tot ajutorul. Şi cum el, Saint-Germain, se străduise să îndeplinească dorinţele neruşinate şi prosteşti ale blestematei austriece. Şi cum Louis îşi reînnoise de nenumărate ori promisiunile. Iar acum, iată, Louis, acest om tînăr, regele francezilor, îl privea cu ochi piezişi şi nu avea nici măcar curajul să spună acel *da* la care se hotărîse, acel : da, *monsieur,* sînteţi concediat.

Louis simţea tot ce se petrecea în sufletul bătrînului şi era cuprins de o milă aproape de neîndurat faţă de el, şi de o nemulţumire tot atît de mare faţă de sine însuşi. Nu era în stare să-şi smulgă din gură acel da, dar nici un nu. Şi era supărat pe Maurepas care nu-l ajuta.

Se mînia însă pe nedrept. Pe Maurepas se putea bizui, îi veni în ajutor. Se întoarse către colegul său Saint-Germain şi spuse uşor amabil :

— Mă tem, bătrîne, că ai înţeles prea bine cuvintele maiestăţii-sale. Nu-i aşa, sire ?

Iar Louis, morocănos, spuse :

— Ei bine, ei da, atunci... Dacă toţi o vor, ce să facem ?

Saint-Germain se înclină adînc şi spuse :

— Permiteţi-mi să mă retrag, sire, şi se retrase de-a-ndăratelea spre uşă, aşa cum cerea eticheta.

Louis sta cu capul în jos. Cînd înălţă ochii, Saint-Germain nu mai era.

Maurepas spuse :

— Permiteţi-mi şi mie să mă retrag, sire.

Dar Louis îl rugă repede şi cu teamă :

— Nu, nu mă lăsa singur. Apoi tăcu multă vreme, cufundat în sinea lui.

Dacă n-ar fi fost silit să aibă această convorbire cu Saint-Germain, ar fi fost acum în pădurea de la Fontainebleau, la vînătoare. Îi plăcea să vîneze. Fiarele erau gonite spre el şi el trăgea, iar seara îşi nota în jurnalul său cîte doborîse, adesea cifre impozante. Dar oricîte animale ar fi omorît, tot îl atrăgea să privească cum se încorda de fugă fiara rănită şi cum se prăbuşea apoi. În acelaşi timp, îi era milă de animale. Era o legătură stranie ce se stabilea între el şi fiara urmărită, el se simţea şi vînător şi vînat.

Cînd îşi reveni din visare, Maurepas se afla în faţa lui, scofîlcit, ţeapăn, respectuos, cu un zîmbet abia mijit pe buzele subţiri.

— Tot aici mai eşti ? întrebă Louis mirat. Dar cînd Maurepas, simţindu-se atins, voi să plece, îl reţinu : Nu, iartă-mă, şi-l apucă de haină. Îşi apropie faţa mult de cea a primului-ministru. Întrebă : Nu-i aşa că a fost groaznic cum a plecat bătrînul ? Cred că avea lacrimi în ochi. Un ministru atît de bun şi un soldat atît de viteaz. Noi i-am făcut o nedreptate, mentore. N-ar fi trebuit să-i spunem cuvinte atît de aspre.

Cu tot cinismul său, Maurepas era indignat că elevul şi regele său dădea acum vina pe el. Păstră însă un aer politicos, amabil, ba chiar consolator, hotărît să moară în postul lui.

Louis, între timp, continuă cu înfrigurare:

— Trebuie s-o reparăm. Desigur că îşi va păstra locuinţa de la Arsenal. Şi îi menţinem întreg salariul sub formă de pensie. O să-i dăm şi o indemnizaţie.

— Admir generozitatea dumneavoastră, sire — răspunse Maurepas — am să discut totul cu *monsieur* Necker.

Louis se şi consolase pe jumătate. Spuse repede:

— Neapărat, dragul meu. Nu vreau să fim zgîrciţi cu Saint-Germain al meu. Să-i spui asta lui *monsieur* Necker al dumitale, acestui zgîrie-brînză elveţian. Iar eu am să-i scriu personal lui Saint-Germain — hotărî el — ca să-i mulţumesc pentru marile servicii pe care mi le-a adus mie şi Franţei.

Lui Franklin i-ar fi plăcut să rezolve cea mai mare parte a corespondenţei sosite în ajun din America, înainte de venirea lui Arthur Lee şi a lui Silas Deane. Dar fluşturaticul William întîrzia din nou mult peste ora stabilită.

În schimb, cînd sosi, avu cu ce să-şi scuze întîrzierea. Adusese de la Paris vestea unui eveniment important despre care voise să afle cît mai mult. Într-adevăr, locotenentul Dubois şi maiorul de Mauroy, doi din ofiţerii care plecaseră împreună cu La Fayette în America pe baza angajării făcute de Silas Deane, se întorseseră la Paris. Domnii fuseseră foarte rău primiţi de Congres şi, în cele din urmă, trimişi înapoi cu ocară şi ruşine. Se pare că însuşi marchizului de La Fayette i se făcuse o primire mai mult decît rece la Philadelphia. Acum, cei doi ofiţeri se plimbau prin Paris şi înjurau pe îndelete nerecunoştinţa americanilor, lipsa lor de maniere, zgîrcenia şi îngîmfarea lor. William aflase chestiunea aceasta mai întîi de la tînărul duce de la Rochefoucauld; apoi de la Condorcet. Tot oraşul vuia.

Franklin ascultă fără să se clintească. Dar era înciudat, mai mult decît atît, amărît. Congresul nu-i ușura munca. Bănuise el că ofițerii nu aveau să fie bineveniți la Philadelphia, dar nu se așteptase să fie atît de rău primiți. La urma urmei, aveau angajamente valabile semnate de reprezentantul Congresului.

El însuși lucrase bine și cu spor aci și obținuse în ultima vreme unele rezultate. Întîlnirea cu Toinette părea să fie promițătoare. Și tocmai acum trebuiau cei de dincolo să-și dea pe față vechea dușmănie față de Franța și să jignească într-un fel atît de nedibaci Curtea și orașul, din simplă necugetare și proastă dispoziție.

William mai adusese și alte știri. Auzise că Maurepas și Vergennes vor asista la deschiderea Salonului. Toată lumea vorbea de portretul lui Franklin, opera lui Duplessis, care urma să fie expus, și de felul cum avea să lase în umbră celelalte lucrări, unele dintre ele foarte reușite, chiar și numai datorită subiectului său.

Franklin se bucura să poată vedea tabloul și să simtă cum parizienii îl compară pe el cu portretul. S-ar putea să fi fost vanitate, dar nu era vanitatea una din calitățile cele mai plăcute pe care Ființa Supremă le hărăzise omului ? Și cu siguranță că succesul portretului nu putea să aducă decît foloase cauzei Americii.

Îl privi cu drag pe William. Era puțin ușuratic tînărul, desigur, dar era și îndemînatic și prindea repede esențialul. De pildă, putea foarte bine aprecia importanța gafei pe care o făcuse iar Congresul.

În timp ce Franklin îi aștepta pe ceilalți doi, hotărî să pună în aplicare intenția lui de a-l angaja pe William. Cînd tînărul va avea un serviciu și un onorar, va căpăta și mai mult simț de răspundere.

Incă astăzi va discuta chestiunea cu cei doi colegi. Arthur Lee n-are decît să se opună şi să trăncănească despre nepotism, Franklin socotea că făcuse destul pentru ţara sa ca să aibă dreptul să se îngrijească şi de ai săi. Corvezile vieţii sociale ale Parisului le luase asupra sa, era bătrîn şi desigur că va muri aci, în ţară străină, fără să se mai întoarcă acasă. Voia să aibă alături de sine pe cineva care să-i poată închide ochii şi nu voia ca acest cineva să-şi petreacă timpul în trîndăvie, fără un rost al său.

Sosi Silas Deane. Omul acesta corpolent nu mai arăta aşa de bine ca înainte, obrajii îi erau mai puţin umflaţi, nasul mai ascuţit. Veninosul Arthur Lee îi făcea neîndoios viaţa amară împozantului domn. Arthur Lee fusese între timp în misiune diplomatică la Berlin şi avusese acelaşi insucces ca şi la Madrid ; asta îl făcuse şi mai acru, dorinţa sa de a se evidenţia devenise mai bolnăvicioasă. Suspecta tot ce se făcea şi, mai ales, era pornit împotriva lui Silas Deane.

Abia sosi Arthur Lee, că Silas Deane şi începu să vorbească despre primirea făcută de către Congres ofiţerilor francezi. Locotenentul Dubois şi maiorul Mauroy îl vizitaseră şi i se plînseseră. Din păcate, povestea lor era concretă şi precisă. La Fayette şi cei cincisprezece însoţitori ai săi, ofiţerii, sosiseră la Philadelphia după călătoria lor periculoasă şi după multe greutăţi, şi se înfăţişaseră Congresului. După toate pericolele şi greutăţile, se aşteptaseră la o primire caldă. Fură întîmpinaţi de *Mr.* Moose, probabil Robert Morris, comentă Silas Deane. *Mr.* Moose le luase hîrtiile să le cerceteze şi îi rugase să vină ziua următoare la poarta clădirii Congresului şi să-l aştepte. Acolo, îi predase, în ziua următoare, unui alt membru al Congresului, un domn care vorbea franceza şi al cărui nume începea cu L ; trebuie să fi fost James

Lowell, îşi dădu Silas Deane părerea. Şi acesta discută cu ei la intrare, în stradă. Este adevărat, le spusese domnul, că *Mr.* Deane fusese împuternicit să le trimită ofiţeri de geniu. Trimisese chiar cîţiva care pretindeau a fi genişti şi în realitate nu erau, la fel cîţiva ofiţeri de artilerie, care nu fuseseră probabil încă niciodată în armată. Se pare, declarase domnul cu L, că ofiţerii francezi vin cu plăcere nepoftiţi în America şi, astea fiind zise, îi lăsase în stradă. Ofiţerii se priviseră între ei, aşa cum stăteau în faţa clădirii roşii de cărămidă a Congresului, în bătaia soarelui. La Fayette, cînd păşise pe coasta Americii, sărutase pămîntul şi jurase că va învinge sau va pieri pentru cauza americană. Dar, în stradă, în faţa intrării Congresului, nici el nu ştiuse să spună altceva decît : „A naibii treabă".

Astea toate le povesti Silas Deane colegilor săi. Era enervat. El întocmise angajamentele ofiţerilor. Considera cele întîmplate ca o ofensă personală.

Franklin şedea cu faţa împietrită şi se scărpina ; pe buzele subţiri ale lui Arthur Lee flutura un mic zîmbet. Deoarece amîndoi tăceau, Silas Deane nu se putu opri să nu adauge cu amărăciune şi reproş în glas :

— Nu s-ar putea spune că francezii ne-au poftit să venim aci. Dar, după cîte ştiu, nu a declarat încă nimeni doctorului nostru că a venit nepoftit. Dimpotrivă, tot Parisul vorbeşte de cinstea care i se pregăteşte la deschiderea Salonului.

— Da — spuse Arthur Lee — aci ne oferă cuvinte dulci şi pînză.

Franklin încercă să scuze atitudinea Congresului. După cum se vede, ceilalţi francezi rămăseseră totuşi la Philadelphia. Acum, recomandarea pe care o trimisese el pentru tînărul marchiz trebuie să fi sosit de mult şi cu siguranţă că, între timp, generalul

Washington reparase stîngăciile domnilor Morris şi Lowell.

— Congresul ne-a dezavuat pe toţi, se înfurie Silas Deane. Nu a recunoscut contractul de angajare pe care noi l-am întocmit în numele lui.

— Pe care dumneavoastră l-aţi întocmit, îl corectă Arthur Lee.

— Şi eu aveam împuternicirea să trimit ofiţeri de artilerie, spuse Franklin.

Arthur Lee stătea rezemat de cămin, cu braţele încrucişate, ţeapăn, cu bărbia înfiptă în piept, astfel încît fruntea îi ieşea în afară. Spuse, încruntat şi provocator, că din poziţia Congresului trebuia trasă învăţătura că nu se realiza nimic prin trimiterea cîtorva puşti sau a cîtorva franţuzi fluşturatici cu nume răsunătoare. Trebuiau să lupte cu mult mai multă energie pentru realizarea adevăratului scop, alianţa. Trebuiau să vorbească mult mai tare cu miniştrii, să-i ameninţe. Nu se mai putea acţiona ca pînă atunci. Silas Deane spuse :

— Dacă nu mă înşel, onorate *Mr.* Lee, aţi folosit metodele dumneavoastră la Berlin şi la Madrid. N-am constatat să fi obţinut cu ele succese prea mari. Aci însă s-a realizat cîte ceva tocmai în ultima vreme. Gîndiţi-vă la întîlnirea doctorului cu regina, gîndiţi-vă la portretul lui de la Salon.

— Să nu ne pierdem în generalităţi, domnii mei, interveni Franklin. Să ne gîndim mai bine ce am putea face pentru ca astfel de greşeli să nu se mai repete la Philadelphia. Propun să trimitem o scrisoare comună comitetului extern al Congresului. Să le explicăm domnilor că aci, în Franţa, se consideră că un *nu* trebuie să fie cel puţin îndulcit.

— Eu sînt american — spuse Arthur Lee — şi nu gîndesc să-mi reneg ţara.

Franklin suspină şi renunţă la scrisoare. Puse în discuţie problema prusacului acela, a domnului von Steuben.

Situaţia cu baronul von Steuben era următoarea. Fusese adjutantul regelui Prusiei, Friedrich, şi se evidenţiase în războiul de şapte ani. Cum în Europa domnea acum pacea, iar el tînjea după activitate, îşi oferise serviciile americanilor. Talentul său organizatoric fusese mult lăudat de prieteni de încredere ai lui Franklin, omul însuşi îi făcuse o impresie bună. Se înfăţişa fără pretenţii şi salariul pe care-l pretindea era modest. Un astfel de om i-ar fi fost de folos lui Washington ca să introducă în armată disciplina care îi lipsea.

Franklin voise să-l angajeze pe domnul von Steuben, dar acum proasta primire ce li se făcuse ofiţerilor francezi îl pusese pe gînduri. Silas Deane susţinu în continuare angajarea domnului von Steuben. În schimb, Arthur Lee declară colţos că ar fi timpul să se ia aminte ca ofiţerii americani de valoare să nu mai fie jigniţi prin înrolarea unor grade superioare din străinătate.

— Înainte, *Mr.* Lee, vă împotriveaţi numai angajării francezilor, îi reproşă înfuriat Silas Deane. De cînd aţi fost la Berlin, vă ridicaţi şi împotriva angajării nemţilor. Dacă o să mai călătoriţi mult, o să încercaţi să împiedicaţi angajarea tuturor celor ce n-au crescut în imediata vecinătate a familiei Lee.

— Recunosc deschis, domnule — răspunse arţăgos Arthur Lee — că aş prefera să văd aci membri ai familiei Lee, în locul anumitor alte persoane.

— Eu n-aş dori să citesc, domnule — răspunse Silas Deane — ceea ce raportaţi dumneavoastră la Philadelphia despre mine.

— Îmi închipui eu că vă temeţi de asemenea rapoarte, replică Arthur Lee.

— Vă rog, încetaţi, domnilor, interveni Franklin. Prea v-aţi aprins. Ar trebui să vă odihniţi. Dacă aţi asculta de un om bătrîn, aţi consulta un medic.

— Nu văd nimic bolnăvicios în aceea că mă opun principial înrolării ofiţerilor străini, mîrîi Arthur Lee.

Franklin reveni la cazul Steuben. După cele întîmplate, nu i se putea promite generalului nici o soldă, fie cît de modestă, spuse el. I se putea cel mult da un titlu de împroprietărire pentru circa două mii de acri, valabil după victorie.

— Mă tem că asta nu-l va încînta prea tare pe general, observă Silas Deane.

— Dacă domnul nu este mînat decît de profit — îşi manifestă Arthur Lee dispreţul — atunci putem într-adevăr renunţa la el.

Silas Deane adăugă că dacă nu se ajunge în scurtă vreme la o înţelegere cu generalul, atunci acesta avea să se întoarcă în Germania.

— Mi-ar părea rău să-l pierdem, spuse Franklin. Silas Deane propuse să se adreseze lui *monsieur* Beaumarchais ca să-i ceară sfatul. Franklin suspină în gînd : dacă nu voiau să renunţe la von Steuben, altceva nu le rămînea de făcut.

Fiind rezolvată şi chestiunea asta, Franklin reveni asupra proiectului său de a-l angaja pe William Temple ca secretar. Povara treburilor se mărea neîncetat, declară el, arătînd spre masa de scris încărcată cu hîrtii. Dacă trebuia într-adevăr angajat cineva, protestă Arthur Lee, atunci să fie angajat un funcţionar experimentat, calificat, nu un domnişor de şaptesprezece ani. Dar la asta Franklin avea ce răspunde. Ori de cîte ori angajaseră pînă acum secretari priceputi, colegul Lee pusese la îndoială cinstea lor politică. Despre William nu va putea afirma desigur nici *Mr.* Lee că ar fi spion. Arthur Lee înghiţi în sec. Apoi spuse cu duşmănie că situaţia lor finan-

ciară nu permitea introducerea de posturi noi în statul de plată.

— Mă gîndisem la un salariu de o sută douăzeci de livre, lămuri Franklin. Aş pune în socoteala Congresului optzeci, iar patruzeci aş suporta eu, din buzunarul meu.

— Găsesc angajarea tînărului *Mr.* Franklin o idee excelentă — zise Silas Deane — şi desigur că nici nu poate fi vorba ca doctorul să dea ceva din fondurile proprii.

— Deci s-a făcut, încheie Franklin.

— Vă rog să se consemneze că angajarea s-a făcut împotriva voinţei mele, spuse Arthur Lee.

Franklin reveni la primirea ce i se făcuse lui La Fayette şi ofiţerilor săi la Philadelphia.

— Sînteţi un om cu un orizont larg — se adresă el prietenos lui Arthur Lee — şi puteţi aprecia urmările pe care le au evenimentele politice. Ştiţi că atitudinea domnilor Morris şi Lowell prejudiciază cauza noastră aci. Nu vreţi să daţi mai multă greutate argumentelor adresate de noi Congresului prin participarea şi semnătura dumneavoastră ?

— Ceea ce au făcut cei din Philadelphia este lipsit de răspundere, se indignă Silas Deane. Şi aceşti ofiţeri trebuiau să sosească tocmai acum, cînd se pregătea sărbătorirea doctorului nostru la Salon. Acum fiecare francez va vedea, în spatele imaginii măreţe a lui Franklin, pe tînărul La Fayette şi pe ofiţerii săi cum stau în soare în faţa porţii ferecate a Congresului.

Faţa lui Arthur Lee rămase împietrită. Peste tot se auzea : „Franklin, Frankin", şi niciodată „America", doctorul *honoris causa* îşi folosea poziţia numai pentru a-şi mări propria lui celebritate măruntă. Şi mîine, poimîine va merge la Louvre, la Salon şi se va instala în faţa portretului său idealizat şi va culege gloria care se cuvenea lui Richard Henry Lee, şi ge-

neralului Washington, şi miilor de luptători care au murit pentru libertate.

Înţeleptul Franklin intuia ce se petrece în omul acesta cătrănit. Îi zîmbi prieteneşte. Aşa va zîmbi, gîndi Arthur Lee, cînd va sta în faţa propriului său portret. Dar Franklin spuse :

— După umilirea pe care au suferit-o tinerii noştri prieteni francezi la Philadelphia, nu mi se pare potrivit să întărîtăm pe parizieni prin contrastul existent. E mai înţelept să lipsesc de la deschiderea Salonului.

Silas Deane holbă prosteşte ochii săi mici.

— Vreţi într-adevăr să renunţaţi la această cinste ? întrebă el.

— Cei de la Versailles ne-au recomandat să nu ne afişăm, spuse Franklin.

Arthur Lee răsuflă zgomotos.

— Dacă veţi scrie Congresului — spuse el în cele din urmă încruntat — sînt gata să semnez şi eu.

— Ştiam că un Arthur Lee îşi va călca pe inimă, cînd este în joc cauza noastră, spuse Franklin.

Arthur Lee, crispat, puse mîna sa în mîna întinsă a bătrînului.

Şi de astă dată, după îndepărtarea lui Saint-Germain, contele Mercy şi abatele Vermond se înfăţişară împreună la Toinette. Domnii ştiau precis că ea provocase îndepărtarea ministrului. Se prefăcură însă a nu şti nimic şi se mărginiră doar să-şi arate regretul că nu putuseră împiedica destituirea talentatului Saint-Germain, atît de mult preţuit la Viena, precum nu putuseră împiedica nici numirea lui Montbarey, un incapabil, cunoscut pentru lăcomia sa de bani. Toinette le răspunse doar cu o aroganţă ridicare din umeri. Dar nici bucuria ei de pe urma plecării lui Saint-Germain nu fusese de lungă durată. Îi era neplăcut să se gîndească că pe viitor, cînd va dori vreun

post de ofiţer pentru prietenii ei, va trebui să intre în concurenţă cu *mademoiselle* de Violaine de la Operă, prin care Montbarey îşi trafica posturile. În cele din urmă fu limpede pentru ea că victoria obţinută în clipele acelea, în alcovul de la *Trianon*, era foarte îndoielnică.

Contele Mercy şi abatele trecură apoi la o altă chestiune delicată. Arătară respectuos că, din nefericire, se adeveriseră tristele lor prevestiri referitoare la urmările pe care avea să le aibă conversaţia cu rebelul asupra popularităţii maiestăţii-sale în rîndurile parizienilor. Anumiţi prieteni ai lui *madame* au presupus poate că popularitatea reginei va creşte de pe urma bunăvoinţei pe care o arătase americanului. Din păcate, se întîmplase tocmai contrariul. În tavernele şi cafenelele Parisului se afirma că risipa făcută de Toinette secătuise vistieria statului în aşa măsură, încît acum nu se puteau alătura americanilor într-un război împotriva duşmanului ereditar al Franţei. Politica greşită, şovăielnică a Franţei era determinată de cheltuielile nemăsurate ale Toinettei. Şi cînd faţa ei deveni din ce în ce mai neîncrezătoare, mai distantă, contele Mercy scoase la iveală un pamflet, unul din multele apărute în ultimele săptămîni. Ţinea broşura cu vîrful degetelor şi citi din ea. Erau citate sume fantastice care fuseseră prădate din vistieria statului, pentru a fi risipite pe *Trianon*, pe acel *Petit Schönbrunn*, iar influenţa dăunătoare a austriecei asupra soartei scumpei Franţe era descrisă în culori întunecate.

Toinette respinse batjocoritoare şi aceste afirmaţii. Dar ştia că nu erau fără temei. Curajul de care dăduse dovadă prin întîlnirea cu rebelul fusese uitat sau prea puţin apreciat ; ea însăşi îşi dădea acum seama, cînd trecea pe străzile Parisului, că poporul, care înainte o salutase cu urale, păstra o tăcere ostilă.

Dar preocuparea pentru un nou proiect izgoni gîndurile neplăcute.

I se păruse că în minunatul ei teatru de la *Trianon*, comedia lui *monsieur* de Beaumarchais avusese de zece ori mai mult haz şi delicateţe decît la *Théâtre Français*. De mai multe ori în timpul spectacolului îi venise chef să joace ea însăşi în locul lui *mademoiselle* Mesnard sau a lui *mademoiselle* Dumesnils şi i se păruse că ar fi putut rosti o replică sau alta mai nostim, mai spiritual, mai drăgălaş decît aceste actriţe vestite. Spectacolele de amatori erau la modă printre domnii şi doamnele de vază. Oare n-ar fi păcat dacă nu şi-ar face şi ea apariţia pe scena ei, scena cea mai frumoasă din toată ţara ?

Vaudreuil se interesă mult de planul ei. Era el însuşi un actor talentat şi un regizor pasionat ; numai la organizarea unui spectacol de amatori îi putea face pe ceilalţi să simtă superioritatea sa în chestiuni de cultură şi gust şi să dea frîu liber înclinaţiei sale spre despotism. Îi declară Toinettei că, în calitate de întendent, nu-i va permite să apară pe scenă decît atunci cînd va depăşi pe oricare altă actriţă, tocmai pentru că avea talent. Franceza ei mai avea o urmă de pronunţare străină, în special felul ei de a pronunţa pe *r* mai lăsa de dorit ; asta era plăcut în conversaţie, dar nu pe scenă. Trebuia să înveţe, să înveţe serios. Toinette acceptă cu entuziasm. Hotărîră că va lua lecţii de dramaturgie cu domnii Michu şi Caillot de la *Théâtre Français*.

De altfel, Toinette se menţinea la hotărîrea ei de a da ţării un *dauphin* legitim şi-l lăsa pe Vaudreuil să aştepte. O dată cu nerăbdarea lui creştea şi dorinţa de a o domina. Vaudreuil încerca deci continuu să o împingă la conflicte cu Louis.

Într-o zi, o întrebă plin de reproş de ce nu vizita de fapt Salonul în anul acela.

— I-am promis lui Louis — recunoscu ea deschis — să mă arăt cît mai rezervată faţă de rebel.

— Cunosc pe cineva — răspunse Vaudreuil — care s-a plîns amarnic că o regină a Franţei are mai puţină libertate decît o vînzătoare de peşte din hală. Nu văd de ce n-aţi avea voie să vă duceţi să vizitaţi Salonul.

— Se va socoti că e o nouă provocare, insistă Toinette.

Vaudreuil zîmbi obraznic, nu răspunse.

Peste cîteva zile, Toinette vizită Salonul. Artiştii care expuseseră erau aproape toţi de faţă ; aşteptau cîte un cuvînt de încurajare din gura reginei.

Toinette se opri fără prea mult interes în faţa nobilelor busturi ale lui Voltaire, Molière şi Rousseau, create de Houdon. Examină gingaşele peisaje ale pictorului ei Hubert Robert şi ruinele lui. Se interesă de învălmăşeala pestriţă din *O piaţă asiatică* a lui Leprince şi de tabloul mare, furtunos al pictorului Vincent, care-l înfăţişa pe preşedintele Molé în mijlocul mulţimii răsculate. Apoi se opri multă vreme în faţa tabloului uriaş pe care pictorul Robin îl executase la comanda oraşului Paris. Reprezenta pe tînărul Louis făcîndu-şi intrarea în oraşul Paris pentru a-i recunoaşte privilegiile. Louis era foarte idealizat — dacă nu i s-ar fi spus cine este, nu l-ar fi recunoscut — şi era înconjurat de cîteva virtuţi : dreptatea, caritatea, armonia şi adevărul ; toate virtuţile foarte decent îmbrăcate.

Ajunseseră acum în sala în care erau atîrnate portretele pictorului Duplessis. Toinette zări de îndată portretul americanului, dar se stăpîni, nu privi într-acolo şi se lăsă mai întîi condusă spre celelalte portrete. Duplessis era de faţă, se îmbrăcase, în mod ridicol, în haine de gală. Faţa sa blajină, de ţăran,

contrasta sfioasă cu haina bogată. La plecăciunea lui, ea mulţumi condescendent.

Privi mai întîi portretul doctorului Lassone, medicul ei, omul care-i făcuse operaţia lui Louis. Doctorul Lassone obişnuia să-şi dea instrucţiunile cu hotărîre, nu admitea nici o contrazicere. Cu toate că Toinettei şi „clicii mov" îi plăcea să se amuze pe seama înfumurării lui, a intrigilor lui amoroase, a lăcomiei lui de arginţi, se simţea totdeauna cuprinsă de o teamă de-a dreptul superstiţioasă în faţa ochilor reci, sfredelitori ai marelui medic şi a mîinilor sale experimentate, dibace. Duplessis îi lăsase doctorului obrajii uşor buhăiţi, dar gura era aspră, privirea tăioasă şi tiranică, iar mîna dreaptă mare şi osoasă, care se odihnea pe cărţi cu degetul cel mic întins, era ameninţătoare. Acest doctor Lassone, care o privea aci, de pe pînză, îi inspira mai multă teamă decît adevăratul Lassone, a cărui examinare o aştepta cu nerăbdare şi frică.

Se smulse din loc, merse spre tabolul următor, portretul ducesei de Penthièvre. Să fi fost cu adevărat ducesa de Penthièvre ? Toinette o văzuse destul de des, niciodată nu i se păruse drăguţă. În portret părea foarte atrăgătoare. Şi totuşi, Duplessis nici măcar n-o flatase prea mult. Evident, era avantajos să pozezi astfel, şezînd în iarbă, cu picioarele goale în sandale. Nu trebuia să uite acest lucru.

— Drăguţ, foarte drăguţ, încîntător, îi spuse ea lui Duplessis.

În sfîrşit, ajunse în faţa portretului doctorului Franklin. Sala era arhiplină, curioşii se îmbulzeau pînă afară, în curte, dar cînd ea se opri în faţa tabloului, se făcu o linişte desăvîrşită.

Cel ce o privea din ramă era omul pe care-l văzuse şi totuşi un altul. Gura mare, autoritară, era închisă şi nu părea de loc făcută să rostească vorbe galante. De sub fruntea puternică, ochii priveau cu o căută-

tură severă, cercetătoare, foarte dreaptă. Te priveau ? Priveau dincolo de tine ? Te străpungeau cu privirea ? Toinette se minună că se avîntase în luptă cu un asemenea om, ba se şi temu un pic ; dar totodată se simţea din nou atrasă şi era mîndră că se întîlnise cu el.

Pictorul Duplessis stătea în spatele ei, într-o parte, străduindu-se să ghicească impresia pe care lucrarea sa o producea asupra reginei. Văzu deodată, pentru prima oară, faţa ei aşa cum era, frumoasă, lipsită de inteligenţă, dar nu de expresie, foarte vie, foarte arogantă, foarte regească. Dacă va mai avea vreodată ocazia s-o picteze, va fi o lucrare bună. Dar pe mai-marii lumii nu-i puteai niciodată convinge să acorde cele cîteva şedinţe necesare. Cu americanul fusese o muncă plăcută şi portretul era reuşit. Cel ce se afla aci era într-adevăr un om mare şi, oricît de măreţ îl făcuse, nu exagerase. Lucrase mult la ochi şi era mulţumit. Aşa privea Franklin cel în carne şi oase, aşa se uita la cei din jur, privind dincolo de ei.

Toinette tot mai stătea tăcută în faţa tabloului, i se părea că de o veşnicie ; trecuseră două minute. Era linişte, o linişte apăsătoare şi ea înţelese că trebuia din nou să spună ceva, dar cu grija ca nici cea mai rea intenţie să nu poată răstălmăci spusele ei.

— Minunat, articulă ea în cele din urmă în mijlocul tăcerii depline, întorcîndu-se cu o mişcare graţioasă către pictorul Duplessis. Într-adevăr, un portret minunat, demn de Duplesis al nostru, şi se bucură că nu spusese „demn de Franklin al nostru".

Se îndepărtă de tablou.

— Ce mai este de văzut, *messieurs* ? se adresă ea artiştilor care o conduceau şi se opriră cu toţii în faţa frumosului portret al bătrînului, celebrului botanist Charles Linné, pe care-l pictase anul trecut Alexandre Roslin în călătoria lui prin Suedia.

— Ştiţi, domnilor — declară Toinette — că mă interesez de tot ce are legătură cu botanica.

Seara se duse la Operă, unde se reprezenta *Iphigénie* de Gluck. Făcu scurtul drum pe jos şi fu salutată cu strigăte de simpatie pe tot parcursul. Ultimele dăţi cînd se arătase la teatru, publicul se ridicase tăcut în picioare ; în seara aceasta fu îndelung ovaţionată. Iar cînd, în actul al doilea, se începu aria : „Lăudaţi şi preamăriţi pe regina voastră", Achille ieşi la rampă şi cîntă aria întors către loja ei. Publicul se sculă în picioare şi bisă aria şi a doua şi a treia oară.

Toinettei i se întîmplase de multe ori în scurta ei viaţă să mulţumească unei mulţimi ce o ovaţiona. Dar niciodată n-o făcuse cu atîta bucurie ca în seara aceasta. O uşoară roşeaţă îi acoperi faţa prelungă, ovală, în timp ce înclina capul cu minunatul ei păr blond cenuşiu coafat în sus, îl înclină de trei ori spre stînga, spre dreapta, spre mijloc, aşa cum prevedea ceremonialul. Era fericită ca un copil. Acum să-mi mai spună abatele că parizienii nu mă iubesc, gîndi ea. Melodia nobilă, simplă a lui Gluck îi răsuna în urechi şi regreta că nu purta în coafură un portret al lui Benjamin Franklin.

Cînd Louis află că Toinette se dusese să vadă tabloul lui Franklin, îl năpădi o furie cumplită. Nu-i promisese ea că se va abţine de la orice manifestare de simpatie în favoarea Americii ? Iar faptul că parizienii o ovaţionaseră după aceea, nu dovedea decît că vizita la Salon era în general considerată ca un semn de bunăvoinţă faţă de rebel, ca o solidarizare cu răscoala. Ovaţia ce i se făcuse Toinettei la Operă se datora spiritului răscoalei şi era exasperant că el, Louis, trebuia să asiste neputincios la toate astea.

Căci nu putea face alta nimic decît să tacă şi să se necăjească, asta o ştia bine. Dacă s-ar duce şi i-ar reproşa că a cochetat cu răsculaţii, ea nu l-ar întîmpina decît cu o ironie lipsită de înţelegere. Căci ce făcuse ea ? Se dusese să vadă tablourile pictorului curţii, Duplessis. N-ar fi trebuit s-o facă ? Vedea în gînd privirea ei batjocoritoare, nevinovată. Oare nu dorise el, Louis, ca ea să se lase pictată de Duplessis ? Nu-l pictase şi pe el însuşi ?

Veni prinţul Xavier. Vorbi despre Salon :

— Este şi un tablou al dumneavoastră acolo — spuse el — spanacul acela uriaş al lui Robin. Mi s-a spus că v-a idealizat foarte mult, dragul meu Louis ; aşa se şi cuvine pentru un rege. Ar fi fost amuzant să mergem împreună să vedem spanacul. Dar nu se poate, mai ales că şi rebelul este expus acolo. Există desigur oameni care nu au asemenea scrupule. O chestiune de gust.

Louis turbă în sinea lui, dar nu răspunse nimic.

După cîteva zile i se aduse o gravură care reprezenta portretul lui Franklin de Duplessis. Louis cercetă cu duşmănie trăsăturile omului. Desigur, Duplessis lăsase deoparte tot ce era josnic în expresia rebelului. Şi pe acest Duplessis îl numise el „Pictorul regelui". Era un pictor bun, o dovedise cu portretul său. Păcat că arta şi virtutea se înfrăţeau atît de rar.

Louis citi inscripţia ce fusese adăugată portretului gravat. Erau versuri. „Iată faima şi puterea Lumii Noi. Valurile oceanului amuţesc la vocea lui. Supune tunetul şi-l domoleşte după plac. Cel ce smulge armele din mîna zeilor, de regi are a se teme ?" Louis citi versurile de două ori. Pînă aici au ajuns. Îndrăzneau să publice aşa ceva în capitala sa. Era mai mult decît les-maiestate, era o insultă adusă Domnului, o blasfemie. „Supune tunetul şi-l domoleşte după plac". Un sunet furibund,

neplăcut, răzbi din gîtlejul lui Louis. Sună, porunci să i se înfăţişeze urgent, imediat, şeful poliţiei.

Cînd apăru *monsieur* Lenoir, Louis îi vîrî gravura sub nas.

— Aţi văzut asta ? întrebă el.

— Este portretul lui Franklin făcut de *monsieur* Duplessis, răspunse şeful poliţiei. Critica e favorabilă, elogioasă. Gravura se vinde ca stridiile proaspete.

— Aţi citit versurile ? întrebă apoi Louis şi deodată strigă : Citiţi !

— Versuri proaste, spuse *monsieur* Lenoir.

— Şi dumneavoastră permiteţi să se vîndă aşa ceva ? ţipă Louis. Aşa ceva se vinde ca stridiile proaspete, la toate colţurile Parisului. Unde vă sînt ochii, *monsieur ?* Versuri proaste. Asta este lesmaiestate, blasfemie. „Supune tunetul şi-l domoleşte după plac". Aţi înnebunit cu toţii ?

Monsieur Lenoir era palid. Dar se stăpîni şi spuse liniştit :

— După cum văd, gravura a fost tipărită la *monsieur* Rouault. Am să-i dau imediat dispoziţie să scoată versurile.

— Să se dea la topit blasfemia — ţipă Louis — individul să fie închis !

— Rog pe maiestatea-voastră să judece cu calm, replică şeful poliţiei.

— Am judecat, îl întrerupse Louis. Voi ar fi trebuit să judecaţi înainte. „Supune tunetul şi-l domoleşte după plac." Plecaţi ! ţipă el. Executaţi ordinele mele.

Monsieur Lenoir plecă, dar trecu mai întîi pe la Maurepas şi Vergennes. Apoi comunică editorului Rouault că avea ordin să-l aresteze şi, abia după ce *monsieur* Rouault se află în siguranţă, îi trimise agenţii.

Între timp, Maurepas îi explică lui Louis că acum, după ce portretul lui Franklin trezise un interes atît de viu, arestarea editorului ar fi considerată ca un gest dușmănos nu numai la adresa Americii, ci și a populației Parisului. După oarecare șovăială, Louis retrase bombănind ordinul de arestare.

— Dar versurile ticăloase să dispară, să fie distruse, adăugă el furios și hotărît.

Ca urmare, gravura cu portretul lui Franklin se vîndu fără versuri, dar cu mult spațiu în josul foii, iar parizienii își scriau de mînă versurile cu pricina.

Louis nu-i spuse Toinettei nici o vorbă despre vizita făcută la Salon, nici de evenimentele ce au urmat acestei vizite. Toinette se bucura de cele întîmplate și se bucura de tăcerea lui Louis.

Dar bucuria nu putea îndulci dezamăgirea care o rodea în adîncul sufletului. Era neliniștită, mînată de gînduri amare, umilitoare. Trecuseră săptămîni, trecuseră luni și nimic nu se schimbase. Louis nu era în stare să-i facă *dauphin*-ul. Din toate scrisorile mamei, din reproșurile ei pentru întîlnirea cu Franklin, pentru cheltuielile nebunești de la *Trianon*, Toinette simțea durerea și îngrijorarea bătrînei în fața speranțelor înșelate.

Pentru a uita amărăciunea asta permanentă și umilitoare, se apucă cu îndîrjire de studiile ei actoricești. Lucra fără încetare la îmbunătățirea lui *r* și nu se temu să-și strice celebrul umblet plutitor, învățînd să pășească la fel cu doamnele de la *Théâtre Français*. Domnii Michu și Caillot constatară cu uimire că lucra de parcă ar fi vrut să devină actriță de meserie ; o sîciiau respectuos și cu plăcere, iar Toinette îi ruga :

— Continuați, continuați, domnilor.

Dar nici asta nu-i ajuta prea mult. Certurile cu Vaudreuil se înmulțeau. El o întrebă batjocoritor

cît mai avea de gînd să aştepte ceva de la grăsun. Ea îi ordonă furioasă să plece şi două zile nu-l primi ; dar în sinea ei îşi mărturisi că felul cum îl purta cu vorba pe François era prostesc şi caraghios.

Acesta, poate doar ca s-o facă geloasă pe Toinette, se legă mai strîns de Gabrielle. Toinette îi înţelese jocul, dar degeaba, situaţia aceasta o făcea tot mai nervoasă. Deoarece vorbele şi reproşurile amare nu aveau efect asupra lui Vaudreuil, începu s-o chinuiască pe molatica, blînda Gabrielle.

În vremea aceasta, Jules de Polignac promisese unei mătuşe care-şi pierduse averea, o baroană d'Andlau, s-o ajute. Îi ceru lui Gabrielle, în felul său autoritar, să obţină de la Toinette o rentă pentru baroană.

— Un fleac — adăugă el — să zicem şase mii de livre.

Gabrielle acceptă fără să discute şi, la prima întrevedere cu Toinette, îi expuse cererea alene, printre altele, sigură de succes.

Toinette dormise prost şi, cînd Gabrielle veni cu cererea ei, îşi aminti că la Paris se făcea o legătură între cheltuielile sale şi politica şovăielnică a Versailles-ului în problema americană. Văzu, de asemenea, în închipuire pe fratele ei, Josef, cum îi înşira, amar şi răutăcios, toată lista de sinecuri pe care le acordase familiei de Polignac.

— Nu-mi amintesc de mătuşa voastră Andlau, spuse ea. Şi cît ar fi ?

— Cinci sute de livre pe lună, răspunse Gabrielle, în gura ei suma părea ridicol de mică.

— Cred — răspunse Toinette gînditoare — că n-am să-i dau renta.

— E vorba de cinci sute de livre, spuse Gabrielle mirată şi adăugă puţin dezorientată : Dacă nu mă înşel, Jules i-a şi promis banii. Apoi, pentru că Toi-

nette tăcea, încheie ridicînd leneș din umeri : Bine, atunci mătușa Andlau va trebui să mai aștepte, pînă cînd Jules sau eu vom cîștiga la joc.

Toinette era nemulțumită că refuzul ei n-o enerva mai rău pe Gabrielle.

— De altfel — declară ea — am să comunic cît de curînd că la serile mele de joc nu se admit mize mai mari de zece ludovici. Am promis-o regelui.

— Atunci cînd ai să ai chef să joci mai mare — spuse senină și inconștientă Gabrielle — ai să vii la mine.

— Nu știu, răspunse tărăgănat și răutăcios Toinette. De cînd m-am mutat la *Trianon* nu mă mai interesează musafirii ăia ai tăi, marchizul de Dreneux și *Mr.* Smith din Manchester.

Gabrielle clătină din cap.

— Cînd am rugat pe oamenii ăștia să țină banca — replică ea, mai curînd mirată decît jignită — ți-au fost foarte pe plac. Ai noștri erau toți secătuiți.

Toinette răspunse deodată, cu o furie rece :

— Doar n-ai să-i spui reginei Franței, *madame*, că ea te-a îndemnat să inviți asemenea indivizi.

— Dar ce aveți, Toinette ? întrebă uluită Gabrielle. Ce s-a întîmplat ?

— Toți mă supără — izbucni Toinette — toți mă jignesc. Pentru că sînt bună cu fiecare, cred că pot să mă calce în picioare.

— Dar cine te calcă în picioare, Toinette ? încercă Gabrielle s-o liniștească. Asta făcu însă ca întreaga furie neputincioasă a Toinettei să izbucnească.

— Toți vreți să mă exploatați, se înfierbîntă ea. N-ai cerut chiar acum șase mii de livre pentru mătușa ta ?

Gabrielle înţelegea că Toinette se răzbună, pentru că ironiile şi accesele ei de furie rămîneau fără efect asupra lui Vaudreuil. Era bună, răbdătoare şi ţinea mult la Toinette. Dar tocmai ei nu-i prea păsa de avantajele materiale pe care le avea de pe urma prieteniei cu Toinette şi nedreptatea acesteia o jignea.

— Înţeleg nervozitatea ta, spuse ea. Dar nu permit nimănui, nici chiar ţie, să-mi dicteze cine are dreptul să intre în casa mea.

Toinette nu răspunse, faţa ei avea o expresie de aroganţă glacială. Se despărţiră fără să se împace.

Două ore dură mulţumirea Toinettei că, în sfîrşit, îi spusese Gabriellei adevărul în faţă. Dar apoi îi păru rău. Chiar în dimineaţa următoare îi simţi lipsa şi, cînd prietena nu se înfăţişă nici în următoarea zi, ci lipsi de la îndatoririle ei de Curte pe un motiv cît se poate de neînsemnat, ar fi dorit să se ducă la ea şi să-i ceară iertare. Dar era prea mîndră ca să facă aşa ceva.

O trase de limbă pe Diane şi află că Gabrielle va lua parte la o mare serată de joc la prinţesa Rohan. Era o umilire pentru Toinette dacă, după toate cîte i le spusese Gabriellei, se ducea la serată. Se duse totuşi.

La prinţesa Rohan era, ca de obicei, multă lume, un aer greu, cîini, un papagal, monezi zornăind pe mesele de joc, exclamaţiile înnăbuşite ale jucătorilor. Gabrielle era la joc. Cînd o văzu pe Toinette venind, zîmbi veselă, fără mîndrie, împăciuitor. Toinette se aşeză lîngă ea. Trăncăniră despre rochii, bîrfiră, de parcă nici nu se certaseră vreodată.

Toinette începu să joace, mizînd o sumă nu prea mare.

— Dacă cîştig — spuse ea în treacăt — am să acord pensia mătuşei Andlau. Şi chiar dacă pierd.

— Mulţumesc, Toinette, zise Gabrielle.

Jucară mai departe. Toinette mări miza, pierdu. Deodată uşile se dădură în lături.

— Regele, strigă lacheul de la intrare.

Louis intră fornăind.

În ultimele săptămîni, Louis n-o văzuse aproape de loc pe Toinette, afară de unele ocazii oficiale. Gravura cu portretul lui Franklin, versurile, interdicţia lor şi incidentele ce au urmat îi întăriseră nemulţumirea faţă de regină. Dar, conştient de neputinţa sa, tăcuse. Tăcuse chiar şi atunci cînd auzise că Toinette, în ciuda promisiunii ei, reîncepuse goana sălbatică, costisitoare după distracţii. Luase o singură măsură. La timpul său, după noaptea de la *Trianon*, restabilise, în bună înţelegere cu Toinette, vechiul ordin conform căruia în interiorul palatului de la Versailles nu se admiteau mize mai mari de un ludovic de aur. Acum, după ce Toinette se dovedise din nou nesigură şi nesupusă, ordonase şefului poliţiei să-l informeze prin agenţii săi secreţi de îndată ce se desfăşura în palat o partidă care să contravină ordinului său.

Află că o astfel de partidă avea loc şi încă în prezenţa reginei, tocmai pe cînd citea un volum din *Istoria generală a călătoriilor interesante* a abatelui Prévost ; din însărcinarea lui, *monsieur* de Laharpe de la Academie întocmise o nouă ediţie a acestei culegeri foarte ample şi Louis se interesa îndeaproape de desfăşurarea lucrării. Prin urmare, se adîncise în volumul al optsprezecelea al *Călătoriilor interesante*, în care se vorbea de Kamciatka şi Groenlanda, cînd i se aduse vestea despre seara de joc la prinţesa Rohan. Lîngă el se afla o tavă de argint cu o bucată de friptură de iepure rece şi o sosieră scumpă cu jeleu de coacăze. Citea cu ochii

săi miopi, înmuia între timp mecanic carnea în jeleu, mușca, rupea, înghițea, citea.

Pe agentul de poliție, care îi raporta în poziție de drepți, îl asculta privind fix la gura lui; mai ținea halca de carne în mînă.

— Bine, spuse el, și apoi, pe cînd celălalt se mai retrăgea de-a-ndăratelea spre ușă, aruncă bucata de carne înapoi în tavă și închise brusc cartea.

Fu cuprins de o mulțumire sălbatică. Se ridică și, fără a spune cuiva ceva, fără însoțitori, porni spre apartamentele prințesei Rohan. Pe drum își șterse de cîteva ori mîinile de pulpanele hainei și, cu toate că drumul era lung, mînia nu i se topi.

Chiar și acum, în fața mesei de joc a Toinettei, se simțea cuprins de o furie binevenită. Domnii săriseră în picioare și se aplecaseră adînc. Louis nici nu-i lua în seamă. Văzu doar ce se afla pe masă, cărți de joc, grămezi de bani, hîrtii scrise, pahare și cupe cu băuturi, farfurii mici cu dulciuri.

— Bună seara, sire, spuse Toinette. „Bună seara, *madame*, răspunse Louis cu o voce ascuțită iritată. Voiam să petrec o oră de discuții liniștite cu dumneavoastră și cu doamnele dumneavoastră.

Respiră greu, nu putu încheia fraza.

— O idee bună, sire, replică politicoasă prințesa Rohan.

Dar Louis, cu vocea sugrumată, țipă.

— Și iată ce mi-a fost dat să văd.

— Dar ce ați văzut sire? întrebă Toinette; sub masă, nevăzut, de nimeni, piciorul ei zvîcnea.

Louis se apropie tare de masă, înșfăcă cu mîna sa groasă o grămăjoară de monezi de aur și i le împinse prințesei Rohan sub nas.

— Ce este asta, *madame*? întrebă el și, deoarece Rohan tăcea, țipă: Sînt ăștia livre? Sînt ăștia mărunțiș? Ăștia sînt ludovici, *madame*! Nu un ludovic

de aur, ci zece, unsprezece, treisprezece ludovici de aur.

Aruncă aurul înapoi pe masă.

— Pe masa asta este bugetul unei provincii.

— Exageraţi, sire, replică cu respect, dar şi cu hotărîre, Diane de Polignac. Cu un buget atît de sărăcăcios n-ar scoate-o la capăt nici cea mai sărmană dintre provinciile dumneavoastră.

— Tăceţi, *madame*, ţipă Louis cu vocea piţigăiată. Nu este momentul să faceţi glume. Ceea ce se află aci pe masă — ordonă el — aparţine săracilor din Paris. Şi, fără a se adresa cuiva în special, porunci: Să mi se întocmească o listă cine a fost prezent aci şi o a doua listă cu suma găsită. Vreau sumele exacte, cu înşiruirea diferitelor feluri de monezi. Lista să se găsească mîine dimineaţă la ora opt pe masa mea. Bună seara, *madame*. Bună seara, domnilor şi doamnelor. Şi se retrase cu paşi greoi, fornăind mulţumit.

În dimineaţa următoare, Toinette veni să-l viziteze în bibliotecă. El crezu că voia să se scuze şi era gata să se arate mărinimos.

— A fost drăguţ, sire — spuse ea — că v-aţi dat din nou osteneala să mă vizitaţi în cercul meu. Dar m-a jignit violenţa cu care ne-aţi amintit, mie şi doamnelor mele, despre datoria caritătii. Cred că în privinţa aceasta rareori mi-am neglijat datoria. Vă amintesc de sărmanii ţărani cărora le dau casă şi masă în satul meu de la *Trianon*. Nu era nevoie de morala dumneavoastră — ca să spunem lucrurilor pe nume — de-a dreptul grosolană.

Louis se uită la cartea pe care o citise, tot volumul al optsprezecelea din *Călătoriile interesante*. Era deschis la pagina optzeci şi nouă. „Dialectul

locuitorilor din insulele Kurile" şi, una lîngă alta, pe două rînduri, stăteau cuvintele franceze şi kurile :

Oreilles [1]	*Ksar*
Nez	*Etou*
Lèvres	*Tchaatoi*
Bouche	*Tchar*
Parties naturelles de l'homme	*Tchi*
Idem de la femme	*Tchit*

Privea mecanic la cuvinte, era dezorientat de atîta nevinovăţie, sau să fie neobrăzare ?

— Nu ştiu — bîlbîi el — ei bine...

— Dar aţi fi trebuit să ştiţi, sire, spuse Toinette. Toată seara a trebuit să-mi consolez doamnele.

— Nu daţi Curţii şi nici oraşului un exemplu bun — îşi reveni Louis — cînd într-o singură seară pierdeţi suma care ar ajunge...

— Bugetul unei provincii — îşi bătu joc Toinette — asta aţi spus-o ieri, sire. Fiţi drept, Louis, îl rugă ea. Trebuie să recunoaşteţi că, în ultimul timp, am făcut economii. Duc o viaţă simplă, rustică, în *Trianon*-ul meu. Nu port decît rochii de olandă alsaciană. Am auzit că fabricanţii de mătase de la Lyon se plîng că exemplul pe care-l dau dăunează vînzării stofelor lor. Am făcut ce am putut, ca să vă fiu pe plac. Am fost chiar la Salon, deşi nu mă interesez prea mult de tablouri ; dar de dragul dumneavoastră n-am vrut să jignesc artiştii. Am observat, de asemenea, că parizienii apreciază purtarea mea. Vi s-a povestit ce călduros şi original am fost salutată la Operă ?

[1] Urechi, nas, buze, gură, părţile naturale ale bărbatului, idem ale femeii.

Louis privea tăcut la vocabularul său kuril: renunţase să mai asculte vorbăria ei.

— Fiindcă veni vorba de pictori şi picturi — continuă ea — trebuie în sfîrşit să pictez tavanul teatrului meu. Lagrenée a şi făcut o schiţă. Apolon şi cîteva graţii, ceva foarte simplu. Dar pictorii pretind acum preţuri considerabile. Încă n-am dat comanda. Ştiu, v-am promis să fac economii. Dacă doriţi, o să rămînă teatrul neîmpodobit.

Cînd plecă, Louis îi acordase încă o sută de mii de livre pentru *Trianon*.

Cei doi ofiţeri trimişi înapoi din America, maiorul de Mauroy şi locotenentul Dubois, se duseseră de îndată la Pierre ca să-l informeze despre experienţa proastă pe care o făcuseră. El se supără. Îl necăjea nu numai faptul că domnii aceştia, de a căror trimitere se simţea şi el răspunzător, fuseseră atît de prost primiţi la Philadelphia, dar felul în care fuseseră primiţi îi întări teama că firma *Hortalez* va trebui să învingă încă multe greutăţi pînă să obţină achitarea drepturilor sale.

Două ore mai tîrziu, sosi poşta din America în care se găseau comunicări precise, concrete despre primirea făcută lui La Fayette şi ofiţerilor săi, căci curierul adusese în sfîrşit multdorita scrisoare de la Paul.

Pierre citi scrisoarea detaliată a lui Paul, în camera de lucru, cu uşile închise, singur cu căţeaua Caprice.

„Deşi o reflectare mai adîncă asupra lucrurilor ar fi trebuit să mă ferească de asta — scria Paul — totuşi la Paris îmi închipuisem Congresul Statelor Unite aşa cum înfăţişau scriitorii antici Senatul roman în timpurile sale de glorie: o adunare de regi. Realitatea din Philadelphia nu corespunde de loc

cu aşa ceva. Ca să v-o spun deschis, mult stimate prieten, Congresul continental al Statelor Unite nu se poate compara, ca demnitate exterioară şi interioară, nici măcar cu sesiunea vreunei adunări provinciale franceze. Cei de aci se ceartă veşnic în mod ruşinos pentru drepturi şi datorii mărunte, cele treisprezece state se ciorovăiesc între ele, reprezentanţii acestora au totdeauna în vedere numai interesele statului lor şi mai sînt pe deasupra fracţionaţi şi între ei, în conservatori şi progresişti. Traficul şi corupţia înfloresc ca pe timpul despotismului, dar într-o formă mai greoaie. Partizanii regelui Angliei sînt mult mai puternici ca număr şi influenţă decît se presupune la Paris, iar prejudecăţi adînc înrădăcinate transformă chiar pe americanii progresişti în duşmani fanatici ai francezilor."

În legătură cu aceasta Paul relata pe larg primirea ruşinoasă făcută lui La Fayette şi ofiţerilor săi. Mai adăugă că, după cum se auzea, generalul Washington primise între timp o scrisoare de recomandare pentru La Fayette din partea lui Franklin şi se străduia să repare atitudinea necuviincioasă a Congresului.

Apoi Paul analiza pe larg perspectivele firmei *Hortalez* de a obţine plăţi din partea Congresului. *Mr.* Arthur Lee declarase în cîteva rînduri şi cu toată hotărîrea că „împrumutul" fusese acordat de rege nu lui Pierre, ci Congresului. *Mr.* Lee adusese printre altele ca dovadă faptul că *monsieur* de Gérard amintise ocazional delegaţilor americani că primiseră pînă în prezent patru milioane. Dar, deoarece în fapt nu primiseră decît trei milioane, cel de al patrulea reprezenta desigur tocmai milionul pe care-l primise Pierre. Paul încerca prin toate mijloacele să demonstreze cît de false şi absurde erau afirmaţiile lui *Mr.* Lee. Dar domnii din Congres nici nu

voiau să audă, neînțelegerea lor era intenționată și sistematică.

Paul seria mai departe că se străduia să obțină cel puțin drepturile indiscutabile. Dar, și în privința aceasta, domnii foloseau tot felul de manevre, care cu greu puteau fi considerate cinstite. Printre pretextele lor, cusute cu ață albă, cel mai transparent era acela că, atît timp cît nu era lămurită exactitatea fiecărui post în parte, simțul lor de răspundere nu le permitea să plătească nimic. Astfel de tertipuri erau desigur nedemne de un popor mare, iubitor de libertate, dar ele deveneau explicabile în lumina uriașelor greutăți financiare pe care le întîmpina Congresul. Pentru a nu periclita întreaga cauză, se sustrăgeau de la plata obligațiilor pe care le aveau față de indivizi izolați.

Pierre citi pasajul acesta de două ori. Simțea un respect plin de ciudă pentru obiectivitatea tînărului său prieten. „Explicațiile — gîndi el cu amărăciune — tertipurile americanilor sînt de înțeles. Adevărat. Dar eu sînt cel strivit."

Pentru a fi drept și a da o imagine obiectivă a situației, încheia Paul, trebuia spus că, alături de unii cămătari mărginiți, se aflau în Congres și oameni cu vederi largi și cu mult simț al dreptății. Obținuse de altfel ca, o dată cu scrisoarea lui, să fie expediat și un transport de tutun și indigo, în valoare de douăzeci și șapte de mii două sute cincizeci de livre, ca un fel de plată simbolică și spera că, pînă în cele din urmă, va reuși să obțină recunoașterea tuturor creanțelor firmei *Hortalez*. Și că, în general, încrederea sa în victoria nobilei cauze nu fusese cîtuși de puțin clătinată de noile neplăceri prin care trecuse și care îi puseseră la grea încercare răbdarea și rezistența nervoasă.

Pierre îşi îngropă faţa în mîini şi o clipă rămase descurajat.

— Frumos ne-am mai lăsat traşi pe sfoară — îi zise el căţelei Caprice — rău ne-am mai păcălit.

Apoi îl cuprinse furia. „Va să zică ăsta era rezultatul ; tutun şi indigo în valoare de douăzeci şi şapte de mii două sute cincizeci de livre. Pentru asta plecase Paul peste ocean, îşi pusese în joc viaţa. Ticăloşi oameni, fără de cuvînt, nişte nenorociţi, aşa arătau eroii libertăţii cînd îi priveai mai de aproape. Pentru astfel de oameni îşi sacrificase el, Pierre, banii, nervii, viaţa. Pentru astfel de oameni străbătuse oceanul tînărul, entuziastul La Fayette. Pentru nişte escroci. Dacă un singur post nu corespunde întocmai, nu plătim absolut nimic. Şi un post greşit găsim noi în orice caz. Ptiu, drace !"

Faţa tinerească, plină a lui Pierre, cu fruntea netedă, niţel teşită şi cu gura cărnoasă, frumos desenată, se strîmbă cu dezgust. Nu-i era ruşine de credulitatea sa, îi era ruşine pentru oamenii în numele cărora lucra.

Apoi mai reciti o dată foarte atent scrisoarea lui Paul. Supărarea i se topise, acum alegea din scrisoare ceea ce îi putea da nădejdi. Se gîndi că între timp la Paris se schimbaseră multe şi că acum el şi cu Franklin erau prieteni. Se gîndi ce să-i răspundă lui Paul. O să-i povestească tot ce realizase aci, cum aranjase întîlnirea lui Franklin cu persoana sus-pusă, şi-i va da instrucţiuni să se întoarcă cît mai degrabă. Pierre era un pasionat scriitor de epistole, gîndul la scrisoarea pe care avea s-o scrie îl însufleţea.

Nu, micimea unora dintre membrii Congresului nu va reuşi să-l scîrbească de marea cauză a revoluţiei americane.

Curînd avu chiar ocazia s-o dovedească : atunci cînd Silas Deane îi vorbi despre chestiunea cu gene-

ralul Steuben. Acesta se înapoiase, aşa cum hotărîse, în Germania, iar America pierduse ocazia de a-şi asigura sprijinul valorosului soldat şi organizator.

Definitiv ? Nu. Oare nu exista şi el, Pierre de Beaumarchais ? Îi adresă de îndată baronului o scrisoare înfocată, implorîndu-l să se întoarcă la Paris. Toate mijloacele sale, ale lui Beaumarchais, îi stăteau generalului la dispoziţie şi un vas pentru transportul lui se afla gata de plecare la Marsilia. Trebuia, oare, într-adevăr America şi măreaţa cauză a libertăţii să fie silite să renunţe la serviciile unui om eminent, numai datorită unei întîmplări prosteşti, datorită faptului că în timpul şederii sale la Paris nu-l întîlnise pe el, Pierre ? Nu, Pierre de Beaumarchais nu putea admite o astfel de întîmplare.

Scrisoarea fu atît de convingătoare, încît Steuben se întoarse într-adevăr la Paris.

Şi, în curs de douăzeci şi patru de ore, Pierre obţinu ca generalul să se declare gata să servească în armata lui Washington, chiar şi fără vreun contract. Pierre se îngriji de echiparea şi transportul lui. Îl trimise la Marsilia cu propria sa caleaşcă de călătorie şi, pe lîngă o sumă serioasă, îi înmînă două scrisori, una către Paul, alta către Congres. Pierre nu se dădu în lături de la nici o osteneală pentru ca, tocmai după nefericita întîmplare cu La Fayette, să-i asigure domnului von Steuben o primire onorabilă la Philadelphia. „Te rog, fă tot posibilul — îi scria el lui Paul — pentru acest valoros general, pe care sînt mîndru să-l numesc prietenul meu. Dacă va avea nevoie de bani, dă-i din belşug. Sînt bani bine plasaţi. Dacă vor rămîne pierduţi, nu-mi pasă, numai să văd acest om mare pus la locul de cinste ce i se cuvine în lupta de eliberare a Americii. Nu-mi pot dori un beneficiu mai frumos de pe urma banilor mei, decît înseşi faptele sale. Ajută-i, dragul meu

Paul." În scrisoarea către Congres însă, Pierre se exprimă didactic: „Arta de a dobîndi victoria în războaie este o îmbinare de curaj, prudenţă, cunoştinţe teoretice şi experienţă practică. Pe toate acestea le posedă marele soldat pe care am cinstea să vi-l trimit. A fost tovarăş de arme al lui Friedrich de Prusia, douăzeci şi doi de ani i-a stat alături în posturi de răspundere. Desigur că şi dumneavoastră veţi considera potrivit ca un astfel de om să-l ajute pe *monsieur* Washington."

Înarmat deci cu aceste două scrisori, domnul von Steuben navigă spre America. Pentru a cîştiga de partea cauzei americane serviciile acestui ofiţer, Pierre cheltuise douăsprezece mii de livre, aproape jumătate din tot ceea ce putuse Paul să-i trimită din America.

Faptul că în urma scrisorii lui Paul, Pierre pierduse orice speranţă întemeiată de a mai obţine într-un viitor apropiat vreo plată din partea Congresului, nu-l împiedica să investească tot mai mulţi bani în casa pe care o clădea. Arhitectul Le Moyne îi atrase în repetate rînduri atenţia lui Pierre că, datorită cerinţelor sale din ce în ce mai exagerate, nu va putea respecta devizul iniţial. Pierre răspundea cu emfază: „Atunci vom fi nevoiţi să-l depăşim". Şi se bucura cînd *monsieur* Le Moyne declara, mîndru şi îngrijorat, că de ani de zile nici un particular din Paris nu se încumetase să ridice o construcţie atît de pretenţioasă.

Thérèse, pentru care Pierre clădea casa, manifesta jignitor de puţin interes pentru lucrare. Avea o singură dorinţă: camerele în care urma să locuiască ea şi micuţa Eugénie să fie cît mai simple posibil, ca cele din Meudon. După puţină tocmeală Pierre acceptă.

În schimb, Julie lua parte din tot sufletul la construirea şi mobilarea casei. Deşi era ofensată că Pierre se hotărîse să petreacă în viitor o parte din viaţă fără ea, se amesteca plină de înfrigurare în tot ce făcea arhitectul, şi cînd Pierre îi dădu să înţeleagă că voia ca unele lucruri din rue de Condé, la care ţinea, mobilă şi tablouri, să fie aduse în casa cea nouă, se indignă grozav. Ceea ce voia să ia în primul rînd era masa de scris din camera sa de lucru, apoi cele cîteva mobile modeste din cabinetul alăturat, lada şi canapeaua cea lată, martore ale atîtor bucurii şi, în sfîrşit, portretele lui Duverny şi Désirée, precum şi macheta corabiei l'*Orfraye*. Lipsa acestor lucruri nici nu s-ar fi observat în casa cea veche şi mare, dar Julie ţipă ca din gură de şarpe pentru fiecare din ele ; se zbîrli chiar şi pentru scoaterea portretului lui Désirée, care îi fusese totdeauna nesuferit. Îi reproşa lui Pierre că nu are simţul familiei ; dacă tata Caron ar vedea cum o părăsea la bătrîneţe, s-ar răsuci în groapă. Pînă la urmă, fastuosul birou al meşterului Pluvinet rămase în vechea locuinţă ; pentru casa cea nouă Pierre comandă altul, şi mai costisitor, la meşterul Lalonde, cu desene de Salembier. De asemenea îi lăsă Juliei şi macheta *Vulturului de mare*. Dar celelalte lucruri le transportă, cu toate ţipetele ei, în casa nouă.

Julie se tocmi foarte aprig şi cînd fu vorba să se hotărască cine din personalul de serviciu al lui Pierre avea să rămînă în casa veche şi cine să se mute în cea nouă. Nu găsi de loc firesc că Pierre voia să-l ia pe valetul Emile în casa cea nouă.

— Împărţirea asta îmi rupe inima ! exclama ea.

Cu şi mai multă violenţă duse lupta pentru nepotul Félicien. Se întîmplase tocmai ca Félicien

Lépine să depăşească vîrsta pentru *Collège Montaigu*; deşi nu era cel mai vîrstnic dintre elevi, băiatul acesta de şaisprezece ani părea cel mai matur dintre ei şi nu mai putea fi lăsat la *Collège*, unde de altfel nu se simţea de loc bine. Pierre socotea ca pe un lucru de la sine înţeles ca băiatul să vină la el, deşi, ce-i drept, nu se prea înţelegeau. Dar unde, la el? În *rue de Condé* sau în *rue Saint-Antoine*? Aci se amestecă Thérèse, voia să-l aibă pe tînăr în casă, şi Pierre hotărî după voia ei. Juliei îi cumpără în schimb de la bijutierii Bochmer şi Bassenge o brăţară care i se păruse prea scumpă prinţesei Rohan.

La Paris se vorbea mult despre costisitorul palat pe care şi-l clădea nesigurul *monsieur* de Beaumarchais. Se spunea că firma *Hortalez* se cutremura şi se clătina ca o barcă pe furtună şi mulţi afirmau că ceea ce se meşterea în spatele uriaşului gard de scînduri din *rue Saint-Antonie* era mai curînd un decor de teatru decît o adevărată casă de piatră. Jurnalistul Métra menţionă în „Ştirile confidenţiale" că circulau multe zvonuri nimicitoare despre fastul noului palat clădit de *Bărbierul din Sevilla*, printre altele că pe vîrful casei s-ar pregăti un cuib de aur pentru barza tradiţională. Lui Pierre nici că-i păsa; cînd casa va fi gata, o să vadă domnii cu ochii lor.

Primii care văzură palatul fură prietenii valetului Emile. Devotatul flăcău îndurase multe înţepături de la colegi şi-l întrebă pe stăpîn dacă nu i-ar îngădui să arate casa unuia sau altuia dintre cunoscuţii săi. Pierre, conştient de influenţa pe care o avea la Curte şi în oraş părerea valeţilor, acceptă fără discuţie. Emile se urcă de îndată cu trei dintre prietenii săi, valetul ducelui de Richelieu, al marchizului de Vaudreuil şi al prinţului Montbarey, în caleaşca stăpînului său şi porni spre *rue Saint-Antoine*.

Poarta tăiată în gardul de scînduri se deschise dinăuntru şi străbătură măreaţa alee, largă şi cotită, traversînd parcul. Pierre mai cumpărase cîteva parcele învecinate şi clădise terase, văi şi deluşoare artificiale, care dădeau o perspectivă mai largă.

Coborîră din trăsură şi Emile îşi conduse prietenii, mîndru şi modest, prin toată proprietatea.

— Astea sînt cascadele noastre — explică el — şi asta puntea chinezească. Întîi am vrut să clădim un pod elveţian aşa cum e la voi, Richelieu, dar după aia ni s-a părut că nu-i destul de modern. Arhitectul nostru spune că acum sînt din nou moderne numai lucrurile chinezeşti, ca acum cincisprezece ani.

Peste tot se întrezăreau lucirile albe ale statuilor şi busturilor, unele ale zeilor antici, altele ale rudelor şi prietenilor lui Beaumarchais. Vîsliră pe micul lac, se aşezară sub umbrarele delicate, destinate îndrăgostiţilor ; de altfel erau şi ele împodobite cu busturile tatălui şi ale surorilor lui Beaumarchais. Al lui Montbarey se avînta în consideraţii despre cît de binc se va distra Emile în umbrarele acestea, sub privirile familiei stăpînului său.

Dar podoaba cea mai de seamă a parcului era un templu mic aşezat pe o movilă. Urcară treptele ce duceau spre el.

— Acesta este templul închinat lui Voltaire, explică Emile.

În interior se înălţa marmorean, inteligent şi cumplit de urît, bustul filozofului. Pe cupolă strălucea, mare şi auriu, globul pămîntesc, iar prin polul lui trecea o enormă pană de scris.

— Foarte drăguţ, Beaumarchais, — recunoscu al lui Vaudreuil — foarte semnificativ, aici aţi avut într-adevăr o idee bună.

Emile lămuri că simbolul avea un sens mult mai larg încă ; astăzi, însă, cînd nu era nici un pic de vînt, din păcate nu se putea vedea, dar pana. emblema lui Voltaire şi a lui Beaumarchais, se mişca în bătaia vîntului şi punea globul în mişcare.

— Grozav ! mărturisi al lui Richelieu.

Citiră inscripţia :

— A smuls vălul înşelăciunii de pe ochii lumii.

— Asta a scris-o al tău ? se informă al lui Vaudreuil.

— Nu — îl lămuri Emile — asta a scris-o celălalt.

De la templu, ca şi din toate punctele care aveau perspectivă, se zărea, de cealaltă parte a pieţei, Bastilia, puternică şi sumbră.

— Asta îmi place mai puţin, spuse al lui Montbarey.

— Nu înţelegeţi, îl dăscăli Emile. Tocmai asta este simbolic. Tocmai de aceea ne-am mutat aci. Am socotit că priveliştea asta şi casa asta reprezintă o metaforă.

— Aha, îngînă al lui Vaudreuil.

Trecură apoi, printr-un grilaj aurit, spre curtea principală, care se întindea în semicerc la picioarele faţadei rotunjite a casei. Faţada era împodobită cu coloane şi arcade. În mijlocul curţii se înălţa, pe un soclu impozant, un gladiator în poziţie de luptă, cu o faţă puternică, neobişnuită.

— Seamănă grozav cu al dumitale, îşi dădu cu părerea al lui Montbarey, iar Emile rînji plin de înţeles.

Arătă prietenilor casa, bucătăriile de la subsol, pivniţele enorme, misteriosul laborator gastronomic, unde proprietarul intenţiona să bucătărisească şi să prepare băuturile cu prieteni priceputi. Apoi, trecînd prin sala mare, Emile îşi conduse prietenii sus, pe

scara îndrăzneţ şi elegant arcuită, şi le arătă cele cincisprezece camere, sufrageria, sala de biliard, mai ales, salonul cel mare, rotund, cu o cupolă uriaşă. Era împodobit cu picturi de Hubert Robert şi Vernet, iar şemineul era susţinut de cariatide din marmură de Carrara.

— Numai pe astea am dat patruzeci de mii de livre, comunică Emile.

A nu admira nimic era un principiu respectat de valeţi şi de stăpînii lor. Dar strălucirea şi bogăţia casei îi impresionă totuşi şi ei îi duseră vestea.

Cînd Pierre se trezi prima dată în noua locuinţă, erau prezenţi la *lever* cei pe care şi-i dorise, baronul de Trois-Tours, cavalerul de Clonard, *monsieur* Regnier de la Tribunalul Suprem, toţi. Prietenii de afaceri şi creditorii lui Pierre declarară că nu se lasă păcăliţi, casa era clădită pe credit, cu banii lor. Totuşi clădirea le impunea, aşa încărcată şi aurită cum arăta, şi erau gata să-i împrumute şi alţi bani. Se făcură glume răutăcioase despre fastul acesta nemăsurat, barbar, dar îl invidiau pe bărbatul isteţ care, falit de la naştere, reuşea totuşi să-şi clădească astfel de casă.

Cu faţa nemişcată, secretarul Maigron străbătea, tăcut şi rece, somptuoasele încăperi. În felul său discret, prudent, îl prevenise pe Pierre, mai mult prin atitudinea sa decît prin cuvinte, să nu se încarce cu o nouă povară şi privea cu duşmănie toate fleacurile acestea inutile. Ştia pînă la ultimul gologan cît costase fiecare obiect şi se gîndea nemulţumit că, cu banii cheltuiţi, de pildă, pentru statuia Ariadnei, s-ar fi putut plăti zahărul livrat de firma Roche. Dar calculatul *monsieur* Maigron se simţea cu atît mai strîns legat de firma *Hortalez* şi de şeful ei, cu cît situaţia lor devenea mai şubredă. Blestema capriciile lui Pierre, care dădeau peste cap laborioasele sale

socoteli, dar fără aceste veşnice emoţii nu i-ar fi plăcut să trăiască. Anumiţi oameni de afaceri îi dăduseră a înţelege că o firmă foarte respectabilă şi solvabilă caută un om cu talente ca ale lui, şi *monsieur* Maigron avea motive să creadă că în dosul ofertei se afla *monsieur* Lenormant. Ar fi fost ispititor să ocupe un post influent în întreprinderile uriaşe ale lui *monsieur* Lenormant, dar nici nu se gîndea la una ca asta cîtă vreme era colaboratorul de încredere al lui *monsieur* Beaumarchais.

Monsieur Lenormant însuşi fu printre primii care-l vizitară pe Pierre în noua sa casă. Ochii mici, înfundaţi ai corpolentului domn priveau melancolic la luxul supraîncărcat. Era uimitor felul în care individul ăsta, Pierre, ştia să se bucure de bogăţia lui, luată cu împrumut, fără să se lase ros de griji şi remuşcări neplăcute; cel mai mult i-ar fi plăcut lui Pierrot să poarte toată casa la deget, alături de briliantul său exagerat de mare. Sigur că, printre comorile adunate de Pierre, erau şi unele într-adevăr de invidiat, şi *monsieur* Lenormant i le invidia. De pildă, şemineul cu cariatidele s-ar fi potrivit bine în sala de muzică a palatului său din Paris, iar portretul lui Désirée, de Quentin de Latour, în camera sa de toaletă de la Étioles. Cu vocea lui surdă, vibrantă, îl felicită pe Pierre că, după cum se vede, afacerile sale merg mai bine decît îşi închipuise el vreodată că ar putea merge. Dar o clipă, în timp ce privea Bastilia, îi flutură pe buze zîmbetul acela vag, fatal.

Femeia pentru care fusese pregătită toată splendoarea aceasta, Thérèse, nu părea prea impresionată. Propriile ei camere, simple, aşa cum şi le dorise, erau ca o insulă în mijlocul unui torent lucitor. Ea însăşi crea o notă discordantă cînd lua masa cu Pierre şi prietenii lui. Dar Pierre observa cu bucurie că toţi

admirau tocmai această simplitate şi frumuseţea ei calmă.

Cînd vizită cu Pierre casa terminată, Julie izbucni mai întîi în glume amare. Apoi, entuziasmată de fastul şi bogăţia clădirii, se aruncă de gîtul fratelui ei şi exclamă, rîzînd şi plîngînd totodată :

— Pierrot, eşti cel mai mare, cel mai bun. Sigur că a trebuit să construieşti o casă atît de splendidă. O meriţi. Şi cu siguranţă că Thérèse se potriveşte mai bine ca mine în casa asta.

Deveni nemăsurat de generoasă, voi cu orice chip să-i dăruiască Thérèsei brăţara pe care o primise de la Pierre :

— Dacă ar mai fi apucat tata casa aceasta ! se tînguí ea de cîteva ori, cu admiraţie.

Pierre umbla radios prin casă şi simţea nevoia imperioasă să împărtăşească şi altora din bucuria lui. Rugă pe soră-sa, frumoasa, vesela Tonton, să-şi comande o rochie nouă la *mademoiselle* Bertin. Şi credinciosului său Philippe Gudin îi dărui nu numai o masă de scris, din lemn preţios din insule, cu o scobitură largă pentru burta sa, ci şi un minunat capot chinezesc. În afară de aceasta, îi trimise un maldăr întreg de ample lucrări ştiinţifice, între altele şi numeroasele volume ale *Istorici generale a călătoriilor interesante* de Prévost-Laharpe. Mişcat de atîta devotament prietenesc, înfăşurat în capot, aproape înconjurat de masa de lucru, Gudin lucră cu zel îndoit la *Istoria lui Pierre Beaumarchais*. Pe măsură ce creştea lucrarea, şi titlul ei devenea din ce în ce mai amplu. Acum se numea *Însemnări fidele despre viaţa şi părerile scriitorului şi omului politic Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais*.

Pierre sperase, în sinea lui că Maurepas şi Vergennes vor veni şi ei să viziteze casa din *rue Saint-Antoine*. Nu veniră. Veni însă contesa Maurepas, îm-

preună cu soții Montbarey. iar Vèronique îi însoțea. Ceruse s-o ia și pe ea, lucru ce se întîmpla rar. *Madame* Maurepas privi cu oarecare bunăvoință și multă ironie toate minunățiile ce i se arătară și fu jignită că Toutou al ei nu pusese și bustul ei în parc. Iar ministrul de Război, Montbarey, se gîndi în sinea lui, la vederea fastului desfășurat, că trebuie s-o pună pe prietena sa, *mademoiselle* de Violaine, să-i ceară pe viitor lui Pierre comisioane mai mari.

Contrar obiceiului său, și Félicien își făcu apariția cu ocazia vizitei contesei Maurepas. Își învinse timiditatea și ceru voie s-o conducă pe Véronique să viziteze parcul. Tinerii se așezară pe treptele templului închinat lui Voltaire. Se avîntară în considerații asupra faptului că Voltaire era cel mai inteligent dintre oameni, dar Jean-Jacques Rousseau era mult mai mare încă, deoarece îmbina înțelepciunea cu o profundă sensibilitate. Se întrebară cînd va fi smuls vălul înșelăciunii de pe ochii lumii. Visară la epoca libertății și a înțelepciunii care începuse o dată cu eliberarea Americii. Ce fericit era Félicien că va mai apuca înflorirea acestei epoci, ce fericit că o va apuca împreună cu Véronique. Ședeau, visau, tăceau și se țineau de mînă, pînă cînd lacheii anunțară că prințesa se pregătea de plecare.

Désirée fu dintre ultimii prieteni ai lui Pierre care veniră să admire noua lui realizare. Voise să viziteze casa împreună cu colegii ei. Pierre renunțase la ideea lui inițială de a da o serbare pentru întreg Parisul cu ocazia mutării în noua casă. Îndemnat de Gudin, găsise ceva mai demn. Voise să inaugureze casa citind actorilor de la *Théâtre Français* pe *Figaro*.

Veniră deci cu toții, acești artiști, cei mai mîndri artiști ai lumii, ca să asculte noua piesă a autorului lor preferat. Mai întîi făcură o plimbare prin întreaga locuință. Părerile erau foarte împărțite, unii

se lăsaseră impresionaţi de fast, dar majoritatea aveau gust şi pricepere şi nu se jenară să-şi spună părerea.

Seara ameninţa să devină glacială, şi Pierre se gîndea să renunţe la lectură. Dar apoi hotărî: „Dacă-i pe-aşa, abia le citesc piesa!" La început nu găsi tonul potrivit, dar apoi îşi luă avînt şi actorii uşor influenţabili, care înainte zîmbiseră dispreţuitor, se lăsară cu plăcere antrenaţi de arta lui. Fu un succes. Domnii şi doamnele de la *Théâtre Français* nu-şi mai găseau locul, săreau în picioare, i se uitau peste umăr în manuscris, exclamau:

— Încă o dată, Pierre, încă o dată fraza asta!

Erau emoţionaţi — fu o seară de pomină.

Erau însă cu toţii de acord că va fi imposibil ca această comedie să fie jucată.

— O să fie, declară liniştit Pierre.

— N-o să fie jucată, spuse actorul Préville.

— Mai curînd citeşte arhiepiscopul memoriile lui Casanova din amvonul de la *Notre-Dame*.

— *Nunta lui Figaro* o să fie jucată, *monsieur* — replică Pierre — şi dumneavoastră veţi interpreta pe Figaro. Cît sînt de sigur că Versailles-ul va recunoaşte independenţa Americii, aşa sînt de sigur şi că va fi jucată *Nunta lui Figaro*. Asta v-o spun eu, Pierre de Beaumarchais.

— Bravo! strigă convins credinciosul Gudin.

— Pariem, *monsieur*? propuse, cu uşurinţa inimitabilă pentru care era vestit, actorul Préville.

— Cu plăcere, *monsieur* — răspunse Pierre — pe ce?

Actorul se gîndi.

— Să zicem pe un bust de Houdon, spuse el; era însă ştiut că sculptorul Jean-Antoine Houdon nu primea comenzi sub douăzeci şi cinci de mii de livre. Actorul continuă. Uite ce propun: Dacă se va juca

Figaro, atunci îi comand lui Houdon bustul dumneavoastră. Dar dacă piesa nu se joacă, atunci comandați dumneavoastră bustul meu.

— S-a făcut, replică Pierre. Și, întorcîndu-se către ceilalți : Doamnelor și domnilor, ați auzit că Préville s-a angajat să-mi comande bustul. Dăruiesc bustul pentru a fi plasat în vestibulul *Teatrului Francez.*

— Bravo ! strigă entuziasmat Philippe Gudin.

Apoi se mîncă și se bău. Pierre se ocupase două săptămîni de organizarea și prepararea acestei mese. Se prelungi pînă tîrziu în noapte și printre multele vinuri își spuseră multe adevăruri.

Apoi, către dimineață, cînd obosiră, Pierre dădu la o parte perdelele uriașelor ferestre. În fața lor se desprindea, greoaie și amenințătoare, din pîclă, Bastilia. Mai întîi fură uimiți și făcură cîteva glume stîngace. Apoi chiar și actorii amuțiră ; din încăperea stăpînită de mirosul acru al resturilor de vin, de lumina pîlpîitoare a lumînărilor gata să se stingă, priveau spre clădirea cenușie, întunecată, ale cărei contururi deveneau tot mai limpezi în lumina zorilor.

— Asta ajută la scris, le spuse Pierre.

Doctorul Franklin plecă la Paris, la *Hôtel d'Hambourg*, pentru a se duce împreună cu colegii săi, Silas Deane și Arthur Lee, la Ministerul de Externe, *Hôtel Lautrec* pe *Quai des Théatins*, la *monsieur* Vergennes. Congresul însărcinase delegații de la Paris să ceară guvernului francez un nou împrumut, cît se poate de mare, și momentul părea potrivit. Ultimele știri din America erau mai curînd mulțumitoare. Generalul Washington trecuse triumfător cu armata prin Philadelphia, soldații fuseseră împodobiți cu flori, iar populația îi primise cu urale. La defilare luaseră

parte şi ofiţerii francezi, mai ales La Fayette, aşa încît problema cu francezii părea lămurită şi totul avea un aspect mai favorabil.

Dar, din păcate, lucrurile se schimbaseră în cele două zile care trecuseră de cînd fusese fixată întrevederea cu Vergennes şi, îndreptîndu-se spre oraş în caleaşca sa comodă, Franklin se gîndea cu îngrijorare la comunicările sosite alaltăieri din Amsterdam şi ieri de la Londra. Se vestea că generalul Washington suferise o înfrîngere în apropiere de Philadelphia, circulau zvonuri că Philadelphia căzuse. Pe deasupra, generalul englez Burgoyne pătrunsese din Canada pînă adînc în teritoriul Statelor Unite şi ameninţa să izoleze Noua Anglie de celelalte colonii.

Cînd Franklin sosi la *Hôtel d'Hambourg*, văzu imediat, după feţele celorlalţi, că zvonurile proaste căpătaseră noi confirmări. Aşa şi era. *Monsieur* de Gérard comunicase tocmai domnilor că contele Vergennes socotea mai potrivit să amîne întrevederea. Sosiseră noi ştiri din America şi ministrul voia mai întîi să examineze voluminosul curier. Dacă ştirile ar fi fost bune, Vergennes n-ar fi propus amînarea întrevederii.

Şedeau întristaţi laolaltă. Era îndoielnic dacă, în asemenea condiţiuni, audienţa mai avea vreun rost. Franklin era de părere să amîne pe un timp întrevederea. Arthur Lee găsea că tocmai acum trebuia cerut un împrumut. Silas Deane propuse să se întîlnească cu ministrul dar, în loc de cinci milioane, cum proiectaseră, să ceară numai trei. Arthur Lee se opuse cu violenţă. Dacă vor face acum pe modeştii, ar da impresia că socoteau pierdută cauza americană. Dimpotrivă, acum trebuiau să se arate de două ori mai mîndri şi să nu ceară trei sau cinci milioane, ci toate cele paisprezece pe care Congresul dorea să le obţină, fie sub formă de împrumut, fie în dar, de la regele Franţei. Silas Deane răspunse iritat că dacă

se înfăţişau înaintea unui om realist ca Vergennes cu asemenea utopii, se vor face de rîs. Arthur Lee replică, la fel de aprig, că dacă cereau domnilor din Versailles asemenea mărunţişuri, ca trei sau cinci milioane, aceştia îi vor considera cerşetori şi vor deveni obraznici. La urma urmei, nu domnii Franklin, Deane şi Lee duceau tratative cu contele Vergennes, ci o mare putere, America, cu o altă mare putere, Franţa.

— Astea sînt vorbe goale, se aprinse Silas Deane. Dacă cerem acum trei milioane, o să primim poate un milion. Dacă cerem cele paisprezece ale dumitale, nu primim nimic şi ne facem şi de rîs.

— Ar fi trebuit să mă gîndesc de la început — replică Arthur Lee cu amărăciune — că este suficient să propun eu ceva ca să fie sigur respins. Se înfuria pe măsură ce vorbea. Am să mă îmbolnăvesc din pricina felului în care sînt tratat aci. Se trimit rapoarte la Congres, fără ca eu să le văd. Sînt îndemnat să confirm deconturi pe care nu am posibilitatea să le verific. Nu se intervine cînd sînt prost tratat la Versailles. Dar, de data aceasta, nu mă las. Insist să cerem toate cele paisprezece milioane.

— Consider asta ca lipsit de perspective, domnule coleg, spuse Franklin foarte liniştit. Dar, dacă insistaţi, am să merg cu dumneavoastră la Vergennes.

Audienţa se desfăşură în mod neplăcut, aşa cum se temuse Franklin. Amabilul, plăcutul ministru nu era de loc amabil astăzi, era supărat şi agresiv.

— Nu este nevoie să-mi prezentaţi cererea dumneavoastră domnilor, spuse el. O cunosc dinainte, cunosc toate amănuntele. Şi anume de la reprezentantul Anglici. Şi, deoarece delegaţii se arătară uimiţi, continuă, pe un ton mai aspru decît îl auziseră vreodată de la el: Trebuie să vă spun deschis, domnilor, că sînt mirat de neglijenţa dumneavoastră. V-am

atras atenţia în repetate rînduri să nu permiteţi oricui să se amestece în treburile dumneavoastră. Dar continuaţi, se pare, să rezolvaţi atît de neatent treburile care în interesul dumneavoastră şi al nostru ar cere să fie secrete, încît oricine le poate cunoaşte cu de-amănuntul. Maiestatea-sa este profund indignată. Trebuie s-o spun deschis, domnilor: nu înţeleg cum de ne puteţi pune mereu, atît pe noi cît şi pe dumneavoastră, în situaţii atît de penibile. Secretele dumneavoastră le daţi direct pe mîna englezilor. Despre planul cu vasul *Robert Morris* de la Rotterdam am şi auzit, tot de la englezi.

Franklin privi mirat spre ministru, apoi spre colegii săi.

— Despre ce plan este vorba? întrebă el.

— Ei poftim, se indignă Vergennes şi se întoarse către Deane şi Lee. Englezii află mai repede despre intenţiile dumneavoastră decît doctorul Franklin. Domnii — explică el doctorului cu un dispreţ în care se amesteca şi milă — vor să dăruiască regelui Franţei goeleta americană *Robert Morris*, pentru ca vasul să poată ieşi nevătămat sub un alt nume din Rotterdam.

— Nu-i o idee rea, recunoscu Franklin.

— Dar aşa ceva nu se trîmbiţează dinainte pe străzi, replică Vergennes indignat.

— Recunoaştem, domnule ministru, că am fost neglijenţi — spuse Arthur Lee încruntat — recunoaştem că sîntem vinovaţi. Dar gîndiţi-vă, pe de altă parte: noi sîntem oameni cinstiţi, nu sîntem obişnuiţi să conspirăm şi să ne purtăm ca hoţii, aşa cum se consideră aci că ar trebui să facem.

Franklin interveni repede:

— Vă asigurăm, excelenţă, că pe viitor ne vom strădui să fim prudenţi.

— V-am fi foarte recunoscători, zise ministrul țăios.

Franklin începu să vorbească despre scopul vizitei.

— Deoarece aveți cunoștință de cererile noastre, excelență, începu el cu un mic zîmbet — nu mai este nevoie să le explicăm pe larg.

Totuși, Arthur Lee începuse să argumenteze :

— Congresul are nevoie de ajutorul Franței, acum mai mult ca oricînd. Situația nu este de așa natură încît să nu putem rezista fără sprijin străin. Dar, în războiul nostru cu Anglia, nu se va găsi un moment în care să avem mai mare nevoie de ajutor. Dacă obținem ajutorul acum, salvăm zeci de mii de vieți, ferim orașele noastre de foc și distrugere, economisim țării multe milioane de pfunzi.

Deoarece îi promisese ajutorul său, Franklin interveni și spuse în felul lui concret :

— Un tun pe care ni-l trimite Franța acum, valorează cît cinci trimise peste un an.

Vergennes se juca cu pana sa.

— M-aș bucura, domnilor — răspunse el — să vă pot ajuta în mod generos, cu toată situația încordată a vistieriei noastre. Acum însă, prin nesocotința dumneavoastră, l-ați nemulțumit la culme pe rege. Nici nu mă pot gîndi să-i solicit bani pentru dumneavoastră. Ajutați-mă, domnilor, prin rezerva și prudența dumneavoastră, să-l împăcăm pe rege. Poate că astfel vă vom putea acorda, după un timp, nu cele paisprezece milioane, ci un milion. Condiția rămîne însă să păstrați cea mai deplină discreție.

Pe drumul de întoarcere, Arthur Lee izbucni în tirade violente împotriva francezilor, a mîncătorilor de broaște.

— Situația încordată a vistieriei ! se indignă el. Dar de unde provine această situație încordată a vistieriei ? Despota, despota dumneavoastră, doctore

Franklin, de la care aţi sperat atît, iroseşte banii noştri pe toalete, palate şi distracţii deşănţate, şi apoi nu mai sînt bani pentru America şi libertate.

— V-am prevenit, *Mr.* Lee — declară Silas Deane — că este o nebunie ca, într-o asemenea situaţie, să ceri atîţia bani.

— Nu puteam să prevăd — replică veninos Arthur Lee — că spionii dumneavoastră vor vinde de îndată planul meu Angliei.

— Spionii mei ? se încinse Silas Deane. Cine a discutat fiecare punct în legătură cu cele paisprezece milioane cu bancherul Grand ? Dumneavoastră sau eu ? Dumneavoastră purtaţi vina, aci nu există nici o îndoială. Iarăşi aţi pricinuit Americii nespus de mult rău cu nefericitul dumneavoastră zel.

— În *monsieur* Grand se poate avea încredere, răspunse încruntat Arthur Lee. Dar nu se poate avea încredere în *monsieur* Caron al dumneavoastră, în acest palavragiu şi gură spartă.

— Încetaţi, domnilor, îi rugă Franklin. După veştile proaste de la Londra, Vergennes nu ne-ar fi dat bani, chiar dacă n-ar fi aflat nici cît negru sub unghie de cerinţele noastre. Era doar un pretext.

Şi-şi încheiară scurta călătorie într-o tăcere îmbufnată.

În ziua următoare, o dată cu poşta venită din America, Franklin primi şi ştirile oficiale despre cele petrecute. Armata Congresului fusese înfrîntă pe malurile fluviului Brandywine. Philadelphia căzuse. Congresul se refugiase la Yorktown. Deşi Franklin era pregătit, vestea îl lovi greu.

Oraşul său fusese ocupat de inamic. Va să zică, în locuinţa lui frumoasă de pe *Market Street* şedeau acum englezii. Ce păcat că Saly adusese înapoi cărţile şi tablourile care se aflaseră în siguranţă. Acum, un ticălos de ofiţer englez în haine stacojii se lăfăia

printre cărţile şi mobila sa, iar numeroasele invenţii ingenioase prin care mărise confortul casei erau la cheremul acestor oameni. Se gîndi apoi şi la portretul său, pictat de Benjamin Wilson, poate că nu era o operă de mare valoare, dar ţinea la el şi suferea că acum un ofiţer englez îl privea rînjind.

Franklin se simţea obosit şi foarte singur. Dacă cel puţin l-ar fi avut alături pe Dubourg. Dar acesta se stingea încet, nu mai putea veni, — bunul, credinciosul amic nu mai putea ieşi din casă.

Franklin simţea o dorinţă puternică să-l vadă. Dădu ordin să se înhame caii la caleaşcă şi plecă la Paris.

Dubourg zăcea în pat, cu scufia pe cap, proptit de multe perne. Cînd intră Franklin, ochii mici, prietenoşi, se luminară în obrazul supt.

— Săptămîna viitoare am să pot din nou veni la Passy, afirmă el.

Franklin, îndatoritor, îi spuse ce mult îi ducea lipsa, nu numai ca prieten, dar şi în muncă.

— Ei da, ei da — răspunse Dubourg — doar nu sînt un trîntor, chiar dacă trebuie să stau puţin în pat. Respect preceptul vrednicului Richard: „De vreme ce nu eşti sigur de clipa prezentă, nu nesocoti ora". Ce părere aveţi de ideea mea de a dărui pe *Robert Morris* regelui?

— De la dumneata vine ideea? întrebă Franklin. Ar fi trebuit să-mi închipui.

— Da, se bucură Dubourg. Dar dumitale nu ţi-am spus nimic, dragă doctore. Eşti un om mare, dar micile şmecherii nu-ţi plac. N-a fost de loc uşor să-mi realizez proiectul. A trebuit s-o iau tare pe ocolite; doar ştii că n-am chiar cele mai bune relaţii cu domnii Lee şi Deane.

Acum Franklin ştiu cum de planul lor fusese atît de repede trădat englezilor.

Vorbi despre propriile sale necazuri, despre situaţia grea a ţării, despre pierderea casei sale şi cît de mult ţinuse la cărţi şi la celelalte numeroase obiecte personale. Erau dureri pe care Dubourg le înţelegea şi luă atît de mult parte la ele, încît, în cele din urmă, Franklin trebui să-l consoleze.

— Oricum, înfrîngerea nu poate periclita în mod serios poziţia noastră aci, la Versailles ; mulţumită ideii dumitale, o avem doar ca prietenă pe regină.

— Da, faptul că ideea aceea mi-a venit la momentul oportun îmi este o mare consolare pe patul de suferinţă.

Franklin îi povesti şi despre spionajul ce se făcea în jurul lor.

— Ştiţi cine este vinovat de toate astea ? se indignă Dubourg, ridicînd acuzator o mînă mare, palidă, ofilită. Tot el, tot acel Beaumarchais.

— S-ar putea, zise Franklin.

Lui Dubourg îi era milă de marele, încrezătorul său prieten Franklin, iar lui Franklin îi era milă de bunul, curajosul, înflăcăratul Dubourg.

În timp ce, de partea aceasta a oceanului, toţi cei care puseseră la inimă cauza Americii erau îngrijoraţi în urma căderii Philadelphiei şi a înfrîngerilor de la Germantown şi de pe Brandywine, soldaţii americani obţinuseră de mult o victorie care ştergea înfrîngerea şi apleca balanţa în mod decisiv în favoarea Statelor Unite. Victoria aceasta se datora în parte generalului Gates şi în mai mare măsură încă generalului Benedict Arnold, dar cel mai mult contribuiseră la ea, cu incapacitatea lor, cei cinci conducători englezi : regele George, ministrul de Război, lord Germain, şi generalii Howe, Clinton şi Burgoyne.

Planul campaniei engleze din America pentru anul 1777, născocit de regele George, fusese terminat

la 13 decembrie 1776, mai precis, conform însemnărilor sale, după-amiază la orele cinci şi trei minute. Generalul Burgoyne urma să-şi croiască drum din Canada spre sud, iar generalul Howe să pornească de la New York şi să-i iasă înainte; cele două armate trebuiau să se unească şi să izoleze astfel Noua Anglie de restul coloniilor. Dar ministrul de Război, lord Germain, voind să plece la vînătoare, pusese deoparte instrucţiunile pentru generalul Howe şi apoi uitase să le expedieze. Drept care, generalul Howe nu se îndreptă către generalul Burgoyne, iar acesta, după ce avansase cu armata sa mult spre sud, în urma unor marşuri şi bătălii nespus de grele, se văzu singur în faţa grosului forţelor americane.

John Burgoyne, militar pasionat, dramaturg şi cartofor, mare amator de femei frumoase, se evidenţiase prin meritele sale militare în Portugalia, răpise fiica lordului Derby şi se căsătorise cu ea, scrisese o comedie care se bucurase de succes: *Fata de la Oldworth Oaks*, pierduse şi cîştigase averi la masa de joc. Acum năvălise din Canada cu partea cea mai închegată a trupelor engleze şi germane, o armată perfect instruită, care mai era sprijinită şi de un mare număr de marinari canadieni, un însemnat contingent de genişti şi de importante grupe auxiliare de indieni. Ocupase Ticonderoga şi fortul Edward şi înaintase, prin regiuni extrem de anevoioase, mult spre sud, unde se aştepta să întîlnească a doua armată engleză.

În locul ei, întîlni o armată americană mult mai puternică şi se văzu într-o situaţie periculoasă. Pierduse legătura cu Canada, cererile de ajutor adresate generalilor Howe şi Clinton rămăseseră fără răspuns, mai avea provizii pe cel mult paisprezece zile.

Încercă o străpungere, dar fu respins cu pierderi grele de armata generalului Arnold. Se întări pe

înălțimile de la Saratoga și țin un consiliu de război. Înfățișă ofițerilor săi, în cuvinte alese, situația fără ieșire în care se aflau și-i întrebă dacă cunoșteau vreun caz în istoria războaielor în care o armată pusă într-o situație asemănătoare să nu fi capitulat. În momentul acesta, o ghiulea de tun trecu șuierînd deasupra consiliului, iar generalul Burgoyne își diviză întrebarea în două subîntrebări. Primo, dacă le mai rămăsese altceva de făcut decît să capituleze. Nu, spuseseră domnii. Secundo, dacă o asemenea capitulare era compatibilă cu legile onoarei militare. Domnii spuseră : Da.

În consecință, Burgoyne scrise generalului american Gates următoarele : „După ce generalul Burgoyne s-a măsurat cu dumneavoastră în două bătălii, a rămas cîteva zile pe actualele sale poziții, hotărît să nu se dea în lături nici de la o a treia ciocnire. El este conștient că dumneavoastră aveți forțe mai mari și că trupele dumneavoastră au posibilitatea să-i zădărnicească aprovizionarea și să transforme retragerea sa într-un măcel sîngeros pentru ambele părți. În situația aceasta, se simte îndemnat de considerații umanitare să propună salvarea vieților unor oameni curajoși, în caz că i se vor oferi condiții onorabile ; el socoate această propunere justificată de principiile sacre ale moralei și ale istoriei. Dacă generalul-maior Gates are înțelegere pentru ideile generalului-locotenent Burgoyne, atunci este rugat să comunice condițiile sale."

Solul englez, maior Kingston, se întîlni cu căpitanul american Wilkinson într-un punct dinainte stabilit. Cei doi domni călăriră spre cartierul generalului Gates ; pe drum discutară despre priveliștile din Hudson, care în toamna aceea frumoasă erau deosebit de fermecătoare.

Gates citi scrisoarea adversarului său şi-şi formulă condiţiile în şapte paragrafe, dintre care două i se părură cavalereşculuiui general Burgoyne cu totul necavalereşti. Primul paragraf necavaleresc suna :

— „Armata generalului Burgoyne a fost decimată de repetate înfrîngeri, dezertări şi boli, muniţiile sale sînt pe sfîrşite, proviziile şi bagajele ei au fost capturate sau distruse, retragerea i-a fost tăiată. În asemenea condiţii, nu se poate accepta predarea soldaţilor generalului Burgoyne decît ca prizonieri de război."

La aceasta, Burgoyne observă :

— Atîta timp cît mai are armele în mînă, oricît de slăbită ar fi armata general-locotenentului Burgoyne, nu va recunoaşte niciodată că retragerea i-a fost tăiată.

Celălat paragraf necavaleresc suna :

— Trupele excelenţei sale generalul Burgoyne sînt obligate a preda armele înainte de a-şi părăsi tabăra. Burgoyne comentă :

— Articolul acesta este cu totul inacceptabil. Mai bine decît să capituleze predînd armele, armata generalului Burgoyne se va năpusti asupra duşmanului, hotărîtă să lupte fără cruţare.

Capitularea — Burgoyne insistă să i se spună „convenţie" — cuprinse pînă în cele din urmă treisprezece articole, toate foarte onorabile. Fu semnată. La 17 octombrie, orele zece dimineaţa, trupele engleze îşi părăsiră întăriturile, cu armele, conform convenţiei, în sunetul tobelor şi trîmbiţelor. Burgoyne, într-o uniformă somptuoasă, cu pălăria împodobită de pene şi Gates, într-o haină albastră simplă, se întîlniră la intrarea în tabăra lui Gates. Căpitanul Wilkinson, adjutantul lui Gates, făcu prezentările. Burgoyne salută cu frumoasa lui pălărie şi spuse :

— Hazardul m-a făcut să devin prizonierul dumneavoastră.

Gates răspunse:

— Sînt oricînd gata să confirm că vina nu este a excelenței voastre.

În aceeași zi, Gates scrise soției sale: „Vocea faimei îți va fi adus la cunoștință încă înainte de a primi scrisoarea asta, ce norocos am fost. Generalmaiorul Philips, care mi-a scris anul trecut o scrisoare obraznică, este acum prizonierul meu, de asemenea lord Petersham, maiorul Acland și soția sa, fiica lordului Ilchester. Dacă vechea Anglie nu se cuminţeşte după o astfel de lecție, atunci curva asta bătrînă și idioată este sortită pieirii." Iar în postscriptum își exprima speranța că Doamna Gates și-a găsit acum volănașe pentru șorț.

Față de prizonierul său, Burgoyne, se purta mărinimos. Cu toate dificultățile, comandantul învingător organiză pentru învins și statul său major o masă. Li se servi șuncă, o gîscă, friptură de vacă și berbec, totul însoțit de rom și cidru. Pahare, fireşte, nu erau decît două, unul pentru generalul învingător și altul pentru generalul învins. Gates bău în sănătatea maiestății-sale britanice, iar cavalerul Burgoyne în cea a generalului Washington. După aceea, conform obiceiului, se ținu un toast necuviincios care fu aprobat zgomotos de toți cei prezenți.

Și în rest, Gates se purtă cu multă considerație față de armata engleză capturată. Nici unui soldat american nu-i fu îngăduit să asiste la predarea armelor de către trupele engleze.

Ulterior, generalul Burgoyne și statul său major fură încartiruiți în frumoasa locuință a generalului Schuyler din Albany. Doamna Schuyler le dădu cea mai bună cameră și le servi o cină excelentă, pe care o prezidă cu multă grație. Din nefericire, gene-

ralul Burgoyne trebuise să incendieze cu luni în urmă conacul generalului Schuyler. De aceea, față de o astfel de generozitate, i se umplură ochii de lacrimi și zise suspinînd adînc :

— Într-adevăr, doamnă, vă străduiți prea mult pentru un om care v-a pustiit țara și v-a ars casa.

În dimineața următoare, fiul de șapte ani al generalului Schuyler alergă prin camera sa, emoționat de prezența neobișnuiților musafiri, băgă capul pe ușă în camera cea mare, în care dormea generalul Burgoyne și domnii săi, rîse, se bucură și strigă cu o mîndrie copilăroasă :

— Sînteți toți prizonierii mei.

Ceea ce îl făcu pe generalul Burgoyne să plîngă și mai mult decît în ajun.

Toți anglofilii erau trişti. Cea mai bună armată engleză încetase să mai existe, o pradă de război nemaipomenită căzuse în mîinile americanilor. În toate cele treisprezece state, populația era convinsă, și pe drept cuvînt, că de acum încolo nimic nu mai putea sta în calea victoriei marii cauze.

Dar, timp de șapte săptămîni, nimic din toate astea nu se află de cealaltă parte a oceanului. Ultimele știri sosite erau că generalul Washington suferise o grea înfrîngere la Germantown și pe Brandywine și că Philadelphia căzuse. Așadar, principalele două orașe ale Americii. New York și Philadelphia, se aflau în mîinile englezilor și o iarnă deznădăjduită învăluise țara. Americanii de la Paris și prietenii lor erau deprimați și plini de griji.

Și Pierre primise un raport precis și amănunțit despre înfrîngerea de la Brandywine și evacuarea Philadelphiei, și anume de la Paul. O mare parte din vină, scria Paul, se atribuia rivalității dintre generalul american Sullivan și generalul francez de Borre. În ceasul cel mai greu, fiecare dintre ei pretinsese

comanda aripei drepte şi, în timp ce ei se certau, fuseseră surprinşi de duşmani. Chiar dacă bătrînul de Borre jucase un rol ingrat, în schimb, alţi francezi se evidenţiaseră în luptele de la Brandywine. Vestit pentru vitejia sa ajunsese baronul Saint-Ouary, care fusese grav rănit şi abia scăpase cu viaţă. De asemenea, căpitanul Louis de Fleury — o rudă a lui Pierre — dăduse dovadă de atîta curaj încît Congresul, cunoscut pentru lipsa lui de generozitate, hotărîse să-i dea un alt cal în schimbul celui omorît în luptă. În mod deosebit se distinseseră marchizul de La Fayette. Înfruntînd toate pericolele, făcuse, împreună cu adjutantul său Gimat, tot posibilul pentru a stăvili fuga trupelor cuprinse de panică ale generalului Sullivan. Deşi rănit, La Fayette nu putuse fi îndepărtat de pe cîmpul de luptă pînă cînd generalul Washington nu-i dăduse un ordin sever să se prezinte la punctul sanitar. Generalul spusese medicilor: „Îngrijiţi-l ca pe propriul meu fiu".

În general, scria Paul în continuare, acum americanii se străduiau pretutindeni să îndrepte proasta primire ce li se făcuse ofiţerilor francezi. El fusese pe cale de a obţine plăţi mai serioase pentru firma *Hortalez*. Din păcate, înfrîngerea dădea din nou un pretext Congresului să le amîne. Acum era în joc existenţa Statelor Unite, declarau ei, şi un fleac ca drepturile firmei *Hortalez* putea să mai aştepte. Cu toate astea, încrederea lui Paul în victoria finală a cauzei americane, ca şi în rezolvarea favorabilă a drepturilor datorate firmei *Hortalez*, era de neclintit.

După cele comunicate de Paul, înfrîngerea nu părea atît de gravă precum fusese de aşteptat după comunicatul de la Londra. Totuşi, raportul îi dădu de gîndit lui Pierre. El şi cu Maigron vor trebui să mai născocească încă multe vicleşuguri ca să evite în următoarele luni falimentul casei *Hortalez*.

Dacă nu obținea bani, Pierre voia cel puțin să se bucure de o despăgubire morală, voia să-și manifeste simpatia și să culeagă simpatie. Scrisoarea lui Paul îi oferea un bun pretext pentru a-l vizita pe doctorul Franklin, ca să poată face o comparație între veștile primite de el și cele ale emisarilor. Plecă la Passy.

Înfrîngerea americanilor răcise entuziasmul parizienilor și mai mult încă entuziasmul celor de la Versailles. Peste noapte, eroii libertății deveniseră din nou niște rebeli. Cine își manifestase încă ieri în mod zgomotos simpatia, se ținea acum într-o rezervă plină de teamă. În asemenea condiții, doctorul fu bucuros de vizita lui Pierre.

Ca și cînd s-ar fi înțeles, cei doi nu-și comunicară decît știrile bune, liniștitoare din corespondența lor. Pierre descrise cum se evidențiaseră francezii pe Brandywine. Franklin, la rîndul său, povesti, cu o mulțumire ușor ironică, că la Philadelphia mai avuseseră timp să aresteze anumiți partizani ai englezilor și să-i transporte la Yorktown ; în felul acesta dispuneau de ostatici care puteau fi dați în schimbul propriilor prizonieri, căzuți în mîinile englezilor.

Pierre se așteptase să-l găsească pe Franklin deprimat, dornic de consolare. Franklin avea, după cum se știa, o casă și alte proprietăți imobile la Philadelphia, căderea orașului trebuie să-i fi pricinuit pagube personale, desigur nu atît de grele ca ale lui, dar el, Pierre, în locul doctorului, tot ar fi amintit de ele. Liniștea doctorului îl impresionă și trezi în el gînduri înalte.

— De obicei — spuse el — oamenii stau în fața evenimentelor istorice ca niște copii care văd pentru prima dată un ceas. Se zgîiesc fascinați la mișcările secundarului, dar nu sezisează mișcările minutarului sau ale acului care arată orele. Noi însă, doctore Franklin, dumneavoastră și cu mine, sîntem altfel.

Faptul că un eveniment ne loveşte personal nu ne poate determina să-l considerăm rupt de legăturile sale. Noi ne dăm cu un pas înapoi, luăm distanţa necesară şi privim scena în ansamblul ei. Noi ştim că o astfel de înfrîngere izolată, ca cea de pe fluviul Brandouin, nu hotărăşte soarta războiului.

Franklin găsi destul de reuşită comparaţia cu secundarul, îl amuza şi pronunţarea numelui fluviului. Răspunse că se bucura că Pierre îi împărtăşea încrederea. Dacă Franţa, care investise în America mulţi bani, spirit şi suflet, va investi şi mai mult în viitor, va acţiona nu numai generos, ci şi inteligent; căci îşi va recupera nu numai capitalul, dar va încasa şi procente bune.

Pierre înţelese din cuvintele acestea că, pe viitor, Franklin îl va sprijini în rezolvarea cererilor sale.

— Da, — răspunse el cu entuziasm, — Franţa şi America trebuie să meargă mînă în mînă.

Franţa era spiritul libertăţii, iar America pumnul ei.

Comparaţia aceasta îi plăcu mai puţin lui Franklin. Dar nu voia să nemulţumească un om pe care se putea bizui în această situaţie grea şi, cînd Pierre îşi luă rămas bun, îl pofti la masă pentru duminică la prînz.

Duminica aceea, în 4 decembrie, era ceţoasă şi foarte rece. Camerele lui Franklin de la Passy, însă, erau calde şi plăcute.

Invitase numai prieteni adevăraţi ai Americii. Nu erau mulţi francezi, dar oameni de valoare şi cu renume, Turgot, academicianul Leroy, *monsieur* de Chaumont, Condorcet, de la Rochefoucauld, abatele Morellet. Pierre era mîndru că Franklin îl invitase într-o asemenea societate. Nici prezenţa lui Arthur Lee nu putu să-i întunece prea mult bucuria.

Da, pînă şi Arthur Lee venise. Omul acesta iritabil, mînios, era ros de griji şi nu putea răbda să

şadă singur la *Hôtel d'Hambourg*, înconjurat de francezi, cărora înfrîngerea ţării sale şi a libertăţii le era doar prilej de bucurie. Ştia că la Passy va găsi oameni ce e drept uşuratici şi accesibili ispitelor, dar care totuşi puneau la inimă înfrîngerea.

Aşteptările sale nu fură înşelate. Franklin simţea că cei de faţă sperau să audă de la el cuvinte de îmbărbătare şi le expuse felul cum vedea situaţia. Cine a asistat la începuturile acestei revoluţii, explică el, nu poate înţelege cum de a fost omeneşte posibil să fie învinse greutăţile nemaipomenite care le-au avut de întîmpinat. Totul fusese creat din nimic: legi, guverne pentru fiecare dintre statele federate, o armată, o flotă, arsenale. Şi între timp nu avuseseră de furcă numai cu puternica armată engleză, care se afla în inima ţării, ci şi cu nenumăraţii adversari declaraţi sau nedeclaraţi din interior, cu neutrii şi fricoşii, cu prietenii îndoielnici. A fost o minune că revoluţia nu s-a înecat atunci în haos şi anarhie. Dar dacă armata americană improvizată a rezistat în asemenea condiţii şi a ieşit victorioasă din prima iarnă, nu exista nici o îndoială că acum Statele Unite, organizate şi puternice, vor fi în stare să suporte o înfrîngere izolată, fără urmări prea grave.

Franklin nu ţinu o cuvîntare, ci povesti lucruri trăite; dintre toţi de faţă, el era singurul care luase parte la începuturile revoluţiei. Tonul şi cuvintele lui erau simple şi le împărtăşi celorlalţi convingerea lui că ceea ce mai rămăsese de făcut era neînsemnat în comparaţie cu cele realizate. Chiar şi Arthur Lee era emoţionat.

Nu se mai vorbi de America, se mîncă şi se bău, se vorbi de mîncăruri şi băuturi, despre literatura şi teatrul francez, Pierre povesti tot felul de anecdote vesele şi răutăcioase, iar Franklin cîte una din po-

vestioarele sale. Totuşi, atmosfera veselă, nepăsătoare, nu dură mult. Vechile griji îşi făcură din nou loc, nimeni nu le pomenea, dar tot mai des se lăsa tăcerea şi lucrurile nespuse răsunau mai puternic decît cele spuse. Curînd, oaspeţii resimţiră reuniunea lor ca o corvoadă şi lumea se pregăti să plece mai devreme decît de obicei.

Atunci intră pe poartă un musafir întîrziat, într-o trăsură de piaţă. Se auzi zvon de glasuri de parcă *monsieur* Finck, bucătarul, se certa cu noul sosit. Acesta urcă grăbit scările, *monsieur* Finck abia mai avu timp să anunţe:

— *Monsieur* Austin.

În cameră intră un necunoscut, îmbrăcat încă în haine de călătorie.

Privirea lui cercetă pe cei de faţă. Se adresă lui Franklin şi spuse:

— Numele meu este John Loring Austin, vin de la Nantes, sau mai exact de la Boston, am traversat oceanul cu brigantina *Perch*, aduc veşti de la Congres.

Repezit, cum nu-i era obiceiul, Franklin întrebă:

— E adevărat, domnule, că Philadelphia a căzut?

— Da, răspunse *Mr.* Austin. Dar aduc veşti mai însemnate, adăugă el grăbit şi anunţă: Generalul Burgoyne a capitulat. Şi, în neîncrederea pricinuită, spuse precipitat: Saratoga, şi apoi: Generalul Gates şi generalul Arnold. Mai zise: Din partea englezilor au căzut generalul Fraser şi locotenent-colonelul german Breymann. În afară de generalul Burgoyne au mai fost luaţi prizonieri generalii Hamilton şi Philips, precum şi generalul Riedesel din Braunschweig. Mai sînt prizonieri lord Petersham, Earl de Balcarras şi vreo şase membri ai Parlamentului. Şi cinci mii opt sute de ofiţeri şi soldaţi englezi, şi două mii patru sute de hesani. Au fost luate ca

pradă două sute patruzeci de tunuri şi cinci mii de muschete, o cantitate uriaşă de materiale de război şi muniţie.

Îi sorbeau cu toţii vorbele, şi americanii care înţelegeau, şi francezii care nu înţelegeau. Arthur Lee se apropie de el, îl apucă de braţ şi spuse răguşit :

— Ce spui ? Cine eşti dumneata ? Ai spus : cinci mii opt sute de prizonieri ? Generalul Burgoyne a fost luat prizonier, spui ?

Dar Franklin interveni :

— Linişte, vă rog. Mai povestiţi o dată, *Mr.* Austin, dar încet. Nu aveţi nimic în scris ?

Mr. Austin, care tot timpul se adresase numai lui Franklin, spuse :

— Aici e împuternicirea mea, doctore Franklin. Şi aci o scrisoare din partea Congresului. Dar e foarte scurtă, nu voiau să întîrzie plecarea brigantinei, vremea era bună. Dar pot să vă relatez mult verbal, am vorbit personal cu căpitanul Wilkinson, care a adus comunicatul generalului Gates la Congres.

Franklin citi scrisoarea Congresului. Acum pricepură toţi, printre francezi primul pricepuse Pierre. Jubila. Povestea fiecăruia în parte.

— Am învins ! Saratoga, ce nume frumos ! Armele mele, armele noastre au învins. Ce noroc că nici o situaţie, oricît de vitregă, nu m-a putut împiedica să expediez vasele şi armele. Acum armele astea au învins, armele noastre, armele libertăţii, Saratoga ! Se bucura de cuvîntul acesta străin, sonor, îl pronunţa accentuînd ultima silabă.

Silas Deane şi tînărul William, fericiţi şi emoţionaţi, îl descoseau pe *Mr.* Austin şi se constată că într-adevăr mai ştia o mulţime de amănunte, o mulţime de amănunte plăcute.

Doctorul Franklin nu se aşezase, stătea în picioare, mare şi calm. Cu o mînă se sprijinea de speteaza scaunului, în cealaltă ţinea scrisoarea cu comunicarea laconică a Congresului şi o citea prin ochelarii cu rama de fier. Apoi o lăsă în jos, se clătină uşor, dar nu se aşeză. Între timp, ceilalţi îl înconjuraseră pe *Mr.* Austin şi-l asaltau toţi deodată cu întrebări, iar tînărul William le traducea francezilor; domnea o gălăgie şi o tulburare plăcută. Dar *Mr.* Austin, cu tot zgomotul şi întrebările celorlalţi, se adresa numai lui Franklin.

Acesta asculta numai cu o ureche. Se gîndea că iar muriseră mii de oameni, americani, englezi, germani; muriseră fără rost, din încăpăţînarea regelui George şi a cîtorva lorzi. Imaginea cu răniţii şi cu muribunzii pieri însă în sunet de fanfare: victorie, victorie! Vorbise cu multă convingere, mai înainte, cînd dovedise că America trebuie să învingă, dar încrederea izvorîtă din raţiune acoperea doar grijile şi îndoielile sufletului său. Acum toate aceste îndoieli se risipiseră, şi bătrînul, care ura din toată inima războiul şi luptele, nu mai gîndea decît: victorie, victorie, triumf, victorie! Şi inima lui ar fi tresărit de bucurie dacă ar fi murit şi mai mulţi germani, mai mulţi englezi. Mai departe, se gîndi la discuţia galantă, plină de subînţelesuri, pe care o avusese cu o anumită doamnă cu mască albastră şi că, după cum îi povestise *monsieur* Gérard, acea doamnă obţinuse, după discuţie, o promisiune de la soţul ei. Cînd *monsieur* de Gérard îi povestise confidenţial despre această promisiune, existase un mare semn de întrebare, fusese o promisiune vagă, neconcretă, tocmai fiindcă era legată de o condiţie. Acum, deodată, această condiţie se realizase şi bătălia de la Saratoga era deci mai mult decît o victorie pe cîmpul de luptă. Bătălia aceasta asigura alianţa şi

victoria finală. America şi libertatea se transformaseră dintr-o idee în realitate. O realitate măreaţă, imensă; faţa bătrînească, destinsă a lui Franklin strălucea de o bucurie mîndră, izvorîtă din adînc.

Arthur Lee stătea puţin mai la o parte de ceilalţi, lîngă şemineu, cu braţele încrucişate, ţeapăn, cu bărbia lăsată în piept. Nu spunea nimic, nu întreba nimic. Dar trebuia să se ţină atît de ţeapăn, pentru a nu începe să ţopăie şi să se zbenguie într-un fel tineresc şi cu totul nedemn. Raportul lui *Mr.* Austin îi luase o povară neînchipuită de pe suflet. Se simţea tînăr, uşor şi fericit, cum nu mai fusese niciodată în viaţă. Îl privi pe Franklin. În străfundurile sufletului său zăcea o uşoară supărare că doctorul *honoris-causa* nu-l băga de loc în seamă, i-o lua şi lui *Mr.* Austin în nume de rău că, deşi trimis desigur pentru toţi trei reprezentanţii, se adresa numai lui Franklin. Dar gîndurile astea se topiră repede în bucuria cea mare. Privi faţa calmă, strălucitoare a lui Franklin şi nu simţi nici invidie, nici gelozie. „Franklin ăsta — gîndi el — a scos-o acum la capăt, Franklin ăsta a scos-o la capăt pentru noi toţi."

Franklin se aşeză din nou în scaunul cel mare şi comod în care prezidase prînzul; pe masă se mai aflau deserturi şi cafea.

— Azi este o zi bună, dragi prieteni, spuse el pe englezeşte şi apoi în franceză. O zi bună, nu-i aşa, dragi prieteni?

Îşi strînseră cu toţii mîinile, se îmbrăţişară şi spuseră multe nimicuri vesele. Acum, cînd cauza cea dreaptă se părea că va învinge totuşi, Jacques-Robert Turgot se apropie de Franklin şi-l îmbrăţişă, stîngaci şi timid, cu lacrimi în ochi.

Apoi Franklin se întoarse spre curier.

— Şi acum, luaţi loc, *Mr.* Austin — spuse el — beţi ceva şi odihniţi-vă. De la Boston direct la Passy este o cale lungă şi nu prea plăcută iarna.

Îl trimise pe *monsieur* Finck în pivniţă să aducă şampania cea mai bună; se turnă în pahare şi Franklin ciocni cu fiecare.

Unul însă, Pierre, nu mai era de faţă. Plecase cît putuse mai repede înapoi spre Paris.

— A şi început să lucreze *débrouillard*-ul nostru, spuse Silas Deane.

Arthur Lee însă gîndi: „O să încerce să folosească ştirea pentru speculaţiile sale".

Domnii francezi se gîndiră că cei trei emisari vor voi desigur să se apuce imediat de treabă, să folosească vestea, şi-şi luară rămas bun. Dar Franklin îl reţinu pe tînărul marchiz de Condorcet, la care ţinea deosebit de mult.

— Aşteptaţi încă puţin, dragă prietene. Aş vrea să vă dau un mesaj pentru Paris, spuse el.

Şi, înainte de a se apuca de treabă cu colegii săi, se aşeză şi scrise cu propria sa mînă prietenului Dubourg, anunţîndu-i fericita veste, sigilă şi-l rugă pe Condorcet să predea mesajul de îndată.

SEMNAT ŞI PARAFAT

În dimineaţa de după duminica aceea, adică pe ziua de 5 decembrie, Louis şedea în biblioteca sa şi se simţea bine dispus. Ieşise în zori cu trăsura la vînătoare, iar la întoarcere nici nu se ostenise să-şi schimbe hainele şi lucra acum la traducerea unui capitol din *Istoria Angliei* a lui Hume. Traducea conştiincios, cuvînt cu cuvînt, frază cu frază, compara, se mai gîndea o dată, corecta, recitea şi se simţea mulţumit. Mîncase din belşug după vînătoare şi, în timp ce şedea şi scria, maţele îi chiorăiau plăcut.

De mult nu mai fusese atît de bine dispus. Vînătoarea îi făcuse plăcere, gîndul la marea expoziţie care avea să se deschidă peste cîteva zile aci, la palat, cu obiecte de artă din manufactura sa de porţelan, îi făcea plăcere; traducerea cărţii lui Hume îi făcea de asemenea plăcere. Păcat doar că nu se putea ocupa prea mult de ea, îl aştepta pe Vergennes în audienţă.

Acesta nu veni singur. Era însoţit de Maurepas şi, cu toate că amîndoi luaseră o înfăţişare veselă, buna dispoziţie a lui Louis se topi de îndată ce-i văzu. Ştia că venirea lor în doi nu prevestea nimic bun.

— Ce veşti îmi aduceţi, *messieurs* ? întrebă el.

— Victorie, sire, victorie, anunţă Maurepas cu un gest larg şi Vergennes repetă :

— Victorie, victorie.

Măreţ, neînchipuit de patetic, răsuna cuvîntul acesta din gura bătrînă, uscată a cinicului Maurepas şi din cea rotundă, cărnoasă a omului de lume, Vergennes. Povestiră despre Saratoga, despre miile de prizonieri şi despre nobilii seniori englezi care se predaseră. Vorbeau pe întrecute, cînd unul cînd altul.

— Victoria a fost cîştigată cu arme franceze, completară ei. Le-a furnizat Beaumarchais acela pe care vi l-am recomandat, sire, banii pe care i-am investit în individul acesta şi-au scos dobînda. Aici sînt rapoartele agentului nostru din America, *chevalier d'Annémours,* şi aci raportul amănunţit al trimisului dumneavoastră la Londra, marchizul de Noailles. Vedeţi, sire, în Anglia ştirea a căzut ca un trăsnet. Domnii din Londra nu pot pricepe cum de a putut armata lor şi viteazul lor general Bourgoyne să capituleze atît de ruşinos. Cei de la Saint-James sînt ca loviţi în cap.

Şi Louis era ca lovit în cap. Victoria aceasta îi provoca o tulburare adîncă şi digestia, atît de plăcută mai înainte, începu să-l supere. Desigur, duşmanul ereditar suferise o înfrîngere simţitoare, asta era bine. Dar din prima clipă se gîndi la urmările neplăcute pe care victoria avea să le aducă după sine. Acum nu va mai putea scăpa de alianţa aceea nesuferită. Şi se hotărî de îndată, cu viclenie şi răutate, să facă tot posibilul ca să împiedice încheierea tratatului cu rebelii sau cel puţin s-o amîne cît de mult va putea.

Spuse că ar fi posibil ca veştile să fie exagerate, aşa cum se întîmplă adesea. Rebelii se pricepeau la

propagandă. Nu-şi putea închipui că adunătura aceea de răsculaţi să fie în stare să obţină o victorie adevărată împotriva unei armate engleze instruite.

— De necrezut, *messieurs*, de necrezut, spuse el.

Sună să vină bibliotecarii, *monsieur* Campan şi *monsieur* de Sept-Chênes, le ceru să-i aducă lucrări geografice, hărţi ale coloniilor engleze din America, puse el însuşi mîna, cără atlasele. Şi, pe cînd miniştrii continuau să-i citească din rapoarte, căută pe hartă denumirile Saratoga, Bemis Height — dacă şi astea mai erau nume — şi bineînţeles, nici nu se aflau măcar pe hărţi. Probabil că era vorba de nişte ciocniri mărunte, pe care rebelii încercau să le transforme în evenimente istorice pentru a şterge amintirea înfrîngerilor de la Germantown şi a căderii Philadelphiei.

— Depeşele, sire — răspunse Vergennes — dovedesc, mai presus de orice îndoială, că nu este vorba de zvonuri, ci de un fapt indiscutabil, capitularea comandantului de oşti englez cu toată armata sa.

Vorbi apoi despre necesitatea încheierii cît mai grabnice a pactului cu americanii. Enumeră încă o dată motivele care erau în favoarea alianţei, motive puternice şi numeroase dintre care fiecare în parte ar fi fost de ajuns. Acum sosise momentul realizării visului care-l obseda pe Louis de cînd preluase domnia, visul instaurării unei epoci de dreptate, libertate şi de demnitate omenească sub protectorat francez. Acum era momentul restabilirii prestigiului francez, care suferise atît de mult de pe urma păcii din şaizeci şi trei. Interveni Maurepas. Şi finanţele Franţei ar putea fi restabilite datorită alianţei. Desigur că se vor putea cuceri pieţe noi şi, dacă aveau puţin noroc, puteau spera chiar să

recucerească Canada. Luă din nou cuvîntul Vergennes. Dacă se neglija însă asemenea ocazie, dacă pactul nu avea să se încheie în viitorul cel mai apropiat, exista pericolul ca, istovite de război, coloniile să încheie pacea cu metropola şi atunci s-ar fi putut chiar întîmpla ca Franţa să piardă şi Indiile Occidentale franceze.

Domnii îşi treceau argumentele unul altuia. Iarăşi veneau cu argumente. Louis se aşteptase la asta. Argumente bune, greu de combătut, dar intuiţia lui, vocea lui interioară, vocea Domnului ce sălăşluia în el, îi şoptea: „Nu-i asculta, Louis, nu-i asculta, rege al Franţei".

Şedea apatic, morocănos. Apoi deodată izbucni:

— Nu v-aţi ţinut de cuvînt, domnilor, m-aţi tras pe sfoară. Mi-aţi promis că veţi sprijini pe americani astfel încît să poată rezista, dar nu să obţină o victorie. Acum am păţit-o. Rebelii pun mîna pe un general englez şi pe întreaga sa armată. Unde o să ajungem? Ce o să gîndească poporul meu?

— Poporul dumneavoastră, sire, — răspunse neaşteptat de îndrăzneţ Vergennes — se bucură că Anglia a suferit o asemenea înfrîngere nemaipomenită.

Bătrînul Maurepas dădea aprobator din cap, iar Vergennes continuă:

— Poporul dumneavoastră, sire, n-ar înţelege dacă s-ar mai tergiversa acum încheierea pactului.

În sinea sa, Louis trebui să recunoască că aveau dreptate. Toţi vor gîndi ca domnii aceştia. Ca Toinette.

Toinette. O să vină îndată, probabil chiar în dimineaţa aceasta, să-i amintească de promisiunea lui. „Dacă rebelii vor avea un succes militar" îi făgăduise el. Un succes militar era o noţiune largă. Ciocnirea de la Saratoga nu era o victorie, nu era

îngăduit să fie o victorie, în orice caz, trebuiau să aştepte veşti mai precise.

Se aplecă din nou asupra hărţii. „Toţi se bucură — gîndi el — chiar şi mentorul meu. Sînt nebuni, orbi ca noaptea, nu înţeleg despre ce este vorba!" Constată, definitiv şi plin de ciudă, că nu există nici un Saratoga pe hartă.

— Dumneavoastră sînteţi vinovaţi de nenorocirea asta, *messieurs,* îi certă el. Revoluţia este o boală morală molipsitoare. N-ar fi trebuit să primim pe leprosul acesta, pe Franklin, în ţară. Eu am avut îndoieli, am şovăit, dar dumneavoastră m-aţi convins. Cu toate că ar fi trebuit să fiţi mult mai conştienţi decît mine de pericol, *messieurs,* sînteţi doar mai în vîrstă.

Miniştrii nu se înfricoşară de mînia regală. Louis aprobase politica lor americană, fapt consemnat în protocoale.

— Trebuie să acţionăm, sire, insistă Vergennes.

— Nu-mi veţi forţa mîna, *messieurs,* se apără Louis. Vorbiţi de parcă situaţia Franţei şi a lumii s-ar fi schimbat peste noapte.

— S-a schimbat, răspunse Maurepas.

Louis se aprinse :

— Oare, nu mai există motivele care pledau înainte împotriva alianţei ? Este armata mea mai bine înzestrată astăzi decît ieri ? Este vistieria mea mai puţin goală ?

— Armata dumneavoastră, sire — replică Vergennes — nu este astăzi mai tare ca ieri, dar cea a Angliei este mai slabă şi creditul Angliei este mai mic.

— Nu mă lansez în aventuri — rezista Louis — în halul acesta nu pornesc la război.

— Nici un om de stat conştient — încuviinţă Maurepas — nu va recomanda măsuri care să ducă la izbucnirea unor ostilităţi imediate.

— Ceea ce propunem noi, sire, — completă Vergennes — sînt următoarele: Îi trimitem lui Franklin felicitări pentru victorie şi-i sugerăm reluarea discuţiilor asupra pactului de amiciţie propus de el în trecut. De aci pînă la încheierea pactului şi izbucnirea războiului or să mai treacă săptămîni întregi şi vom avea timpul să ne înarmăm cît putem.

Dar, din tot ce propusese ministrul, Louis reţinuse un singur cuvînt.

— Să-i sugerăm? îi întoarse el vorba, înfuriat: Eu să-i *sugerez* rebelului? Veni pînă aproape de tot de Vergennes şi-l privi drept în faţă, clipind furios din ochii săi bulbucaţi. Vreţi într-adevăr să propuneţi regelui dumneavoastră — ţipă el cu glas piţigăiat — să alerge după doctorul Franklin? Nici nu mă gîndesc.

Vergennes roşi şi tăcu. Tăcu şi Maurepas, iar Louis regretă îndată că-şi jignise credincioşii săi sfetnici.

— Felicitări, fie, reluă el. Dar nimic mai mult. Orice alt pas ar şterbi demnitatea noastră.

Domnii se priviră şi se înţeleseră pe tăcute din ochi. Socoteau cu cale să se mulţumească şi cu ce obţinuseră. I se putea doar da, în mod confidenţial, doctorului Franklin să înţeleagă că acum sosise momentul potrivit să reînnoiască propunerile din trecut. Doctorul era un om cu care se putea sta de vorbă. Domnii cerură voie să se retragă; plecară.

Încă nu-i trecuse regelui supărarea după cearta cu miniştrii, că şi sosi Toinette.

Strălucea de bucurie. Victoria aceasta era o confirmare cerească. Dovedea cît de deşteaptă fusese atunci cînd, printr-o convorbire prietenească cu con-

ducătorul rebelilor, îl cîştigase de partea Franţei. Acum se dovedea că bătrînul acela era un aliat de seamă, cu ajutorul căruia vor putea să-l distrugă pe duşmanul ereditar. Intuiţia ei, vocea ei interioară, habsburgică, o sfătuise bine.

— Vă felicit, sire, exclamă ea. Nu este acesta evenimentul cel mai fericit de la urcarea noastră pe tron ?

— Sigur că este un fapt îmbucurător — spuse Louis fără convingere — că englezii au fost umiliţi. Dar nu trebuie să uităm că o astfel de victorie va stîrni spiritele răsculate şi în ţara mea. Peste tot, în toată Europa, nemulţumiţii or să ridice capul. Dacă într-adevăr este o victorie, continuă el gata de ceartă. Căci asta nu este încă de loc sigur, *madame*.

Toinette înţelese imediat ce însemnau cuvintele acestea. Louis nu voia să admită că se îndepliniseră condiţiile pentru promisiunea sa.

— În orice caz — spuse ea — cred că este momentul să vă amintesc, sire, o anumită promisiune.

— N-am obiceiul să-mi calc cuvîntul. Dar este de datoria mea să cercetez dacă condiţiile sînt îndeplinite.

Vorbea cu mai multă hotărîre decît se aşteptase ea ; trebui să se declare mulţumită.

Dar, abia rămas singur, Louis se prăbuşi. Ştia că putea să mai tărăgăneze, dar scăpare nu avea. *Principiis obsta* [1], ar fi trebuit să reziste de la început. Dar se lăsase ademenit pe calea cea rea, un pas şi încă unul, iar acum era vinovat din cap pînă-n picioare şi graţia divină îl părăsise. La Reims, cu prilejul ungerii sale ca rege, atinsese cu mîna trei sute de bolnavi şi mai mult de jumătate

[1] Opune-te de la început (stîrpeşte răul din faşă) (lat.). Primele cuvinte ale unui distih din poezia lui Ovidiu *Remedia amoris*.

din ei se însănătoşiseră. Acum, desigur că nu s-ar mai bucura de asemenea har. Umbra lui Franklin se lăsase peste ţara lui şi peste el însuşi şi întunecase totul.

Şi nu avea pe nimeni căruia să-şi deschidă sufletul întru totul. Numai pe mentorul său. Era un om inteligent şi bine intenţionat. Dar, din păcate, nu avea suflet! „Pe sufletul meu, dacă cumva îl am!" Louis se cutremura cînd se gîndea la asta. Dar, dacă era să fie sincer, el era vinovatul. Împotriva conştiinţei sale, se lăsase mereu împins spre rele. Îi mai făcuse şi Toinettei promisiunea aceea absurdă, păcătoasă. Şi nici măcar nu i-o putea lua în nume de rău că i-o ceruse. Atît se pricepea ea. Era oarbă. Toţi erau orbi şi trăgeau de el, de el care vedea, şi erau atît de mulţi, şi erau mai puternici decît el, şi-l trăgeau spre prăpastie.

Începuse de mult să compileze tot ce găsea la marii scriitori ca apologie a ordinii şi autorităţii. Dar nu avea nevoie să facă apel la înţelepciunea unor înaintaşi ca să-şi dea seama cît de anormală era legătura pe care voiau să i-o impună. Americanii înşişi îşi afirmaseră doar deschis principiile, cu toată puterea şi obrăznicia celui rău. În *Declaraţia* lor de independenţă se ridicaseră împotriva unui singur rege, împotriva vărului său din Anglia; dar intenţia lor era alta, voiau să izgonească orice autoritate divină de pe pămînt. Şi se găsise unul care s-o spună şi-l primiseră cu toţii în urale, îi studiaseră veninoasa carte cu mai mult respect decît cercetau cuvîntul Domnului. Louis îl sună pe *monsieur* de Sept-Chênes şi-i ordonă să-i caute cartea lui Thomas Paine, intitulată *Common Sense* [1], care era păstrată în dulapul cu otrăvuri.

[1] *Bunul simţ*, celebru pamflet al lui Tom Paine (vezi nota de la pag. 53).

Cu fața întunecată, frunzări în silă cartea de căpătîi a poporului cu care trebuia să se alieze. „Puterea regească — citi el — a fost cea mai dibace născocire a diavolului pentru încurajarea slujirii idolilor. Noi am întărit şi mai mult relele monarhiei, prin aceea că am făcut-o ereditară, iar dacă prin monarhie ne înjosim numai pe noi înşine, prin ereditatea ei păcătuim față de urmaşii noştri. Căci, de cîte ori nu dăruieşte natura omenirii în locul leului un măgar ? Ce altceva are regele de făcut decît să ducă războaie şi să distribuie funcţii ? Şi pentru asta primeşte anual opt sute de mii de livre sterline şi mai e şi divinizat pe deasupra. Nu valorează un om cinstit mai mult pentru societate decît toţi ticăloşii încoronaţi laolaltă ?“ Nu, nu i se putea cere regelui preacreştin să încheie o alianţă pe viaţă şi pe moarte cu un popor care-şi însuşise asemenea principii. Sublinie frazele. Sună pe *monsieur* de Sept-Chênes.

— Puneţi cartea la loc — spuse el posomorît — şi încuiaţi-o bine. Cartea asta este o esenţă a răului.

Controlă personal dacă dulapul era bine încuiat.

Lacătul rezistă, îl fabricase el însuşi. Se opri în faţa dulapului, tare îngrijorat. Pe Paine îl putea încuia ; dar cînd se vor întoarce soldaţii săi din America, nu vor aduce oare cu ei ticăloasa carte şi nu vor răspîndi principiile ei otrăvite ?

Îi veni o idee ; i-o sugerase cartea aceea răufăcătoare, diabolică. Se va alia, nu cu rebelii, ci cu vărul său din Anglia, împotriva rebelilor. Îi vor distruge împreună şi apoi Anglia îi va da drept răsplată Canada. Va crea o alianţă sfîntă ; el şi cu ceilalţi doi domnitori încă neinfectaţi de ideile moderne, George şi Maria Theresia, vor încheia o alianţă pe care să n-o poată înfrînge nici o revoluţie. Coloniile engleze din America vor fi silite să

se întoarcă pe calea cea dreaptă. Dacă se vor uni, lucrul nu va fi greu. Şi ar fi un exemplu plin de învăţăminte pentru răsculaţii de mai tîrziu.

Se îndreptă de spate. Se vedea pe sine însuşi aşa cum îl pictase Duplessis. Planul său era măreţ, demn de regele Franţei, demn de străbunii săi.

Dar era el, Louis, bărbatul care să-l poată duce la îndeplinire? Era el, în sufletul său, aşa cum îl pictase Duplessis? Se temu că pictorul l-a idealizat. Se temu că sufletul lui era cu totul altfel. Şi poate că şi străbunii săi erau cu totul altfel decît îi vedea în tablouri, poate că şi ei fuseseră idealizaţi de pictorii lor.

Prostii. Ludovic cel Mare îndrăznise să fie aşa cum era înfăţişat în tablouri. Avusese curajul să anuleze edictul de la Nantes şi să izgonească pe cretici. În schimb el, Louis cel de astăzi, la îndemnul lui Turgot, eliminase din jurămîntul încoronării angajamentul de a-i distruge pe eretici prin foc şi sabie.

Fusese slab chiar de la început. Nu avea energia necesară să încheie alianţa celor trei împotriva rebelilor. Îşi închipui ce s-ar întîmpla dacă i-ar povesti lui Maurepas de măreţul proiect. Îl văzu pe bătrîn rînjind şi-l auzi spunînd amabil şi împăciutor:

— Astea sînt visuri nobile, sire, visuri de Alexandru cel Mare.

Tot în lunea aceea se întruniră şi delegaţii americani şi se sfătuiră ce s-ar putea face pentru a obţine la Versailles avantaje de pe urma victoriei de la Saratoga.

Arthur Lee propuse să i se declare răspicat lui Vergennes că acum erau în situaţia să obţină din partea Angliei satisfacerea tuturor revendicărilor şi că, dacă Versailles-ul nu încheia de îndată alianţa,

va rămîne cu buzele umflate. Franklin nu fu de acord. Nu voia să folosească astfel de ameninţări decît în cazuri extreme. După părerea lui, era mai inteligent să-i lase pe miniştrii francezi să vină singuri cu propuneri decît să-i încolţească. Cu cît se vor arăta mai puţin grăbiţi, cu atît vor obţine condiţii mai bune.

Lee îl contrazise. Pierduseră multe din indolenţă, nu trebuia să le scape şi această mare ocazie.

Franklin nu răspunse nimic, îl privi pe Silas Deane care tăcuse pînă atunci; omul acela voinic, impozant, arăta prost, cenuşiu, prăbuşit. Vasul care-l adusese în Franţa pe tînărul Austin şi vestea cea bună adusese pentru el o ştire proastă. Era demis, rechemat în America. După toate intrigile lui Arthur Lee, ar fi trebuit să se aştepte la această lovitură, totuşi era profund tulburat. Fusese primul american care reprezentase în Europa interesele ţării sale, le reprezentase bine, realizase o legătură fericită cu *monsieur* de Beaumarchais şi asigurase astfel Americii o aprovizionare neîncetată cu arme şi materiale de război. În loc de mulţumire, sosise o scrisoare răuvoitoare prin care era rechemat şi care nici nu se ostenise măcar să mascheze neîncrederea şi nemulţumirea Congresului.

Acum deci, la invitaţia mută a lui Franklin, luă cuvîntul şi-şi spuse părerea în problema discutată: dacă miniştrii ar trebui îmboldiţi sau ar trebui să se mai aştepte. Dar, pe cînd de obicei avea un profund respect pentru părerile lui Franklin şi nu-l contrazicea aproape niciodată, acum îi cîntă în strună lui Arthur Lee. Şi el era de părere să se dea ghes cabinetului din Versailles, atrăgîndu-i-se atenţia asupra faptului că Congresul va analiza acum cu toată seriozitatea condiţiile de pace atît de favorabile ale Angliei. Silas Deane se grăbea. Nu voia să

se întoarcă în America fără să-şi vadă semnătura şi sigiliul pe convenţia multdorită. Nu se putea înfrîna, nu putea să mai aştepte. Nu avea timp.

Franklin aflase din poşta ce o primise de rechemarea lui Silas Deane. Îi părea rău de el şi-i înţelegea graba şi insistenţa. Dar îi era clar că, deocamdată, ameninţările mascate nu-şi aveau rostul. Delegaţii comunicaseră oficial ştirea despre victorie primului ministru şi contelui Vergennes. Franklin îi rugă pe colegii săi să aştepte cel puţin pînă vor primi răspunsul celor doi. Lee şi Deane acceptară, în cele din urmă, numai pe jumătate convinşi.

Calmul lui Franklin izvora din adîncurile sufletului său. Abia mai putea pricepe cum în trecut, înainte de sosirea ştirii despre victorie, se lăsase molipsit de neliniştea celorlalţi. După plecarea lui Lee şi a lui Deane, rămase în fotoliul său comod, cu ochii pe jumătate închişi, cu faţa destinsă, obosit şi mulţumit, fără gînduri, gata să aştepte săptămîni întregi, chiar luni de zile.

William întrebă dacă se vor apuca de treabă: sosise multă poştă care se cerea rezolvată. Dar doctorul clătină din cap.

— Astăzi nu, băiete, spuse el şi William se retrase.

Rămas singur, Franklin se bucură de propria sa lenevie. Scotoci prin teancul de scrisori, dădu deoparte tot ce era legat de muncă şi le alese numai pe acelea care-i făceau plăcere. *Vive la bagatelle*, gîndi el.

I se trimiseseră, de pildă, numeroasele apeluri pe care generalul Burgoyne, actualmente prizonier, le lansase încă de la începutul campaniei. Franklin studie cu multă satisfacţie un lung manifest adresat populaţiei Americii. Generalul oferea acelora ce voiau să se întoarcă la regele lor îndurare şi aju-

tor, iar pe cei care aveau să-şi continue rezistenţa nebunească, lipsită de perspectivă, îi ameninţa cu distrugerea. Avea să trimită împotriva lor pe indienii săi, care se numărau cu miile, şi avea să se simtă îndreptăţit în faţa oamenilor şi a Domnului să prăvale toată mînia statului asupra unor nelegiuiţi încăpăţînaţi care singuri s-au pus în afara umanităţii. Mai găsi printre scrisori şi un apel al lui Burgoyne adresat indienilor. În acesta, generalul declara: „În conformitate cu obiceiurile voastre, care consideră asemenea trofee ca un lucru de cinste, vi se permite să scalpaţi [1] pe inamicii căzuţi". Iar în răspunsul căpeteniilor triburilor indiene se spunea: „Noi iubim pe tatăl nostru de pe malul celălalt al apei celei mari şi această dragoste şi credinţă a noastră ne-a ascuţit securile de luptă".

În liniştea de la Passy, Franklin citea atent compoziţiile literare ale generalului Burgoyne şi ale indienilor. Apoi se aşeză şi el şi scrise. Zîmbea amar şi scria. Redacta un reportaj de ziar.

În reportaj spunea cum un căpitan, Gerrish, din miliţia americană, capturase o pradă bogată cu prilejul unui atac împotriva unui detaşament englez. Printre lucrurile capturate, se găseau şi opt lăzi mari, cuprinzînd scalpuri de americani. Scalpurile se aflau pe drum spre guvernatorul Canadei engleze, pentru ca acesta să le trimită mai departe la Londra. Scrisoarea ofiţerului englez care însoţea transportul era redată de Franklin, cuvînt cu cuvînt. El scrise:

„La cererea căpeteniilor indienilor Senneka, vă trimit, excelenţă, opt lăzi cu scalpuri bine afumate, uscate, montate pe cercuri şi însemnate cu culorile victoriei. Lista şi lămuririle sînt anexate. Lada nr. 1

[1] Scalp — pielea capului împreună cu părul, pe care pieile roşii obişnuiau să le detaşeze, ca trofeu, de pe craniile cadavrelor celor învinşi.

cuprinde 43 de scalpuri ale unor soldaţi ai Congresului, ucişi în diferite ciocniri. Sînt montate pe cercuri negre, interiorul este vopsit în roşu cu o pată neagră, ca semn că au fost ucişi de gloanţe. De asemenea, 62 de scalpuri de ţărani ucişi în casele lor, cercuri roşii, interiorul vopsit în cafeniu şi cu un topor pictat cu un cerc negru în jur, dovedind că au fost surprinşi noaptea. Lada nr. 4 cuprinde scalpuri de ţărani, printre care 18 marcate cu o mică flacără galbenă, ca să arate că au fost arşi de vii ca prizonieri. În total se găsesc numai 67 de scalpuri cărunte, cei mai mulţi dintre ţărani fuseseră, după culoarea părului, oameni mai tineri, ceea ce dă şi mai multă valoare faptelor de arme. Lada nr. 5 cuprinde 88 scalpuri de femei, păr lung, cerc albastru, pielea fond galben marcate cu cuţit sau topor negru pentru a arăta că au fost ucise cu instrumentul respectiv. Lada nr. 7 cuprinde 211 scalpuri de fete, cercuri mici, galbene, fond alb, topor, măciucă, cuţit de scalp.

O dată cu lăzile, căpeteniile trimit excelenţei sale următoarea solie: «Tată, îţi trimitem aceste multe scalpuri ca să vezi că sîntem prieteni adevăraţi şi te rugăm să le trimiţi peste apa cea mare, la marele rege, să le vadă, să se bucure şi să se convingă că darurile lui n-au încăput pe mîini nerecunoscătoare».“

Franklin reciti articolul, găsi că era bun şi-l tipări cu mîna lui, ca fiind extras din *Boston Independent Chronicle*. Apoi trimise articolul la ziarul *Affaires de l'Angleterre et de l'Amérique*, la *Courier de l'Europe*, la *Gazette de Leyde*, la *Gazette Française d'Amsterdam* şi la *Courrier du Bas-Rhin*.

De altfel, presupunerea lui, că Versailles-ul se va prezenta şi neîmboldit, se dovedi justă. Chiar la două zile după ce se aflase de victorie, *monsieur*

Gérard se prezentă la Passy, transmiţînd în mod solemn felicitările conţilor Maurepas şi Vergennes pentru marea victorie. Apoi declară că prin asta îşi încheie misiunea oficială. Mai adăugă că după părerea sa personală, n-ar fi o idee rea dacă delegaţii şi-ar reînnoi acum propunerile în vederea pactului. Astfel de propuneri ar fi întîmpinate în prezent cu toată bunăvoinţa.

Franklin mulţumi lui *monsieur* Gérard pentru sfat şi întocmi de îndată materialul cerut. Aminti că Statele Unite mai propuseseră o dată un pact de prietenie regelui Franţei, că ei, delegaţii, erau împuterniciţii Congresului şi s-ar bucura dacă Curtea de la Versailles ar duce cu ei tratative privitoare la un asemenea pact.

Cînd ceilalţi delegaţi sosiră în după-amiaza aceea la Passy, Franklin le comunică zîmbind că acum venise Versailles la Passy şi nu Passy la Versailles. Apoi le arătă conceptul scrisorii sale. Arthur Lee strîmbă din nas, găsea textul prea servil. Franklin promise să refacă scrisoarea conform dorinţelor lui. Arthur Lee insistă să vadă scrisoarea în ultima ei formă şi ceru să nu fie expediată fără semnătura sa şi a lui Silas Deane. Din cauza aceasta, scrisoarea mai întîrzie două zile.

După care însă, William Temple o putu duce la Versailles.

Pierre fusese primul dintre musafirii lui Franklin de la Passy care se întorsese la Paris, după ce aflase vestea despre victoria americană. Porunci birjarului să se grăbească. Fusese primul care anunţase francezilor independenţa Americii şi acum voia să fie primul care să trîmbiţeze victoria cea mare de la Saratoga. În afară de aceasta, era conştient că evenimentul va avea consecinţe asupra burselor din Paris, Londra şi Amsterdam şi cu cît exploata mai repede

informația despre victorie în scopuri comerciale, cu atît mai mare avea să-i fie cîștigul. Îl îndemna pe birjar să mîne din ce în ce mai repede.

În anul acela, iarna sosise de timpuriu, era seară și unele părți ale străzii se acoperiseră de polei. Vizitiul se scuză că trebuie să mîne cu grijă.

— La dracu cu grija ta, țipă Pierre. Eu am de făurit istorie, n-am timp să am grijă.

Birjarul, speriat, strînse din dinți și dădu bice cailor. Curînd trăsura se răsturnă și Pierre fu zvîrlit cît colo. Căzuse rău, nu-și putea mișca brațul, fața îi era plină de sînge. Următoarea trăsură care trecu pe acolo îl duse acasă.

Îl așezară în pat. Thérèse trimise după doctori. Se dovedi că-și fracturase brațul și mai suferise și alte contuziuni lipsite de primejdie, dar dureroase. Îl bandajară. Încă pe cînd îl îngrijeau doctorii, ceru vehement să vină Maigron, Gudin. Ars de febră, nemișcat din cauza bandajelor, dădea indicații, dicta scrisori. Uneori fața i se strîmba într-un zîmbet fericit, dar apoi gemea de durere din cauza rănilor și contuziunilor.

Contelui Vergennes îi scrise de pe patul de suferință, aducîndu-i la cunoștință că a îndeplinit nobila sarcină pe care i-o încredințase guvernul majestății-sale în așa fel, încît americanii obținuseră acum o victorie care va rămîne pentru totdeauna alături de marile victorii din istoria lumii. „Copiii și nepoții noștri — încheie el — vor ține minte numele de Saratoga."

Julie veni emoționată din *rue de Condé* și se văicări că bolnavul nu trebuie să se surmeneze. Dar Pierre o repezi:

— Taci, draga mea, azi este o zi istorică; pentru așa ceva m-aș scula și din groapă, și dictă mai departe.

Thérèse se îngrijea de bolnav în felul ei tăcut, cu pricepere. Era fericită că Pierre al ei contribuise la obținerea victoriei. Dar lui Julie i se păru că îngrijirea Thérèsei nu era destul de atentă și se mută în *rue de Saint-Antoine*, să poată fi zi și noapte la căpătîiul fratelui ei. Thérèse nu se împotrivi.

Pierre era un bolnav dificil. Se certa cu medicii pentru că nu voiau să-i dea voie să meargă pînă-n *rue Vieille du Temple*, să vadă cu ochii cum îi merg afacerile. Nici nu-l putură împiedica să primească vizite.

Printre primii sosi *monsieur* Lenormant. Pierre fu mărinimos și nu aminti decît în treacăt că teama lui Charlot că americanii nu vor putea rezista se dovedise neîntemeiată. O clipă, cunoscutul zîmbet fatal flutură pe buzele lui Charlot ; se mai întîmplase, aminti el, ca tocmai învingătorii, siguri de puterea lor, să se dovedească răi plătnici.

Pierre rîse doar. Totuși, în mijlocul fericirii sale încolțea o grijă ascunsă. Se străduise din răsputeri să realizeze alianța, dar acum, cînd se va realiza, *monsieur* Vergennes nu va mai avea nevoie de agenți secreți, arsenalele regelui vor putea livra arme Americii în văzul tuturor, iar amatorii de posturi, cei dornici să preia furnituri de război, se vor îmbulzi cu sutele și vor face concurență firmei *Hortalez*.

Deocamdată însă avea în față zile senine, iar teama ușoară pe care i-o trezise observația răuvoitoare a lui Charlot se topi repede în aprecierea generală de care se bucura.

Căci veniră cu toții să-l compătimească pentru accident și să-l felicite ; parcă el personal ar fi obținut capitularea generalului Burgoyne. Era o cinste, își dădu cu părerea *madame* de Maurepas, că Toutou al ei, deși la o distanță de trei mii de mile, se alesese cu răni în urma bătăliei victorioase.

Şi timidul Félicien veni în camera unchiului şi-l privi cu admiraţie pe omul căruia îi fusese dat să aducă un asemenea serviciu libertăţii. Admiraţia tînărului îl bucură pe Pierre.

Apoi sosi chiar un vizitator pe care Pierre nu-l aştepta : François Vaudreuil. Da, îngîmfatul domn binevoia să-l viziteze pe băiatul ceasornicarului. În fraze elegante îşi exprimă părerea de rău în legătură cu accidentul şi, cu toată ironia uşoară cu care vorbea despre victoria americanilor, lui Pierre i se păru că simte în cuvintele lui o admiraţie sinceră pentru acţiunea sa. Evident, vizita lui Vaudreuil era mai mult decît o politeţe. Rămase mult, se avîntă într-o discuţie lungă despre situaţia politică şi Pierre se bucură de atenţia cu care marele senior asculta părerile lui.

Într-adevăr, victoria de la Saratoga îi dăduse un mare imbold lui Vaudreuil. Nu numai că socotea victoria americanilor ca un triumf personal — nu intervenise el în favoarea lui Franklin şi nu aranjase el întîlnirea cu Toinette ? Saratoga îi era binevenită şi din alte motive. Jocul cu Toinette se prelungea prea mult, începuse să nu-i mai placă, monotonia aurită a Versailles-ului îl plictisea, tînjea după senzaţii noi. Victoria de la Saratoga îi amintise că neamul Vaudreuil-ilor era de totdeauna un neam de soldaţi ; se evidenţiaseră în războaiele maritime ale regatului, bunicul său îşi cîştigase faima în calitate de guvernator al Canadei, un alt Vaudreuil, un unchi al lui François, era considerat ca unul din eroii armatei franceze. Acum, în urma victoriei de la Saratoga, François Vaudreuil se simţea chemat să continue tradiţia familiei şi să ocupe un post de conducere în războiul împotriva Angliei.

În primul rînd, grăsunul trebuia împins atît de departe, încît războiul să devină o realitate. Louis

era timp, încăpățînat și hotărît să nu treacă la acțiune; dar Vaudreuil era și mai hotărît să-l oblige prin Toinette să acționeze.

Vaudreuil asculta cu plăcere argumentele înflăcărate și bine cumpănite cu care Pierre susținea că încheierea alianței era o necesitate politică de prima urgență. Și le memoră cu atenție și le servi mai departe Toinettei. Nu o părăsi nici o clipă în zilele acestea și o stîrni neîncetat să-i pretindă lui Louis îndeplinirea promisiunii sale.

Toinette, întărîtată de el, se lăsa tot mai mult antrenată în problema americană. Ba se alie cu Maurepas și Vergennes, iar cînd miniștrii, după primirea scrisorii în care delegații americani își reînnoiau propunerile de încheiere a pactului, îi cerură lui Louis, șovăielnicului Louis, o audiență, ea își impuse prezența.

Miniștrii îi arătară regelui că obiecția sa căzuse acum, nu mai era vorba să facă el primul pas, de vreme ce Franklin ceruse reluarea tratativelor; dacă îi lăsau pe americani să aștepte, exista riscul serios ca ei să se înțeleagă cu englezii. Vergennes raportă că avea informații sigure, și arătă spre un teanc de documente, că Anglia îl asalta pe Franklin cu propuneri de pace. Louis privi îngrijorat la documente, dar nu le citi. Toinette declară energic:

— Dacă mai tărăgănăm mult, sire, înseamnă să-i împingem pe americani în brațele englezilor.

Dar Louis găsise o nouă obiecție.

— *Madame* — și dumneavoastră domnilor — răspunse el demn — uitați că nu sîntem liberi să acționăm cum vrem. Înainte de a întreprinde ceva care ar putea provoca războiul, trebuie să avem aprobarea aliaților noștri. Să încalc tratatul cu Spania? întrebă el supărat. Nu mă las antrenat în

aventuri. Nu închei nici un pact cu rebelii pînă nu am negru pe alb, lămurită, categorica aprobare a vărului meu din Madrid. Eu nu-mi calc cuvîntul. Asta n-o să obţineţi niciodată, *messieurs*, şi nici dumneavoastră, *madame*.

Toinette zvîcni din picior, deschise gura gata să răspundă, dar se răzgîndi. Maurepas spuse că nimeni nu concepea ca un pact atît de important să fie semnat fără aprobarea Spaniei. Ceru voie regelui să trimită de îndată un curier la Madrid.

— Ei, da, mormăi Louis.

Dar Toinette insista :

— Nu-l putem în nici un caz lăsa pe doctorul Franklin să aştepte pînă vine răspunsul de la Madrid.

— Mi-am dat cuvîntul Spaniei, răspunse Louis încruntat. Doctorul Franklin al dumneavoastră va trebui să aibă răbdare.

— Dacă mi-ar fi îngăduit să propun ceva, sire ? — interveni abil Vergennes. N-am putea vorbi deschis cu americanii ? Nu le-am putea spune adevărul, că guvernul s-a hotărît să semneze tratatul de alianţă cu condiţia ca Spania să nu ridice vreo obiecţie ?

Şi, cum Louis se ghemuise îmbufnat şi nehotărît, Toinette spuse tare :

— Aşa trebuie să se procedeze, chiar aşa.

Maurepas întări cele spuse :

— Nu văd altă cale de a împiedica America să încheie pace cu Anglia.

Louis tăcea greoi şi morocănos.

— Vă mulţumesc *messieurs*, spuse el pe neaşteptate. Părerile dumneavoastră îmi sînt clare acum.

Nu le mai rămăsese nimic de făcut domnilor, decît să se retragă fără nici o rezolvare. O priviră pe Toinette, cerîndu-i ajutor.

— Să nu ne despărțim astfel, sire, spuse ea pe dată cu înțeles. Dați-le ordin domnilor să comunice americanilor răspunsul pe care-l datorăm. Vă rog, pronunțați-vă, sire, spuse ea amabilă, dar cu hotărîre.

— Ei da, ei bine, spuse Louis.

Dar abia reușiseră să-i smulgă această aprobare, că adăugă grăbit și supărat.

— Dar să-i lămuriți bine că această comunicare a noastră trebuie să rămînă strict secretă față de englezi. În caz că se va afla ceva din vina rebelilor, întrerup tratativele și declar la Londra că totul este o minciună sfruntată. Luați la cunoștință, *messieurs*, și comunicați-o rebelilor. În cazul acesta întrerup discuțiile, nu mă mai consider angajat.

Reușise să se înfurie cumplit.

— Așa — strigă el cu vocea pițigăiată — și de acum înainte nu mă mai ocup de problema aceasta sub nici un motiv, pînă nu primim un răspuns din Spania. Interzic oricui — dar nu o privea pe Toinette — să mai pomenească măcar de americani în prezența mea. Vreau să fiu lăsat în pace. Vreau să-mi organizez în liniște expoziția de porțelanuri.

Miniștrii se îndepărtară în grabă și mulțumiți. Toinette rămase.

— Îmi pare rău, Louis — spuse ea, nu fără ironie — că a trebuit să vă obosiți atît vocea.

— Voi nu știți ce faceți, răspunse el obosit. Domnii aștia n-o știu, iar tu nici atît.

Deoarece ea ridică doar din umeri expresiv și batjocoritor, el o întrebă:

— V-ați lămurit cel puțin, *madame*, care va fi prima consecință pentru mine și pentru dumneavoastră, cînd pactul va intra în vigoare?

Ea nu-și dădea seama unde voia să ajungă.

— Prima consecință va fi — continuă el răzbunător — că noi, dumneavoastră și cu mine, va trebui

să ne restrîngem. Pactul înseamnă război. Războiul înseamnă biruri mai mari. Iar dacă cerem poporului biruri mai mari, noi trebuie să dăm primii exemplu. De aceea, spre regretul meu, va trebui să vă rog să reduceţi din bugetul dumneavoastră.

Toinette era uimită. Îşi închipuise că acum, cînd intervenise atît de energic pentru America, fiecare trebuia să vadă dragostea ei pentru cauza poporului şi că şi-ar putea permite deci o creştere a cheltuielilor. Dar îşi dădu seama că, în momentul acela, un asemenea raţionament nu se potrivea şi răspunse, cu o hotărîre demnă de admiraţie, că era, bineînţeles, gata să facă bucuroasă orice sacrificiu în interesul Franţei şi pentru slăbirea inamicului.

Louis spuse că, în definitiv, încă nu se hotărîse nimic. Vor mai trece săptămîni pînă să sosească răspunsul din Spania. Atunci cînd îi făcuse promisiunea aceea, continuă el, nu se gîndise în ce situaţie proastă va ajunge. Căci acum se obligase prin cuvîntul dat nu numai faţă de ea, ci şi faţă de regele Spaniei. Discutase problema pe toate laturile cu confesorul său. Un cuvînt dat unui întreg regat cîntăreşte mai greu decît cel dat unei singure persoane. Iar dacă Spania nu răspunde cu un „da" necondiţionat, clar, atunci se afla într-un grav conflict de datorie şi va trebui să se lămurească cu sine însuşi şi cu Dumnezeu pe ce cale s-o apuce.

Acum Toinette înţelese şi mai bine ce joc palpitant era politica înaltă, că un *da* putea să nu însemne chiar da şi hotărîrea ei de a-l obliga pe acest bărbat tîmp şi rău să recunoască Statele Unite şi să declare război Angliei se întări şi mai mult.

Încă în aceeaşi zi, Vergennes îl invită pe Franklin la o conferinţă. Deoarece însă nu voia să dea nici un motiv şovăielnicului Louis să-şi retragă con-

simțămîntul, discuțiile avură loc în cea mai mare taină. Vergennes pofti pe emisari nu în birourile sale, ci îi rugă să vină, la o anumită oră, la Versailles. De acolo fură luați de un trimis al lui *monsieur* Gérard cu o trăsură de piață și duși, cam la o milă depărtare, într-o casă în care-i așteptau contele Vergennes și *monsieur* Gérard.

Ministrul se opri mai întîi asupra unui șir de amănunte. Sublinie că Franța nu se gîndește la un război de cuceriri ; tînărul său rege nu dorește ca americanii să cucerească Canada nici pentru ei, nici pentru Franța, nici nu dorește să-și mărească posesiunile din Indiile Occidentale. Recunoștea Statele Unite și intra în război doar din motive pur idealiste.

Franklin se chinui să-și ticluiască răspunsul la aceste fraze pompoase. Dacă Congresul n-ar fi fost convins de umanitarismul regelui, nu i-ar fi trimis pe ei, emisarii săi, la Paris.

Vergennes se înclină. Apoi comunică oficial delegaților că consiliul de coroană s-a hotărît să recunoască Statele Unite ale Americii și să înceapă tratativele cu ele. Dar regele era nevoit, din considerație pentru pactul cu Spania, să amîne semnarea tratatului pînă va primi răspuns din Madrid că Spania nu avea nimic de obiectat împotriva unui asemenea pact.

Se făcu o clipă liniște deplină. Apoi Franklin spuse calm :

— Vă mulțumim, domnule conte, pentru această plăcută comunicare.

Și toți se înclinară.

— Dar trebuie încă o dată să vă atrag atenția, *messieurs*, — spuse Vergennes — că atît timp cît nu s-a înțeles cu Spania, Franța nu este în situația de-a face vreun pas hotărîtor. De aceea vă rog insistent

să considerați alianța ca fiind încă în stadiu embrionar și să păstrați o discreție totală.

— Asta o promitem, spuse Franklin.

După ce delegații rămaseră singuri, Arthur Lee se arătă nemulțumit că francezii îmbinau într-un mod atît de nedemn consimțămîntul lor principial cu condiția păstrării secretului.

— Sîntem mereu trataţi aci ca niște hoți și conspiratori, se plînse el.

Dar ceilalți doi nu-și stricară bucuria din cauza observațiilor lui acre.

Comunicarea contelui Vergennes avusese loc într-o sîmbătă, în ziua de 17 decembrie, adică nici măcar la două săptămîni după ce se primise vestea despre victorie.

Franklin voia, pe cît îi era posibil, să angajeze conducerea de la Versailles. Scrise lui Maurepas că luase cu bucurie la cunoștință hotărîrea maiestății-sale de a recunoaște independența Statelor Unite și de a încheia cu ele un tratat de alianță pentru timp de pace și război. Îl ruga pe prim-ministru să-i mulțumească regelui, din partea delegației, pentru bunăvoința sa.

Citind scrisoarea lui Franklin, Maurepas clătină din cap. Fără îndoială, scrisoarea își împlinea scopul, angaja într-o oarecare măsură pe rege și guvernul. Dar ce rece, ce sec, ce lucid era redactată ! Oamenii aștia din vest nu aveau maniere, nu știau ce înseamnă politeță și grație. Și cînd te gîndești că scrisoarea aceasta a conducătorului rebelilor, adresată maiestății-sale preacreștine, ar fi putut deveni un document istoric, un model și totodată un exemplu.

Rămase pe gînduri, închipuindu-și cum ar fi întocmit-o el în locul americanului. Ba chiar se așeză și compuse scrisoarea, așa cum ar fi trebuit să fie. „Extraordinara înțelepciune cu care maiestatea-voastră știe să îmbine interesele țării sale cu principiile de

înaltă umanitate asigură persoanei maiestății-voastre nu numai un loc în casa fiecărui american, ci și în inimile locuitorilor emisferei occidentale. Făcînd abstracție de marile succese materiale pe care desigur că providența nu le va refuza alianței dintre aceste două țări, cele mai progresiste din lume, chiar numai veșnica iubire a tuturor partizanilor libertății este o răsplată, cum alta mai nobilă nici nu și-o poate dori vreun monarh. Deși dumneavoastră, o, mare rege, sînteți despărțit de locuitorii emisferei noastre prin multe mii de mile, totuși le sînteți mai apropiat decît oricine. Înțeleptul Solomon s-a înșelat : nu totul este deșertăciune. Dragostea și recunoștința Americii pentru maiestatea-voastră nu sînt vorbe deșarte". Așa ar fi trebuit să scrie bătrînul de la Passy. Și cînd colo, ce a scris ? „Vă rog, domnule prim-ministru, să transmiteți regelui mulțumirile delegaților pentru bunăvoința sa." Un barbar.

Maurepas nu reușea să scape de uimirea pe care i-o pricinuise simplitatea necioplită a bătrînului. Vergennes, tot temîndu-se ca nu cumva șovăielile prelungite ale regelui să-i facă pe americani să accepte ofertele Angliei, propuse colegului său să se întîlnească cu Franklin și să-l poarte politicos cu vorba. Maurepas acceptă cu bucurie.

Întrevederea fu organizată cu același ceremonial complicat și conspirativ ca și întîlnirea americanilor cu Vergennes.

Ministrul era însoțit de secretarul său Sallé. Mai întîi îl felicită pe Franklin pentru succesul ce repurtase ; căci dacă alianța se va realiza, și așa se va întîmpla, va fi exclusiv meritul lui, al doctorului Franklin.

— Popularitatea dumneavoastră ne-a dat posibilitatea să-l convingem pe rege de necesitatea alianței, explică el. Fără lovitura dumneavoastră de maestru

de a cuceri inima iubitei noastre regine, n-am fi reuşit niciodată să încheiem pactul acesta.

— Mulţumesc, spuse Franklin.

— Ceea ce admir în primul rînd la dumneavoastră — continuă neobositul orator — este forma subtilă pe care aţi dat-o orgoliului dumneavoastră. Ce am scris noi despre asta în memoriile mele, dragul meu Sallé ? Se adresă el secretarului.

— Doctorul Franklin — cită acesta rece şi incolor — nu este orgolios în înţelesul obişnuit al cuvîntului. Noi, Maurepas, de pildă, n-am fi reuşit să ne abţinem de a vedea sărbătoritul tablou de la Salon. Vanitatea lui Franklin este de un fel superior. El are ambiţia, să-i zicem sportivă, de a duce la bun sfîrşit cele mai grele experienţe. Acum, în ultimul timp, de pildă, pe cea mai grea dintre toate, aceea de a întemeia în secolul nostru o republică trainică.

Franklin răspunse cu răbdare :

— Dumneavoastră numiţi asta ambiţie sportivă, alţii îi zic convingere.

— Numiţi-o cum doriţi — răspunse împăciuitor Maurepas — tot va rămîne un tur de forţă deosebit de îndrăzneţ, foarte personal şi scînteietor. Doar n-aţi lucrat cu o mică Elveţie sau cu o mică Olandă. A face o republică dintr-un întreg continent, asta e ceva. Toată stima, şi schiţă aplauze cu mîinile sale zbîrcite.

— Sigur că republica dumneavoastră nu va rezista, continuă el, vorbind pe un ton didactic, ca despre un lucru de la sine înţeles. Un stat fără rege este ca un pantalon fără curea, cade la pămînt. Noi doi n-o s-o mai apucăm, dar sînt convins că n-o să dureze mult şi America dumneavoastră va duce dorul oalelor cu carne ale Egiptului şi va implora fie pe faraonul dumneavoastră, fie pe al nostru, s-o primească sub aripa ocrotitoare a unuia din animalele sale heraldice.

— Aţi face mai bine să nu vorbiţi despre aşa ceva, domnule conte.

Franklin adoptă tonul glumeţ al ministrului.

— Faraonul nostru nu-şi doreşte acum nimic mai mult decît să poată încheia pace cu noi.

— Ştiu — spuse Maurepas zîmbind — acum e dispus să facă compromisuri. Poate că n-ar fi rău să încheiaţi pacea cu el şi nu cu noi. Poate că nici noi n-am face rău să ne înţelegem cu regele George. E într-o situaţie proastă şi poate fi uşor forţat la concesii. N-ar fi imposibil — continuă el visător — să ne restituie Canada.

— Dacă ţineţi atît de mult la Canada, domnule prim-ministru — răspunse politicos Franklin — de ce n-aţi încheiat alianţa cu noi mai de mult, anul trecut, cînd aveam atîta nevoie de ajutorul dumneavoastră? Poate că atunci am fi acceptat să discutăm chiar şi despre Canada.

— Poate că atunci aţi fi acceptat discuţia, rînji Maurepas. Dar Canada nu ne-aţi fi dat-o niciodată. Nu ne-aţi fi răbdat niciodată la graniţele dumneavoastră. Oare, ce povestea în public un anume doctor Franklin despre noi francezii? se adresă el lui Sallé.

Secretarul cită:

— Cred că acestei naţiuni perfide nu i-ar fi de loc neplăcut să se amestece în treburile noastre şi să aţîţe focul dintre Anglia şi coloniile sale.

— Ia te uită — spuse Franklin pe gînduri — aşa ceva să fi spus eu? E mult de atunci?

— Nu prea mult, răspunse Maurepas, iar secretarul preciză:

— Domnul doctor Franklin s-a exprimat astfel la 14 august 1767, adică acum zece ani şi trei luni.

— Între timp am cunoscut mai bine Franţa mea, spuse foarte liniştit Franklin. Spun *Franţa mea*, căci numele meu dovedeşte că sînt de origine franceză.

Între timp am învăţat să fiu mîndru de această origine. De altfel, nu ţin prea mult să-mi formulez părerile mele totdeauna în acelaşi fel. Cînd eram tînăr, am făcut printre altele negoţ cu sclavi ; mai tîrziu am fost primul pe continentul meu care a tipărit cărţi împotriva sclaviei.

Maurepas recunoscu politicos :

— Cine nu moare de tînăr, este cîteodată nevoit să se contrazică.

— Aţi spus Canada, reveni Franklin la subiect. Contele Vergennes mă asigurase că maiestatea-sa respinge orice gînd de cuceriri.

— Regele are multe virtuţi, constată Maurepas. Dar dacă cerul ar hotărî ca teritoriul Canadei să ne cadă din nou în braţe, cred că Vergennes şi cu mine am reuşi să-l convingem pe rege să-l accepte.

Franklin, cu un zîmbet abia mijit, întrebă curios :

— Spuneţi-mi, excelenţă, mai aveţi speranţă să cuceriţi Canada ?

— Dragul meu doctor — răspunse Maurepas — omul cît trăieşte speră, speră şi pentru după moarte. Sînteţi liber-cugetător, eu de asemenea. Totuşi, probabil că nu ne vom împotrivi, şi dumneavoastră tot aşa de puţin ca şi mine, ca pe mormintele noastre să se pună cîte o cruce, simbolul speranţei în viaţa de apoi. Atunci de ce să nu-mi fac speranţe în legătură cu Canada ?

Şi doctorului Franklin îi plăceau uneori afirmaţiile cinice. Dar credea în providenţă, credea că omenirea înainta pe un drum care avea un sens, o ţintă. De ministrul acesta francez, atît de bătrîn, şi gol, şi lipsit de convingeri — un mormînt sulemenit — i se făcu silă. Cu vocea sa înceată răspunse :

— Sînt convins, domnule prim-ministru, că alianţa cu noi va corespunde intereselor Franţei chiar şi fără

Canada. Cu timpul, America va deveni un asociat mai serios decît Anglia, căci este mai harnică, mai simplă, mai econoamă, mai capabilă.

Maurepas găsi că şi frazele acestea sînt banale şi nu constituie un răspuns demn la cele spuse de el. Totuşi, vorbele lui Franklin îl impresionară. Căci Franklin care le rostea era cel din tablou, cel cu ochii severi, cercetători, cu gura dîrză, bărbia puternică, era „un bărbat".

Dar, încă de pe cînd vorbea, Franklin îşi dădu seama că gravitatea sa nu era potrivită faţă de Maurepas şi-şi încheie spusele cu o glumă :

— Aş dori să zac un veac într-un butoi de Madeira, apoi să mă scol din morţi şi să văd ce s-a întîmplat cu ţările noastre.

— N-aş vrea de loc aşa ceva, spuse Maurepas categoric. Nu ţin de loc să ştiu ce se va întîmpla după mine. După noi potopul, a spus o doamnă căreia i-am compus o epigramă foarte reuşită şi care m-a costat scump. Formularea asta drăguţă, bineînţeles, nu-i a ei, am întîlnit-o şi la Cicero, de asemenea la Seneca, şi amîndoi au luat-o de la un autor grec. Dar oricum, în latină, greacă sau franceză, este justă. Şi cită în latină :

— După moartea mea, pămîntul poate să fie şi mistuit de flăcări.

— Cu un om realist ca dumneavoastră — răspunse Franklin — se pot duce tratative şi mă bucur că avem de-a face cu dumneavoastră. Dar dacă nu credeţi de loc că activitatea oamenilor de stat este utilă, de ce nu vă retrageţi ? De ce nu vă mulţumiţi să urmăriţi evenimentele judecîndu-le şi comentîndu-le ?

— Ce vreţi, dragă prietene ! răspunse Maurepas. Noi, bătrînii, trebuie să murim în ham. Cum ieşim din muncă şi nu mai avem ce face, ne curăţăm.

După plecarea lui Maurepas, Franklin rămase cuprins de întristare. Gîndul că el şi celălalt bătrîn şezuseră laolaltă, vorbind pe ocolite despre extinderea ticălosului război pe care amîndoi se străduiau s-o provoace, îl sîcîia şi-l chinuia. Ura din toată inima nebunia războiului. Scrisese de curînd o fabulă în care un înger tînăr, plin de distincţie, era trimis pentru prima oară pe pămînt, avînd drept călăuză un duh vîrstnic, rutinat. Ajunşi pe cîmpul de luptă de la Quebec, în mijlocul măcelului, al gemetelor, al şiroaielor de sînge şi al mizeriei umane, îngerul cel distins spuse călăuzei sale:

„— Ce ai făcut, neghiobule ? Trebuia să mă duci pe pămînt, printre oameni şi, uite, m-ai dus în iad.

— Nicidecum, *monsieur*, răspunse călăuza. Acesta e pămîntul şi aceştia sînt oameni. Dracii nu se poartă atît de sălbatic între ei."

Şi cu toate că ştia şi simţea toate astea, şezuse laolaltă cu celălalt, doi bătrîni în pragul morţii, punînd la cale extinderea războiului. El, Franklin, n-o făcea cu atîta lipsă de răspundere ca celălalt, pentru el politica nu era un joc. Dar vorba celuilalt: „Dacă nu facem nimic, ne curăţăm", îi pătrunsese în suflet şi-l rodea.

În anul acela iarna era foarte grea. Drumurile îngheţate împiedicau circulaţia ; carnea, pîinea şi laptele se scumpiseră şi se împuţinaseră la Paris, de asemenea lemnele. Frigul şi foametea cuprinseseră cartierele mizere. Regele şi cîţiva mari seniori dăduseră voie să se culeagă uscături din pădurile lor. Se luau lemne şi fără învoire. Străzile lunecoase erau pline de omenire care-şi căra lemnele cu cărucioare, cu roabe sau în spinare.

Pentru Curte şi înalta societate, iarna era prilej de noi distracţii. Patinau pe lacurile şi rîurile îngheţate,

săniile fură scoase din şoproane şi se organizau excursii vesele.

Toinette, mînată do neliniştea ei, se bucura din toată inima de plimbările cu sania. Îi plăcea să gonească lunecînd fără zgomot prin frigul aspru, voios. Toată „clica mov" participa la excursii. Se întreceau care mai de care în frumuseţea săniei, a podoabelor cailor. Toinette însăşi cerea sănii din ce în ce mai împodobite. Trecea în goană, într-o strălucire aurie, interiorul săniei era pictat de Boucher, bancheta era capitonată cu piele roşie, pături bogat brodate se legănau pe spinările cailor, pene de struţ le împodobeau creştetele.

Locuitorii Parisului, care strîngeau îngheţaţi şi flămînzi uscături sub controlul bănuitor al pădurarilor, priveau cu ochi plini de teamă şi ură în urma alaiului strălucitor. Aşa risipea austriaca averea Franţei. Pierise popularitatea cîştigată prin simpatia ce-o arătase faţă de Franklin. Apărură din nou pamflete. Plimbările cu sania sînt un viciu al societăţii habsburgice degenerate, afirmau ele, şi de dragul *Trianon*-ului ei, al acestui mic Schönbrunn, austriaca lăsa să piară o întreagă Americă.

Mizeria şi nemulţumirea, întemeiată şi neîntemeiată, creşcură. Cei flămînzi se răsculau, cereau pîine, jefuiau brutăriile. Se făcu apel la poliţie, la trupe, pentru a izgoni cu forţa pe demonstranţi.

Un oarecare *chevalier* d'Avelan, un tînăr locotenent, primise ordin să risipească mulţimea demonstranţilor, la nevoie cu armele. Îşi aşează oamenii în front, ieşi în prima linie şi fluturîndu-şi într-o mînă pălăria şi în cealaltă ordinul, strigă :

— *Messieurs et mesdames, am ordin să trag în canaille* [1]. Rog oamenii de bine să se retragă.

Lumea rîse, precupeţele, pescăresele din hală îi strigară tînărului locotenent vorbe de dragoste, mulţimea se retrase.

Toinettei, precupeţele nu-i mai strigau vorbe de dragoste. Cînd se arătă iarăşi în Paris, îi opriră trăsura şi se folosiră de vechiul lor privilegiu de a putea spune reginei Franţei părerea lor. Cu vorbe grosolane îi cerură Toinettei să-şi facă în sfîrşit datoria şi să fete un fecior, aşa cum se cădea unei femei cinstite şi mai ales unei regine.

Toinette încercă să facă faţă situaţiei şi răspunse cu cîteva glume trase de păr. În sinea ei clocotea de mînie. Înţelegea că lumea aştepta un *dauphin* de la ea. Dar ura pe care i-o purtau femeile în afară de aceasta, ura cu care o încolţeau privirile mulţimii, care izbucnea din pamflete, n-o mai înţelegea. Ce voiau de la ea ? Oare nu vorbise, de dragul poporului, cu americanul ? Oare nu de dragul poporului se dusese să viziteze Salonul ? Oare nu cumpărase toate păpuşile din prăvăliile Parisului pentru a le dărui copiilor oamenilor sărmani ?

Poporul îi era străin ; în fond disprețuia, fără să-şi dea seama, cele douăzeci şi cinci de milioane de oameni a căror regină era. Dar avea nevoie de ovaţiile, de dragostea lor. Cînd îşi făcuse intrarea solemnă în Paris, în bubuitul loviturilor de tun, printre flori, steaguri, arcuri de triumf, era încă copilă şi sute de mii de locuitori umpluseră străzile salutînd-o cu urale. Nu va uita niciodată cum stătuse atunci pe balconul de la Tuileries, emoţionată de entuziasmul mulţimii. „Cîtă fericire hărăzeşte poziţia noastră — scrisese

[1] *„La canaille"* : expresie de dispreţ folosită de aristocraţia franceză pentru poporul de rînd. În traducerea literală ar însemna „ticăloşii".

atunci mamei sale — căci ne dă posibilitatea să cîştigăm atît de uşor prietenie şi dragoste. Ce lucru preţios. Am simţit-o, am înţeles-o şi n-am s-o uit niciodată".

Acum, se pare, pierduse iarăşi dragostea supuşilor săi. Dorea din toată inima să simtă din nou emoţia aceea minunată ce o înflăcărase în trecut, cînd îl privise în ochi pe Franklin sau cînd fusese ovaţionată de mulţime la Operă. Precupeţele din hală sînt nişte proaste, toţi parizienii sînt nerozi, dar te simţi părăsit cînd nu te ovaţionează. O să-l oblige pe grăsun să-şi ţină promisiunea. O să-i impună alianţa şi războiul şi atunci parizienii ăştia bădărani se vor uita din nou altfel la ea şi vor fi încîntaţi.

Tot mai trebuia să aştepte. Precupeţele aveau dreptate, era caraghios grăsunul, o făcea de rîs. Şi faţă de Vaudreuil. Îl amînase de atîtea ori pe François, supărarea lui era de înţeles. Hotărî să pună capăt aşteptării. Dacă pînă-n două luni nu rămînea însărcinată, perioada de aşteptare şi suferinţă a lui François va lua sfîrşit.

Louis porunci să i se raporteze zilnic despre situaţia alimentelor şi a lemnelor de la Paris. Îl copleşiseră gîndurile. Vremurile lui Louis al şaisprezecelea nu vor fi pomenite ca vremuri bune în analele Franţei. Istoricii secolului următor îl vor înfăţişa ca pe un domnitor lipsit de pricepere şi de har. Nenorocirile se ţineau lanţ. Începuseră încă din ziua nunţii sale, cînd în piaţa Louis Quinze se iscase panică şi pieriseră atîţia oameni, striviţi şi înnăbuşiţi. La începutul domniei sale fuseseră ani de zile nelinişti din cauza lipsei de pîine şi acum foametea se înstăpînise din nou în Franţa cea bogată. Necazurile sale durau cu săptămînile şi cu lunile, liniştea şi mulţumirea, în schimb, le găsea doar în puţinele ceasuri în care putea să şadă printre căr-

ţile lui, să vîneze prin pădurile lui sau să-şi facă de lucru în fierărie.

Se străduia să-i ajute pe nevoiaşi. Trimitea bani, lemne. Cînd văzu cum se chinuiau oamenii cărînd lemne cu coşurile şi legăturile lor neîncăpătoare, cum alunecau, şchiopătau şi se tîrau, le puse la dispoziţie săniile sale. Era o privelişte ciudată să vezi cum cerşetorii şi zdrenţăroşii erau duşi cu lemne cu tot spre locuinţele lor mizerabile, cocoţaţi în săniile regelui mînate de vizitii în livrea. Dar cînd locuitorii Parisului îşi rîdeau de el, o făceau cu bunăvoinţă şi spuneau: „Bunul nostru grăsun", iar ura era îndreptată tot împotriva austriecei.

Louis citea pamfletele împotriva Toinettei, ştia cît de detestată era şi se întrista. El era de vină; din cauza lui trebuia ea să mai aştepte *dauphin*-ul. Cu toată bunăvoinţa, el cădea totdeauna în păcat; rămăsese dator ţării un *dauphin* şi legase cauza monarhiei de cea a rebelilor.

Dar, în mijlocul tuturor necazurilor, avu şi o mare mîngîiere. Începuse expoziţia de porţelanuri.

Mama lui Louis, prinţesa de Saxa, adusese la Versailles o mulţime de produse ale manufacturii de porţelan din Meissen. Louis admirase încă de copil gingaşele lucruşoare şi se ambiţiona ca Sèvres al său să întreacă Meissen-ul. Încă de la începutul domniei sale, organizase totdeauna către sfîrşitul anului, în apartamentele proprii, o expoziţie de porţelanuri de Sévres pe care le vindea în scop de binefacere.

Paisprezece zile apartamentele regelui erau întoarse pe dos. Toate încăperile particulare erau folosite pentru expoziţie. Ceremoniile, micul dejun şi masa oficială, *le coucher* şi *le lever* se desfăşurau în alte săli; numai biblioteca şi fierăria rămîneau neatinse de învălmăşeala generală.

Regele însuşi avea obiceiul să cumpere mult şi aştepta ca şi ceilalţi membri ai familiei regale, precum şi curtenii, să contribuie la expoziţie.

Privea fericit cum se despachetau obiectele delicate, cu atîta grijă ambalate. Cu o gingăşie şi delicateţe neaşteptată, lua porţelanurile în mîinile sale grase, le pipăia, le mîngîia ; formele porţelanului, desenul, culorile frumoase, acel bleu-regal închis, galbenul strălucitor, trandafiriul cald îi făceau o plăcere deosebită. Pentru fiecare grup, pentru fiecare figurină căuta locul cel mai potrivit, se oprea la fiece piesă socotind preţul ce s-ar putea cere.

Apoi, cînd veneau cumpărătorii, pîndea printre perdele şi trăgea cu urechea la cele ce se spuneau. Era nefericit cînd una sau alta dintre piese nu plăcea. Dar cîteodată se bucura de piesele rămase, căci astfel avea mărfuri pentru marea licitaţie cu care se încheia expoziţia.

Printre cei ce veniră şi cumpărară se afla şi *monsieur* de Beaumarchais. Era frumos îmbrăcat, potrivit cu împrejurarea. Louis nu se putu împiedica să nu observe că acest *monsieur* de Beaumarchais obraznic, răzvrătit, pe care nu-l putea suferi, trecea atît de graţios printre figurinele de porţelan, de parcă el însuşi ar fi fost una dintre ele.

Cumpără multe, numele Beaumarchais era în capul listei. Louis se necăji puţin, dar pe de altă parte se bucură de cele patru mii două sute şi cincizeci de livre.

În altă zi se plimbă printre figurine *monsieur* Lenormant d'Étioles, trist şi priceput. Iubea porţelanurile. Jeanne a lui, la Pompadour, fusese nebună după ele. La Bellevue îşi aranjase o seră cu flori de porţelan, pentru care cheltuise un milion. I-ar fi făcut plăcere să vadă cît progresase tehnica porţelanului. N-apucase să îmbătrînească Jeanne a lui.

Deşi, cu moartea ei, îi căzuse o povară de pe umeri, căci pieriseră astfel pentru el o mulţime de posibilităţi de conflicte, tot îi păruse rău după ea, desigur mai rău decît acelui Louis care i-o luase. Nici măcar la înmormîntare nu luase parte bătrînul libidinos, ticălosul acela de rege. Privise convoiul doar de la fereastră, probabil foarte bucuros că scăpase ; căci oricît avea nevoie de ea, personalitatea ei puternică îl apăsase.

Şi deodată Charlot îşi dădu seama că odaia în care se plimba printre porţelanurile expuse era dormitorul răposatei maiestăţi, al ticălosului Louis al cincisprezecelea. Da, aici, în camera asta pierise de vărsatul pe care-l luase de la o fetişcană cu care se culcase. Canalia, regele preacreştin putrezise de viu, îngrozitor de umflat, plin de bube, răspîndind o duhoare infectă prin tot palatul. În ciuda mirosului, ultima lui iubită, Dubarry, rămăsese neclintită alături de el, trebuiseră s-o scoată cu forţa. Dacă el, Charlot, ar muri în felul acesta, sigur că nici una din femeile cărora le şoptise cuvinte galante şi cu care gustase plăcerile trupului n-ar rămîne alături de el, şi desigur că nici Désirée. Acestea erau gîndurile ce-i treceau prin cap pe cînd privea figurinele de porţelan ; căuta ceva, un dar pentru Désirée. În sfîrşit, alese un ceas purtat de un zeu chinezesc ; era fără îndoială un zeu al fericirii şi al bogăţiei, un bărbat gol, nespus de gras, sătul şi trist, o înţeleaptă întruchipare a fericirii.

În cele din urmă sosi şi ziua licitaţiei.

La această festivitate fuseseră invitaţi numai membrii familiei regale şi prietenii lor cei mai apropiaţi.

Mai întîi se mîncă din belşug. Bucătăria Versailles-ului era cea mai vestită din lume şi pentru seara aceea bucătarii lui Louis executară, la cererea sa,

adevărate capodopere. Chiar și *madame* Joséphine, soția prințului Xavier, era impresionată. *Madame* Joséphine era urîtă, vulgară și se înfățișa rareori la Curte. Dar pentru că știa foarte bine să gătească, și anumite feluri italienești se găseau numai la masa ei, iar cei doi frați, Louis și Xavier, erau amîndoi foarte lacomi, mîncau uneori la ea, ca să se ospăteze din mîncărurile acelea. Astăzi Louis era bine dispus și-și asigură cumnata că dineului îi lipsea farmecul deplin pe care bucătarul său nu reușea să-l dea *pasticcici* [1]. *Madame* Joséphine rîse greoi și măgulită.

— Rețetele nu vi le dau, sire — spuse ea — nici măcar pentru un regat.

Prințul Xavier se încruntă, se aprinse de supărare. Toată lumea știa că speră să moștenească tronul pe care l-ar fi ocupat cu mult mai multă pricepere decît fratele său Louis. Acum, cînd operația, după cît se pare, nu dăduse rezultate, speranțele sale erau cît se poate de îndreptățite. Tocmai de aceea vorbele gîștei ăsteia, ale nevestei sale, erau și mai nepotrivite. Soarta îi hărăzise Franța și fără ca ea să dăruiască tîmpita ei de rețetă.

— Nu-i nevoie de secretul *pasticcici* dumneavoastră, *madame*, spuse el mulțumit. Bucătăria lui Louis este perfectă. În privința asta ne este egal, nimeni nu poate s-o nege, și accentuă pe „asta".

Dar Louis nu-și strică buna dispoziție din cauza împunsăturilor lui.

— Taci, mănîncă și bucură-te de viață, zise el binevoitor.

Curînd după masă începu licitația. Mai întîi conduse licitația *monsieur* d'Angivillers. Onorabilul curtean se străduia să-i fie pe plac lui Louis și să

[1] *Pasticcio*: un fel de prăjitură italienească.

însoțească ofertele cu tot felul de glume. Nu prea reuși, dar atmosfera rămase veselă, toți îl ajutau cu bunăvoință. Louis însuși făcea glume grosolane și era recunoscător pentru fiecare observație glumeață.

Pentru că îi plăcuseră îndeosebi cîteva observații de ale lui Vaudreuil, îl rugă să preia în continuare licitația.

François Vaudreuil visa cu tot mai multă nerăbdare la războiul ce se apropia. Se visa în fruntea unei escadre, a unei armate care să invadeze Anglia prin Harwich sau Portsmouth și găsea absurd și jignitor faptul că momentul acțiunii și punerea în aplicare a planurilor sale depindea de hotărîrile acestui Louis, gras, greoi, infantil, flegmatic și vulgar. Dar Vaudreuil era inteligent și știa ce voia; dacă grăsunul se nimerise să fie rege, căută să-i fie pe plac. Era un actor talentat și reuși să se prefacă, în timp ce prezenta porțelanurile, într-un precupeț de iarmaroc, rămînînd totodată marele senior ce era. Mai ales doamnele știură să prețuiască aceasta: Gabrielle, Diane, Toinette.

Se distrară din plin la licitație și se purtară ca niște tineri copilăroși ce erau. Louis avea douăzeci și patru de ani, Xavier douăzeci și trei, prințul Charles douăzeci și unu, iar soțiile lor erau și mai tinere. Își dădură drumul și se întreceau, care mai de care, în glume prostești. Louis comandase grupe de porțelan umoristice; umorul lor vulgar, erotic sau scatologic, ieșea cu atît mai în evidență cu cît contrasta mai mult cu materialul gingaș și delicat din care erau executate. Grupele acestea Louis le expusese după o perdea, iar doamnele dispăreau neîncetat pe după ea și se întorceau chicotind excitate. Se rîdea de toate și de nimic.

O singură dată se ivi o notă discordantă. Aceasta se întîmplă cînd se puse în licitaţie un grup cu care prinţul Xavier voise să-i facă o surpriză lui Louis. Era însă un grup neobişnuit : pe un animal ciudat, un fel de unicorn, călărea Pantalone [1]. Louis privi bănuitor grupul ; ce intenţie avea fratele său ? Pantalone, soţul înşelat şi unicornul erau vreo aluzie, vreo nerușinare ?

— Există oare animale ca ăsta pe care l-aţi comandat, Xavier ? întrebă el.

Xavier se înfurie de îndată. Prostul de Louis nici nu părea să observe că el însuşi era Pantalone, soţul înşelat. Şi un asemenea bărbat trebuia să hotărască asupra recunoaşterii Statelor Unite şi a războiului cu Anglia. El, Xavier, avusese inspiraţia unui animal care, deşi imaginar, putea fi închipuit şi crezut ; desigur nu trebuia privit cu prea multă pedanterie. Dar acum, cînd Louis se îndoia de veracitatea şi realitatea unicornului, răspunse mîndru că discutase cu Buffon, marele naturalist, şi primise de la el, ca şi de la alte somităţi, asigurarea că existenţa animalului era posibilă, ba chiar probabilă. Louis rînji batjocoritor.

— Asta-i invenţia ta — spuse el — şi ai născocit-o chiar acum, în clipa asta.

Faptul că era adevărat îl înfurie şi mai mult pe prinţul Xavier şi negă cu înverşunare. Fraţii stăteau faţă în faţă gata de harţă, asemenea unor sugari uriaşi, foarte asemănători cu chipurile lor buhăite, care erau un amestec straniu de trăsături burbonice puternice şi trăsături copilăroase, nevîrstnice.

Prinţul Charles se bucura de ceartă şi-i aţîţa. Xavier ţipa cu vocea piţigăiată, la fel şi Louis. Pînă

[1] Personaj din *Commedia dell'arte*, teatru popular italian din secolele XVI—XVIII.

cînd Xavier, cu faţa mare, schimonosită de furie, apucă unicornul şi pe Pantalone şi-i trînti pe pămînt făcîndu-i ţăndări.

— Dacă darurile mele nu vă convin, sire, — spuse el alb la faţă, politicos şi provocator — nu-mi rămîne decît să mă supun.

Se făcu o tăcere grea.

— Sărmanul Pantalone, spuse Vaudreuil şi trecu abil peste incident. Începu să liciteze un grup care purta titlul : *Buen retiro* [1] şi înfăţişa un flăcău dormind cu capul în poala unei păstoriţe.

Licitaţia dură şi se desfăşură cu mult succes. După încheierea ei, Louis îi ordonă lui *monsieur* d'Angivillers să facă socoteala încasărilor.

— Trebuie să fie un rezultat grozav, spuse el fericit şi, pentru că calcularea sumei finale se prelungea, încercară să socotească în gînd. Licitaţia trebuia să fi produs vreo 140.000 de livre, declară el. Se realizaseră 138.226 de livre. Ce am spus eu ? se bucură el.

— La calculul mintal te pricepi, recunoscu prinţul Xavier.

— Expoziţia împreună cu licitaţia a produs 382.749 de livre — constată Louis — cu 121.215 livre mai mult ca anul trecut.

— 382.700, spuse prinţul Xavier. Dacă-i pe aşa, putem porni fără grijă la război.

Pierre avusese dreptate. Victoria de la Saratoga mărise mult prestigiul său personal, dar nu şi pe cel al firmei *Hortalez*. Ce-i drept, cîştigurile imediate pe care le încasa acum, după Saratoga, din speculaţii, îl ajutau să facă faţă nevoilor celor mai urgente, dar era vădit că oamenii de afaceri soco-

[1] Odihnă plăcută.

teau şi ei că, o dată cu intrarea Franţei în război, principala funcţie a firmei *Hortalez* lua sfîrşit ; nu mai era nevoie de un agent secret pentru a livra furnituri Americii. Victoria dobîndită cu ajutorul armelor furnizate de firma *Hortalez* avu deci ca urmare cererea creditorilor firmei de a li se achita cît mai grabnic drepturile. Într-o zi, Maigron se înfăţişă la Pierre, care tot nu putea încă să iasă, şi-i declară din nou, în felul său rece, că nu mai ştia cum să achite poliţele scadente în săptămîna următoare.

Pierre rîse amuzat şi furios. Faţă de Désirée — căci nimeni nu-l înţelegea mai bine decît ea—se plînse de aspectul tragi-comic al situaţiei sale. Furnizase americanilor arme care să le permită să-şi smulgă statele din tirania metropolei. Şi cum îl răsplătiseră ? Acum, la 20 decembrie, Congresul îi datora peste şase milioane de livre şi el obţinuse în cursul unui an şi jumătate mărfuri în valoare de abia o sută cincizeci de mii de livre. Acum, cînd cauza americană învinsese, datorită în bună parte şi intervenţiei sale, grijile mărunte pricinuite de lipsa de bani lichizi îl dureau mai tare.

— Vechea poveste, spuse Désirée.

Îl mîngîia prietenește pe mînă, plină de înţelegere, dar fără să pară prea impresionată. Era totuşi impresionată, revoltată. Revoltată mai ales împotriva unuia, împotriva prietenului lui Pierre, Charlot.

Stătea culcată pe o canapea din budoarul ei, cu genunchii aduşi pînă sub bărbie şi se legăna pe spate. O cută adîncă verticală i se întipărise între sprîncene, ochii priveau saşiu, gînditori, spre vîrful nasului, faţa neregulată, ştrengărească, părea neobişnuit de serioasă. Înaintea ei, pe o consolă, ticăia ceasul pe care i-l trimisese Lenormant. Zeul cel gras şi gol care-l ducea în

spate o privea sătul şi trist şi, după cum i se părea ei, batjocoritor.

Mademoiselle Désirée Mesnard era una din marile actriţe de la *Théâtre Français*, ceea ce nu puteai deveni fără ca viaţa să te fi înţelepţit prin multe şi felurite întîmplări. Désirée era realistă, veselă şi inteligentă. Nu se mira că America răsplătea faptele lui Pierre cu nerecunoştinţă ; ar fi fost de mirare dacă i-ar fi mulţumit. Dar era nespus de mîniată pe acel zeu al bogăţiei, pe acel mamon chinezesc, pe prietenul ei Charlot.

Plecă la Étioles. În trăsură cugetă. Pentru un om ca Charlot, care putea aştepta multă vreme, nu era nici un risc să-i acorde un credit lui Pierre pe o durată de ani de zile. Dacă n-o făcea, era pur şi simplu o josnicie, pricinuită fără îndoială de gelozie. Ea, una, se săturase de toanele sucite, mizantropice ale lui Charlot. O să-i dea să înţeleagă că aştepta de la el ajutor pentru Pierre. Dacă Charlot nu-l va ajuta pe Pierre, ea va rupe cu el.

Îi pomeni în treacăt că Pierre se afla la strîmtoare şi avea nevoie de un ajutor prietenesc.

— Cînd n-a avut nevoie ? replică Lenormant.

Désirée descrise în cîteva fraze cum Pierre, un al doilea Tantalus [1], murea de sete în mijlocul bogăţiilor.

— Pierre moare de sete ? întrebă Charlot.

— Da — răspunse Désirée — înconjurat de bogăţii.

Actriţă experimentată, accentuase ultimele cuvinte abia simţit, dar în aşa fel încît Lenormant trebuia să înţeleagă ; vorbele ei erau un ultimatum.

Lenormant, om de afaceri clarvăzător, se aşteptase ca firma *Hortalez* să întîmpine greutăţi tocmai din cauza victoriei americane. Făcuse tot ce-i stătuse în

[1] Personaj din mitologia elină osîndit de zei să se zbată de-a pururi în chinurile foamei şi setei.

putință ca să le accentueze și mai mult. Dacă lui Pierre i se refuzau de pretutindeni creditele, aceasta se datora în mare măsură lui *monsieur* Lenormant.

Acum, cînd Désirée îi destăinui că se ajunsese atît de departe încît Pierrot se afla din nou în pragul falimentului, se gîndi cum să poată îndeplini dorința lui Désirée de a fi generos, să facă o afacere uriașă și să-l strivească pentru totdeauna pe Pierrot.

Se duse la Pierre, care încă nu putea ieși din casă, și-i expuse părerea lui despre situația firmei *Hortalez.* Firma avea obligații mari pe termen scurt. Sumele de bani datorate de americani nu puteau fi obținute, în cazul cel mai bun, decît după încheierea războiului care era abia pe cale de a izbucni. Acum, cînd era de așteptat ca orice investiție să aducă beneficii mari și rapide, firma *Hortalez* nu putea obține credite. Deci falimentul nu era decît o chestiune de timp.

Pierre întrebă ce ar face Charlot în locul lui.

Lenormant răspunse fără grabă și cu voce scăzută că se gîndise la o soluție cu ajutorul căreia Pierre neapărat va ieși la socoteală, iar el, dacă va avea puțin noroc, nu va pierde prea mult. Creanțele firmei nu aveau valoare decît pentru cine putea să aștepte, avea influență și era gata să-și asume riscurile. Astfel de oameni dacă se găseau în toată Franța cinci-șase, iar față de perspectivele de cîștig atît de ispititoare ale viitorului război, cu greu își va alege un astfel de om tocmai firma *Hortalez* pentru investițiile sale.

— Și iată-mă pe mine — continuă Charlot cu vocea lui mieroasă, abia șoptită — care mă simt dator față de talentele și idealurile prietenului meu Pierrot să-i fac următoarea propunere : preiau firma *Hortalez* așa cum se află, cu creanțe și datorii, și-i plătesc lui *monsieur* Pierre Caron de Beaumarchais un milion de livre, bani lichizi.

Pierre tăcea, aproape ameţit de această ofertă.

Lenormant continuă după o scurtă pauză :

— Nu-i nevoie să spun unui om cu inteligenţa dumitale ce afaceri se pot face cu un milion în ajunul izbucnirii unui nou război. Un milion de livre în acest decembrie '77 valorează cît trei milioane în aprilie '78. Dar în ochii mei prietenia dumitale preţuieşte mai mult decît milionul acesta, respectiv milioanele acestea. În schimb, ca dovadă a prieteniei dumitale, aş dori să primesc cîteva obiecte ce-ţi aparţin, de pildă gladiatorul din curte, şemineul acesta şi, dacă ai să vrei să fii mărinimos, ai să-mi cedezi şi portretul prietenei noastre Désirée.

Pierre pălise de atîta impertinenţă şi generozitate. Ceea ce afirmase Charlot despre situaţia firmei *Hortalez* era crud, dar adevărat. Şi să fii scăpat de datorii şi să ai la dispoziţie un milion de livre în timpurile acestea, cînd o livră, cu condiţia s-o ai, se transformă cît ai clipi în cinci, era o mare ispită.

Lenormant se ridică brusc în picioare şi căţeaua Caprice sări la el mîrîind, ceea ce se întîmpla rarcori. Pierre spuse :

— *Couche, Caprice !*

— Gîndeşte-te la propunerea mea, Pierrot, spuse prietenos Lenormant şi-l privi liniştit cu ochii săi împăienjeniţi. Ştii doar că nimeni n-o să-ţi ofere acest preţ. Îţi mai atrag atenţia că dacă dumneata nu accepţi acum, să nu mi-o iei în nume de rău dacă peste două sau peste patru săptămîni ai să vii la mine şi ai să-mi oferi firma *Hortalez* pentru o sută de mii de livre, sau pentru cincizeci de mii, sau chiar pentru o măslină, şi cu n-am să ţi-o iau nici pentru atît. Gesturi prietenești cu asemenea consecinţe nu se fac în fiecare zi.

Pierre gîndea : vrea gladiatorul şi portretul lui Désirée, şi vedea în gînd căminul despuiat de marmura de

Carrara. O furie turbată îl cuprinse, ardea să-l dea afară pe Charlot cu o frază grosolană, dispreţuitoare. Dar totodată, în sinea lui cugetă : „A scăpa de toate datoriile face mai mult de un milion şi pe deasupra îmi mai dă un milion bani gheaţă". Nu, cînd atîtea erau în joc, nici măcar Beaumarchais nu-şi putea permite un acces de furie sau vreun răspuns tăios, oricît de spiritual ar fi fost.

Răspunse cu faţa liniştită, dar puţin palidă :

— Propunerea dumneavoastră este atît de neaşteptată, încît vă rog să-mi permiteţi să fac ce am învăţat de la dumneavoastră : să las să treacă o noapte.

— Chiar aşa să faci, dragul meu, spuse Lenormant şi plecă.

Rămas singur, Pierre căzu pe gînduri. „O problemă — o lămuri el pe căţeaua Caprice — o dilemă." Dacă acceptă, o să fie un triumf pentru Charlot. Pretinsese chiar trofee concrete, gladiatorul, portretul lui Désirée. Pe de altă parte el, Pierre, atinsese scopul ideal, recunoaşterea Statelor Unite, cucerirea independenţei lor. Îşi îndeplinise misiunea, meritele sale pe plan istoric erau bine stabilite, putea să renunţe la firma *Hortalez*. Contemporanii se arătaseră doar nerecunoscători faţă de el şi apoi, dintr-un milion de livre bani lichizi se puteau uşor face cinci în vremurile acelea. „O problemă, Caprice — spuse el — o mare ispită", şi se simţi deodată grozav de obosit. Ce frumos ar fi să se limiteze la un comerţ solid de lemne, la politică, la cîteva afaceri sigure cu furnituri de război şi la literatură. Ar putea de asemenea să călătorească puţin cu bunul său Philippe. Ce bine se simţise cînd mai avea timp să admire natura, de pildă în vremea călătoriilor sale de afaceri în Touraine. Ce vesel şi fericit fusese cînd cutreierase codrii, pe vremea deplasărilor la Chinon unde supraveghea tăierile din pădurile sale. Într-

adevăr, avea tot dreptul să lase America să se descurce singură şi el să trăiască după placul inimii.

În schimb Désirée, cînd Pierre îi împărtăşi propunerea lui Lenormant, nu văzu în ea decît batjocură, răutate şi dispreţ. Nu aşa îşi închipuise ajutorul lui Charlot. Faţă de furia ei, Pierre uită cît de serios luase el în consideraţie propunerea şi se lăsă cuprins de mînie.

Désirée plecă cu sania la Étioles. Era o mare actriţă, risipa făcea parte din meseria ei, sania ei se putea măsura cu a Toinettei. Astfel se îndreptă spre Étioles, plină de revoltă, în clinchetul auriu al clopoţeilor.

Erau cu toţii cinici, nu încăpea îndoială. Dar dispreţul de oameni al lui Lenormant, ura lui era mai mult decît putea răbda. Lucrul cel mai josnic era că-şi îmbina răzbunarea şi gelozia cu interesele şi căuta să stoarcă profituri din ele. Nu, mai bine să se prăbuşească Pierre cu măreţie, decît să-şi vîndă realizările într-un fel atît de ruşinos lui Charlot. Pierrot contribuise mai mult ca oricare altul pe continentul acesta la victoria Statelor Unite ; Saratoga era de neînchipuit fără Pierre. Iar faptul că Charlot voia să-i răpească nu numai beneficiul material, ci şi cel ideal al bărbăţiei şi al străduinţei sale, era prea de tot. Dacă Charlot ar pune mîna pe firma *Hortalez,* ar reuşi să se contopească într-atît cu ea, încît în cele din urmă i s-ar atribui lui trimiterea armelor, şi Saratoga, şi tot meritul istoric.

Sania luneca mai departe, clopoţeii zornăiau, podoabele de pe capetele cailor se legănau, Désirée şedea înfăşurată în blană, micuţă, delicată, hotărîtă şi supărată. Trăise cu Charlot, îi răbdase toanele ciudate, contradictorii; răutăcioase. Era capabil, periculos, interesant, îi plăcuse de multe ori. Era o prostie s-o rupă cu el. Totuşi o va face. Nu-i putea trece cu vederea

faptul că voia să-l jefuiască şi să-l ruineze pe Pierre, din ură şi capriciu, pentru că era gelos pe el.

Trecu pe sub portalul cu inscripţia *Vanitas, vanitatum vanitas*. Ajunse în faţa lui Charlot. El îi scoase blana.

— V-aţi purtat faţă de prietenul dumneavoastră Pierre ca un ticălos, *monsieur*, spuse ea.

Lenormant păli, dar zîmbi.

— Nu ştiu cîtuşi de puţin la ce vă referiţi, dragă prietenă. Am propus prietenului nostru Pierre să-l scap de faliment şi să-i dăruiesc un milion.

— Ştiţi prea bine ce vreau să spun, spuse Désirée, cu vocea ei modulată, hotărîtă.

Ochii rotunzi, trişti, căzuţi în fundul capului ai lui Lenormant se împăienjenirăşi mai mult.

— Văd că sînt rău înţeles — şi adăugă abia şoptit : Mi s-a mai întîmplat asta, de mai multe ori, în clipele hotărîtoare.

Cuvintele şi felul în care le rostea Charlot o impresionară, o mişcară pe Désirée. Dar tocmai pentru că simţea că era sincer, că amintirea lui Jeanne nu-l slăbea şi că ei i se datora felul lui de a fi contradictoriu, spuse :

— Dacă ţineţi la mine — şi cred într-adevăr că nu vă displac — aveţi într-adevăr motive să comparaţi situaţia prezentă cu o anumită altă situaţie. Căci acum mă vedeţi pentru ultima oară.

Monsieur Lenormant nu se îndoia că Désirée vorbea serios. Iat-o, obraznică, tînără, sigură de sine, îl avea la cheremul ei şi o ştia. Era stăpînit de furie şi dorinţă de răzbunare, ardea să strivească această şerpoaică mică, frumoasă, neruşinată. Totodată îl rodea durerea cea veche, amintirea clipei aceleia cumplite, sfîşietoare, cînd aflase că Jeanne îl părăsise şi se mutase la Versailles. Această Désirée încă nu-l părăsise, se mai afla alături de el, dar îl ameninţa că-l va părăsi şi o va

face. Jeanne plecase cel puțin la Versailles, la rege, la un rege ticălos, care însă era măreț, arătos și gata să-i dea ceea ce-și dorea, putere, strălucire, bogăție. Pe cînd Désirée se ducea la Pierrot, înfumuratul, caraghiosul Pierrot care se încumeta să înceapă lucruri ce depășeau cu mult puterile sale, la acel coate-goale, acel lăudăros. Se biruise pe sine, o împărțise cu pîrlitul de Pierrot care acum nu se mai îndura să-i lase nici ceea ce avusese, iar Désirée pleca acum cu totul și pentru totdeauna la acel coate-goale. Așa ceva nu trebuia să se întîmple. Cînd Jeanne voise să se întoarcă la el, o respinsese din mîndrie. Nu voia să facă a doua oară greșeala cea mare, neasemuită, de a jertfi din mîndrie ceea ce era mai de preț în viața lui. Ce era mîndria ? O nălucă, un gunoi. Această Désirée nu era Jeanne, dar și ea era ceva minunat de vioi, de luminos. Un vers îi răsună în gînd, un vers latinesc : *Ver vide. Ut tota floret, ut olet, ut nitida nitet.* Ea e primăvara. Cum înflorește toată, cît parfum răspîndește, ce luminos lucește.

— Rămîi la mine, Désirée, o rugă răgușit.

Ea întrebă concret :

— Vreți să-l ajutați ?

Charlot nu șovăi nici o clipă.

— Nu, niciodată, izbucni el. Iar apoi, fără ca măcar să fi trecut două secunde, spuse : Dar vreau să mă însor cu dumneata.

S-ar fi așteptat mai curînd ca el să se năpustească asupra ei, s-o lovească cu primul obiect tare pe care va pune mîna. „Vreau să mă însor cu dumneata", îi propunea el cu vorbele cele mai simple. Însemna triumful, însemna să se instaleze în palatul Etioles, ca madame Lenormant d'Étioles, să aibă curtea ei, să-i angajeze pe colegi să joace pe propria sa scenă, spre desfătarea ei și a musafirilor, să fie egală în drepturi cu François Vaudreuil. Charlot nu era un

om tînăr, n-ar trebui să trăiască multă vreme alături de el. Mai ales că, după ce se va însura cu ea, se va mistui în plăceri, furie şi desperare. Ccea ce se înfăţişa înaintea ochilor ei era o ţară a făgăduinţei.

Voi să spună :

„Am să mă gîndesc". Dar se văzu pe sine însăşi, abia cu cîteva ore în urmă, cum socotise normal ca prietenul ei Pierre să renunţe la bogăţie şi linişte, pentru că ar fi trebuit să le plătească cu o mare umilinţă. Domnia ei la palatul Étioles ar trebui s-o plătească cu o mică trădare faţă de Pierre.

Dar Étioles însemna gloria şi ce importa pe lîngă asta o mică trădare ? Era gata să spună : „Am să mă gîndesc" şi în faţa ei apăru chipul tineresc, şiret, naiv, inteligent al prietenului ei Pierre, şi spuse :

— Nu, Charlot ! Mulţumesc, Charlot ! şi plecă.

Cînd Pierre se plînse lui Silas Deane de decepţia suferită şi greutăţile pe care i le pricinuia indiferenţa răuvoitoare a Congresului, acesta îi mărturisi pentru prima oară deschis şi plin de durere că nu-l putea ajuta, că era neputincios în faţa intrigilor lui Arthur Lee. Se înfierbîntă vorbind de nerecunoştinţa Congresului, de pe urma căreia avea şi el de suferit. Îşi deschise inima faţă de Pierre. Dorea din tot sufletul să-şi treacă numele în josul pactului pentru a cărui încheiere depusese atîta strădanie şi pasiune. Acum se temea ca de pe o zi pe alta să nu sosească un nou emisar al Congresului care să-l înlocuiască şi să piardă şi cinstea aceasta.

Atît de amarnic se plînse sărmanul, încît pînă-n cele din urmă Pierre trebui să-l consoleze. Spuse că amîndoi atinseseră punctul culminant, o presimţea cu toată claritatea. Ziua cea mare a semnării pactului nu era departe. Era sigur că documentul istoric va purta semnătura lui Silas Deane. Şi atunci îi va fi

uşor acestuia să demaşte în faţa Congresului învinuirile nemernicului său adversar, să le înfăţişeze în adevărata lor lumină, drept nişte calomnii veninoase. Păcat numai că şi Arthur Lee va semna probabil tratatul de alianţă şi astfel va pîngări nobilul document.

Pierre se opri brusc în mijlocul avîntatei sale expuneri. Îi venise o idee. Dacă nu putea obţine bani de la Congres, zise el, avea cel puţin dreptul să fie de faţă în momentul solemn al semnării, contribuise doar şi el într-o oarecare măsură la realizarea acestei alianţe.

— Cetăţeanul Beaumarchais — încheie el cu avînt — doreşte să fie martor cînd cetăţeanul Franklin va semna pactul dintre Franţa şi America.

Silas Deane, uşurat de consolările lui Pierre, răspunse că ceea ce îşi dorea Pierre era întru totul justificat şi posibil şi promise să vorbească la timpul oportun cu Franklin de sugestia lui Beaumarchais.

De altfel, se părea că afacerile lui Pierre se îndreptau. Chiar în ziua următoare convorbirii cu Deane, primi din America veşti neaşteptat de bune. Paul scria că perspectivele firmei de a obţine plăţi se îmbunătăţiseră mult după victoria de la Saratoga. Va putea să-i trimită chiar cu primul vas mărfuri în valoare de 180.000 pînă la 200.000 livre. Dar, înainte de toate, obţinuse recunoaşterea completă din partea Congresului a meritelor lui Beaumarchais şi prin asta, în principiu, şi a conturilor sale ; ştirea îi va fi confirmată printr-o adresă oficială care îi va fi expediată probabil tot cu acelaşi vas.

În ziua următoare, primi într-adevăr o scrisoare semnată de John Jay, preşedintele Congresului. Se spunea în scrisoare : „Mult stimate domn, Congresul Statelor Unite ale Americii recunoaşte serviciile excepţionale pe care i le-aţi adus, vă mulţumeşte şi vă exprimă înalta sa consideraţie. Congresul regretă

neajunsurile şi neplăcerile pe care le-aţi îndurat fiindcă aţi sprijinit Statele Unite. Condiţii neprielnice au împiedicat pînă acum Congresul să-şi îndeplinească obligaţiile faţă de dumneavoastră, dar acum va lua măsurile cele mai grabnice pentru a-şi achita datoriile. Sentimentele nobile şi concepţiile generoase care singure pot determina o atitudine ca a dumneavoastră vă fac multă cinste. Prin talentele dumneavoastră deosebite aţi cucerit admiraţia acestei republici în formare şi recunoştinţa Lumii Noi."

Inima lui Pierre zvîcni cu putere. Îl cuprinse un puternic sentiment de triumf că nu se lăsase strivit de Charlot.

Apoi, deoarece nu avea nici un ban în casă, se porni să valorifice scrisoarea preşedintelui John Jay în favoarea finanţelor sale.

Se duse la Vergennes pentru a-i cere pe baza scrisorii un ultim biet milion.

Vergennes îl primi amabil. În discuţiile cu ajutorul cărora încercase să-l convingă pe Louis să încheie alianţa, folosise argumente provenite din memorandumurile lui Pierre asupra chestiunii americane şi-i era recunoscător acestui om inventiv şi talentat. Prin urmare, cînd Pierre ceru din nou un împrumut, ministrul răspunse că, desigur, nu-şi va părăsi vechiul prieten la nevoie. Pierre îi întinse scrisoarea lui John Jay ca să-i dovedească că foarte curînd nu va mai fi nevoie să ceară bani din casa regelui. Vergennes citea şi Pierre contempla mîndru şi încordat faţa lui amabilă, puţin ironică.

Dar observă cu uimire şi spaimă cum faţa lui Vergennes se întuneca pe măsură ce citea. Nu rămăsese nimic din amabilitatea şi ironia dinainte, ci doar un refuz glacial, distant.

Uluit, Pierre înţelese ce greşeală de neiertat făcuse. Desigur, Vergennes se aşteptase ca el, ministrul, să primească o asemenea scrisoare de la Congres şi nu agentul său, omul său de paie, unealta lui. Cum putuse el, Pierre, cunoscător al firii omeneşti, să săvîrşească o asemenea dobitocie, să arate omului de care depindea că Lumea Nouă îl considera pe el ca cel mai de seamă sprijin în Europa şi nu pe ministrul de Externe al regelui preacreştin.

Vergennes îi înapoie scrisoarea.

— Da, desigur, vă felicit, *monsieur*, spuse el. În cazul acesta nu mai este nevoie să facem eforturi să vă ajutăm, iar cuvintele lui, atitudinea lui vădeau acea politeţe arogantă pe care Pierre o ura şi o admira atît de mult la aristocraţi.

Căută în toate ungherele minţii sale cum să repare greşeala. În cele din urmă spuse că are o mare rugăminte pe care de mult voise s-o înfăţişeze ministrului, să i se permită să boteze următorul vas ce avea să iasă din docuri cu numele de „Contele Vergennes". Ministrul răspunse :

— Cred că lumea cu care aveţi de-a face ar şti mai bine să preţuiască gestul dumneavoastră, dacă aţi boteza vasul cu numele dumneavoastră sau cu al vreunui tovarăş de afaceri de al dumneavoastră.

Nu-i rămăsese altceva de făcut lui Pierre, decît să plece. Cînd se ridică în picioare, mai aminti o dată de scopul vizitei sale. După cum îl înţelesese pe conte, spuse el, se putea bizui pe sprijin din partea guvernului maiestăţii-sale pentru perioada de trecere, pînă la sosirea plăţilor făgăduite de Congres.

— La cît v-aţi gîndit ? întrebă Vergennes rece.

Pierre intenţionase să ceară unul sau două milioane.

— Patru sute de mii de livre, spuse el.

— Glumiţi, *monsieur*, răspunse Vergennes. Am să spun să vi se verse o sută de mii de livre. Dar socot

că pe viitor nu vă veţi mai adresa fondurilor secrete ale maiestăţii-sale.

Cu frumoasa, elogioasa scrisoare a lui John Jay în buzunar, cu furie clocotitoare împotriva marilor seniori în inimă, Pierre făcu cale întoarsă.

La jumătatea drumului se răzgîndi şi porni spre Passy.

Franklin, cînd citi scrisoarea, încuviinţă cu capul său cel mare :

— Ei, ia te uită — spuse el — asta trebuie să fi fost o mare bucurie pentru dumneavoastră.

În sinea lui gîndea că dacă Congresul îl trata cu asemenea cuvinte frumoase, însemna că socotea aceasta ca un fel de plată. Perspectivele lui *monsieur* Caron de a primi bani lichizi în următoarele luni îi păreau îndoielnice.

Pierre aduse vorba despre necazurile sale. Livrarea armelor pentru Saratoga aproape îl ruinase şi, pînă la venirea sumelor pomenite în scrisoarea Congresului, avea nevoie de credit. N-ar putea Franklin să-i avanseze o sumă în contul mărfurilor şi a ordinelor de plată promise de Congres ? Îşi descrise necazurile mai mult în glumă. Presupunea că, în felul acesta, va putea cel mai bine să-l influenţeze pe bătrînul umorist şi povestitor de anecdote. Încheie cu un gest de cerşetor bine jucat :

— *Date obolum Belisarrio* [1].

Franklin îşi spuse că *monsieur* Caron nu greşea cu totul cînd cita „Făceţi-vă pomană cu Belizariu", deoarece sărăcise într-o oarecare măsură ca şi Belizariu, datorită serviciilor pe care le adusese statului.

[1] „Faceţi-vă pomană cu Belizariu". După o legendă, generalul bizantin Belizariu, care a adus mari servicii imperiului, după ce a căzut în dizgraţia lui Justinian şi-a pierdut vederea şi a fost silit să cerşească.

Dar teatrul pe care-l juca acest om îmbrăcat bine, aproape excentric, care-şi cerea banii într-un fel atît de nedemn, îi inspiră silă. S-ar fi putut justifica în faţa Congresului dacă i-ar fi avansat lui Pierre o sumă nu prea mare, dar oare nu se zbătea el însuşi permanent în greutăţi ? Şi la urma urmei, nu era sarcina lui să-l ajute să-şi încaseze banii.

— Înţeleg situaţia dumneavoastră, stimate prietene, spuse el. Dar, vedeţi, noi, emisarii Statelor Unite, nu sîntem bancheri. Am încălca instrucţiunile noastre dacă am lua asupra noastră asemenea funcţii. Şi, după plăcuta scrisoare a Congresului, aveţi şi fără asta speranţe întemeiate că în curînd veţi fi răsplătit pentru toată străduinţa dumneavoastră.

Franklin vorbea prietenește şi cu simpatie, dar vorbele lui nu permiteau continuarea discuţiei. Pierre îşi luă rămas bun.

Şedea în casa sa uriaşă, în minunata sa cameră de lucru, cu scrisoarea de laude în faţă. „Vorbe, vorbe, Caprice", spuse el căţelei şi încuie scrisoarea în sipet, laolaltă cu manuscrisele, chitanţele, documentele, scrisorile de dragoste.

Răspunsul Curţii de la Madrid sosi mai repede şi mai precis decît şi-ar fi dorit Louis. Carlos trimitea vorbă că, deocamdată, Spania nu va lua parte la o alianţă cu coloniile engleze din America, dar un pact între Franţa şi americani nu numai că nu-i displăcea, ci îi era chiar binevenit.

Acum principala obiecţie a lui Louis se năruise şi Toinette îi ceru insistent să-şi ţină în sfîrşit făgăduiala. Trebui din nou să convoace o conferinţă şi să dea voie Toinettei să fie de faţă.

Maurepas declară că există marea primejdie ca americanii, dacă erau prea mult amînaţi, să accepte totuşi propunerile engleze.

— Ar trebui să cerem imediat doctorului Franklin asigurarea că va refuza orice propunere a Angliei, care ar prevedea reunirea coloniilor cu metropola, propuse Vergennes.

— De ce ne-ar da *monsieur* Franklin o asemenea asigurare ? întrebă Toinette, dînd dispreţuitoare din umeri.

— S-ar găsi o cale, adăugă Maurepas.

Şi Vergennes întregi :

— Dacă ne-ar fi îngăduit să comunicăm americanilor că regele se angajează să încheie alianţa, sigur că şi doctorul Franklin ar fi dispus să ne dea asigurările cuvenite.

Vorbise adresîndu-se Toinettei. Aceasta îl privi pe Louis. Tăcură cu toţii.

— Se poate avea încredere în cuvîntul unui rebel ? întrebă în sfîrşit Louis nemulţumit.

— Nu preţuieşte cît un cuvînt regesc — spuse Maurepas — dar doctorul Franklin este considerat de lumea întreagă ca un om de cuvînt

— De fapt, nu există altă cale, repetă Vergennes.

— Aţi auzit, sire, spuse Toinette, apoi îl îndemnă: Vă rog , pronunţaţi-vă !

Louis se frămîntă pe scaun, trase zgomotos aer în piept. Mormăi :

— Ei bine, ei da !

Ceilalţi răsuflară uşuraţi.

Dar el, observînd aceasta, adăugă în grabă :

— Dar nu mă angajez cu nici un termen, auziţi, *messieurs*. Este o promisiune generală, neconcretizată, şi să fiţi prudenţi în tratativele cu rebelii. Nu trebuie forţat nimic. Să nu uitaţi asta, *messieurs*. Fiecare paragraf trebuie cîntărit cu grijă.

— Aveţi încredere în noi, sire, îl linişti Maurepas. Miniştrii dumneavoastră nu sînt oameni pripiţi.

Dar, chiar în aceeași zi, Maurepas și Vergennes se porniră pe treabă.

Monsieur Gérard se întîlni din nou conspirativ, pe după uși zăvorîte, cu cei trei emisari. Amintindu-și de insistența răuvoitoare cu care Louis le poruncise ca tratativele să rămînă secrete, Gérard ceru domnilor să-și dea cuvîntul de onoare că vor păstra tăcerea cea mai adîncă asupra celor ce avea să le comunice. Arthur Lee răspunse că în America nu era obiceiul ca cineva să-și dea cuvîntul de onoare, cuvîntul singur era suficient. Dar doctorul Franklin spuse :

— Dacă doriți, vă dau cuvîntul meu de onoare.

Apoi *monsieur* Gérard declară că avea să le pună trei întrebări. Prima : Cum trebuie să procedeze Curtea de la Versailles pentru a dovedi emisarilor sincerul său respect față de cauza americană și a-i împiedica să dea ascultare propunerilor Marii Britanii ? A doua : Ce ar trebui să se facă pentru a convinge Congresul și poporul Statelor Unite de acest respect și a-l împiedica să primească propunerile Marii Britanii ? A treia : Ce ajutor practic așteaptă Statele Unite de la guvernul francez ?

Franklin zîmbi amabil și se pregăti să răspundă. Dar Arthur Lee declară, pripit și sever, că răspunsul la niște întrebări atît de importante cere timp de gîndire. *Monsieur* Gérard răspunse că de fapt domnii avuseseră un an de zile timp să judece problemele.

— Totuși, trebuie să cerem în orice caz încă o oră, declară neînduplecat Arthur Lee.

Monsieur Gérard declară că-și va permite să vină să ia răspunsul peste o oră și plecă.

Doctorul Franklin se așeză și începu să scrie răspunsurile la cele trei întrebări ; între timp, Silas

Deane şi Arthur Lee ajunseră la un schimb violent de cuvinte. Franklin îi rugă :

— Vă rog mai încet, domnilor, şi scrisc mai departe.

Monsieur Gérard se înapoie şi Franklin îi citi răspunsurile. La prima : Delegaţii propuseseră mai de mult un pact de prietenie şi de schimburi comerciale. Încheierea grabnică a unui asemenea pact ar pune capăt nesiguranţei delegaţilor, le-ar da destulă încredere în prietenia Franţei şi le-ar permite să respingă orice propuneri de pace ale Angliei, care n-ar avea la bază recunoaşterea libertăţii şi a indepedenţei totale a Americii. La a doua : Un împrumut mai important ar fi în ochii Congresului şi ai poporului o dovadă destul de grăitoare a prieteniei Curţii de la Versailles. La a treia : Trimiterea imediată a opt vase de război ar da Statelor Unite posibilitatea să-şi apere coastele şi comerţul şi să nu dea ascultare propunerilor de pace ale Angliei.

Mr. Lee mai voia să adauge cîte ceva. Dar Franklin se întoarse cu faţa spre el şi-i făcu semn cu mîna, politicos, dar în aşa fel încît Lee amuţi.

Monsieur Gérard se declară mulţumit cu răspunsurile. Apoi, fără pauză, continuă :

— Am onoarea, domnilor, să vă comunic că guvernul meu este dispus să încheie cu dumneavoastră pactul dorit. Se ridică în picioare, dar şi cele ce urmau le rosti uşor, de parcă ar fi vorbit despre vreme. Sînt împuternicit, *messieurs*, să vă dau cuvîntul maiestăţii-sale că vom încheia tratatele, cel de amiciţie şi cel comercial, precum şi pactul ofensiv şi defensiv care să garanteze neatîrnarea dumneavoastră, cu condiţia ca şi dumneavoastră să vă obligaţi să nu încheiaţi o pace separată cu Anglia şi să nu renunţaţi singuri la independenţa dumneavoastră.

Franklin reuşi să-şi stăpînească emoţia. Ceilalţi doi însă săriseră în picioare. Arthur Lee voi din nou să vorbească, dar şi de data aceasta Franklin îl potoli cu o singură mişcare a capului.

Apoi, fără grabă, Franklin se ridică în picioare şi spuse liniştit, cu vocea domoală :

— *Monsieur,* vă dăm această asigurare.

— Vă mulţumesc, doctore Franklin, spuse *monsieur* Gérard. Nu-mi mai rămîne decît să vă felicit pe dumneavoastră şi pe colegii dumneavoastră că această chestiune s-a terminat cu bine. Sper că legătura dintre ţările noastre va fi trainică şi folositoare pentru ambele părţi.

Se înclină adînc în faţa lui Franklin, mai puţin adînc în faţa celorlalţi doi şi plecă.

Abia acum Franklin răsuflă uşurat şi fericit. Strînse neobişnuit de cald mîna lui Silas Deane şi apoi, cu puţină şovăială, şi pe a lui Arthur Lee. Acesta voi să vorbească. Dar Franklin spuse părinteşte :

— Tăceţi ; de parcă ar fi vorbit cu un copil necuviincios.

Toate acestea se petrecură la 8 ianuarie, la treizeci şi cinci de zile după sosirea ştirii despre Saratoga.

Acum, cînd ajunseseră atît de departe, Silas Deane îşi aminti de *monsieur* Beaumarchais şi de dorinţa lui de a fi de faţă la semnarea pactului. Pînă astăzi se temuse să-l informeze pe Franklin despre aceasta. Dar acum, cînd ziua încheierii tratatului se apropiase atît de mult, trebuia să amintească de dorinţa lui *monsieur* de Beaumarchais.

Franklin se întunecă la faţă. Una din condiţiile principale ale pactului, spuse el, era păstrarea secretului. Dacă s-ar admite prezenţa lui *monsieur* Caron,

s-ar putea tot atît de bine anunța încheierea alianței prin crainici. Intimidat, Silas Deane nu mai îndrăzni să insiste asupra cererii lui Pierre.

Dar pretenția neobrăzată a lui Pierre îi dădu o idee doctorului. Dacă printre prietenii săi francezi se găsea vreunul care într-adevăr să-și fi adus aportul la făurirea tratatului, acela era prietenul său Dubourg. El fusese cel care inițiase întîlnirea cu regina. Dacă ar fi vorba să invite vreun francez la semnarea documentului, atunci numai pe Dubourg l-ar invita.

Franklin obținu o aprobare în doi peri de la Gérard și se duse la Dubourg. Nu-și văzuse prietenul de o săptămînă. Îl găsi în pat, așezat printre perne multe, tras la față, răsuflînd din greu, transpirat, cu boneta pe cap. Era îngrijit de un servitor bătrîn și de un infirmier. Se vedea bine că venirea lui Franklin îi făcea o bucurie nespusă, îl aștepta de mult. Nerăbdător, cu mîna lui ofilită făcu semn slujitorilor să-l lase singur cu prietenul.

Văzîndu-l astfel culcat, Franklin își dădu de îndată seama că nu se înșelase cînd i se păruse a vedea la el trăsături hipocratice. Acum oricine putea observa că Dubourg nu mai avea mult de trăit.

— Totul merge de minune, dragul meu, îl informă el. Excelenta dumitale idee a dat roade. Nu degeaba m-am întîlnit cu regina. Acum e mai mult ca sigur că tratatul va fi semnat.

Dubourg, foarte bucuros, răsuflă și mai zgomotos, apoi bolborosi un citat latin, un vers de Horațiu: *Hoc erat in votis*, așa mi-am dorit-o.

Dar Franklin îi pregătise o supriză. Textul oficial al convenției franco-americane trebuia să fie, ca și toate documentele de stat, redactat în limba franceză. Emisarii cercetaseră atent fiecare cuvînt și fiecare nuanță a lui, doctorul Franklin, în ce-l

privea, ceruse oamenilor săi de încredere, lui *madame* Brillon şi abatelui Morellet, sensul exact al anumitor expresii. Dar ştia ce traducător pasionat era prietenul său Dubourg şi de aceea scoase la iveală proiectul tratatului, declarînd că se vedea din nou silit să-i ceară un serviciu şi anume sfatul său competent asupra redactării diferitelor paragrafe din proiectul de tratat.

Dubourg reacţionă aşa cum şi-o dorise Franklin : prinse viaţă. Franklin începu să citească. Dubourg încercă, desigur fără rezultat, să şadă şi mai drept, horcăi mai puţin şi ascultă cu încordare. La un moment dat făcu un violent semn cu mîna ca să-l întrerupă pe Franklin şi rosti cu greu. *De quelque nature qu'ils puissent être, et quelque nom qu'ils puissent avoir,* oricare ar fi natura lor şi oricare ar fi numele lor, iar Franklin notă fraza sîrguincios şi cu bunăvoinţă, deşi o socotea de prisos. *Les états du roi,* statele regelui, îl întrerupse din nou Dubourg şi mai nerăbdător, iar Franklin înţelese că voia să treacă cuvintele acestea în locul celor *les dits États,* statele menţionate, pe care nu le găsea destul de clare. Mai făcu cîteva propuneri de felul acesta şi Franklin le însemnă pe toate, mulţumi pentru toate şi gîndi în sinea lui despre toate că erau neesenţiale şi că nu va ţine cont de nici una din ele.

Apoi îşi făcu cu glas tare reproşuri că-şi obosise atît de mult prietenul bolnav. Dar cum Dubourg avea impresia că se întrema văzînd cu ochii, spera şi el că sforţarea făcută nu avea să-i strice. În orice caz, Dubourg trebuia să se îngrijească ; ziua semnării tratatului era aproape şi Dubourg trebuia neapărat să fie de faţă la realizarea alianţei pe care el o plănuise.

Franklin se aşteptase ca ştirea aceasta să provoace ori moartea subită de fericire, ori o îmbunătăţire simţitoare a stării lui Dubourg. Cea de a doua ipoteză se adeveri. Dubourg încetă să mai horcăie, reuşi să se proptească mai drept în perne, îşi dădu cu mîna tremurîndă scufia pe ceafă.

— Vorbiţi serios ? întrebă el. Eu, bătrîn botanist, să fiu de faţă cînd dumneavoastră şi regele Franţei... ?

— Probabil că el n-o să vină în persoană — observă Franklin — dar prezenţa lui nu mi se pare atît de importantă ca a dumitale.

Dubourg apucă mîna lui Franklin, o strînse, o strînse cu toată puterea, dar strînsoarea era slabă.

Cîteva zile mai tîrziu, cînd Franklin veni la dejun, găsi masa pusă ca de sărbătoare. Era a şaptezeci şi doua sa aniversare. William era totuşi un băiat bun şi plin de atenţii faţă de bunic. Îi pregătise şi cîteva cadouri, daruri mărunte, pline de atenţie, hîrtie de scrisori, pene, creioane, aşa cum îi plăceau lui Franklin şi cum se găseau cu greu în Franţa.

De altfel şi în acest an William ar fi uitat de aniversare dacă nu i-ar fi adus aminte Silas Deane. Admiraţia lui Silas Deane pentru cel mai mare dintre compatrioţii săi crescuse şi mai mult de cînd Franklin obţinuse promisiunea Curţii din Versailles că tratatul va fi încheiat. În afară de aceasta, avea nevoie de sprijinul lui Franklin din cauza situaţiei pe care i-o creaseră intrigile lui Arthur Lee faţă de Congres. Îi părea bine că înainte de a se întoarce în America mai avea o dată prilejul să-şi dovedească admiraţia faţă de doctor amintind tuturor, cu un zel plin de bune intenţii, aniversarea marelui om.

Cînd, după dejun, se serviră gogoşi din făină de hrişcă, pe care Franklin le mînca cu plăcere şi fără do măsură — Silas Deane se prezentă în persoană, demn şi glumeţ, declarînd că în anul acesta, după ce marele lor coleg obţinuse un succes diplomatic atît de extraordinar, emisarii ţineau neapărat să-i înmîneze un dar. Cîţiva oameni voinici aduseră două lăzi mari, le desfăcură şi scoaseră la iveală volume impunătoare legate în piele maron : cinci, zece, douăzeci de volume, din ce în ce mai multe ; era l'*Encyclopédie*, acel *Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* [1], toate cele douăzeci şi opt de volume, plus cele trei volume suplimentare şi cele trei volume de gravuri.

Faţa lată a lui Franklin se lumină.

— Asta este într-adevăr o surpriză şi o bucurie, spuse el şi strînse mîna lui Silas Deane. De mult îmi doresc l'*Encyclopédie*, dar nici în vis n-aş fi îndrăznit să mi-o cumpăr.

L'*Encyclopédie* era o operă foarte scumpă ; deşi tolerată, oficial era interzisă, şi pentru cumpărarea ei pe sub mînă trebuia să se plătească o mie două sute pînă la două mii de livre.

După ce plecă lumea, Franklin cercetă cu ochi duioşi volumele grele, masive. Le mîngîia gînditor, aproape drăgăstos. Unii dintre prietenii săi posedau marea operă, o consultase de multe ori, era obişnuit cu ea. Oameni care-i erau apropiaţi se numărau printre colaboratorii ei, Helvetius, Turgot, Marmontel, Raynal, Necker, apoi alţii pe care-i cunoştea numai după numele lor răsunătoare, Voltaire, Rousseau, Buffon. Spiritul Franţei, al Europei, mai tot ceea ce fusese gîndit şi creat de cînd exista o istorie a gîndirii se găsea cuprins între aceste scoarţe de culoare închisă.

[1] Dicţionar comentat al ştiinţelor, artelor şi meşteşugurilor.

Redactorii acestei importante opere, d'Alembert şi Diderot, învinseseră greutăţi neînchipuite. Oricine îşi amintea cum, la timpul său, avocatul general al Parlamentului Parisului îi declarase atei, rebeli şi corupători ai tineretului pe toţi cei ce participaseră, ca autori sau colaboratori, la această operă şi-i ameninţase cu pedepsele cele mai aspre, cum d'Alembert dăduse atunci prudent înapoi şi cum Diderot lucrase mai departe cu încăpăţînare, obţinînd în cele din urmă ca opera să fie tolerată pe tăcute de guvern, să fie tipărită şi răspîndită.

Franklin îşi aminti zîmbind uşor de întîlnirea cu Diderot pe care o avusese cu cîţiva ani în urmă. Îi făcuse o vizită. Marele scriitor, căsătorit cu o femeie gălăgioasă şi vulgară, trăia într-o dezordine de nedescris. Îl primise cu căldură şi-l reţinuse ore întregi, povestindu-i cu pasiune despre munca lui. Din cînd în cînd, femeia îşi vîra capul pe uşă, strigîndu-i să termine odată şi să vină la masă. Dar mai întîi să facă bine să-şi expedieze musafirul. Ţipetele zgripţuroaicei nu-l împiedicaseră pe Diderot să-i citească manuscrisul la care tocmai lucra, un studiu despre filozofia lui Seneca. Citise şi povestise timp de aproape patru ore, Franklin aproape că nici nu vorbise şi cînd femeia, furioasă şi ameninţătoare, îl mai chemă o dată la masă, Diderot îşi luă rămas bun cu cuvintele :

— Mi-a făcut plăcere, doctore Franklin, să cunosc părerile dumneavoastră.

Încă de pe atunci îşi dăduse seama, şi mai tîrziu pricepuse mai bine, că Diderot era posedat de munca lui. Dar nici nu se putea închipui o muncă mai utilă şi mai pasionantă. În tot timpul activităţii sale pentru l'*Encyclopédie*, Diderot fusese cu un picior în Bastilia, îşi pusese în joc liniştea, siguranţa, viaţa. Îşi apărase opera împotriva bisericii, a autorităţilor, a Sorbonnei, împotriva atacului unit al tuturor obscurantiştilor şi

iată, în faţa lui Franklin se afla acum *l'Encyclopédie*, terminată, gîndire materializată, cartea de căpătîi a epocii, biblia ei, suma cunoştinţelor ei. O fortăreaţă a tuturor ideilor revoluţionare, progresiste, un arsenal uriaş din care raţiunea putea oricînd extrage arme noi împotriva superstiţiei şi prejudecăţilor. Volumele acestea erau tunuri cu care raţiunea trăgea asupra puternicei cetăţi a prostiei privilegiate, a ideilor moarte şi a instituţiilor depăşite ale trecutului. Avusese dreptate acel procuror general care, în faţa Parlamentului din Paris, denunţase pe colaboratorii operei ca pe nişte conspiratori porniţi să întroneze materialismul, să distrugă religia şi să dezlănţuie pretutindeni în lume spiritul independenţei. Independenţa Americii n-ar fi putut fi cucerită fără armele ideologice care se găscau strînse şi bine orînduite în această *Enciclopédie*.

Ochii lui Franklin lunecau mecanic peste paginile frumos tipărite. Nu se gîndea la ce citea ; era emoţionat de atotputernicia raţiunii. Scriitorul Benjamin Franklin era mîndru de nemaipomenita realizare scriitoricească aflată în faţa lui şi care intervenise activ în istoria globului pămîntesc şi intervenea zi de zi tot mai mult. Benjamin Franklin era un om cu sînge rece ; dar acum sufletul lui cînta : raţiunea, raţiunea, raţiunea. Ceea ce avea în faţă era un monument al raţiunii, mai trainic decît bronzul.

Ochii călăuzeau spre creier cuvinte franţuzeşti, dar gîndurile sale erau engleze. Se gîndi, oarecum înveselit, că principiile de bază ale marii opere erau englezeşti. Că ştiinţa înscamnă putere spuseseră pentru prima dată compatrioţii săi, englezii, englezul Francisc Bacon. Ideea utilităţii ştiinţei se născuse şi crescuse sub cerul Angliei.

Dar ceea ce făcuseră francezii din ideile engleze era de admirat. Logica ascuţită, consecventă, eman-

ciparea față de autoritățile trecutului, combativitatea strălucitoare a gîndirii lor, astea le aparțineau în întregime francezilor. „Un Voltaire n-o să creăm noi așa curînd — gîndi el — va trebui să ne mulțumim cu un Franklin. În schimb sîntem primii care nu numai că am gîndit aceste idei, ci le-am și pus în practică. Noi știm să așteptăm și să alegem momentul potrivit!"

Se simțea înrudit cu toți cei ce creaseră opera aceasta, indiferent dacă erau englezi sau francezi, teoreticieni sau oameni de acțiune. Răspîndiți prin toate națiunile, ei formau republica savanților și el era mîndru și umil totodată, un cetățean al acestei republici.

Raționea, raționea, raționea.

Se mai simțea îndatorat față de oamenii aceștia pentru bucuria dumnezeiască ce i-o pricinuiau metodele lor spășite, viclene. Căci multă răbdare și viclenie folosiseră Diderot și ai săi ca să adoarmă pe cenzori într-atît, încît să închidă totuși un ochi, ca să lase să apară l'*Enciclopédie*, în ciuda atacurilor turbate ale clerului și a interdicției procurorului. Concesii, bineînțeles, au trebuit să facă. Franklin răsfoi articolele în care desigur că cenzorii căutaseră cu cea mai mare atenție lucruri nepermise. Articole ca „Creștinism", „Suflet", „Libertate de voință" erau toate prezentate în așa fel, încît nici cel mai ortodox teolog nu se putea supăra. În schimb, în alte locuri, sub titluri nevinovate, erau demonstrate, cu argumente invincibile, adevăruri nepermise. Cine ar fi căutat argumente științifice împotriva imaculatei concepții la cuvîntul „Juno"? Iar la cuvîntul „glugă" argumente împotriva călugărilor și a mănăstirilor? Și cine ar fi căutat argumente împotriva religiilor revelate la cuvîntul „vultur"?

Undeva, în numeroasele volume, trebuiau desigur să se găsească instrucțiuni despre felul cum se puteau trage cele mai mari foloase din lectura lor. Franklin căută în bogata sa memorie. Desigur că modul de întrebuințare nu se găsea nici în cuvîntul introductiv al lui Diderot și nici în prefața lui d'Alembert. Deodată îi veni în minte, îl putea găsi la cuvîntul *Encyclopédie.*

Franklin căută cuvîntul. „Desigur că în toate articolele principale trebuie respectate cu grijă prejudecățile politice și religioase. În schimb, se pot face referiri la alte articole care ies mai puțin în evidență și în ele se pot aduce argumente hotărîtoare ale rațiunii împotriva prejudecăților. Astfel se ivește posibilitatea de a nărui clădirea de lut și a risipi praful și vechiturile. Metoda aceasta de a lumina oamenii asupra rătăcirilor lor nu stîrnește supărare și își face totodată în mod inevitabil efectul asupra celor înțelegători, influențînd și pe ceilalți în ascuns și pe nesimțite. Dacă această metodă este folosită cu dibăcie și cu socoteală, ea dă unei enciclopedii puterea să transforme modul de gîndire al epocii."

Franklin era cu totul de acord cu această strategie. Rațiunea trebuia să pătrundă încet în mințile unora și, de la aceștia, să se răspîndească treptat mai departe. A încerca distrugerea superstițiilor religioase ale maselor de pe o zi pe alta era stupid ; se puteau cel mult zdruncina temeliile societății. El însuși folosise aceleași argumente ca și *monsieur* Diderot cînd încercase să-l împiedice pe neînfricatul acela care voia să mături de pe fața pămîntului orice credință religioasă cu cartea sa agresivă despre rațiune.

Franklin zîmbi. Ce vicleni erau francezii, Voltaire și Diderot. Dar el, bătrînul Benjamin, era mai viclean. Nu fusese lucru ușor să încheie alianța. Regele nevîrstnic și mărginit observase de la început că pentru

monarhia lui era periculos să încheie un pact cu oamenii care-şi clădiseră statul pe principiile Enciclopediei. De-alde Maurepas şi Vergennes nu vedeau decît avantajele pe care alianţa le-ar putea aduce pentru ziua de azi şi în anul în curs ; cu toată abilitatea lor, nici nu bănuiau în ce afacere periculoasă se angajaseră. Şi bătrînul doctor simţea o adîncă mulţumire sufletească că-i păcălise, că reuşise cu atîta răbdare şi vicleşug să-l facă pe tînărul rege să încheie alianţa. Acum ieşea la lumină tot ceea ce stătuse ascuns între filele acestor volume periculoase. Acum se transformau în viaţă, în politică şi istorie.

Raţiunea, raţiunea, raţiunea.

Îşi luă volumele cu planşe. Contemplă cu pricepere şi plăcere cele nouăsprezece gravuri în cupru, care reprezentau uneltele şi operaţiile artei tipografice. Arta lui. Periculoasă artă. Ilustraţiile erau bune. Totul era reprezentat clar şi conştiincios.

Apoi aşeză volumele enciclopediei printre celelalte cărţi ale sale. Alese locul încet şi cu atenţie, cît mai la îndemînă. Ca să facă loc, scoase alte cărţi, le mută, se căţără, coborî, se aplecă, făcu ordine. Astfel, l'*Encyclopédie* îi prilejui şi un bun exerciţiu fizic.

Apoi se aşeză puţin obosit, cu ochii închişi, în fotoliul lui comod. Uneori clipea spre volumele de-abia aşezate în rafturi. Era o aniversare plăcută. Alianţa era asigurată şi aproape încheiată, în rafturile sale se înşirau frumoase, demne şi utile, volumele din l'*Encyclopédie* şi pe el îl aştepta o masă de aniversare la scumpa lui prietenă Marie-Félicité Helvetius.

Ştiind că era o speranţă nesăbuită, Louis spera totuşi, în adîncul inimii, că în ultima clipă se va întîmpla vreun eveniment care să-l salveze de la semnarea nesuferitei alianţe. De aceea încerca să amîne

pe cît putea încheierea oficială a alianței și se încăpățîna să caute nod în papură. Găsea în proiectele tratatului mereu alte formulări la care avea ceva de obiectat și rea-voința sa îl făcea să vadă în dosul unor cuvinte nevinovate intenții periculoase ale celeilalte părți semnatare.

Fără s-o știe, manevrele sale de amînare erau sprijinite de unul din delegații americani. Căci dacă Louis era cîrtitor și bănuitor, Arthur Lee în schimb era și mai pedant și neîncrezător. Amîndoi despicau în patru fiecare cuvînt din tratat.

Se introduseseră în tratat o serie de precizări care determinau ajutoarele pe care guvernul francez trebuia să le acorde americanilor, atît timp cît aveau să ducă singuri războiul. Deoarece însă, de îndată ce Anglia avea să afle de ratificare, ostilitățile aveau să izbucnească neîntîrziat, clauzele acestea erau, în fond, inutile. Dar ele dădeau, atît lui Louis cît și lui Arthur Lee, prilejul să-și exercite subtilitatea.

Arthur Lee sosea zilnic cu trăsura la Passy. O dată la două zile se supăra că Franklin nu-l primea imediat. Într-un rînd, găsi o copie a tratatului lăsată la voia întîmplării, într-o cameră în care un vizitator francez îl aștepta pe Franklin. Se plînse indignat de nemaipomenita lipsă de grijă a tînărului secretar William Temple. Franklin rămase o clipă dezorientat, apoi își apără nepotul. Dar după aceea, cînd rămase singur cu William, îi vorbi pe șleau, îi spuse că este lipsit de conștiință, un pierde-vară și că merită să fie dat afară în mod rușinos. William încercă să se apere în felul lui obișnuit, amabil. Dar Franklin spuse: „Taci" și-l privi atît de aspru, încît William păli și se opri în mijlocul frazei.

Cicălelile răuvoitoare fără de sfîrșit ale lui Arthur Lee îl exasperau pe Silas Deane. Dorea din tot su-

fletul măcar să-şi treacă numele pe tratatul de alianţă şi era din ce în ce mai chinuit de teama, aproape bolnăvicioasă, că înlocuitorul lui va sosi înainte de semnarea tratatului şi documentul va purta iscălitura noului venit. Asculta cu furie cum uscatul şi înăcritul Arthur Lee aducea mereu alte obiecţii lipsite de sens.

Şi Franklin ar fi dorit ca tratatul să fie încheiat cît mai curînd. Răsunetul victoriei de la Saratoga începuse să scadă, încheierea grabnică a tratatului era o necesitate politică. În America se aştepta cu încordare şi nesaţ ca mijloacele militare şi economice ale marii naţiuni franceze să fie puse la dispoziţia americanilor. Franklin îi vorbea politicos lui Arthur Lee şi-l ruga să nu facă atîtea *punctilios* [1]. Folosea însă cuvîntul arhaic „punctilio" pentru că i se părea mai blînd, mai politicos. Dar tocmai asta îl îndîrjea şi mai mult pe Arthur Lee.

— Cine face punctilios ? replică el. Tratatul ar fi de mult gata dacă dumneavoastră n-aţi contrazice din principiu orice cuvînt pe care-l rostesc.

Odată însă îşi pierdu şi liniştitul Franklin răbdarea. Introdusese o clauză prin care Franţa renunţa în mod clar la întreg continentul american, precum şi la toate insulele din sfera continentului pe care aliaţii le-ar cuceri eventual în cursul luptelor cu Marea Britanie. Erau pomenite insulele New Fundland, Cape Breton, Saint John, Anticosti şi Bermudele, excepţie făceau insulele Indiilor Occidentale. În ziua următoare, Arthur Lee găsise că formularea nu era destul de clară şi ceruse să se întocmească o listă exactă a tuturor insulelor în cauză. Şi pe asta o acceptase *monsieur* Gérard fără discuţii, dar întrebase, cu o umbră de supărare în glas, dacă în sfîrşit articolul IX era considerat definitiv, iar Franklin se grăbise să

[1] Obiecţii mărunte.

răspundă „Da". În ziua următoare însă, Arthur Lee declară că redactarea articolului IX tot nu era satisfăcătoare. Se folosea cuvîntul „a cuceri" ceea ce era incompatibil cu demnitatea şi virtuţile Statelor Unite. Nu era vorba de cuceriri, insulele ce urmau a fi ocupate trebuiau mai curînd considerate, încă de pe acum, ca viitoare părţi componente ale Statelor Unite. Propuse în consecinţă o formulare nouă, foarte complicată a articolului IX.

Silas Deane izbucni mînios :

— Asta e prea mult. Acum îi veni în ajutor şi doctorul. Se ridică în picioare, uriaş şi vînjos, în faţa pipernicitului Arthur Lee şi spuse :

— Ce-ţi închipui, tinere ? Alaltăieri *monsieur* Gérard ne-a făcut o concesie importantă, pe care guvernul său nu era de loc nevoit s-o facă în urma discuţiilor preliminare. Ieri am cerut lărgirea acestei concesii şi ne-a fost acordată, iar noi ne-am declarat satisfăcuţi în cuvinte neîndoielnice. Iar astăzi vii cu noi *punctilios*. Vrei să ne faci de rîs în faţa Franţei cu nehotărîrea şi pedanteria dumitale ?

— Am ştiut dinainte — răspunse Arthur Lee — că dumneavoastră o să vă uniţi din nou amîndoi împotriva mea. *Punctilios !* Şi dacă o să ne pierdem insulele din cauza lipsei dumneavoastră de grijă ? Ceilalţi doi tăceau încruntaţi. Bine, mă supun, spuse în sfîrşit Arthur Lee. Dar răspunderea cade toată asupra dumneavoastră.

— Să cadă, spuse. Franklin.

Între timp, Vergennes ţinuse cont, cu multă stăpînire de sine, de toate obiecţiile lui Louis şi, după ce îi prezentă proiectul tratatului pentru a şaptea oară, din nou cu numeroase schimbări, spera ca Louis să fie mulţumit cu toate mărunţişurile. Dar, cînd îi prezentă tratatul în această ultimă redactare, Louis declară senin :

— Aşa, acum am să mă apuc să cercetez trei zile totul în linişte.

Iar cînd ministrul, îngrozit, se prezentă peste trei zile, Louis mai însemnase cu multă grijă alte douăzeci şi trei de puncte a căror modificare o dorea.

Toinette, îmboldită de Maurepas şi Vergennes, asaltată de Vaudreuil, îl încolţi. Ceru cu tărie să nu mai amîne semnarea tratatelor, să se ţină în sfîrşit de cuvînt. Louis o privi, iar faţa sa tînără, grasă, oglindi supărare, viclenie şi tristeţe.

— Pactul în care mă avînt, *madame* — spuse el — este un pact cu diavolul. V-am promis şi mă ţin de cuvînt. Dar un asemenea legămînt nu e un fleac, vreau ca fiecare amănunt să fie bine socotit din punct de vedere politic, juridic şi moral.

— Vă gîndiţi de săptămîni de zile, sire, se înfierbîntă Toinette. Căutaţi scuze. Faceţi caz din fiecare nimic. Veniţi mereu cu noi fleacuri, mărunţişuri, nimicuri, îi azvîrli ea în faţă toate cuvintele franceze pe care le cunoştea ca să-i reproşeze meschinăria.

El se simţi ofensat.

— Dumneavoastră nu înţelegeţi, *madame*, îi replică pe cît putu de sever, şi se străduí să arate măreţ ca în tabloul lui Duplessis. Acest doctor Franklin al dumneavoastră este un avocat şi sforar de mîna întîi. El încearcă să mă tragă pe sfoară prin toate mijloacele. Dacă n-ar fi vorba decît de mine, aş fi cedat de mult, sătul de chiţibuşăriile lui. Dar e în joc poporul meu. Americanii au uitat să menţioneze una din insulele mele din Indiile de vest, deşi se află pe toate hărţile. În schimb, au trecut printre insulele pe care vor să le ia regelui Angliei una pe care n-o pot găsi pe nici o hartă. Consideraţi asta un nimic ? Spuneţi, consideraţi asta un nimic ? Pot să semnez aşa ceva ? În afară de asta, în tratatul de alianţă se pomeneşte de două ori de întreg cursul fluviului Mississippi. Cursul

lui trebuie să formeze hotarul dintre rebeli şi Spania. Şi izvorul acestui Mississippi nici n-a fost descoperit. Dacă aş lăsa să treacă aşa ceva, poate că dintr-o trăsătură uşuratică de condei aş răpi vărului nostru de la Madrid teritorii care sînt la fel de mari ca întreaga Austrie. Mărunţişuri, fleacuri. Dumneavoastră nu ştiţi ce vorbiţi, *madame*. Nu, aşa ceva nu semnez. Nu pot. În faţa conştiinţei mele şi a lui Dumnezeu, nu pot să răspund pentru una ca asta.

Îi tremura guşa.

Sosi o veste care răsturnă din temelii situaţia politică. Murise prinţul elector de Bavaria. Problema urmaşului său frămînta Europa.

Trimisul austriac, contele Mercy, se prezentă la Vergennes. Împăratul Josef poseda drepturi asupra celei mai mari părţi a Bavariei. Dar ele fuseseră obţinute într-un mod îndoielnic, existau numai pe hîrtie şi oricine ştia că regele Friedrich al Prusiei nu va sta cu mîinile în sîn dacă Habsburgii vor pune mîna pe Bavaria. În discuţiile avute în trecut cu Vergennes, Mercy accentuase că suveranul său conta pe sprijinul Franţei pentru valorificarea drepturilor sale. Pînă acum el se referise însă numai la legăturile de familie dintre Schönbrunn şi Versailles şi la tratatul de alianţă. Acum, cînd chestia devenea serioasă, realistul Josef oferea regelui Louis, prin Mercy, compensaţii foarte concrete în schimbul ajutorului său: Ţările de Jos, care aparţineau Austriei.

Alipirea provinciilor flamande, udate cu sînge francez, era un vechi vis al regilor Franţei şi Vergennes treburi să recunoască, în sinea lui, că oferta Habsburgilor era dibace şi mărinimoasă. Dar Josef cerea în schimb un aport uriaş: riscul unui război cît se poate de nepopular împotriva Prusiei. Drept care Vergennes se hotărî încă de la început să refuze oferta

lui Josef. De vreme ce nu se putea duce un război pe două fronturi, acceptarea ofertei lui Josef însemna menținerea neintervenției Angliei prin concesii mari și renunțarea la tot ce clădiseră cu atîta trudă. Însemna să renunțe la slăbirea Angliei și la sprijinirea Americii, însemna să accepte realipirea coloniilor americanilor la metropolă și să se afle față-n față cu o Mare Britanie întărită. Vergennes nu se gîndea să-și asume răspunderea pentru astfel de jertfe și pericole și nu se lăsă ispitit de o nouă ofertă a lui Mercy.

Dar ce avea să facă Louis ? Pînă acum sprijinise din toată inima politica austriacă dusă de miniștrii săi. Dar, oare, acum nu se va zăpăci ? Va putea rezista ispitei flamande și îndemnurilor Toinettei, care va încerca să-l înduplece zi și noapte, mai ales noaptea ?

Maurepas împărtășea îndoielile colegului său Vergennes. Amîndoi miniștrii se temeau însă mai presus de toate ca Louis să nu folosească chestiunea bavareză drept pretext pentru a amîna semnarea pactului american într-un viitor cît mai îndepărtat. Va încerca să se eschiveze de la o hotărîre clară în chestiunea intervenției habsburgice și va declara că atît timp cît nu a ajuns la o decizie în privința asta, nu putea încheia alianța cu americanii. Domnii trebuiau deci să obțină de la Louis un „nu" rapid și hotărît în chestiunea austriacă ; astfel era silit să spună „da" la pactul american.

Maurepas era în general optimist. Știa să-l ghicească pe Louis. Pactul cu rebelii era un păcat, dar sprijinirea lui Josef cel fără dumnezeu, într-un război ticălos dus împotriva lui Friedrich, tot păcat era. Iar Friedrich ședea departe, în palatul de la Potsdam, și-i lăsa în pace, Anglia însă se afla periculos de aproape, îi amenința în India sau în insule și comisarul ei se lăfăia obraznic la Dunkerque. Dacă e

să fie păcat, atunci mai bine un război împotriva Angliei decît împotriva Prusiei. Şi, în afară de asta, Maurepas mai pregătise pentru Louis, după cum îl încredinţa zîmbind misterios pe colegul său, un mic mijloc de presiune pe al cărui efect se putea bizui.

Miniştrii îl găsiră pe Louis prost dispus. El începu de îndată să vorbească de obligaţiile ce-i reveneau de pe urma tratatului cu Habsburgii şi era clar că nu voia să spună un „nu" desluşit lui Josef, ci să amîne răspunsul.

Vergennes argumentă că nu era cazul unui tratat deoarece nu era vorba de un război de apărare. Dacă Josef voia să-şi impună cu forţa drepturile sale foarte artificiale asupra Bavariei, atunci era vorba de un război de cucerire, de un război criminal. Maurepas explică de asemenea că un război împotriva Prusiei era condamnabil nu numai din punct de vedere moral, ci şi din cel al utilităţii. Cu Flandra sau fără Flandra, riscul era prea mare şi pe deasupra un astfel de război ar fi extrem de nepopular.

Louis răspunse că, în linii generale, le dădea dreptate domnilor şi că nimic nu-i era mai străin decît să se lase atras într-un război împotriva Prusiei. Pe de altă parte, nu voia să-i spună cumnatului său Josef care, după cum se vedea, dorea din toată inima să cucerească Bavaria, un „nu" grosolan şi nefrăţesc. În sfîrşit, mai trebuia ţinut cont de angajamentele pactului habsburgic şi-i era silă să se tocmească cu Josef dacă era sau nu un război de apărare. Deci trebuia să ridice obiecţii contelui Mercy, obiecţii şi iar obiecţii, amînînd mereu hotărîrea.

Cei doi miniştri nu găsiră asta recomandabil. Declarară că dacă nu i se refuză lui Josef de la început şi cu toată hotărîrea orice sprijin, acest prinţ atît de energic va ocupa de îndată Bavaria, războiul va

bate la uşă iar Josef va afirma, cu bună dreptate, că tocmai promisiunile în doi peri ale Franţei l-au determinat să pătrundă în Bavaria.

— Sire, spuneţi un *nu* răspicat, îl rugă Vergennes. Permiteţi-ne să respingem politicos şi hotărît propunerile lui Mercy.

Louis răsuflă zgomotos şi dădu din colţ în colţ. Maurepas îi făcu colegului său un semn cu ochiul şi recurse la acea mică presiune. Declară că politica şovăielnică pe care voia s-o adopte Louis era tocmai ceea ce aştepta ilustrul său cumnat. Cel ce şovăie poate fi atras. El, Maurepas, avea motiv să creadă că toată politica lui Josef izvora din convingerea că Louis nu era decît o unealtă în mîna lui. Iar cînd acesta ridică ochii, încruntîndu-se mirat, ministrul scoase din mapă copia unei scrisori şi i-o înmînă cu un zîmbet pe jumătate biruitor, pe jumătate îndurerat că lumea este atît de rea.

Era copia acelei scrisori în care împăratul Josef împărtăşise pe vremuri mamei sale impresiile despre firea lui Louis şi care fusese capturată de poliţia pariziană. Da, fusese o idee bună că Maurepas nu folosise scrisoarea atunci pe loc, ci o păstrase pentru o ocazie mai prielnică. Astfel Louis află abia acum, în clipa potrivită, ce credea despre el cumnatul său Josef.

„Louis este rău crescut şi cît se poate de nearătos — citi el. Nu-mi pot da seama ce foloase îi aduce ştiinţa moartă pe care a acumulat-o. Suferă de o serioasă incapacitate de a lua hotărîri şi este slab faţă de cei ce ştiu să-l intimideze."

Louis citi de cîteva ori, zîmbi amar şi dureros, totuşi se strădui să rămînă obiectiv.

— Poate că cumnatul meu Josef are dreptate — zise el — nu sînt prea deştept. Dar ştiu foarte bine că nu trebuie să mă las antrenat în războiul lui de

cuceriri. Şi dacă sînt incapabil să iau hotărîri, va vedea că de data asta nici el şi nici vreun altul, pe care l-ar pune la cale, nu va putea să mă intimideze. Fiţi pe pace, domnilor.

Vergennes întrebă repede dacă putea deci respinge propunerile lui Mercy. Louis şovăi o clipă, răsuflă zgomotos, răspunse :

— Ei da, ei bine.

Între timp austriecii nu stătuseră cu mîinile în sîn. Contele Mercy şi abatele Vermont se prezentară împreună la Toinette. În deceniile, ba chiar în secolele viitoare, nu se va mai ivi o ocazie atît de prielnică de a întări puterea ţărilor catolice. Acum sunase ceasul cel multaşteptat, cînd căsătoria Toinettei cu un Bourbon trebuia să dea roade. Acum Toinette trebuie să intervină în mod hotărîtor în istoria Europei, spre mai marea cinste a Domnului, a Habsburgilor şi a Bourbonilor. Şi îi vorbiră despre oferta generoasă a lui Josef de a-i ceda lui Louis provinciile flamande.

În timp ce domnii căutau s-o convingă, Toinette îşi aminti de convorbirea aceea ultimă, dulce-amară, cu fratele său, cînd acesta îi vorbise de îndatoririle ce-i reveneau prin naştere. Atunci nu-l înţelesese prea bine ; între timp crescuse şi prinsese gust pentru jocul ameţitor al înaltei politici. Acum o să-i arate trufaşului domn frate cine este ea. A izbutit cu America şi acum o să-i dea lui Josef Bavaria.

Ceru celor doi domni să-i expună toate argumentele potrivite ca să-l convingă pe Louis şi porni entuziasmată la treabă.

Îi expuse lui Louis că Friedrich al Prusiei va împiedica Austria să facă uz de dreptul său legal de a-şi rotunji posesiunile dacă Franţa nu va interveni. Friedrich se va afirma ca dictator al întregii Germanii. De şaptesprezece ani era, prin despotismul

şi firea lui autoritară, nenorocirea Europei. A-l ţine în frîu era sarcina lui Louis tot atît ca şi a lui Josef.

Louis se enervă chiar din prima clipă în care Toinette începu să vorbească. În chestiunea americană reuşise să-l ia prin surprindere ; dar în chestiunea austriacă era bine pregătit, n-o să-i mai meargă.

Răspunse scurt că Friedrich va opune o rezistenţă şi mai mare dacă Franţa va sprijini pretenţiile lui Josef.

— Dimpotrivă, sire — se înflăcără Toinette — singurul mijloc de a-l speria pe Friedrich şi de a împiedica războiul este să vă declaraţi acum de partea fratelui meu. Dar dacă o să staţi cu mîinile în sîn, o să ne atace pe noi pe la spate.

— Pe noi, spuse Louis amar. Pe noi, pe noi, repetă el. Vorbiţi despre despotismul lui Friedrich, *madame*, de caracterul său autoritar. Pe noi, pe noi. Dar cum stau lucrurile cu voi, vienezii ? Întîi familia dumneavoastră a atacat Polonia şi acum fratele dumneavoastră vrea să violeze Bavaria. Am ştiut întotdeauna, *madame*, şi v-o spun deschis : fratele nostru Josef are lăcomia unui despot şi a unui cuceritor. Dar niciodată nu mi-aş fi închipuit că planurile sale de cotropire ar putea găsi o apărătoare în regina Franţei.

Îl cuprinse mînia.

— Tăceţi, *madame* — strigă el deodată — să nu mă contraziceţi. De data asta n-o să mă faceţi să cedez. De data asta nu, ţipă el cu glas piţigăiat, de mai multe ori, furios, desperat.

Toinettei nu-i rămase altceva de făcut decît să plece fără nici un rezultat.

În acea primă consfătuire asupra sprijinirii pretenţiilor austriece, Maurepas şi Vergennes nu amintiră

dinadins nimic de alianţa americană. Acum, după ce Louis respinsese propunerile lui Josef, domnii sperau că tocmai prin aluzii la complicaţiile austriaco-bavareze vor reuşi să-l facă pe rege să semneze pactul american.

Se înfăţişară din nou împreună în audienţă. Vergennes expuse : faptul că Louis amîna mereu semnarea pactului american avea să-l facă pe doctor să-şi închipuie că Louis se gîndea serios la o intervenţie în favoarea Habsburgilor şi că dorea deci să renunţe la conflictul armat cu Anglia. Dar o astfel de presupunere îl va forţa de-a dreptul pe Franklin să încheie pace cu Anglia, atîta timp cît i se mai ofereau condiţii favorabile.

Louis nu-i privi şi nu răspunse nimic. Mîngîia mecanic statuetele de porţelan ale marilor scriitori ce se aflau pe birou, între el şi miniştrii săi.

Luă cuvîntul Maurepas. Respingerea propunerilor habsburgice, spuse el, iar vocea lui răsună mai insistentă ca de obicei, era doar hotărîtă. Louis n-ar trebui să mai prelungească şovăielile sale periculoase, ci să semneze pactul cu americanii.

Ceea ce îi înfăţişau acum domnii săi, o gîndise Louis singur de mult. Dar, acum cînd trebuia în sfîrşit să spună un „da" hotărîtor la pactul cu rebelii, inima şi limba îi erau ca împietrite. Se ridică în picioare, miniştrii, respectuoşi, se ridicară de îndată şi ei.

— Şedeţi, domnilor, îi îndemnă Louis. El însă umbla de colo-colo. Se opri în sfîrşit în faţa şemineului, mîngîie cu o mişcare uimitor de gingaşă a mîinii sale grase şi butucănoase grilajul artistic al şemineului. Mai aveţi ceva de spus, domnilor ? îi întrebă el pe cei ce şedeau în spatele lui.

Cei doi miniştri înşirau pentru a suta oară motivele care făceau necesară semnarea grabnică a con-

venţiei. Îi lăsă să vorbească şi ascultă numai cu jumătate de ureche. Apoi se întoarse la masă, se aşeză, îşi drese glasul. Acum voia să vorbească, să-şi exprime în cuvinte gîndurile, temerile şi ezitările. Dacă aventura americană se sfîrşea prost — şi era convins că pînă la urmă avea să iasă prost — cel puţin voia să poată spune, faţă de Dumnezeu şi faţă de sine însuşi, că vorbise şi prevenise din timp.

Începu să vorbească, mai întîi şovăielnic, apoi din ce în ce mai curgător. Ca un bun gospodar, aminti mai întîi de cheltuielile uriaşe pe care avea să le pricinuiască un război cu Anglia. Îl însărcinase pe *monsieur* Necker să-i prezinte un calcul al acestor cheltuieli şi-l avea aci, era vorba de aproape un miliard.

Un miliard, spuse el cu greu. Se ridică din nou în picioare şi le făcu aproape violent semn domnilor să şadă. Se apropie de glob ; vorbele i se rostogoleau încet de pe buzele groase. Închipuiţi-vă, domnilor : un miliard. Ce torent de aur. Am încercat să calculez ce lungime ar avea o linie formată din bănuţii unui miliard. Ar înconjura ecuatorul de douăsprezece ori şi jumătate. Imaginaţi-vă una ca asta, domnilor. Şi toţi banii aceştia să-i storc din ţara mea, pentru rebeli. Închipuiţi-vă cîtă foame şi mizerie înseamnă asta pentru supuşii mei, pentru fiii mei. Şi dacă o să mîrîie, dacă o să mă blesteme, ce le pot răspunde ? Un miliard pentru doctorul Franklin.

Domnii trecură împăciuitori peste aceste cuvinte prevestitoare de rău. Spuseră că *monsieur* Necker era un domn exagerat de prudent, ceea ce se şi potrivea la slujba lui. Dar suma era probabil exagerată, durata războiului fără doar şi poate supraapreciată şi, apoi, totul va fi plătit de Anglia. Franţa nu numai că nu va ieşi economiceşte slăbită din acest

război, dar chiar va înflori de pe urma veniturilor noilor pieţe pe care şi le va crea.

Louis nu se lăsa antrenat. Reveni spre masă, se aşeză greoi pe scaun şi, făcînd o sforţare, începu să vorbească despre temerile sale interioare. Fără să-i privească, înroşindu-se, vorbi despre teama sa permanentă, ascunsă, ca legătura cu rebelii să nu provoace rebeliune şi în Franţa. Cînd ofiţerii şi soldaţii vor fi luptat pentru aşa-zisa libertate, ar putea să se întoarcă cu inimile otrăvite şi să răspîndească fermentul răscoalei şi în Franţa. Îi venea greu să dea glas unor gînduri atît de lipsite de curaj. Se simţea de parcă s-ar fi despuiat în faţa acestor domni, ziua în amiaza mare.

După ce termină, domnii tăcură jenaţi. În cele din urmă, luă cuvîntul Vergennes şi lămuri, cu belşug de argumente juridice, că recunoaşterea Statelor Unite nu însemna de loc recunoaşterea principiilor expuse în *Declaraţia de Independenţă*. Maurepas merse atît de departe, încît să asigure cu cuvinte meşteşugite că războiul cu Anglia nu numai că nu va aţiţa spiritul revoluţionar din Franţa, ci că un asemenea război popular era mijlocul cel mai bun de a sustrage poporul de la idei subversive.

Louis şedea posomorît. Se spusese tot ce se putea spune în favoarea alianţei, se spusese, se repetase, se rumegase, erau argumente valabile. Dar el ştia că nu erau bune, că această cîrdăşie era blestemată şi se străduise acum să le spună în faţă domnilor miniştri, de ce. Dar domnii nu voiau să asculte, trăgeau de el şi-l tîrau, „aşa cum e tîrît viţelul la tăiere", îi veni în minte, îl tîrau şi trăgeau de el, iar el trebuia să cedeze. Totodată ştia că n-avea voie să cedeze, că încă de la început n-ar fi trebuit să-l lase pe acest Franklin să-i intre în ţară. Dumnezeu îi trimitea semne şi pedepse pentru că era atît de

slab. Din cauza slăbiciunii sale, care era păcat, Toinette nu rămînea gravidă şi probabil că din cauza păcatului său era sortit să fie ultimul Bourbon. Dar dacă se oţărea acum şi spunea „nu", apărea de partea cealaltă habsburgul şi-l atrăgea în războiul lui criminal. Josef scria, Toinette vorbea şi-l atrăgeau în război. Şi pentru că nu exista nici o ieşire, şi pentru că era osîndit să pună el însuşi umărul la prăbuşirea Bourbonilor, pentru că domnii aceştia şedeau aci în faţa sa şi aşteptau cu lăcomie un „da", va ceda acum şi va aproba pactul cu rebelii, cu toate că el ştie mai bine ce consecinţe va avea. Deocamdată mai şovăia şi nu reuşea să scoată un „da" din piept. Şedea încruntat şi se lăsă o tăcere lungă, apăsătoare.

— Este aproape o lună, sire — spuse rugător şi încurajator Maurepas — de cînd aţi dat doctorului Franklin cuvîntul dumneavoastră că o să semnaţi convenţia.

— Cred că prea ne pripim, răspunse Louis. Dar pentru că dumneavoastră amîndoi, şi regina, şi Parisul meu, pretindeţi asemenea grabă, renunţ la modificarea celor cincisprezece puncte care încă nu sînt aşa cum ar trebui.

— Pot aşadar, sire, să comunic delegaţilor americani — precizează Vergennes — că convenţiile vor fi semnate în forma în care se găsesc acum ?

— Ei da, ei bine, spuse Louis. Dar adăugă pe dată : Însă, înainte de a le semna, vreau să văd documentele originale. Mai cu seamă — hotărî el — să nu semnaţi dumneavoastră, conte Vergennes, ci *monsieur* Gérard. Nu vreau să dăm prea mare importanţă chestiunii. Şi băgaţi-le în cap domnilor americani : Nu trebuie să se afle nimic despre alianţă, nici o vorbă pînă ce convenţiile nu vor

fi ratificate şi trimise înapoi de aşa-zisul Congres al rebelilor.

— La ordinul dumneavoastră, sire, spuse Vergennes.

Chiar în aceeaşi zi, *monsieur* Gérard comunică emisarilor, în numele maiestăţii-sale, că tratatele puteau fi semnate în forma lor prezentă. Predase textul lui *monsieur* Paillasson, caligraful maiestăţii-sale, pentru ca să transcrie ambele documente în cîte două exemplare. Contele Vergennes avea să le prezinte o ultimă dată regelui şi apoi — spera ca poimîine — se putea trece la semnarea lor.

— Minunat, spuse Franklin, iar Silas Deane suspină uşurat.

Interveni însă de îndată Arthur Lee. Era desigur o neînţelegere, declară el încruntat. Nu-şi amintea ca delegaţii să fi aprobat ultima formă. El, cel puţin, nu-şi dăduse consimţămîntul. *Monsieur* Gérard răspunse, neplăcut surprins, că după cum înţelesese de la doctorul Franklin, domnii se declaraseră de acord cu ultima formă de redactare. În cazul acesta, probabil că doctorul Franklin pricepuse greşit, replică Arthur Lee. Silas Deane era indignat.

— Asta este regretabil, observă *monsicur* Gérard şi nu-şi ascunse nemulţumirea.

Nu fusese lucru uşor să facă pe maiestatea-sa să accepte tratatele în forma prezentă. Se temea că dacă vor prezenta regelui în ultima clipă noi propuneri de modificare, asta însemna periclitarea întregului pact.

— Nu e vina mea, spuse Arthur Lee, în mijlocul unei tăceri apăsătoare.

— Vă rog să vă formaţi noile dumneavoastră dorinţe şi obiecţii, domnule coleg, spuse sec doctorul Franklin.

Pe cînd cei trei ascultau consternaţi, Arthur Lee expuse într-o lungă cuvîntare că studiase mai îndeaproape articolele XII şi XIII din tratatul comercial şi constatase că nu corespundeau principiilor de bază ale reciprocităţii absolute, pe baza cărora trebuiau, conform înţelegerii iniţiale, să fie încheiate tratatele. Articolele obligau Statele Unite să nu perceapă taxe de export pe produsele ce plecau din porturile lor spre Indiile Occidentale. În schimb, Franţa se obliga doar să nu pretindă taxa de export la melasă, adică la produsul acela dulce, vîscos, care apare în procesul de producţie al zahărului.

— Atunci cum rămîne cu reciprocitatea ? întrebă Arthur Lee.

— Noi înşine am propus această formulare a ambelor articole, declară Franklin. N-aş vedea vreun al produs de export pe care Indiile Occidentale l-ar putea livra Americii.

— Asta poate acum — răspunse Arthur Lee — dar nimeni nu poate garanta că aşa va rămîne în veci-vecilor. Şi eu cred că tratatul trebuie să dureze.

Gérard cel calm, de o atît de diplomatică politeţe, se înfurie.

— Vă mai atrag încă o dată atenţia, *monsieur*, că propunerile de modificări pe care le faceţi abia în ultima clipă periclitează tratatul. Nu e de loc exclus ca maiestatea-sa să se plictisească de întreaga chestiune, dacă cereţi acum deodată alte completări la clauza cu melasa, şi vă spun cinstit că şi conţii Vergennes şi Maurepas s-au săturat pînă-n gît de toată această tocmeală.

Arthur Lee stătea în picioare cu braţele încrucişate, cu bărbia în piept, cu fruntea repezită înainte.

— Nu e vorba de adăugiri noi la clauza cu melasa — spuse el — este vorba de principiul reciprocității, de suveranitatea Statelor Unite.

— Scuzați, *monsieur* — replică Gérard — cred că regele Franței a făcut destul prin aceea că s-a declarat gata să apere suveranitatea Statelor Unite cu flota și armata sa. Pot să vă asigur că regele n-a avut intenția să pună în discuție suveranitatea Americii prin clauza privitoare la reciprocitate în exportul de melasă.

Franklin, cu o extraordinară stăpînire de sine, spuse :

— Este vina mea, *monsieur* Gérard. Ar fi trebuit să-i dau ocazie lui *monsieur* Lee să-și expună obiecția mai întîi față de noi. Cred că astfel n-ar fi expus-o acum.

— Vă înșelați, doctor Franklin, protestă *Mr.* Lee. Dar, oricum ar fi — continuă el — niciodată nu voi semna tratatele în forma aceasta. Așa cum este redactată acum clauza melasei — și vorbesc în numele Congresului Statelor Unite — este inacceptabilă.

Monsieur Gérard îl privi pe Franklin plin de compătimire și de respect. În nici un caz nu voia să lase să se prăbușească pactul pentru care se cheltuise atîta îngăduință, răbdare și vicleșug, din cauza lipsei de înțelegere a istericului cu care un Congres, după cîte se vedea nu prea priceput în ale guvernării, îl asociase pe venerabilul doctor Franklin.

— Am găsit o soluție, anunță el. Vă temeți — se adresă el lui Arthur Lee — ca nu cumva Congresul să se formalizeze de clauza cu melasa ?

— Desigur, *monsieur,* răspunse agresiv *Mr.* Lee.

— V-ar fi de ajuns — întrebă *monsieur* Gérard — dacă v-aș comunica în numele contelui Vergennes, printr-o scrisoare anexă, că pentru cazul cînd

Congresul n-ar ratifica clauza cu melasa, celelalte clauze vor rămîne totuşi în vigoare ?

— Aţi fi dispuşi — întrebă Arthur Lee — să încheiaţi un tratat separat în privinţa melasei ?

— Am fi, răspunse *monsieur* Gérard.

— Vă luaţi răspunderea ? întrebă insistent Arthur Lee.

— Îmi iau răspunderea, replică Gérard.

— Şi veţi declara în scrisoare că ea face parte integrantă din tratate ?

— Am s-o declar, afirmă Gérard.

— Oare am înţeles bine, *monsieur ?* — rezumă Arthur Lee — chiar dacă Congresul va refuza, precum mă tem, să renunţe la taxele de export pentru toate produsele noastre în schimbul abrogării din partea dumneavoastră a taxei de export la melasă, restul clauzelor din tratatul comercial vor rămîne neatinse, fără a mai vorbi de tratatul de alianţă ofensiv-defensiv, care va rămîne valabil aşa cum este, cu toată respingerea articolelor XII şi XIII, respectiv a clauzei melasei din tratatul comercial ? Asta aţi vrut să spuneţi.

— Întocmai, *monsieur* — răspunse Gérard şi adăugă cu o uşoară nerăbdare — aprobat, acceptat, de acord.

— Asta îmi ajunge, afirmă Arthur Lee şi lăsă în jos braţele.

— Va să zică a fost lichidat şi acest *punctilio,* încheie Franklin.

Monsieur Gérard le mai promise o dată că-i va înştiinţa imediat ce documentele vor fi gata de semnare şi-i rugă să fie pregătiţi pentru poimîine. Apoi îşi luă rămas bun.

— Vedeţi, domnilor — spuse Arthur Lee după ce rămaseră singuri — chiar şi greutăţile cele mai mari pot fi învinse cu puţină răbdare şi rezistenţă.

Două zile mai tîrziu, la 5 februarie, Franklin scoase la lumină haina sa grea albastră de catifea de Manchester, pe care o purtase pe vremuri, cu mulţi ani în urmă, în faţa consiliului secret de coroană, cînd procurorul coroanei, Wedderborn, îl ocărîse atît de nemilos şi nici unul din cei treizeci şi cinci de domni din consiliul de coroană nu-i luaseră apărarea. Îmbrăcat cu haina aceasta porni spre Paris, însoţit de William. Se opri mai întîi la Dubourg. Îl trimisese ieri pe William să se intereseze dacă bolnavul putea să se scoale şi să se deplaseze la minister. Doctorul îşi manifestase îngrijorarea, dar Dubourg declarase autoritar că nu-şi schimbă intenţiile. Îl găsise într-adevăr înconjurat de medic, infirmier şi valet, îngrozitor de prăpădit, dar cu trupul şubred îmbrăcat în haina de gală.

Aspectul solemn al lui Franklin în haina lui albastră îl emoţionă, puse întrebări şi Franklin răspunse :

— Oricine trebuie să se străduiască — povesti el în felul său domol — să aleagă haina potrivită pentru ocazia şi locul potrivit. Asta am învăţat-o de la Carol cel Mare. Cînd s-a dus la Roma, la încoronare, s-a transformat dintr-un simplu franc într-un patrician roman.

Apoi povesti istoria hainei sale albastre şi, mîngîind drăgăstos catifeaua bogat brodată, spuse :

— Vezi, prietene dragă, îi datorăm hainei o compensaţie.

Dubourg zîmbi, dădu din cap cu convingere şi avu un acces de tuse care-l slăbi mult.

Doctorul preveni încă o dată pe Dubourg să nu iasă pe o zi de iarnă atît de urîtă. Dar Dubourg dădu supărat din mînă şi se pregăti să plece.

Sosi însă, cu sufletul la gură, un curier din partea lui *monsieur* Gérard. Fusese pînă la Passy, apoi venise în goană de acolo încoace. *Monsieur* Gérard comunica lui Franklin că semnarea trebuia amînată pentru a doua zi, din motive pe care doctorul le va găsi în scrisoarea alăturată. Îl dezbrăcară pe decepţionatul Dubourg şi-l puseră în pat. Franklin promise să vină să-l ia în ziua următoare. Dar le era tuturor clar că, după sforţările făcute, îi va fi imposibil să se scoale în ziua următoare şi să-l însoţească pe Franklin.

Cauza pentru care trebuia să se amîne semnarea era următoarea : *monsieur* Paillasson întocmise cele două documente în cîte două exemplare. Folosise preţiosul pergament pe care se scriau de obicei documentele de stat şi le întocmise cu toată grija pentru care era atît de preţuit. Cînd însă Louis reciti atent documentele, găsi că în tratatul comercial şi de prietenie, la pagina 3, rîndul 17, un punct era astfel făcut încît putea fi luat drept o virgulă. Louis ceru ca pagina să fie scrisă din nou şi apoi să i se prezinte încă o dată documentele. În felul acesta mai cîştiga o zi şi spera că în cursul acestei zile se va întîmpla ceva care să împiedice totuşi semnarea definitivă.

Nu se întîmplă nimic. Din contra, *monsieur* Paillasson îşi scrise încă o dată pagina cu răbdare, în aşa fel încît chiar şi ochiul cel mai critic să fie obligat să considere punctul de la rîndul 17 ca punct şi nimic altceva. *Monsieur* Vergennes se prezentă din nou, plin de răbdare, în faţa lui Louis cu ambele documente şi cu împuternicirile ce trebuiau semnate. Acesta suspină şi spuse :

— Ei da, ei bine, şi semnă.

Vergennes înmînă de îndată toate documentele lui *monsieur* Gérard, împreună cu o împuternicire din partea lui, şi deci şi a regelui, de a semna şi parafa tratatele de stat 1778/32 şi 1778/33.

La 6 februarie, exact la ora cinci după masă, cei trei emisari însoţiţi de William Temple se întrunirâ la *Hotel Lautrec,* în camera de lucru a lui *monsieur* Gérard. Doctorul Franklin purta tot haina sa albastră ; doctorul Dubourg însă nu-l mai putuse însoţi.

Tratatele erau pregătite pe masă, lîngă ele se afla sigiliul regelui. La o altă masă mai mică aştepta secretarul lui *monsieur* Gérard.

— Da, doctore Franklin — spuse *monsieur* Gérard, şi părea foarte bine dispus — a sosit momentul. Dacă sînteţi de acord, trecem imediat la semnare.

Dar Arthur Lee îl reţinu cu o mişcare energică a mîinii. Îl privi pe Franklin şi, cum acesta tăcea, spuse :

— Cred că ar trebui mai întîi să facem un schimb de împuterniciri şi legitimaţii de acreditare.

— Avem acreditările ? întrebă cu jumătate glas Franklin şi William începu să le caute.

Monsieur Gérard, foarte rece, spuse secretarului :

— Pêcheur, arătaţi domnilor împuternicirea mea. Arthur Lee o citi cu atenţie. Apoi îi întinse numirea sa.

— Mulţumesc, spuse *monsieur* Gèrard fără s-o privească.

Dar Arthur Lee declară cu severitate :

— Îmi permit, domnule secretar de stat, să vă atrag atenţia că posed două împuterniciri. Mă aflu aci atît în calitate de trimis plenipotenţiar al Congresului pe lîngă Curtea din Versailles, cît şi în calitate de trimis plenipotenţiar pe lîngă Curtea din Madrid. Consideraţi mai just, *monsieur,* să-mi pun

semnătura alături de clauza secretă privitoare la eventualitatea intrării în pact a Spaniei, după ce voi fi semnat tratatele în întregul lor, sau să mă mulțumesc să semnez tratatele și să adaug la semnătura de pe tratatul de prietenie caracterul dublu al funcției mele ?

— Adăugați caracterul dublu al funcției, îl sfătui prietenos Franklin.

— Da, faceți așa, opinie Gérard.

— Deci am rezolvat și asta, spuse Arthur Lee. Acum se pune însă întrebarea, cum traduc cel mai bine în franceză titlul meu „Consilier juridic cu drepturi depline". Cred că un simplu „*Conseiller des droits*" ar fi cel mai apropiat de sensul englez.

— Permiteți-mi, *monsieur*, să vă încredințez că maiestatea sa preacreștină nu va contesta tratatul, indiferent cum l-ați semna, răspunse Gérard.

— Mulțumesc, zise Arthur Lee. Atunci n-ar mai rămîne decît un ultim preliminariu de îndeplinit. Vă rog să prezentați acea scrisoare care, conform înțelegerii noastre, completează ca parte integrantă tratatele, vreau să spun scrisoarea cu privire la reciprocitatea valabilă în toate cazurile în reglementarea taxelor vamale la exportul de melasă și a celorlalte.

— Pécheur, vă rog prezentați scrisoarea, spuse *monsieur* Gérard.

În timp ce Arthur Lee studia scrisoarea, *monsieur* Gérard spuse către ceilalți doi domni :

— Am datoria să vă cer încă o dată cu insistență, din partea contelui Vergennes, să nu se afle nimic despre încheierea pactului, înainte de a fi ratificat de Congres. Prin aceasta amînăm războiul cu cîteva săptămîni, care ne sînt absolut necesare pentru completarea înarmării noastre. Trebuie să repet că asigurarea tăcerii dumneavoastră a fost și este condiția preliminară a tratatului. Contele Vergennes nu cere

nimic în scris. El se mulţumeşte cu cuvîntul dumneavoastră, doctore Franklin.

Franklin plecă uşor capul.

Arthur Lee nu spuse nimic, ci se retrase lîngă cămin, încrucişîndu-şi braţele.

— Dacă sînteţi dispuşi, *messieurs* — spuse *monsieur* Gérard — putem semna.

Documentele se aflau pe o masă nu prea mare. *Monsieur* Gérard se aşeză pe un scaun de partea mai îngustă a mesei, doctorul Franklin stătea de cealaltă parte, cu ambele mîini sprijinite de masă, Arthur Lee lîngă cămin, iar Silas Deane alături de el. William Temple stătea modest lîngă secretarul Pêcheur. Acesta încălzi ceara de parafat şi o picură pe primul document. *Monsieur* Gérard puse sigiliul şi semnă primul exemplar.

Franklin privi la pendula din perete. Era ora 5 şi 22 de minute.

Stătea de partea îngustă a mesei, cu mîinile mari, roşii, uşor rezemate de ea, părul rar cădea pe haina albastră costisitoare, şi privea mîna lui *monsieur* Gérard, o mînă albă, îngrijită, cum sigila şi semna de patru ori. Îi creştea inima de bucurie. Aceasta, tocmai clipa aceasta o aşteptase atît de mult, 6 februarie, ora 5 şi 22 de minute. Afară era lapoviţă, în casă ardea un foc bun, luminările răspîndeau o lumină plăcută, secretarul Pêcheur încălzea ceara de sigilat, iar *monsieur* Gérard semna şi sigila. De dragul acestei clipe pornise el, Franklin, într-o călătorie atît de anevoioasă peste ocean, de dragul acestei clipe jucase timp de paisprezece luni de zile comedia filozofului rustic din Vestul sălbatic, cu blană şi haină cafenie, răspunsese cu răbdare la mii de întrebări neghioabe, avusese la Gennevilliers o convorbire vicleană şi nesăbuită cu femeia aceea frumoasă şi nesăbuită, cu mască albastră. Şi acum, în

sfîrşit, omul acesta semna, apoi va semna şi el, iar după aceea multe vase franceze vor porni în larg, cu multe tunuri şi mulţi oameni, mulţi francezi vor muri pentru ca Anglia să recunoască independenţa Americii. Regele, în numele căruia acest domn elegant semna tratatele, nu era prea deştept, dar înţelesese că era periculos să semneze un pact cu tînăra republică, duşmana oricărei autorităţi despotice. Tînărul Louis, grăsunul, se apărase cu mîinile şi picioarele să nu semneze convenţia, nu voise să recunoască independenţa celor treisprezece state, locuitorii lor erau în ochii lui nişte rebeli ; spusese nu şi iar nu. Era un rege absolut, rege al Franţei, nu răspundea faţă de nici un parlament, putea face ce voia. Dar, după cum se vedea, totuşi nu putea face ce voia, ci trebuia să facă ceva ce nu voia. Ceea ce era denumit în mod curent istorie mondială era mai puternic decît el şi-l dirija. Istoria avea deci o raţiune care obliga oamenii, de voie sau de nevoie, să se mişte într-o anumită direcţie. Bătrînul doctor privea cum mîna lui *monsieur* Gérard semna şi sigila, semna şi sigila, şi se simţea grozav de fericit şi totuşi ştia, în mijlocul fericirii sale, că era o nebunie dacă cineva îşi închipuia că făureşte singur istorie, şi mai ştia că rolul fiecăruia este supus legilor mersului înainte al omenirii. Că la urma urmei un om mare era silit să facă acelaşi lucru ca şi unul mic, doar poate mai repede sau mai încet, şi cel ce o făcea fără voie realiza tot atît cît cel ce o făcea de voia lui.

Monsieur Gérard era pe sfîrşite cu îndeletnicirea lui. Spuse politicos :

— Vă rog, doctore Franklin, şi-i indică fotoliul de pe partea mai largă a mesei.

Dar Franklin se așează pe scaunul mic pe care ședuse *monsieur* Gérard. *Monsieur* Pêcheur încălzi ceara de sigilat și se pregătea s-o picure pe document. Dar atunci se înghesui plin de zel William Temple. Voia să ajute la semnare, doar pentru ce altceva venise ? Iar Franklin sigilă și iscăli. Scrise cu grijă B. Franklin și de la B trecu artistic la F, își scrise numele cu multe înfloriturî și sigilă cu inelul ; era un sigiliu delicat cu spice, doi lei, două păsări și un animal legendar. De cealaltă parte a mesei privea *monsieur* Gérard : domnii Deane și Arthur Lee stăteau lîngă cămin privind și ei.

Apoi semnă Silas Deane. Se apropie de masă fericit și grăbit și se așeză pe scaun. Tînărul Temple îl ajută îndatoritor, încălzi ceara, îi întinse pana. Silas Deane spuse de mai multe ori din toată inima : „Mulțumesc" și-și așternu numele gros și citeț lîngă sigiliu. Apoi privi îndrăgostit și fericit documentul și semnătura sa. Înghițise multe amărăciuni în ultimul timp, dar simțea că bucuria clipei acesteia îl răsplătea din plin. Omul cel rău de acolo, care-i urmărea atît de încruntat mișcările, care îl hăituise ca zece draci și-l calomniase cu o pană otrăvită, nu-l putuse totuși împiedica să se afle acum aici în calitate de participant la convenția cu maiestatea-sa preacreștină și să-și pună semnătura și sigiliul pe tratatul cel mai de seamă al țării sale și al secolului. Semnă și sigilă ; acum era scris negru pe alb și fiecare putea citi : Silas Deane.

Apoi se apropie cu pași măsurați de masă Arthur Lee. Cu fața aspră, hotărîtă, se așeză țeapăn, crispat. William Temple vru să-i ajute, dar Lee spuse sever :

— Mulțumesc, domnule Franklin, pot s-o fac și singur.

Trecu destul de mult timp pînă puse pe cele patru documente sigiliul, numele său, titlul, dubla sa

calitate. Proceda cu grijă, francezii erau parteneri nesiguri, nu avea nici cea mai mică încredere în ei şi cel puţin el voia să fi făcut totul ca să le taie posibilitatea de a încălca tratatul. Ceilalţi, colegii săi, în loc să urmărească actul semnării, aşa cum ar fi fost de datoria lor, trăncăneau cu francezii şi singurul care părea să se intereseze de gesturile sale era puşlamaua îngîmfată de William. Nu numai că nu-l priveau, dar îl mai şi deranjau în timpul semnării cu convorbirea lor frivolă, dusă cu jumătate de glas.

Trase fără să vrea cu urechea.

— Aţi parcurs un drum lung, doctore Franklin — spuse *monsieur* Gérard — un drum greu, dumneavoastră şi americanii dumneavoastră, iar eu mă bucur că v-aţi atins scopul şi că documentul acesta a fost semnat şi parafat.

Dar Franklin răspunse :

— Nu eu am dus la realizarea acestui document, *monsieur*, ci victoria de la Saratoga.

Arthur Lee, în timp ce scria *Conseiller des droits*, îşi muşca buzele plin de dispreţ pentru atîta falsă modestie.

Între timp, *monsieur* Gérard declară :

— Nu, nu, doctore Franklin, fără atitudinea dumneavoastră inteligentă de espectativă şi fără extraordinara dibăcie tactică cu care aţi dus conversaţia cu regina, n-am fi reuşit niciodată să-l convingem pe regele nostru să-şi dea consimţămîntul.

Arthur Lee apăsă mai tare şi mai aprig linia lui T. Francezii aceştia confundau totdeauna America cu Franklin. De parcă acest bătrîn desfrînat ar fi reprezentat tînăra, virtuoasa republică. Dacă era vorba ca vreun american să reprezinte întreaga ţară, care altul era mai nimerit decît Richard Henry, fratele său, Richard Henry Lee, care prezentase pro-

iectul pentru declarația de independență ? Iată cum îngîmfarea doctorului *honoris causa* și judecata strîmbă a francezului îi înveninau chiar și clipa aceasta cînd semna, în numele țării sale, minunatul tratat.

Terminară. Priviră cu toții în tăcere cum *monsieur* Pêcheur aplică ceremonios și atent pe documente sigiliul cel mare al regelui.

Gérard puse în mîna lui Franklin cele două copii destinate Congresului. Franklin le trecu mai departe lui William Temple, fără a le acorda atenție. Arthur Lee ar fi preferat să preia el însuși paza acestor documente atît de prețioase, dar trebui să le lase pe mîna flușturaticului tînăr.

— Scrisoarea, aminti el cu vocea răgușită. Deoarece ceilalți îl priveau fără să înțeleagă, lămuri : Scrisoarea despre articolele XII și XIII. Probabil că fără observația lui s-ar fi uitat de importanta scrisoare.

Apoi își luară rămas bun de la *monsieur* Gérard.

Pe culoarele hotelului *Lautrec* circulau multe persoane, totuși, de îndată ce părăsiră camera lui *monsieur* Gérard, Silas Deane, fără a ține seama de atenția pe care o stîrnea, apucă mîna lui Franklin și o scuturâ îndelung :

— O zi mare, o zi istorică, spuse el, și : Vă mulțumesc, doctore Franklin, toată America vă este nespus de recunoscătoare. Era vizibil emoționat, avea lacrimi în ochi. Arthur Lee, scîrbit de sentimentalismul deplasat al individului, nu putu suporta să mai rămînă cu ceilalți doi. Refuzînd să se urce în trăsura lui Franklin, plecă pe jos.

Franklin îl duse mai întîi pe Silas Deane acasă, apoi nu plecă la Passy, ci la doctorul Dubourg. Ceru lui William să-i dea tratatele și-l lăsă să aștepte.

Dubourg se schimbase îngrozitor de pe o zi pe alta. Se părea că sforţările şi emoţiile epuizaseră ultimele sale puteri. Abia mai putea vorbi, trebui să facă o sforţare ca să-şi întoarcă capul, cu privirea stinsă, către prietenul său.

Franklin se apropie încet de pat.

— Am reuşit, bătrîne, spuse el şi-i întinse documentele.

Dubourg întinse o mînă ca de ceară, păroasă, dar nu putu ţine documentele, îi căzură pe cuvertură. Franklin luă tratatul de prietenie şi i-l ţinu dinaintea ochilor. Dubourg întinse mîna, nu mai putea citi, dar pipăi sigiliul cel mare al regelui.

Franklin trebui să vorbească aproape numai el. Îl lăudă pe prieten ; această alianţă binecuvîntată era, în cea mai mare măsură, opera lui. Vorbi cît se poate de clar, cu vocea scăzută, aproape de urechea lui Dubourg şi, pentru ca acesta să înţeleagă mai bine, vorbi în franceză.

— Vorbeşte englezeşte, ordonă însă cu greutate Dubourg.

Atunci Franklin, dîndu-şi seama că vizita lui măcina şi ultimele puteri ale lui Dubourg, luă tratatele să le strîngă, să plece şi să-şi lase prietenul să se stingă în linişte. Dar Dubourg îl reţinu cu gesturi nerăbdătoare. Mai pipăi o dată tratatele şi spuse cu un efort teribil :

— *Quod felix fastumque sit,* — care să aducă noroc şi fericire.

Tot nu-l lăsă pe Franklin să plece. Se părea că mai avea ceva să-i spună. *Eulogium Linnaei,* bolborosi el. Franklin înţelese. Dubourg, a cărui ocupaţie preferată fusese totdeauna botanica, îi povestise că lucra la un studiu despre Linné, cel mai mare botanist al epocii, care murise de curînd.

— Să iau lucrarea cu mine ? S-o traduc ? întrebă Franklin.

Dubourg schiţă parcă un da din cap.

— Am s-o fac cu plăcere, spuse Franklin. Prietenul tradusese cu entuziasm multe din lucrările lui şi Franklin se bucura să poată să se revanşeze.

— De îndată ce o să-ţi fie mai bine — spuse el — îmi dai lucrarea. Atunci o discutăm cuvînt cu cuvînt şi o traducem.

Era convins că n-o să mai apuce, dar îşi promise să publice în orice caz studiul în limba engleză.

Totuşi doctorul Dubourg, în sinea lui, ştia că-l vedea pentru ultima oară pe Franklin şi voia să fie sigur. Îl reţinu din nou şi acesta trebui, împreună cu servitorul şi cu infirmierul, să se apuce să caute manuscrisul. Dubourg se linişti abia cînd văzu *Eulogium*-ul în mîna prietenului său.

Franklin frunzări manuscrisul.

— E scris foarte citeţ, îl asigură el şi promise : Am să tipăresc eu însumi acest *Eulogium* în engleză şi franceză.

Faţa galbenă, scofîlcită, pe care Franklin ştia că n-avea s-o mai vadă, se lumină.

Franklin se înapoie la Passy cu ambele tratate şi necrologul lui Linné în buzunarul hainei sale albastre brodate.

CUPRINS

PARTEA A DOUA

Alianța

Capitolul I: Lunga așteptare 7
Capitolul II: Întâlnirea 100
Capitolul III: O bătălie câștigată . 174
Capitolul IV: Semnat și parafat 287

Redactor responsabil : BRANCA DUMITRAȘCU
Tehnoredactor : ION TUDOR

Dat la cules 22.09.1965. Bun de tipar 19.02.1966. Apărut 1966. Tiraj 70.160 ex. Broșate 67.080 ex. Legate 3080 ex. Hîrtie tipar de 50 g/m², Format 700×920/32. Coli ed. 16,96. Coli tipar 12. A. nr. 10119/1965. C.Z. pentru bibliotecile mari 83. C.Z. pentru bibliotecile mici 83 — 31 = R.

Tiparul executat sub comanda nr. 50801 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — Republica Socialistă România

feuchtwanger

«De decenii mă preocupa ciudatul fenomen că oameni atît de feluriti ca Beaumarchais, Benjamin Franklin, La Fayette, Voltaire, Ludovic al saisprezecelea și Marie-Antoinette au trebuit să contribuie cu toții, fiecare din motive cu totul diferite, pentru ca revoluția americană să învingă, si o dată cu ea și cea franceză...

Șocram să pot înfățișa ce anume a îndemrpersoa ea persoane și grupe diferite să lucreze fără cu sau fără voie, ba chiar împotrivă voinței lor, în direcția progresului.

...Eroul romanului nu este Benjamin Franklin si nici Beaumarchais, nici regele sau Voltaire, ci acel diriguitor invizibil al istoriei care, descoperit în secolul al optsprezecelea, binecunoscut, descris și lăudat în secolul al nouăsprezecelea, a fost amarnic trădat și hulit în secolul al douăzecilea: progresul.

Aristot ne învață că imaginația poate — mai bine decît stiinta — face accesibilă istoria. Autorul romanului *Vulpile în vie*, desi nu este un adept al lui Aristot, împărtășeste această părere. Semnează cu ambele mîini teza: Clio este o muză.

Autorul speră deci că cine îi citeste romanul fără prejudecăți va dobîndi o imagine clară despre forțele ce au provocat revoluția americană si cea franceză.

Iar cine a văzut o dată cu adevărat această desfășurare, acela întelege si mai adînc istoria prezentului nostru amar și eroic...»

LION FEUCHTWANGER *(1952)*

bibliotecа pentru toți
editura pentru literatură
I. I,II,III Lei 15